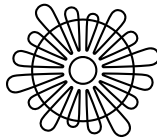

CROATICA et SLAVICA IADERTINA

VOL. 17/2

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

SVEUČILIŠTE U ZADRU
UNIVERSITAS STUDIORUM JADERTINA
Odjel za kroatistiku i Odjel za rusistiku

CROATICA
et SLAVICA
IADERTINA

VOL. 17/2

Sveučilište u Zadru
Zadar, 2021.

IZDAVAČ / *Publisher*
Sveučilište u Zadru / *University of Zadar*
Mihovila Pavlinovića 1, 23000 Zadar, Hrvatska

POVJERENSTVO ZA IZDAVAČKU DJELATNOST / *Publishing Committee*
Josip Faričić (predsjednik / *Chair*)

GLAVNA I ODGOVORNA UREDNICA / *Editor in Chief*
Rafaela Božić

TAJNIK / *Secretary*
Josip Vučković

UREDNIŠTVO / *Editorial Board*
Rafaela Božić (Zadar), Josip Galić (Zagreb), Sanja Knežević (Zadar), Josip Miletić (Zadar),
Ante Periša (Zadar), Krystyna Pieniążek-Marković (Poznań), Larisa Raciburskaja (Njižnji
Novgorod), Marina Radčenko (Zadar), Ljudmila Vasiljeva (Lavov)

ZNANSTVENI SAVJET / *Scientific Board*
Maciej Czerwiński (Krakov), Adnan Ćirgić (Cetinje), Mislav Ježić (Zagreb), Francisco Javier
Juez Gálvez (Madrid), Karel Jirásek (Prag), Andrea Zorka Kinda-Berlaković (Beč), Polina
Korolkova (Moskva), Josip Lisac (Zadar), Ivan Lupić (Stanford), Dubravka Oraić Tolić (Zagreb),
Boris Orekhov (Moskva), Marina Urtminceva (Njižnji Novgorod), Josip Užarević (Zagreb)

ADRESA UREDNIŠTVA / *Adress of the Editorial Board*
Croatica et Slavica Iadertina, časopis Odjela za kroatistiku i Odjela za rusistiku
Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i Odjel za rusistiku,
Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, 23000 Zadar, Hrvatska / Croatia
Tel. +385(0)23/200-553
e-mail: jvuckovic@unizd.hr

GRAFIČKO OBLIKOVANJE / *Graphic design*
Sveučilište u Zadru

ČASOPIS IZLAZI DVAPUT GODIŠNJE / *Published twice a year*

ISSN 1845-6893 (Tisak)
ISSN 1849-0131 (Online)

Časopis se referira u Linguistics and Language Behavior Abstracts (LLBA), Linguistic
Bibliography, Bibliography of Slavic Linguistics, Humanities International Index,
Humanities Source Ultimate i European Reference Index for the Humanities
and the Social Sciences (ERIH PLUS)

Publikacija se objavljuje financijskom potporom Ministarstva znanosti i obrazovanja, Zaklade
HAZU, Zadarske županije i Grada Zadra.

KAZALO / CONTENTS

RADOVI

LUCIJA ŠIMIČIĆ

Čakavizam u viškim govorima

Čakavism of the Island of Vis

437-457

SUZANA TODOROVIĆ, LORENA LAZARIĆ

Koprške besede v rokopisu Antea Gravisija

iz leta 1881: izrazi od A do D

*Koper's Words in a Manuscript by Anteo Gravisi
from 1881: Expressions from A to D*

459-485

JURICA BUDJA

Promjena osnove/roda imenice *glad* u

povijesti srpskoga jezika

The Change of the Stem/Gender of the Noun Glad

'Hunger, Famine' in the History of the Serbian Language

487-569

LINA MALEK

Blaž Jurišić kao lingvistički primjer povezanosti

Hrvatske s europskom kulturom

*Blaž Jurišić as a Linguistic Example of Connection
between Croatian with European Cultures*

571-589

SAMRA MUJANIĆ

Osnovne fonološke i morfološke značajke govora

Jezeru u sjeverozapadnoj Bosni

*The Basic Phonological and Morphological Features of
the Speech of Jezero in Northwestern Bosnia*

591-605

DARIJA OMRČEN, MIRJANA BAUTOVIĆ

Publication Language of Croatian Scientific Journals

from the Humanities Revisited

*Novi uvid u jezik objavljivanja u hrvatskim znanstvenim
časopisima iz humanističkih znanosti*

607-635

- IVANA NEŽIĆ, ROBERTA ŠPOLJARIĆ
Štrigariji od Kastafskeh besed. O čakavštini u
poeziji Đurđe Grujičić 637-661
Štrigariji od Kastafskeh besed. *Čakavian Dialect in
the Poetry of Đurđa Grujičić*
- SANJA FRANKOVIĆ
Postsocialist and Gothic Elements in the novel
Cathedral by Ivo Brešan 663-691
*Postsocijalistički i gotski elementi u romanu
Katedrala Ive Brešana*
- TEREZA PAULINA CIUMACENCO, MAJA PANDŽIĆ
Ane Karenjine B. Rosea i S. Solov'ěva – položaj žene
kroz oblike filmskog zapisa 693-721
*Anna Karenina in B. Rose and S. Solovyov - The position
of Women through the Forms of Film Recording*
- ŽANA MODRIĆ HRABROV, TEREZA PAULINA CIUMACENCO
Glagoli kretanja u nastavi ruskoga kao stranoga jezika 723-735
Verbs of Movement in teaching Russian as a Foreign Language

UVODNIK

Od prvog broja časopisa *Croatica et Slavica Iadertina* 2005. promijenilo se nekoliko uredništava, ali glavni urednik bio je i ostao isti – prof. dr. sc. Josip Lisac, danas profesor emeritus Sveučilišta u Zadru. Profesor Lisac uredio je 27 svezaka časopisa i ono što *Croatica et Slavica Iadertina* danas jest – jedan od najboljih filoloških časopisa u Hrvatskoj – ponajviše je njegova zasluga. Malo je reći. Svi oni koji su surađivali u časopisu znaju koliko je profesor Lisac bio posvećen svakom pojedinom segmentu njegova stvaranja. Za njega nije postojala razlika između dana i noći, ljeta i zime – kvaliteta je bila njegovo jedino mjerilo. Stoga nam je iznimno drago što prof. Lisac i dalje ostaje povezan s časopisom kao član njegova znanstvenoga savjeta.

S obzirom na visoke uređivačke standarde koje je postavio prof. Lisac i reputaciju koju je časopis stekao, novo uredništvo i ja kao nova glavna urednica preuzimamo zahtjevnu zadaću njegovanja dobre tradicije, ali i prilagodbe izazovima koje pred znanstvene časopise postavljaju nova vremena.

Vjerujemo da sadržaj ovoga sveska, prvoga koji uređuje novo uredništvo, jasno svjedoči o kontinuitetu uređivačke prakse. U ovom broju časopis donosi deset članaka među kojima je šest izvornih znanstvenih, jedan pregledni i tri stručna članka. Teme koje pokriva i dalje su u okviru slavistike i kroatistike postavljene vrlo široko i kreću od lingvističkih preko književnoteorijskih do širih kulturoloških.

Radujemo se nastavku suradnje s dosadašnjim suradnicima i veselimo se novim suradnicima i novim temama.

Rafaela Božić

ČAKAVIZAM U VIŠKIM GOVORIMA

LUCIJA ŠIMIČIĆ

Sveučilište u Zadru

Odjel za lingvistiku

Trg kneza Višeslava 9, HR – 23 000 Zadar

lsimicic@unizd.hr

UDK: 811.163.42'282 (497.5 Vis)

Izvorni znanstveni članak

Primljen: 1. 5. 2021.

Prihvaćen za tisak: 9. 11. 2021.

Čakavizam je specifična realizacija palatalnih suglasnika geografski ograničena na lokalne varijetete duž istočne obale Jadrana. Unatoč prijedlozima i različitim hipotezama vezanim uz porijeklo čakavizma, od onih koji ga tumače kao posljedicu egzogenog (mletačkog) (Maček 2007 [1929]; Hraste 1962), endogenog (slavenskog, odnosno čakavskog) (Hamm 1957; 1960; Moguš 1977), odnosno kombiniranog podrijetla (Muljačić 1966), autori se mahom slažu da se radi o isključivo čakavskom obilježju. Kao izrazito istaknuto obilježje čakavica je već dugo izložena postepenom napuštanju i to ponajviše u ranije čakavskim obalnim govorima, a zatim i u izoliranijim otočnim govorima. Govor Komiže smatra se najjužnijim čakavskim govorom (Maček 2007 [1929]), a danas su viški govori među rijetkima koji čakavizam još uvijek čuvaju. Na temelju sociolingvističkog istraživanja na otoku Visu, koje se većinom temelji na uzorcima govorenog jezika prikupljenim intervjuiranjem govornika različite dobi, u radu se analizira jezična varijabilnost i promjena u pojavi čakavizma kako u stvarnom vremenu u odnosu na podatke prikupljene *Upitnikom za Hrvatski jezični atlas* tako i u prividnom vremenu među govornicima različite dobi. Iako je još uvijek prisutan, čakavizam je u svom punom obliku potvrđen još jedino kod najstarijih govornika. Prikupljeni uzorci govora pokazuju, naime, da se većina čakavskih realizacija svodi na depalatalizirani izgovor /č/, dok se tzv. srednji glasovi /s/ i /z/ čuvaju tek iznimno. Čakavizam je među mladima i govornicima srednje dobi također posvjedočen, no u reduciranom i petrificiranom obliku. Osim toga, čakavizam je u viškim govorima danas često leksikalizirano i ne više produktivno obilježje.

KLJUČNE RIJEČI:

čakavizam, jezična promjena u stvarnom i prividnom vremenu, otok Vis

1. UVOD: CAKAVIZAM KAO ČAKAVSKI ALIJETET

Ako alijetete definiramo kao jezična obilježja koja se ne nalaze ni u jednom drugom sustavu (u ovom slučaju narječju), onda je cakavizam zasigurno jedan od čakavskih alijeteta. Naime, kao suprotnost terminu *altérité* koji Jakobson upotrebljava za opisanje prirode fonema "...als die blasse Tatsache des Anderseins" (prema Muljačić 1970), Muljačić uvodi termin *aliété* kao njegovu suprotnost. Njega smatra i prikladnijim za definiranje prirode fonema jer svi fonemi stoje u opoziciji sa svim fonemima, a ne samo s jednim, dok alteritetima smatra inherentna distinktivna obilježja jer svako od njih stoji u suprotnosti s drugim članom iste binarne opreke. Na taj način definira alteritet kao drugost od jednog, a alijetet kao drugost od više (Muljačić 1970). Zato se u dijalektologiji ponekad rabe termini alijetet i alteritet za označavanje dviju navedenih vrsta jezičnih obilježja (Muljačić 1970), no tek je kasnije ova terminologija zaživjela u dijalektologiji (Moguš 1977). Za razliku od ranije definiranih jezičnih alijeteta, jezični se alteriteti pojavljuju u dijalektima različitih narječja. Tako Lukežić jezične alijetete definira kao jezične činjenice najviše hijerarhijske razine "koje su svojstvene cijelomu jednomu narječju kao jezičnomu podsustavu unutar istoga jezičnoga sustava, i ni jednomu drugomu", a alteritete kao "razlikovne činjenice koje mogu biti svojstvene dvama pa i svim trima narječjima na njihovoj apstraktnoj razini, ali se ne javljaju u svakoj njihovoj apstraktnoj i konkretnoj sastavnici" (Lukežić 1998:14).

Cakavizam je glasovna pojava koja podrazumijeva svođenje dvaju fonemskih nizova (*č š ž* i *c s z*) na jedan (*c z s* ili *c š ž*) i siguran je znak da se radi o čakavskom narječju (Celinić 1995). Cakavizam se tako ne odnosi samo na oblik zamjenice *ča*, nije tom zamjenicom čak niti uvjetovan, ali je ipak upotreba oblika *ca* umjesto *ča* oznaka, kao *pars pro toto*, za čitavu pojavu. Cakavizam se dugo smatrao obilježjem urbanih sredina koje su bile pod mletačkom vlašću, a čije je stanovništvo bilo dvojezično, npr. u Rijeci (Zubčić 2014), Trogiru (Geić 2015) ili nekim istarskim gradovima (npr. Kalsbeek 2011). Već od druge polovice 20. stoljeća to nije slučaj jer se cakavizam mahom bilježi u manjim sredinama, ruralnim i/ili otočnim, posebice u Istri i na kvarnerskim otocima, npr. na otocima Cresu i Lošinju (Zubčić 2017), Pagu (Sujoldžić i sur. 1990; Kustić 2002 i dr.), Krku (Sujoldžić i sur. 1992), a na južnom Jadranu na otocima Hvaru, Braču (Sujoldžić i sur. 1988; Galović 2012; 2013 i dr.) i Visu (Celinić 1995). U unutrašnjosti se cakavizam rijetko javlja (Malnar i Vukša 2012, primjerice, navode da se u Gorskom kotaru javlja jedino u Prezidu). Cakavizam je obilježje koje se u dijalektometrijskim istraživanjima temeljenim na analizi agregiranih jezičnih udaljenosti (Nerbonne 2009), ondje gdje je učestalo, ističe kao iznimno važno u grupiranju pojedinih govora (Šimičić i sur. 2013), a u forenzičkoj identifikaciji govorni-

ka kao jedno od ključnih fonetskih obilježja koja pridonose prepoznatljivosti govora (Biočina 2019).

Ovaj se rad temelji na doktorskom istraživanju provedenom između 2003. i 2009. godine te opisanom u sklopu disertacije (Šimičić 2011) u kojem je čakavizam, uz slabljenje šumnika, bio jedan od analiziranih čakavskih alijeteta na fonetskoj razini. Cilj je rada prikazati učestalost i promjene u pojavi čakavizma u lokalnim viškim govorima u stvarnom i prividnom vremenu (engl. *real and apparent time*) kao i odnos govornika prema toj pojavi u nestajanju. Nakon pregleda ranijih istraživanja čakavizma na otoku Visu slijedi izvješće o istraživanju čakavizma na temelju nekoliko izvora podataka. Sama se analiza sastoji od opisa čakavizma na temelju korpusa koji je prikupio Mate Hraste (4.1), analize produktivnosti i aktivne uporabe čakavizma (4.2) te analize čakavske realizacije elicirane morfosintaktičkim upitnikom (4.3).

2. RANIJA ISTRAŽIVANJA ČAKAVIZMA NA OTOKU VISU

Čakavizam se smatra obilježjem nastalim otprilike u 17. stoljeću (Maćecki (2007 [1929])). Među jezikoslovcima je, međutim, mišljenje o genezi čakavizma podijeljeno. Dok neki podržavaju stav o autohtonosti, odnosno o slavenskoj i čakavskoj izvornosti ove pojave, drugi smatraju da se radi o egzogenezi, dakle pojavi uzrokovanoj izvan samog sustava, podrijetlom najvjerojatnije iz mletačkog. Iako je posljednja teza oduvijek imala više pristaša (npr. Maćecki 2007 [1929]); Hraste 1962), prvi koji joj se suprotstavio bio je Hamm navodeći niz više ili manje uvjerljivih argumenata (Hamm 1957), koje je i sam kasnije ublažio dozvoljavajući mogućnost da pored čakavizma kao samonikle pojave postoji i čakavizam nastao pod utjecajem mletačkog jezika (Hamm 1960). Na temelju pomne analize fonološkog sustava čakavskog narječja i Moguš tvrdi da je čakavizam autohtona pojava koja je posljedica popunjavanja praznih mjesta u sustavu (Moguš 1977). Danas se ipak čini najprihvatljivijim srednji put u tumačenju čakavizma koji ga smatra prirodnim razvojem čakavskog u kojem su postojala prazna mjesta u sustavu, a čije je popunjavanje venecijanski utjecaj samo ubrzao. Bez tog preduvjeta, superstrat nikada ne bi mogao izvršiti tako golem pomak u fonološkom sustavu supstrata (Muljačić 1966).

Otok je Vis najjužnija čakavska točka, a prema Maćeckom, koji je napisao prvu cjelovitu raspravu o čakavizmu, svojstven je i viškome i komiškom govoru i to u obliku: $c z s < \check{c} \check{z} \check{s}$ (Maćecki 2007 [1929]). Hraste kasnije prikazuje čakavizam u nešto izmijenjenom stanju. On naime napominje da nisu sva mjesta čakavska, već da se u Kutu, Postražju, Poselju i ostalim mjestima više općine govori čakavski, a u Luci, Komiži i

ostalim mjestima komiške općine cakavski u kojima se umjesto *s* i *š*, *z* i *ž* upotrebljava neki “srednji glas bliži *š* i *ž*, nego *s* i *z*” (Hraste 1937). Hraste takvu pojavu objašnjava činjenicom da je u povijesti:

sama varoš Vis bila nekada manja, ali su se mnogobrojni stanovnici Poselja spustili, osobito kad je minula opasnost od gusara, u istočni deo Visa koji se zove Kut, pa u samom Visu imamo govor Kuta i Luke. U Luci su većinom trgovci, zanatlije i potomci stare višeke vlastele, a u Kutu seljaci zemljoradnici... Mesta koja spadaju u komišku opštinu i od višeke opštine Pošpilje i Duboka zadržali su isti dijalekat kao i Komiža, jer su u neprekidnom saobraćaju sa Komižom (Hraste 1937).

Očito je da je od istraživanja Mačekog do onoga koje je proveo Hraste došlo do promjene u realizaciji cakavizma koja se očituje u podizanju jezika od *s* i *z* prema *š* i *ž* (Moguš 1977: 68). Takva promjena nije neobična jer je cakavizam arhaična čakavska osobitost u uzmicanju. Takvo postepeno nestajanje cakavizma Roki-Fortunato opisuje ovako:

iako je stari viški jezik više naginjao na ‘c’, ‘s’ i ‘z’ današnji jezik nekako više ide prema slovima ‘č’, ‘š’ i ‘ž’; pored toga puno se riječi izgovara sa ‘s’ i ‘z’ a zvuče (*sic!*) kao ‘š’ i ‘ž’ (Roki-Fortunato 1997).

Iz istog je razloga upitno koliko bi Hrastina podjela vrijedila i danas jer je Celinić svoj rad *Cakavizam u govoru grada Visa* temeljila isključivo na govoru stanovnika Kuta (Celinić 1995). Radi preciznijeg utvrđivanja stvarnog stanja stvari, uvriježeno i pojednostavljeno svođenje nizova *c s z* i *č š ž* > *c s z* ili *c š ž* proširila je, s jedne strane, većim nijansiranjem izgovornih varijanti između fonema *s* i *z* tako da je ranije navođeni trofonetski niz dodatno razradila u petofonetski te, s druge, pronalaženjem ostvaraja koji se ne podudaraju nužno s pravilom. Dakle, iako većina ostvaraja teži nekom “srednjem glasu”, ima i ekstremnijih slučajeva zadržavanja već postojećih palatalnih afrikata (npr. *š* > *š* u 9,2%; *ž* > *ž* u 13,5%). Na temelju rezultata najdosljednije provedenih promjena – *s* > *ś* (78,8%) i *z* > *ž* (67,6%) te *š* > *ś* (60,2%) i *ž* > *ž* (52,4%) – zaključuje da, iako ima slučajeva kada su čakavski fonemi *s* i *š* te *z* i *ž* svedeni na jednu srednju izgovornu varijantu, češće se realiziraju kao dva odvojena fonema bez obzira na gotovo neprimjetnu artikulacijsku razliku (Celinić 1995). Budući da i Mačeki (2007 [1929]) i Hraste (1937) govore isključivo o svođenju na jedan fonemski niz, može se pretpostaviti da je razlikovanje dotičnih fonema novija pojava “[...] i da

postoji tendencija da se, u čakavizmu slivena u jedan, dva fonema počinju razlikovati tako da se od srednjeg, zajedničkog glasa, u koji su bila stopljena oba fonema, izgovor pomiče prema krajnjima s – š / z – ž, tj. da je razlika između primarnog i realiziranog glasa sve manja, najčešće jedan stupanj”. (Celinić 1995: 22)

3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Istraživanje čakavizma na otoku Visu bilo je dijelom sveobuhvatnijeg istraživanja očuvanja lokalnih govora na otoku Visu, odnosno jezičnih promjena u stvarnom i prividnom vremenu. Vođena načelom komplementarnosti kvantitativnih i kvalitativnih podataka i s ciljem dobivanja što temeljitijeg uvida u jezični vitalitet na otoku Visu, analizu sam provela na više razina i to na temelju različitih izvora podataka prikupljenih na različite načine. Uzorci su za svaku pojedinu vrstu analize bili drugačiji, a ovdje ih opisujem onim redom kojim sam ih kasnije analizirala.

Jezični su podatci mahom prikupljeni tijekom terenskog istraživanja provedenog na otoku Visu u listopadu 2003. godine u okviru projekta “Populacijska struktura Hrvatske – sociokulturni pristup” (br. 0196002) Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH. Izuzetak čini leksički fond koji je šezdesetih godina prošloga stoljeća prikupio Hraste na temelju *Upitnika za Hrvatski jezični atlas* (UHJA)¹ u Visu i Komiži i koji je služio kao polazna točka za analizu jezične promjene u stvarnom vremenu. U skladu s dijalektološkom tradicijom podatci za *Upitnik* prikupljeni su prvenstveno sa svrhom bilježenja “izvornoga” govora. Zato su i ispitanici u UHJA bili govornici starije životne dobi koji su čitav život proveli na otoku, a ne djeca ili adolescenti čiji je govor bio u fokusu istraživanja 2003. godine. Budući da je *Upitnik* kompiliran s potpuno drugačijom namjerom, pa su i podatci kvalitativno drugačiji od onih prikupljenih 2003. godine, UHJA metodološki ne zadovoljava u potpunosti uvjet nužne istovrsnosti podataka potrebne da bi se mogla promatrati jezična promjena tijekom vremena. Ipak, budući da je jedini sustavno prikupljen korpus govorenog jezika na Visu, u istraživanju je poslužio kao polazna točka za razmatranje jezičnih promjena u viškim govorima. Terensko je istraživanje nastavljeno 2009. godine s ciljem provjere ranije prikupljenih jezičnih podataka te provođenja niza polustrukturiranih dubinskih intervjua o jezičnim stavovima, identifikaciji govornika te upravljanju jezikom u obiteljskom i obrazovnom kontekstu.

Temeljni korpus za istraživanje postojećeg stanja govora na otoku Visu te eventu-

¹ Navedena je građa korištena na temelju pismene dozvole Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

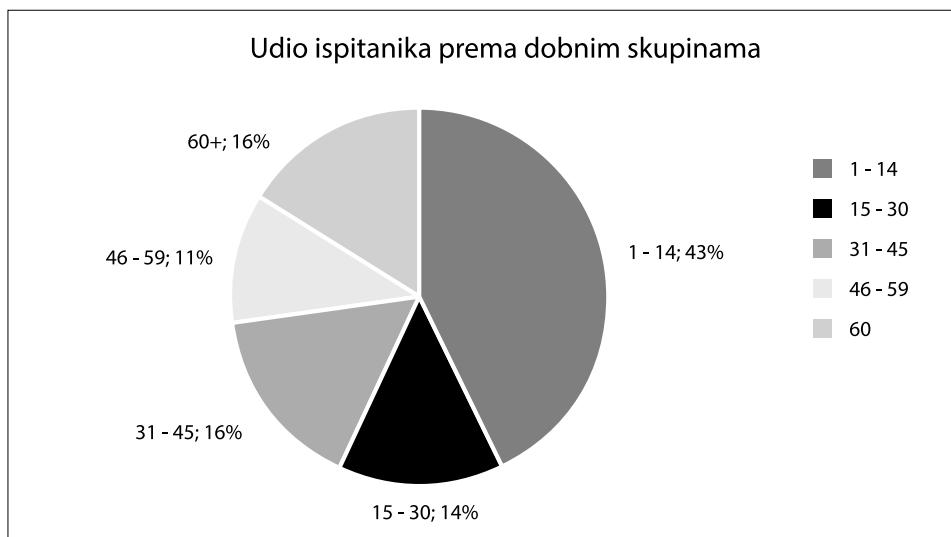
alnih promjena u tijeku sastojao se od intervjua koji su bili usmjereni na prikupljanje uzoraka spontanoga govora koji bi u što je moguće više segmenata bili usporedivi. Nakon prikupljanja osnovnih podataka o sudionicima istraživanja, intervjui su se temeljili na opisu dviju slikopriča, tj. niza sličica koje čine jednostavnu priču koju su ispitanici trebali prepričati te jedne slike koju su trebali opisati vlastitim riječima.² Iako je korištenje na ovaj način već unaprijed zadanog materijala jezično ograničavajuće u usporedbi s materijalom koji se može dobiti (polu)strukturiranim intervjuiima ili slobodnom interakcijom većeg broja govornika, kakvom se najčešće teži u suvremenim dijalektološkim i sociolingvističkim istraživanjima, važno je napomenuti da je za ovakvu vrstu istraživanja navedeni materijal bio daleko podobniji i to iz više razloga. S obzirom na to da cilj ovog istraživanja nije bio temeljit dijalektološki opis govora otoka Visa, iscrpnost podataka (korpora) nije bila presudna. Od veće je važnosti bila usporedivost pojedinih jezičnih elemenata (na morfonološkoj, morfosintaktičkoj i leksičkoj razini) nego njihova sveobuhvatnost. Također, korištenje unaprijed zadanih predložaka omogućilo je intervjuiranje razmjerno velikog broja ispitanika s obzirom na vrijeme koje je bilo na raspolaganju. Na taj je način dobiven znatan broj najfrekventnijih obilježja kod govornika različitog profila koji su u najvećem broju slučajeva bili usporedivi.

Intervjuiranjem je obuhvaćeno ukupno 55 govornika (65,5% žena i 34,5% muškaraca) s različitih dijelova otoka Visa. S obzirom na različitu gustoću naseljenosti pojedinih dijelova otoka, najbrojniji su ispitanici iz dviju gradskih sredina, Visa i Komiže, dok su zbog gotovo potpune demografske opustošenosti u selima u unutrašnjosti bila dostupna tek tri govornika: dvije govornice iz Žene Glave i jedan govornik iz Pliskog Polja. Gotovo dvije trećine uzorka čine ispitanici iz Komiže (N = 37 / 67,3%), a nešto manje od jedne trećine iz Visa (N = 15 / 27,3%). Takav neravnomjeran udio ispitanika iz Visa i Komiže s obzirom na broj stanovnika u tim dvama naseljima posljedica je veće dostupnosti ispitanika u Komiži te njihove veće otvorenosti za sudjelovanje u istraživanju.

Polazeći od pretpostavke da je jezičnu promjenu u sinkroniji najkvalitetnije istraživati usporedbom jezika adolescenata i odraslih (Eckert 1988; Kerswill i Williams 2002; Feagin 2002), s obzirom na dobnu strukturu u ovom istraživanju prevladava adolescentska populacija viših razreda osnovnih škola u Visu i Komiži te jedine srednje škole na otoku smještene u Visu (N = 24 / 43%). U svrhu analize jezične promjene, sve sam ispitanike rasporedila u pet dobni skupina u skladu s približnom dobi uobičajenih životnih prijelaza: do kraja osnovne škole koju svi, manje ili više, pohađaju u mjestu stanovanja (do

² Upravo je takav oblik elicitiranog pripovijedanja (tzv. *elicited narrative*) uobičajena metoda prikupljanja podataka u istraživanjima 'umirućih' jezika, ali i različitim istraživanjima usvajanja i učenja jezika.

14 godina: $N = 26 / 43\%$), razdoblje pohađanja srednje škole i (eventualno) fakulteta koje najčešće označava prvi susret s govorima drugih krajeva (15 – 30 godina: $N = 8 / 14\%$), vrijeme zasnivanja obitelji a time i znatnijeg jezičnog utjecaja na najmlađu generaciju (31 – 45 godina: $N = 9 / 16\%$), vrijeme starije zrele dobi (46 – 59 godina: $N = 6 / 11\%$) te vrijeme mirovine (iznad 60 godina starosti: $N = 9 / 16\%$) koje često podrazumijeva nižu razinu produktivnosti i javnoga društvenog angažmana, ali ne nužno i manjega jezičnog utjecaja u krugu obitelji, posebno na unuke (slika 1).

SLIKA 1. Udio pojedinih dobnih skupina u ukupnom intervjuiranom uzorku

Starije su dobne skupine služile većinom kao kontrolne grupe bez kojih ne bi bilo moguće pratiti jezične promjene u tijeku. Isto tako, iz praktičnih je razloga bilo jednostavnije doći do školske djece nego do odraslih do kojih se dolazilo uglavnom tzv. metodom grude snijega pomoću koje se uzorak odabire korištenjem društvenih mreža, a jedna joj je od prednosti znatno umanjivanje djelovanja paradoksa promatrača. Uzorak u ovom dijelu istraživanja nije, dakle, sustavno izabran uzorak (kao npr. Labov 1963), nego uglavnom slučajni uzorak³ s ponekim elementom prvoga, naročito kod odabira starijih govornika. U tom se slučaju tražilo ispitanike koji su većinu života proveli na otoku i ondje su rođeni. Obrazovanje i imovinsko stanje nisu pritom igrali odlučujuću ulogu.

³ Jednostavno slučajno uzorkovanje praktički je napušteno u sociolingvističkim istraživanjima (Tagliamonte 2006: 24). Već i vrlo mali uzorci mogu biti reprezentativni jer su unutar pojedinih govornih zajednica zastupljeni mnogi varijeteti pa bi jednoliko uzorkovanje po grupama čak moglo dovesti do redundantnosti uzorka za neke grupe, dok bi druge bile potpuno ispuštene.

Zbog načina na koji se dolazilo do ispitanika moguće je da je uzorak odraslih manje reprezentativan od uzorka školske djece jer su obrazovnim sustavom obuhvaćena sva djeca bez obzira na podrijetlo i status dok je izbor odraslih ispitanika bio ograničen na određeni tip govornika u određenom tipu društvenih mreža. Budući da je istraživanjima društvenih mreža u središtu zanimanja neka relativno homogena društvena skupina, a ne pojedinac kao predstavnik apstraktne kategorije, taj pristup u ovom istraživanju nije upotrijebljen u svom izvornom obliku (npr. Milroy 1980).

Svakom je intervjuu prethodilo nekoliko minuta razgovora sa sudionikom u svrhu upoznavanja, a time i prikupljanja vjerodostojnijih govornih podataka. Taj je uvodni razgovor bio i prilika za isticanje zanimanja za govor kojim se ispitanici služe u krugu obitelji i s prijateljima. Iako paradoks promatrača (Labov 1972) time nije izostao, neizbježan bi bio i kod prikupljanja jezičnih podataka koji se pojavljuju u spontanim razgovorima.

Digitalno snimljeni intervjui transkribirani su i potom analizirani. U transkripciji se težilo što vjernijem zapisu izgovorenog, s jedne strane, i lakoći čitanja, s druge. Iz tog razloga tekstovi nisu transkribirani pomoću znakovlja Međunarodnoga fonetskog udruženja (engl. *International Phonetic Association*), nego sam uglavnom slijedila tradiciju korištenu za potrebe *Hrvatskog jezičnog atlasa*. Prednost je takvog, u našoj dijalektološkoj tradiciji već ustaljenog načina zapisivanja, transparentnost u odnosu na standardnu ortografsku normu kojom svi čitatelji vladaju.⁴ Iako u osnovnim transkriptima nisam koristila velika slova niti interpunkcijske znakove, te sam elemente naknadno dodala za potrebe rada radi lakše čitljivosti teksta. U tablici 1 navedeni su znakovi koje sam koristila u transkriptima i njihovi ekvivalenti u IPA znakovlju.

TABLICA 1. Slovni znakovi korišteni u transkripciji

Cr	IPA	Cr	IPA	Cr	IPA	Cr	IPA	Cr	IPA	Cr	IPA
a	a	d	d	h	x	lj	ʎ	r	r	v	v
b	b	dʹ	ɖʝ	i	i	m	m	s	s	z	z
c	ts	dʹ	ɖʝ	y	ɪ	n	n	š	ʃ	ž	ʒ
č	tʃ	e	ɛ	j	j	nj	ɲ	š	ʃ	ž	ʒ
ć	tɕ	f	f	k	k	o	ɔ	t	t		
ť	tʃ	g	g	l	l	p	p	u	u		

⁴ Mnogi se slavisti odlučuju za korištenje tzv. standardne transkripcije čak i ako ona u širim krugovima nije transparentna u mjeri u kojoj su to fonetska i fonološka transkripcija (npr. Kalsbeek 1998: 29). Fonetska i fonološka transkripcija upotrijebljene su u tekstu samo ondje gdje je to bilo neophodno radi razlikovanja alofonskog izgovora pojedinih fonema.

Kao nadopuna temeljnom korpusu, dakle intervjuima, služio je jezični upitnik. Svrha je tog formalnog upitnika bila dobivanje osviještenih odgovora koji su se odnosili na određena, za čakavsko narječje relevantna, jezična obilježja. Radi se uglavnom o obilježjima koja se nisu pojavljivala u opisima slikopriča ili onima koja su se navodila u ranijim opisima viških i južnočakavskih govora pa je bilo potrebno provjeriti njihov status u repertoaru pojedinih prethodno intervjuiranih ispitanika, odnosno provjeriti upotrebljava li određeni govornik neko obilježje na svjesnoj ili podsvjesnoj razini s obzirom na vrstu ispitivanja u kojoj se dotično obilježje pojavljuje. Pretpostavka je bila da će u formalnijem obliku ispitivanja, koji u ovom slučaju čini elicitanje određenih obilježja putem upitnika, govornik više pažnje pridavati jeziku te da će navedeni oblik određene varijable odražavati govornikov pojam o “ispravnosti”, tj. da će biti onaj koji sam ispitanik smatra točnijim ili na neki način poželjnijim (Labov 1981). Važno je primijetiti da točnost ili poželjnost nisu uvijek povezane s prestižem u širem društvenom kontekstu jer se može raditi i o prikrivenom prestižu koji odražava solidarnost i identifikaciju s grupom (Labov 1966; Trudgill 1972).

Ovaj je jezični upitnik bio korišten tijekom intervjuiranja te je njime obuhvaćena samo ona skupina govornika koja je prepričala priče i opisala zadanu sliku. Izravno elicirana obilježja koja su ušla u analizu su sljedeća:

- na fonetskoj razini: čakavizam, slabljenje šumnika na dočetu vanjskoga sloga;
- na morfološkoj razini: nominativ množine muškoga roda, genitiv množine svih rodova i instrumental množine ženskoga roda u imenskim paradigmama te treće lice množine prezenta aktivnog i oblik glagolskog pridjeva radnog na *-l* u glagolskim paradigmama;
- na morfosintaktičkoj razini: izražavanje posvojnosti i korištenje prijedložne genitivne konstrukcije s *od* te akuzativni oblik za izražavanje lokativnog značenja.

Elicitiranje jezičnih podataka je, unatoč neprirodnosti, pogodno kao metoda kada se rabi za prikupljanje podataka o obilježjima (varijablama) koja se relativno rijetko pojavljuju u spontanom govoru; u ovom se slučaju radi o onima za koja je bilo malo vjerojatno da će se pojaviti u prepričavanju priča na zadanu temu ili opisu slike. Osim toga, veća usmjerenost na jezičnu formu potencijalno otkriva i određene stavove prema korištenju istraživanih varijabli, a time posredno i prema varijetetu u kojem se pojavljuju. Stavove sam prema čakavizmu dodatno istražila i u terenskom istraživanju 2009. godine.

4. ANALIZA CAKAVIZMA U STVARNOM I PRIVIDNOM VREMENU U GOVORIMA OTOKA VISA

4.1. POTVRDE CAKAVIZMA U UHJA

Prema Hrastinim podacima cakavizam je u vrijeme prikupljanja podataka za UHJA bio još uvijek vrlo živo i produktivno obilježje viških govora. Kako ga i sam Hraste (1937) opisuje, a podatci u UHJA to potvrđuju, cakavizam je bio obilježen sljedećim prijelazima:

č > c: *cejōdè, kjūcì, bâcva / bâtsva⁵, ucinīt, vecèra / vetsèra*
 s > s: *tīsan, sìto / sÿto, plīsan*, ali: *telesà / telesà, sūd'e / terâja, sêno / trōvâ*
 s > ś: *nevīšta / nevÿšta, škâle, poštēja, šalbûn, ĩškra / ĩškra*
 s > š: ---
 š > s: ---
 š > ś: *košŭja, šôv, mejôš, oškōruša, šŭša*
 š > š: ---
 z > z: *znōmò*, ali: *lozà / ložà*
 z > ž: *mōžak, žīdi, gnjīždo, žvīžd*
 z > ž: ---
 ž > z: ---
 ž > ž: *nōž, riži, ložit / ložyt*
 ž > ž: ---

Kao što se iz primjera vidi, *č* se redovito realizira kao *c* dok *ć* nikada i nije bio zahvaćen pojavom. Zato Hraste i u Visu i u Komiži bilježi *ć* > *ć* (npr. *kūća, śmećê*). Iako oba govora načelno dopuštaju različitu realizaciju *s* i *z* ovisno o pojedinačnom slučaju⁶, srednji su glasovi barem u navedenom korpusu brojniji.

4.2. CAKAVSKE REALIZACIJE PRIKUPLJENE INTERVJUIMA

Iako cakavski izgovor nije još u potpunosti nestao, u ovom je korpusu jasno vidljiva razlika između većine, uglavnom mlađih ispitanika kod kojih je ona svedena gotovo

⁵ Ako su navedena dva oblika, prvi je zabilježen u Visu, a drugi u Komiži. Navođenje jednog oblika podrazumijeva identičnu (zabilježenu) realizaciju u oba mjesta.

⁶ Osim ako se ne radi o lapsusu pri zapisivanju ili alofonskoj realizaciji što je u nekoliko slučajeva vrlo vjerojatno (npr. *pīneži / pÿnez*).

isključivo na zamjenu $\check{c} > c$ uz još neke već okamenjene prijelaze $s, z > \check{s}, \check{z}$ te onih, mahom starijih, kod kojih se još uvijek mogu čuti i tzv. srednji glasovi \acute{s} i \acute{z} . Dakle, kod većine ispitanika čakavica danas ne podrazumijeva svođenje na jedan niz osim u slučaju fonema \check{c} dok je kod manjeg broja govornika to obilježje barem dijelom zadržano. Slijedi analiza realizacija pojedinih relevantnih fonema: $\check{c}, s, \check{s}, z$ i \acute{z} .

U većine je ispitanika zadržan očekivani čakavski ostvaraj glasa \check{c} kao c (u ukupno 77,9% slučajeva), naročito ako su uživljeni u pripovijedanje na lokalnom govoru. Prijelaz $\check{c} > c$ ne korelira značajno s mjestom istraživanja ni s dobi i spolom ispitanika te je podjednako zastupljen u Visu i Komiži, kod muškaraca i žena te u svim dobnim skupinama. Iako se čini najobilježenijom čakavskom realizacijom koju zato i govornici koji viškim govorom ne vladaju u potpunosti relativno najlakše usvajaju, varijabilnost i izuzeci i u ovom slučaju postoje. Naime, čak i kod govornika koji dosljedno provode $\check{c} > c$, čini se da je na razini korpusa u nekim leksemima jednako dosljedno zadržan odnos $\check{c} > \acute{c}$: *sunčati se* (kod većine govornika ne dolazi do depalatalizacije, iako se u jedne starije ispitanice iz Komiže (1949) javlja i *suncot*); *oči* (ali i *oci* kod ispitanice iz Komiže, 1962) i *očole*; *odličan, mačo, brojčanik* (m., Komiža, 1956)⁷; *čokita, čomit, sunčat* (m., Komiža, 1955); *čita, točkice, ljuljačka, znači, kupačica, djevojčica* (ž., Komiža, 1941); *sunčo se, priča, ičeg, obično* (ž., Komiža, 1943), *rečemo, plače* (ž., Vis, 1924); *počastit* (ž., Vis, 1949). S druge strane, malobrojni su leksemi u kojima je promjena $\check{c} > c$ redovito posvjedočena i kod kojih nije primijećena varijabilnost u njihovoj realizaciji: *tarci, ca / co, cekot, pocet, cetiri, (u)cinit, pocet, cistit*. Činjenica da je provođenje navedene promjene u ovom korpusu ograničeno na nevelik broj riječi može upućivati na jedno od sljedećega:

- $\check{c} > c$ zbog obilježenosti jedina je čakavska promjena koja se i dalje dosljedno provodi, ali sadržaj priča ograničio je uporabu većeg broja primjera (leksema) u kojima se taj oblik čakavizma provodi ili
- $\check{c} > c$ zadržana je u visoko frekventnim riječima svakodnevnog govora koje su govornici rabili u opisu slika dok su manje frekventne obilježene varijabilnošću uporabe.

Ovo posljednje upućivalo bi na polagano leksikaliziranje dotične pojave koja na taj način postaje okamenjena i nije više produktivna. Budući da se isto dogodilo s pojedinim leksemima u kojima je $s > \check{s}$, nije isključeno da će slična sudbina zadesiti i realizaciju fonema \check{c} . U kontekstu čakavizma fonem \acute{c} nije relevantan. Ondje gdje

⁷ Oznake: m. - muško, ž. - žensko.

se etimološki pojavljuje u nekim drugim govorima hrvatskog jezika (npr. *srića*, *gaće*, *puć*, *hoćemo...*), u viškim se govorima izgovara kao srednji glas između [tʃ] i [tɕ].⁸

Kod većine ispitanika realizacija fonema *s* ostaje takvom (u ukupno 90,6% slučajeva) i tek u izuzetnim slučajevima prelazi u *ś* [ɕ]. Taj se srednji glas pojavljuje kod 11 ispitanika u 49,3% slučajeva umjesto inače uvriježenog *s*, međutim njegovo je pojavljivanje obilježeno varijabilnošću i između pojedinih govornika, ali i u pojedinačnim idiolektima. Ponekad se i kod istoga govornika može naići na različite realizacije istog leksema (npr. *salbun* / *śalbun*, *zveljarin* / *źveljarin*, *se* / *śe*, *ženšku* / *źensko* itd.). Kod deset ispitanika u nešto se nižem postotku (44,3%) pojavljuje i srodna zamjena *z* > *ź* s podjednakom razinom varijabilnosti (npr. *na brzínu* / *na brzynu*, *izvorni* / *izvrni*, *izgledo* / *izgledo...*). Iako je blago palatalizirani izgovor dentala *s* i *z* zabilježen kod oko ukupno svega 20% ispitanika, ni kod njih takav izgovor nije u potpunosti stabilan. Naime, u nekim se slučajevima i u njihovu govoru pojavljuju palatalne realizacije (kao *š* i *ž*) koje su česte u tuđicama, uglavnom romanskog podrijetla, ali nisu na njih ograničene niti je njihova (palatalna) realizacija kod tih govornika ujednačena, kao što to uostalom nije ni na razini zajednice, što je vidljivo iz sljedećih primjera:

- *s* > *š*: *burša* (< tal. *borsa*; iako se kod jedne komiške ispitanice javlja i *bursa* / *burša*), *šeksi* (< eng. *sexy*)⁹, *škatala* (< ven. *scatola*), *šinjorina* (< tal. *signorina*), *bušak* (uz *bušak*) (< ven. *bosco*), *priša* (uz *priša*) (< ven. *pressa*), *šporkica* (< tal. *sporchezza*), (*za*)*baštardat* (uz *izbaštardo*) (< ven. *bastardar*), *kašeta* (< tal. *cassetta*) i sl.¹⁰
- *z* > *ž*: *skužoj* (< ven. *scusar*), *ažvelto* (< ven. *svelto*), *paržun* (uz *paržun*) (< tal. *prigione*).

⁸ Jednostavnosti radi, u čitavom se ovom radu 'srednja' bezvučna palatodentalna afrikata bilježi simbolom *č*. Isto vrijedi i za zvučnu afrikatu [dʒ] kod koje se isto tako ne razlikuju prednjotvrdonepčani i stražnjotvrdonepčani izgovor. Važno je da je fonetska vrijednost kod većine govornika srednja dok su simboli kojima se bilježe tek izbor koji sam učinila u svrhu lakšeg zapisivanja, ali i čitanja teksta.

⁹ Moguće je da se radi o hiperkorekciji s ciljem izazivanja komičnog efekta.

¹⁰ Budući da se u nekima od navedenih primjera *š* pojavljuje i u drugim govorima, a ne samo cakavskima, nije sigurno da se, barem što se tih primjera tiče, radi o cakavskim leksikalizacijama ili o općenito prihvaćenom modelu približne transfonemizacije venecijanskog sustava (Sočanac 2004: 126–128). S obzirom na to da je i cakavizam bar djelomično proizišao iz jezičnog dodira s mletačkim, nije isključeno da se dvije pojave u takvim primjerima preklapaju. Ipak, iz više je spomenutih primjera jasno da ni realizacija posuđenica, u ovom slučaju mletacizama i talijanizama, nije nužno ujednačena čak ni unutar iste zajednice.

Još su rjeđi (i ograničeni isključivo na idiosinkratsku uporabu) primjeri u kojima su izvorno puni palatali realizirani kao *s* odnosno *z* (npr. *zena* kod jedne starije komiške ispitanice, *valizica* < tal. *valigia* kod druge komiške ispitanice, *storija* < tal. *storia* kod jedne viške ispitanice, *bursa* < tal. *borsa* kod ispitanice u Ženi Glavi te konstrukcija *sta* kao zanimljiv, vjerojatno slučajan, primjer cakavske depalatalizacije primijenjene na štokavsku upitno-odnosnu zamjenicu kod jednog ispitanika najmlađe dobne skupine). Nešto su učestalija depalatalizacija *š* i *ž* za pola stupnja na *ś* i *ź* (u ukupno 41,3% kod 11 ispitanika za *š* > *ś*, odnosno u 50,5% pojava kod 13 ispitanika za *ž* > *ź*). Naime, i ovdje je slučaj da su izvorni glasovi (u ovom slučaju puni palatali) zadržani i kod onih govornika čiji je govor inače obilježen cakavizmom ako se radi o riječima nečakavskog podrijetla (posuđenicama, neologizmima i sl.) kao što su *žarulja* (iako se kod jedne starije komiške ispitanice izuzetno javlja i *žarulja*) ili *ležaljka*, ali nisu na njih ograničeni.

Na temelju statističke analize različitih realizacija relevantnih fonema razvidno je postojanje statistički značajnih ($p < 0,01$)¹¹ i često vrlo visokih pozitivnih korelacija između pojedinih cakavskih realizacija fonema *z*, *s*, *š*, *ž* te visokih, ali negativnih, realizacija između cakavskih i necakavskih realizacija istih ili različitih fonema (izuzetak čini cakavska promjena *č* > *c* koja nije u značajnoj korelaciji ni sa kojom drugom cakavskom promjenom). Značajno je, na primjer, da realizacija *s* > *ś* stoji u visokoj pozitivnoj korelaciji s realizacijom *z* > *ź* (Sp.ρ = ,959) te nešto nižoj, ali još uvijek vrlo visokoj, korelaciji s promjenama *š* > *ś* (Sp.ρ = ,866) i *ž* > *ź* (Sp.ρ = ,869) i puno nižoj, iako još uvijek vrlo značajnoj, korelaciji s promjenom *s* > *š* (Sp.ρ = ,480). Nasuprot tome, cakavske realizacije u ovom slučaju fonema *s* stoje u negativnoj korelaciji s necakavskima i to *s* > *s* (Sp.ρ = -,966), *š* > *š* (Sp.ρ = -,868), *z* > *z* (Sp.ρ = -,959) i *ž* > *ž* (Sp.ρ = -,869). Vrlo su slični rezultati dobiveni i za korelacije promjene *z* > *ź*. Ipak, budući da (produktivna) realizacija *z* > *ž* uopće nije potvrđena u ovom korpusu, dotična promjena stoji u potpunoj negativnoj korelaciji s necakavskom realizacijom *z* > *z* (Sp.ρ = -1,000). Isto vrijedi i za cakavsku i necakavsku realizaciju fonema *ž*: korelacija *ž* > *ž* i *ž* > *ź* (Sp.ρ = -1,000).

Zanimljivo je da Mann-Whitneyevim testom nije utvrđena statistički značajna razlika u učestalosti cakavskih realizacija između ispitanika ni s obzirom na spol ni s obzirom na mjesto stanovanja (u oba slučaja $p > 0,05$). Kruskal-Wallisov test, međutim, ukazuje na značajno razlikovanje ispitanika ($p < 0,05$) u učestalosti uporabe cakavskih oblika s obzirom na pripadnost dobnoj skupini i to za sve cakavske realizacije osim

¹¹ Tako visoka statistička značajnost vrijedi za sve navedene rezultate pa je u ovom odlomku nema potrebe više ponavljati.

<p style="text-align: center;">c, s, z > c, s, z</p> <p style="text-align: center;">c (leksikalizirano), ś, ź (srednja i starija životna dob)</p> <p style="text-align: center;">č, š, ž ></p> <p style="text-align: center;">c (leksikalizirano), š, ž (kod mlađih od 30 godina)</p>

SLIKA 2. Današnji razvoj cakavizma na otoku Visu

promjene $\check{c} > c$ koja, očito, podjednako preživljava u viškom govoru bez obzira na generacijsku pripadnost zbog čega se doima najstabilnijom cakavskom realizacijom (ako se ne računaju izuzetci koji čine uglavnom već okamenjene oblike cakavizma).

Iz navedenoga se može zaključiti da je nekadašnje tipično cakavsko svođenje dvaju nizova fonema (c, z, s i $\check{c}, \check{z}, \check{s}$) na jedan ($c, ś, ź$) danas tek manjim dijelom zadržano. Kod većine govornika jasno se razabiru dva niza fonema s time da kod starijih palatalizirani fonemski niz još uvijek može sadržavati subdentalne spirante ($ś, ź$) koji su kod mlađih potpuno nestali (slika 2).

Proces leksikaliziranja cakavizma te činjenica da je dob u većini slučajeva presudan čimbenik za cakavsku realizaciju relevantnih fonema, pri čemu je visina dobi obrnuto proporcionalna udjelu cakavskih realizacija, ukazuje na gubljenje produktivnosti i postepeno nestajanje cakavizma na otoku.

4.3. CAKAVSKE REALIZACIJE ELICITIRANE MORFOSINTAKTIČKIM UPITNIKOM

Različite cakavske realizacije relevantnih fonema nisu bile izravno ispitivane morfosintaktičkim upitnikom. Jedno od pitanja odnosilo se na uporabu upitno-odnosne zamjenice *što*, odnosno njene čakavske ili cakavske realizacije, pri čemu su odgovori sviju ispitanika nedvosmisleno ukazivali na živost upravo cakavske realizacije te zamjenice. Samo je jedna osoba, i to iz Pliskog Polja, navela čakavski oblik te upitne zamjenice (*Ča ćeš mu reć?*), no istovremeno štokavski oblik neodređene zamjenice (*Nimaju ništa za jist*). Iako je ovo posljednje jedini primjer uporabe u formalnom jezičnom elicitiranju oblika, ista se zamjenica ponekad pojavljuje u govornom korpusu i to kao: a) neodređena zamjenica, b) veznik u odnosnim rečenicama u oblicima *što / šta* ili kao c) upitna zamjenica u oblicima *što / šta*. Ujednačenost odgovora u ovom slučaju, međutim, ne podrazumijeva i produktivnost i općenito raširenost cakavizma na otoku Visu što je pokazala i analiza prikupljenoga korpusa govorenog jezika.

5. ZAKLJUČAK

Na temelju provedene analize potvrđuje se da je cakavizam, kao posebnost čakavskih govora koji su bili u kontaktu s mletačkim, pojava u povlačenju. Geografska mu rasprostranjenost opada i sve je učestalije razlikovanje fonema koji su ranije bili svedeni na jedan niz. Usporedba podataka prikupljenih za potrebe UHJA i onih prikupljenih četiri desetljeća kasnije jasno ukazuje na promjenu u stvarnom vremenu. Štoviše, da se radi o postepenom gubljenju cakavizma kao pojave pokazuje i analiza podataka u tzv. prividnom vremenu. Pritom su gubljenju najpodložniji oni aspekti cakavizma koji odudaraju od fonološkog sustava hrvatskog standarda, dakle oni tzv. ‘srednji’ glasovi *s* [ɕ] i *z* [ʒ]. Radi se o glasovima koji su u izvornoj varijanti cakavizma bili fonemi, a danas imaju tek funkciju alofona i pojavljuju se sporadično kod govornika starije i rijetko srednje dobi dok kod mlađih govornika uopće nisu potvrđeni. Ako je u UHJA pojavljivanje *s* i *z* činilo tek izuzetak jer, barem koliko se može zaključiti po zapisu, nije bilo izgovorne razlike između *s* i *š* s jedne strane te *z* i *ž* s druge, danas je izuzetak pojava srednjih glasova *s* i *z*, a karakteristično cakavsko svođenje fonemskih nizova *c s z* i *č š ž* na jedan niz *c s z* nije potpuno dosljedno zadržano ni kod jednog intervjuiranog sudionika istraživanja. Dapače, prijelazi za dva stupnja¹², koji u UHJA nisu uopće zabilježeni, dodatno ukazuju na visok stupanj varijabilnosti karakteristične za obilježja, ali i čitave idiome zahvaćene promjenom i postepenim gubljenjem. Nešto je drugačije stanje s prijelazom *č > c*. Budući da *c* postoji i u sustavu standardnog varijeteta, i u viškim je govorima očuvaniji negoli su to subdentalni spiranti *s* i *z* kojih u standardnom varijetetu nema. Ipak, visok udio posuđenica u kojima nije proveden prijelaz *č > c* ukazuje na to da ova promjena nije više produktivna, već da je okamenjena i pojavljuje se isključivo u leksemima koji čine sastavni dio organskog varijeteta, dok je u posuđenicama očuvan izgovor tvrdonepečane afrikate [tʃ].

Istraživanje je također pokazalo da je cakavizam vrlo istaknuto obilježje (Kerswill i Williams 2002), odnosno, obilježje kojega su svjesni svi govornici, prvo koje će netko spomenuti u opisu govora na Visu i obilježje na temelju kojega govornici sami sebe smatraju posebnima i različitima od govornika drugih čakavskih govora. Budući da se radi i o društveno vrlo obilježenoj varijabli, u analizi njezina nestajanja ne može se zanemariti pitanje percepcije, odnosno društvene (ne)prihvatljivosti tog obilježja. Naime, osim specifičnog leksika u lokalnim govorima, cakavizam

¹² Prijelazi *s > š* i *z > ž* prisutni su i inače u procesu transfonemizacije iz venecijanskog izvora i nemaju veze s cakavizmom, dok se prijelazi *š > s* i *ž > z* javljaju mnogo rjeđe.

je još jedino obilježje spomenuto u razgovorima vođenima sa sudionicima istraživanja. Osim što se radi o autohtonom čakavskom obilježju, otočani su, posebno u Komiži, svjesni i njegove osobitosti i unutar čakavskog narječja, ali i brzine njegova nestajanja o čemu svjedoči i sljedeći iskaz:

Kad ja vidin ove mlade kako govore dijalekton, meni to nekad bude smiješno jer oni nemaju u govoru tu finesu da bi razlikovali te glasove koji su između s i š, nego njima je to više na s nego na š ...ja to imam...a to je zato što su ti mladi, većina ih je završila školu u Visu, a oni to nemaju tako da oni s vremenom usvajaju i dio njihovog dijalekta. (Komiža, oko 50 godina)

Visoka stopa pojavljivanja *c* umjesto *č* donekle podržava i tezu o zadržavanju primarnih dijalektalnih obilježja ako su ocijenjena pozitivno, odnosno njihova gubljenja ako su ocijenjena negativno (usp. Schirmunski 1930). U hrvatskim su govorima glasovi *ś* i *ź* vrlo rijetki te se, osim u čakavskim govorima, nalaze samo u pojedinim govorima novoštokavskoga i jekavskoga dijalekta u Hrvatskoj (v. Lisac 2003: 100); u tim se slučajevima radi o pojavi koja s čakavizmom ni na koji način nije povezana i o govorima koji na čakavske nisu mogli utjecati u tom pogledu. Radi se, dakle, o glasovima koji su bili nestabilni te su se s vremenom reducirali. Osim toga, dodatno su obilježeni jer se smatralo da govornici koji ih koriste ne mogu izgovoriti glasove *š* i *ž*, što sam nerijetko čula u neformalnim razgovorima tijekom terenskog istraživanja.¹³ Ti su elementi ove, nekada raširene i specifične čakavske pojave time osuđeni na gubljenje zbog formalnih obilježja sustava, ali i negativnih konotacija koje izazivaju (Kerswill i Williams 2002), što nije slučaj kod zamjene *č* > *c* koja je očuvanja i učestalija čak i u govoru mlađih govornika.

Jugoistočni su čakavski govori pokazivali visok stupanj inovativnosti u odnosu na sjeverozapadne. Budući da je na čakavskom jugu prožimanje štokavskih i čakavskih osobina bilo znatnije, i prisutnost jezičnih alteriteta u viškim govorima nadmašuje alijetna čakavska obilježja. U tom kontekstu viški govori pokazuju dobru očuvanost i prepoznatljivost u odnosu na nadređeni im regiolekt. To se na jezičnostrukturnoj razini očituje, među ostalim, u djelomičnom očuvanju čakavskih realizacija u odnosu na mnoge druge govore koji su u prošlosti bili čakavski, a danas to više nisu (Klarić 2012; Vranić i Nežić 2010). Unatoč tome, istraživanje je pokazalo da se i ondje čuvaju tek u okrnjenom obliku te se ne radi više o produktivnom obiljež-

¹³ Radi se o tvrdnji za koju nemam konkretnih citata kojima bih je potkrijepila, no ipak je to diskurs kojemu sam nerijetko svjedočila tijekom terenskih istraživanja na Visu.

ju. Postepeno napuštanje cakavizma očituje se kako u stvarnom tako i u prividnom vremenu, a istaknutost toga obilježja kao i često negativna evaluacija pojedinih cakavskih realizacija, posebice tzv. srednjih izgovora (v. gore), čak i unutar same govorne zajednice, dodatno pridonose njegovu ubrzanom nestajanju. O ulozi koju su u razvoju cakavizma imali unutarnji (strukturni) i vanjski (kontaktni) činitelji, pisao je već Muljačić (1966). Zbog jake društvene i psihološke obilježenosti ove varijable, daljnja je istraživanja, kako cakavizma tako i drugih (alijetetnih) obilježja u nestajanju, potrebno dodatno proširiti i analizama utjecaja izvanjezičnih čimbenika, primjerice stavova prema različitim realizacijama obilježja u govornoj zajednici i izvan nje, s ciljem kvalitetnijeg razumijevanja njihova statusa ne samo u lokalnim jezičnim sustavima, već i među samim govornicima.

LITERATURA

- BIOČINA, Zdravka. 2019. "Čimbenici koji utječu na naivno prepoznavanje govornika". Knjiga sažetaka 10. skupa *Istraživanja govora*. Ur. Jelena Vlašić Duić i Marko Liker. Zagreb: Odsjek za fonetiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu i Odjel za fonetiku Hrvatskoga filološkog društva: 25–26.
- CELINIĆ, Anita. 1995. *Cakavizam u govoru grada Visa*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
- ECKERT, Penelope. 1988. "Adolescent Social Structure and the spread of linguistic change". *Language in Society* 17: 183–207.
- FEAGIN, Crawford. 2002. "Entering the community: Fieldwork". *The Handbook of Language Variation and Change*. Ur. J. K. Chambers, Peter Trudgill i Natalie Schilling-Estes. Malden, MA: Blackwell Publishing: 20–39.
- GALOVIĆ, Filip. 2012. "Fonološke značajke govora Milne na otoku Braču". *Čakavska rič* 40, 1–2: 87–101.
- GALOVIĆ, Filip. 2013. "Prilog istraživanju jezika hrvatske dijalekatske poezije: bračko cakavsko pjesništvo". *Croatica et Slavica Iadertina* 1, 9: 83–98.
- GEIĆ, Duško. 2015. *Rječnik i gramatika trogirskoga cakavskog govora*. Split i Trogir: Književni krug Split i Združeni artisti Trogir.
- HAMM, Josip. 1957. "Iz problematike čakavskih govora I: Cakavizam i njegova geneza". *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 3: 21–38.
- HAMM, Josip. 1960. "Iz problematike čakavskih govora II: Cakavci i Romani". *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 6–7: 65–80.
- HRASTE, Mate. 1937. "Osobine govora ostrva Visa". *Zbornik lingvističkih i filoloških rasprava u čast A. Belića*. Beograd: Mlada Srbija: 147–154.
- HRASTE, Mate. 1962. "Cakavizam na istočnoj obali Jadranskog mora". *Studi in onore di Ettore Lo Gatto e Giovanni Maver*. Firenca: G. C. Sansoni editore: 323–330.
- KALSBECK, Janneke. 2011. "Contact-induced innovations in Istrian Čakavian dialects". *Language Contact in Times of Globalization*. Ur. Cornelius Hasselblatt, Peter Houtzagers i Remco van Pareren. Amsterdam i New York: Brill i Rodopi: 133–154.
- KERSWILL, Paul. 1996. "Children, adolescents and language change". *Language Variation and Change* 8: 177–202.
- KERSWILL, Paul i Ann WILLIAMS. 2002. "'Saliency' as an explanatory factor in language change: Evidence from dialect levelling in urban England". *Language change: The interplay of internal, external and extra-linguistic factors*. Ur. Mari C. Jones i Edith Esch. Berlin i New York: Mouton de Gruyter: 81–110.
- KLARIĆ, Alvišana. 2012. *Govor Gračišća*. Pazin: Matica hrvatska.

- KUSTIĆ, Nikola. 2002. *Čakavski govor grada Paga s rječnikom*. Zagreb: Društvo Pažana.
- LABOV, William. 1963. "The social motivation of a sound change". *Word* 19: 273–309.
- LABOV, William. 1966. *The social stratification of English in New York City*. Washington, DC: Centre for Applied Linguistics.
- LABOV, William. 1972. *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania.
- LABOV, William. 1981. "Field methods of the project on linguistic change and variation". *Language in Use: Readings in Sociolinguistics*. Ur. Baugh, John i Joel Sherzer. Englewood Cliffs: Prentice Hall: 28–53.
- LUKEŽIĆ, Iva. 1998. *Govori Klane i Studene*. Crikvenica: Libellus.
- MARSHALL, Jonathan. 2004. *Language Change and Sociolinguistics: Rethinking Social Networks*. Hampshire i New York: Palgrave Macmillan.
- MAŁECKI, Mieczysław. 2007 [1929]. "Čakavizam i njemu slične pojave". *Čakavske studije*. Rijeka: Maveda: 5–89.
- MALNAR, Marija i Perina VUKŠA. 2012. "Postoje li čakavski elementi u fonologiji čabarskih govora?" *Zbornik radova Petoga hrvatskog slavističkog kongresa*. Ur. Marija Turk i Ines Srdoč-Konestra. Rijeka: Filozofski fakultet: 339–348.
- MILROY, Lesley. 1980. *Language and Social Networks*. Oxford: Blackwell.
- MOGUŠ, Milan. 1977. *Čakavsko narječje*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
- MULJAČIĆ, Žarko. 1966. "Lo cakavismo alla luce della linguistica 'contrastiva'". *Die Welt der Slaven* 11, 4: 367–379.
- MULJAČIĆ, Žarko. 1970. "Altérité et aliété". *Filologija* 6: 105–111.
- NERBONNE, John. 2009. "Data-driven dialectology". *Linguistics and Language Compass* 3: 175–198.
- ROKI-FORTUNATO, Andro. 1997. *Libar Viškiga jazika*. Toronto: Libar Publishing.
- SCHIRMUNSKI, Viktor M. 1930. "Sprachgeschichte und Siedelungsmundarten". *Germanisch-Romanische Monatsschrift* 18: 171–188.
- SOČANAC, Lelija. 2004. *Hrvatsko-talijanski jezični dodiri s rječnikom talijanizama u standardnome hrvatskom jeziku i dubrovačkoj dramskoj književnosti*. Zagreb: Globus.
- SUJOLDŽIĆ Anita, Ana MARKOVIĆ, Petar ŠIMUNOVIĆ i Božidar FINKA. 1992. "Govori otoka Krka – uvod u antropološka istraživanja". *Filologija* 20–21: 431–449.
- SUJOLDŽIĆ, Anita, Božidar FINKA, Petar ŠIMUNOVIĆ i Pavao RUDAN. 1988. "Sličnosti i razlike u govorima otoka Brača kao odraz migracijskih kretanja". *Rasprave Zavoda za jezik IFF* 14: 163–184.

- SUJOLDŽIĆ, Anita, Božidar FINKA, Petar ŠIMUNOVIĆ i Pavao RUDAN. 1990. “Lingvističke udaljenosti otoka Paga”. *Filologija* 18: 7–37.
- ŠIMIČIĆ, Lucija. 2011. *Identifikacijski procesi i jezične promjene na otoku Visu*. Doktorski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
- ŠIMIČIĆ, Lucija, Peter HOUTZAGERS, Anit a SUJOLDŽIĆ i John NERBONNE. 2013. “Diatopic patterning of Croatian varieties in the Adriatic region”. *Journal of Slavic Linguistics* 21, 2: 259–302.
- TAGLIAMONTE, Sali A. 2006. “Analysing Sociolinguistic Variation”. Cambridge: Cambridge University Press.
- TRUDGILL, Peter. 1972. “Sex, covert prestige and linguistic change in the urban British English of Norwich”. *Language in society* 1, 2: 179–195.
- VRANIĆ, Silvana i Ivana NEŽIĆ. 2010. Govori Lovranščine u dosadašnjoj dijalektološkoj literaturi. *Zbornik Lovranščine* 1, 1: 301–312.
- ZUBČIĆ, Sanja 2014. “Čakavizam u Rijeci (prilog dijakronijskoj dijalektologiji)”. *Studia Borysiana – etymologica, diachronica, slavica: w 75. rocznice urodzin profesora Wiesława Borysia*. Ur. Mariola Jakubowicz i Beata Raszewskiej Zurek. Warszawa: Instytut Slawistyki PAN: 459–474.
- ZUBČIĆ, Sanja. 2017. “O nekadašnjem čakavskom govoru Maloga Lošinja”. *Definitely Perfect: Festschrift for Janneke Kalsbeek*. Ur. René Genis, Eric de Haard, Eric i Radovan Lučić. Amsterdam, Nizozemska: Uitgeverij Pegasus: 735–755.

ČAKAVISM OF THE ISLAND OF VIS

LUCIJA ŠIMIČIĆ

SUMMARY

Cakavism is a specific realization of originally palatal consonants geographically confined to local idioms along the eastern Adriatic coast. Although its origins have been much disputed and various hypotheses concerning its genesis proposed, ranging from those that postulate its exogenous (Romance Venetian) (Maček 1929; Hraste 1962), endogenous (autochthonous Slavic Čakavian) (Hamm 1957; 1960; Moguš 1977) or mixed origins (Muljačić 1966), no one ever questioned its status as an exclusively Čakavian feature. As an extremely salient feature, cakavism has been exposed to gradual abandoning, which affected first coastal varieties and subsequently other more isolated insular cakavian varieties. The speech of Komiža is considered the southernmost cakavian point (Maček 2007 [1929]), and the varieties of the Island of Vis are among rare that still maintain this Čakavian feature. On the basis of sociolinguistic research on the Island of Vis, based largely on samples of spoken language collected by interviewing speakers of different ages, the paper analyzes linguistic variability and change in the form and frequency of cakavian realizations. Language change is analyzed in real time by means of comparing field data with the data collected by the *Questionnaire for the Croatian Language Atlas* in 1960s, and in apparent time by comparing the patterns in language use among speakers of various ages. Although still present, cakavism in its full-fledged form is confirmed only in the oldest age-group. The collected speech samples indicate that the majority of cakavian realizations have been reduced to depalatalized realization of /č/, while the so-called 'middle sounds' /š/ and /ž/ are maintained only exceptionally. Younger and middle-age speakers, therefore, conserve the feature, but in a reduced and petrified form. Also, cakavism is nowadays often lexicalized and no longer a productive feature on the Island of Vis.

KEYWORDS:

Cakavism, Island of Vis, language change in real and apparent time

KOPRSKE BESEDE V ROKOPISU ANTEA GRAVISIJA IZ LETA 1881: IZRAZI OD A DO D

SUZANA TODOROVIĆ

LORENA LAZARIĆ

Pedagoška fakulteta
Univerza na Primorskem
Cankarjeva 5, SI – 6000 Koper
suzana.todorovic@upr.si

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Zagrebačka 30, HR – 52100 Pula
llazaric@unipu.hr

UDK: 821.163.6'282 Gravisi, A. "1881"
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 6. 5. 2021.
Prihvaćen za tisk: 5. 10. 2021.

V prispevku se posvečamo izbranim izrazom (od *A* do *D*), ki jih je zapisal Koprčan Anteo Gravisi leta 1881. Narečni slovarček, ki ga sestavlja skupno 100 pojmov, je razdeljen na tri razdelke oz. stolpce – v prvem so zapisani izrazi, ki jih je ob koncu 19. stoletja uporabljal nižji sloj Koprčanov, sledijo besede, ki so jih uporabljali premožnejši meščani in intelektualci, v tretjem stolpcu pa avtor beleži knjižnoitalijanske ustreznice. Zanimalo nas je, katere od zapisanih besed so se ohranile v stoletju, ki je sledilo zapisu. Pri analizi smo se oprli na razpoložljivo narečjeslovno gradivo, zapisano v Kopru med letoma 1900 in 2020. Obravnavane izraze primerjamo z besedjem, ki ga poznajo istrskobeneško govoreči Istrani v sosednjih mestih Izola in Piran in jih povezujemo z njihovim zadnjim virom, opirajoč se na relevantno jezikoslovno literaturo.

KLJUČNE BESEDE:

istrskobeneško narečje, koprski narečni govor, narečni slovar, ohranjanje izrazov, rokopis iz 19. stoletja

1. UVOD

Koper je istrsko mesto, kjer domačini romanskega porekla ohranjajo istrskobeneško narečje, ki ga je sem prinesla Beneška republika. Pred prihodom Benečanov so ob morju poseljeni Istrani govorili istrsko romanščino, ki je edini avtohtoni istrski romanski idiom, saj se je razvil iz govornjene istrske latinščine.¹ Sčasoma so ga venezizirani prebivalci nadomestili z (istro)beneščino, ki je v nadaljnjih stoletjih postala materinščina in jezik identifikacije večine tu živječih Italijanov. V slovenskem delu Istre domačini slovanskih korenin, ki bivajo v zaledju mest Koper, Izola in Piran, vsaj od 7. stoletja dalje ohranjajo slovanski idiom, ki pozna šavrinsko in rižansko različico.

Do konca druge svetovne vojne je bilo istrskobeneško narečje glavni istrski sporazumevalni jezik; mestno prebivalstvo se v komunikaciji s podeželani, ki so v mestih prodajali kmečke pridelke in kupovali najnujnejše potrebščine, ni prilagajalo, zato so bili večnima enojezični – le redki med njimi so govorili tudi knjižno italijanščino, značilno za posamezna obdobja:

A Pirano si parlava solo in dialetto, in istroveneto. Alcuni signori, come ad esempio gli avvocati e il signor de Castro parlavano anche l'italiano, perché viaggiavano spesso. Loro conoscevano anche la variante più generale dell'istiroveneto. Quei pochi istriani dell'interno (sloveni e croati) che si trasferivano a Pirano fino agli inizi del 20. secolo si italianizzavano quasi subito e venivano assimilati, perché il dialetto istiroveneto era la lingua comune di tutti gli istriani (Todorović 2019: 21–22).

V prevodu:

V Piranu se je govorilo samo v narečju, v istrskobeneškem. Nekateri gospodje, kot na primer odvetniki in gospod de Castro, so govorili tudi italijansko, ker so pogosto potovali. Poznali so tudi splošnejšo različico istrobeneščine. Tistih nekaj Istranov iz notranjosti (Slovencev in Hrvatov), ki so se priselili v Piran do začetka 20. stoletja, se je kmalu italijaniziralo in so se takoj asimilirali, saj je bila istrobeneščina skupen jezik vseh Istranov.

Po drugi svetovni vojni sta se drastično spremenili družbena in demografska podoba istrskih mest, na ker je vplivalo množično izseljevanje mestnega italijanskega prebi-

¹ Prim. Filipi 1988.

valstva in načrtno priseljevanje prebivalcev iz različnih slovenskih regij ter drugih republik nekdanje Jugoslavije. V mestih je nova oblast vzpostavila slovenščino kot uradni jezik, ob njej pa so lahko Italijani uradno govorili tudi italijanščino. Z odhodom večine romansko govorečega prebivalstva je istrskobeneško narečje izgubilo znaten delež svojih govorcev, a ob vplivu pogovarjalne in knjižne slovenščine, predvsem pa standardne italijanščine, še ohranja vlogo jezika komunikacije večine tu živečih pripadnikov italijanske narodne skupnosti. Kot materni jezik ga govorijo namreč nekateri prebivalci Kopra, Izole, Pirana, Strunjana, Sečovelj, Bertokov, Hrvatinov ipd., ki se v njem pogovarjajo tudi v neformalnih govornih položajih.

V nekaterih preteklih raziskavah (gl. Todorović 2019) smo izpostavili, da mlajši govorci opuščajo nekatere jezikovne posebnosti posameznih različkov. Te slišimo predvsem iz ust starejših govorcev, pri katerih opazamo ohranjanje značilnih nedoločnikov, na primer v Koprju in Izoli *lavo'rar*, v Piranu *lavo'ra*; v Koprju *'bever*, v Izoli *'beve*, v Piranu *'bevi*, v Strunjanu *'bevi*, in pripon (iz lat. *-arium*), na primer v Piranu *šarje'žaro*, v Koprju *šarje'žar*, v Izoli *šare'žer*, v Hrvatinih *šarje'žer*, v Bertokih *carje'žer* idr. (Todorović 2019: 98).

Do sredine prejšnjega stoletja so Koprčani še ohranjali pristne narečne izraze in posebnosti koprške istrobeneščine, ki pa je bila še v začetku istega stoletja razslojena in zato raznovrstna. Različni mestni sloji (Todorović 2016: 44–45) so namreč uporabljali nekoliko drugačno narečje, ki se je razlikovalo predvsem na glasoslovni in leksikalni ravni, in sicer v skladu s posameznimi življenjskimi stili. V mestu so namreč živeli nižji sloji Koprčanov (istr. ben. *kavre'žani* in *kavere'žani*), ki so ga sestavljali koprski kmetje ali *paolani*, ki so se vsak dan odpravljali obdelovat zemljo v okolico Kopra in se zvečer vračali v mesto, *cortivani*, ki so narečje ohranjali v neposrednem zaledju mesta, ribiči in drugi revnejši prebivalci ter premožnejši sloj meščanov, ki je v svoj jezik vnašal jezikovne prvine, ki so odražale specifični način življenja.

Raznovrstnost koprškega narečnega govora so prikazovali nekateri tedanji učenjaki in meščani, npr. Pio Babauder (1928), Francesco Babudri (1910–1911), predvsem pa Anteo Gravisi, ki je na poseben dokument ob rokopisu svojega romana iz leta 1881 *Anticaglie: Santo Apollinare di Gasello presso Capodistria* (Starine: Sveti Apolinar iz Gažela pri Koprju) za 100 izbranih pojmov zapisal narečne različice višjega in nižjega sloja Koprčanov s pripadajočim knjižnoitalijanskim izrazom. V tri stolpce je tako razvrstil besede, ki so bile značilne za preproste Koprčane, t. i. “voci usate dal popolano”, izraze, ki jih je uporabljala koprška mestna gospoda, t. i. “voci usate dalla classe civile” in (v zadnjem stolpcu) ustreznicu v zborni italijanščini, t. i. “*lingua purgata*” (Todorović 2016: 43).

Gravisi je narečne izraze razvrstil po abecednem vrstnem redu, v pričujočem prispevku predstavljamo izraze od *a* do *d*.

2. METODOLOGIJA

Narečne izraze, ki jih je A. Gravisi slišal v Kopru ob koncu 19. stoletja, smo poiskali v razpoložljivi literaturi iz tedanjega obdobja. Oprli smo se na pesniško zbirko Tina (Valentina) Gavarda, koprskega narečnega pesnika, ki je leta 1912 izdal pesniško zbirko *Fora del semenà (Izven ustaljenih poti)*, v kateri z izrazito nekonformistično držo predstavlja osebnosti in pripetljaje svojega mesta. T. Gavardo² je pisal tudi ljubeče, čustvene ter melanholično in nostalgичno obarvane verze. V nekaterih drugih poveličuje beneški značaj svojega rodnega mesta in Istre nasploh. Take pesmi je pisal pod različnimi psevdonimi, najbolj znan je Tita Bidoli. Zudič Antonič (2014: 232) izpostavlja, da je “Gavardov narečni jezik je sproščen, radoživ in barvit, pesnik pa izmenjuje ‘nizki’ oziroma ljudski register, s katerim na komičen način upodablja pripetljaje preprostih Koprčanov, z ‘visokim’ registrom, ki ustreza govoricu meščanskega sloja in je primeren za obdelavo resnih, čustvenih, intimističnih motivov”.

Obstoj oz. ohranjanje izrazov, ki jih v svojem slovarčku beleži A. Gravisi, smo iskali tudi v knjigi Koprčana F. Semija *El parlar s'ceto e neto de Capodistria: testi antichi e moderni* (1983), v katerem zapisuje kratke dialoge oz. pogovore, ki jih je v svojem mestu skrbno beležil med letoma 1926 in 1981. Ob besedila avtor dosledno zapisuje tudi leto zapisa, kar nam je omogočilo natančno spremljanje ohranjanja ali spreminjanja obravnavanih izrazov. F. Semi v knjigi prilaga tudi narečni slovarček in narečna besedila oz. pisma Gravisijevega in Gavardovega sodobnika in someščana Antonia Deponteja, ki si je konec 19. in v začetku 20. stoletja v narečju dopisoval s prijateljem Vittorinom Coceverjem in svojo nečakinjo.

Ohranjanje ali opuščanje obravnavanih koprskih izrazov v desetletjih, ki so sledila Gavardovem zapisu, smo preverili v slovarju G. Manzinija in L. Rocchija *Dizionario storico fraseologico etimologico del dialetto di Capodistria* (1995), njihovo razširjenost pa smo iskali tudi v izolskem slovarju A. Vascotta (1987) *Voci della parlata isolana nella prima metà di questo Secolo* z narečnimi izrazi, ki so jih Izolani uporabljali do sredine 20. stoletja, v slovarju *Dizionario del dialetto Isolano: raccolta di parole e modi di dire della parlata isolana di ieri, di oggi e, forse, di domani*, ki ga je objavil Silvano Sau leta 2009, in v slovarju piranske istrobeneščine *Le perle del nostro dialetto* (2012), v katerem O. Lusa in M. Bonifacio zapisujeta pretežno že opuščene piranske izraze, ki so jih Pirančani uporabljali do približno 80-ih let prejšnjega stoletja.

Ohranjanje izrazov v današnjem času smo preverili v narečnem korpusu, ki smo ga pridobili med dialektološkimi raziskavami v Kopru, Izoli in Piranu leta 2015 (gl. Todorović

² Gavardo se je rodil v Kopru leta 1891 in pri trindvajsetih letih umrl za tifusom.

2016) in leta 2020 (Todorović – gradivo 2020). Izraze smo nazadnje povezali z benečanskimi izrazi, ki jih je zapisal G. Boerio (1856), in z njihovimi zadnjimi viri. V gradivu, ki smo ga zbrali v slovenskih istrskih krajih, smo preverili, ali so morda obravnavane istrskobeneške izraze sprejeli tudi govorniki slovenskega narečja iz koprskega zaledja.

3. KOPRSKI NAREČNI IZRAZI IZ LETA 1818

3.1. ALIEGRO IN ALÊGRO, IT. ALLEGRO 'VESEL'

A. Gravis je leta 1881 zapisal pridevnik *aliegro*, ki ga je uporabljal nižji sloj prebivalstva, ob njem pa tudi *alêgro* 'vesel', ki so ga poznali premožnejši Koprčani. T. Garvardo (1989) v svoji narečni pesniški zbirki, ki je izšla leta 1912, uporablja samostalnik *alegría* (76, 86) 'veselje'.

F. Semi je v letih 1932 in 1933 v Kopru slišal samostalnik *legressa* 'veselje' (Semi 728 in 1250), obravnavanega pridevnika pa ni zapisal. G. Manzini in L. Rocchi (115) sta za koprski narečni govor konec 20. stoletja prav tako zapisala le samostalnika *legresa* in *legría*. Sami smo v Kopru zapisali pridevnik *'leyro* 'vesel' (Todorović – gradivo 2020), z aferezo vzglasnega *a*-ja, medtem ko A. Vascotto, S. Sau ter O. Lusa in M. Bonifacio za Izolo in Piran obravnavanega pridevnika ne beležijo.

G. Boerio (365) je v Benetkah sredi 19. stoletja zapisal samostalnika *legrezza* in *legria* – za slednjega pojasnjuje, da je "voce bassa" tj. nižje pogovorna beseda.

Obravnavani pridevnik je bil prevzet iz fr. *allègre*,³ ki izhaja iz vulg. lat. **alecru(m)* (l'ETIM – CD-ROM), za klas. lat. *alacer* 'živahen, pogumen, srčen' (l'ETIM – CD-ROM; REW 307), od koder izhaja tudi knj. it. *alacre* 'živahen, prizadeven, hiter'.

Kratek romanski naglašeni *e*, ki se je razvil iz lat. *ě*, je v beneški italijanščini širok (Rohlf's 1996: 118), na primer istr. ben. (Koper, Izola, Piran) *s'pečo* 'ogledalo' (Todorović 2016: 151). Omenjeni latinski samoglasnik lahko tudi diftongira (prim. Rohlf's 1966: 189), na primer istr. ben. *piera* 'kamen', *piegora* 'ovca', *lievro* 'zajec' ali obravnavani pridevnik *aliegro* 'vesel' idr. Narečni izraz *aliegro*, značilen za skupino revnejših Koprčanov, torej izkazuje diftong, ki je skozi čas doživel razvoj v široki *e*.

Gravisijevi različici ohranjata vzglasni *a*-, medtem ko vse druge prikazane narečne besede izkazujejo aferezo začetnega vokala. Sklepamo lahko, da je na Gravisijev zapis vplival knjižni jezik.

V času raziskav, ki smo jih opravili leta 2015, smo za omenjeni pojem zapisali obliko *kon'tento* (v Kopru) in *kon'tento* (v Izoli in Piranu) 'vesel, radosten' (Todorović 2016:

³ V francoščini je prišlo do prehoda iz *a* v *e* in do sonorizacije soglasnika *c* (DELI – CD-ROM).

171), kar izhaja iz. lat. *contentus* ‘kdor se zna zadržati’, pret. particip gl. *contīnēre* ‘zadržati, omejiti’ (I’ETIM – CD-ROM).

3.2. ANCA IN ANCHE, IT. ANCHE ‘TUDI’

Koprčani so ob koncu 20. stoletja uporabljali narečna veznika *anca* in *anche*, oba v pomenu ‘tudi’. Prvi je bil značilen za nižji sloj meščanov, drugega, ki ga lahko povežemo s knj. it. *anche* ‘tudi’, pa so uporabljali meščani z višjim družbenim statusom.

Izraz *anca* sta v Kopru zapisala tudi A. Deponte (Semi 32), in sicer v pismu iz leta 1899, in F. Semi (63) leta 1929. Proti koncu prejšnjega stoletja sta njegovo rabo prav tako zabeležila G. Manzini in L. Rocchi (4) – v Izoli ga je v prvi polovici 20. stoletja zapisal tudi A. Vascotto (35), O. Lusa in Marino Bonifazio (90) sta v Piranu prav tako zapisala *anca*. Besedo smo slišali tudi od aktualnih govorcev narečja, prim. ‘*anka* v Kopru, Izoli in Piranu (Todorović 2016: 166, 70, 64). Izraz, ki ga je A. Gravisi pripisal koprskim intelektualcem, lahko obravnavamo kot neologizem v tedanjem narečju, sprejet iz tedanje knjižne italijanščine, ki pa (še) ni nadomestil narečne oblike ‘*anka*. Prim. beneč. istopomenski izraz *anca* (Boerio 33).

Meyer-Lübke obravnavana veznika izvaja iz vulg. lat. besede *anque* ‘tudi’ (REW 488), medtem kot sta Cortelazzo in Zolli mnenja, da besedi še nimata pojasnjenege izvora (DELI – CD-ROM; Todorović 2017: 81).

Istrskobeneški veznik ‘*anka* lahko obravnavamo tudi kot romansko izposojenko v slovenskem istrskem narečju, ki jo uporabljajo vsi dialektofoni (Todorović 2017: 81), na primer v Sv. Antonu (Jakomin 1995: 12) ‘*anka* in v Novi vasi nad Dragonjo: *Ma u’čitál, ma ‘kaj ná z’nate, da ‘anka ‘čuk ja an ‘tič?* ‘Učitelj, ali ne veste, da je tudi čuk ptič?’

3.3. ANCÔI IN ANCUO, IT. OGGI ‘DANES’

Koprčani so v osemdesetih letih 19. stoletja za prislov ‘danes’ uporabljali besedi *ancôi* in *ancuo*. Prvi izraz so ohranjali koprski *paolani*, ribiči in drugi skromno živeči Koprčani, drugo različico pa so uporabljali bogatejši Koprčani in intelektualci. T. Gavardo (1989) v svoji narečni pesniški zbirki, ki je izšla leta 1912, zapisuje izraz *oi* (75) ‘danes.’

F. Semi je sredi prejšnjega stoletja v Kopru slišal besedo *ancúo* (Semi 550), izraz *ancuo* pa je zasledil v pismih Koprčana A. Deponteja iz leta 1889⁴ (Semi 32). G. Manzini in L. Rocchi (4) za koprsko istrobeneščino zapisujeta besedo *ancòi* ‘danes’ ter *ancúo* in *ancuo*, in sicer s pojasnilom, da sta zadnji navedeni besedi opuščeni od približno leta

⁴ Prim. Semi 32.

1920. Med raziskavo, ki smo jo v Kopru opravili leta 2015, so govorci sicer navedli izraz *ank'wo*, a so pojasnili, da so ga uporabljali njihovi stari starši v začetku prejšnjega stoletja, sami pa uporabljajo pretežno narečni izraz *'oĝi* (Todorović 2016: 127), ki je prevzet iz knj. it. *oggi* 'danes'. V Piranu nam je narečni govorec povedal (Todorović 2016: 127), da sta besedo *ank'wo* v tem mestecu med zadnjimi uporabljala Nicolò Bartole in njegova soproga Gabriella Petronio.

Prim. beneč. *anc'uo* in njeno arhaično različico *anc'oi* 'danes' (Boerio 33).

Obravnavani prislov izhaja iz lat. *hōdiē* 'danes' (REW 4163) oz. *hanc* (akuzativ ed. od *hīc* 'ta') *hōdiē* (G. Manzini in L. Rocchi 4).

3.4. ANEMA IN ANIMA, IT. ANIMA 'DUŠA'

A. Gravis je v osemdesetih letih 19. stoletja za pojem 'duša' zapisal dva izraza – *anema* in *anima*; prvega je slišal od skromnejšega sloja meščanov, drugi izraz pa je bil značilen za intelektualce oz. premožnejše kroge. Izraz *anima* je bil verjetno rabljen pod vplivom tedanjega knjižnega jezika, prim. knj. it. *anima* 'duša'.

F. Semi je med leti 1928 in 1980 večkrat zapisal narečno besedo *anema* (366, 903, 906, 1251, 1454 idr.). Izraz sta konec prejšnjega stoletja zabeležila tudi G. Manzini in L. Rocchi, prim. *ànema* (4); v času sodobnejših raziskav smo prav tako zapisali *anema* (Todorović 2016: 92). Samostalnik *anema* beležita tudi A. Vascotto (36) v prvi polovici 20. stoletja in S. Sau v začetku 21. stoletja (13); rabo besede sta za piransko istrobeneščino potrdila tudi O. Lusa in M. Bonifacio (90).

Prim. beneč. izraz *anema* (Boerio 35).

Beseda izhaja iz učenega lat. *ànima* 'duša' (REW 476), ki jo lahko povežemo z gr. *ánemos* 'veter, piš' (DELI – CD-ROM; I'ETIM – CD-ROM).

3.5. ANEMAL IN ASINO, IT. ASINO 'OSEL'

Koprčani so konec 19. stoletja oslu rekli *anemal* in *asino*. Prva beseda se je ohranjala predvsem med koprskimi *paolani*, druga pa med plemiči, intelektualci in drugimi premožnimi meščani. Izraz *asino* je pismen sloj prebivalstva prevzel iz knjižnega jezika, prim. knj. it. *asino* 'osel'.

F. Semi beleži koprsko narečno besedo *anemal*, ki jo je evidentiral v pismu A. Deponteja iz leta 1889 (Semi 32). T. Gavardo (1989) v svoji narečni pesniški zbirki, ki je izšla leta 1912, zapisuje izraz *mus* (50) in *asino*⁵ (58). G. Manzini in L. Rocchi omenjene

⁵ Besedo izgovori bogata odvetnikova vdova, ki ji mož ničesar ne zapusti.

besede nista zabeležila, izraz *anemàl* ‘osel, žival’ pa je v Izoli slišal A. Vascotto (36), ki pojasnjuje, da besedo *anemàl* ‘osel’ uporabljajo izolski kmetovalci in da omenjeni izraz označuje “l’asino per antonomasia”, tj. gre za antonomazijo – zamenjavo imena živali z občim imenom.

Beneč. *anemal* označuje ‘žival’ (na splošno) in ‘bika’ (Boerio 36).

Osel je imel za istrske meščane pomembno vlogo, saj so se z njim koprski, izolski in piranski kmetje vsakodnevno odpravljali v predmestje in zaledje, kjer so obdelovali zemljo. V preteklosti je bil namreč za istrska mesta značilen drugačen način življenja. V pritličju hiš so meščani pogosto imeli domače živali, predvsem osle in koze. O koprskih *paolanih* Tomizza (2015: 8) pravi, da so imeli vrtove in vinograde na pobočju Markovca ter da so bili do zaledja zadržani – v mesto so se hiteli z osli vračati še pred mrakom. V času sodobnejših raziskav izraza *anemal* za pojem ‘osel’ nismo slišali.

Zadnji vir narečne besede *anemal* je lat. *animalis* ‘živo bitje’, in sicer iz lat. *anīma* ‘dih, življenje duša’ (REW 476).

Istrskobeneški dialektofoni danes uporabljajo izraz *muš*, ki ga beležimo tudi v starejši različici narečja, prim. izraz *mus* (Semi 63, 433, 1339), zapisan leta 1929. V Kopru in Izoli smo leta 2015 zapisali besedo *muš*, v Piranu pa *mušo*. Beseda, ki še nima popolnoma pojasnjene izvora, izhaja najverjetneje iz poznolat. *mūscella*, za kas. lat. *mūlu(m)* (DELI – CD-ROM), iz **mukslos* > gr. *mykhlos* ‘osel; žrebec’ (l’ETIM – CD-ROM).

3.6. LÀTRIA⁶ IN ATRIA, IT. ATRIO ‘ATRIJ’

Besedi označujeta koprski toponim. A. Gravisi je zanj zapisal dve narečni poimenovanji; prvo poimenovanje so uporabljali koprski *paolani*, ribiči in drugi skromni delavci, drugo pa je bilo v rabi med višjim slojem meščanov. Z izrazom *Atria* so nekoč Koprčani označevali atrij oz. prehod iz glavnega mestnega trga, narečno *P’jaša* ali *P’jaša γ’randa* na Čevljarsko ulico, narečno *Kaley’arija*. Besede zaradi navedenega Izolani in Pirančani ne poznajo. Semi (4) je leta 1926 zabeležil izraz *àtria* z razlago: “I due passaggi dalla Piazza alla Clegaria.” ‘Prehoda med trgom in Čevljarsko ulico’. Prvotno poimenovanje tega prostora je bilo *lobia*, narečno *’loğa*,⁷ it. *loggia* ‘loža’, ko pa so s prehodom povezali palači v neposredni bližini, je prostor postal *atria*, tj. atrij (nove) palače (Semi 4).

G. Manzini in L. Rocchi (8) zapisujeta toponim oz. andronim *Àtria*, s katerim so Koprčani označevali prehod z dvema obokoma – ki povezuje glavni mestni trg s Če-

⁶ Izraz smo na ta abecedni seznam uvrstili, ker je vzglasni soglasnik pravzaprav okrajšani člen *el*. Če se beseda po členu konča na samoglasnik, se *e*-jevski samoglasnik člena *el* izpusti, soglasnik *l* pa se izgovori skupaj z besedo (Todorović 2016).

⁷ Iz germ. *laubja* ‘pergola’ (DELI – CD-ROM).

vljarsko ulico: “*Con cui si indicavano i due ingressi a volta (Loggia Antica) alla Calcegaria dalla Piazza.*” Omenjeni andronim pozna le še peščica starejših Koprčanov. Izraz *làtria* je sestavljen iz določnega člen *l'*, ki ga knjižna italijanščina in večina italijanskih narečij postavlja pred samostalnike in pridevnike, ki se začnejo s samoglasnikom, in besede *atria*.

Določni člen *l'* je po spominu nekaterih govorcev istrskobeneškega narečja novejša oblika za starejši nedoločni člen *el*, ki so ga nekoč uporabljali tudi pred besedami, ki se začnejo na samoglasnik, na primer *el 'ojo* ‘olje’, *el a'miyo* ‘prijatelj’, *el 'ajo* ‘česen’. Narečno besedo iz Gravisijevega rokopisa gre zato interpretirati kot neologizem oz. inovacijo v narečju.

Zadnji vir besede je lat. *ātriu(m)*, mn. *tria* ‘atrij’ (REW 760; DELI – CD-ROM).

3.7. BAMPÒR, BAPÒR IN VAPOR, IT. VAPORE ‘PARNIK’

A. Gravis bežeži, da so Koprčani nižjega stanu poznali izraza *bampòr* in *bapòr*, medtem ko so premožnejši meščani in intelektualci uporabljali besedo *vapor*. T. Gavardo v poeziji *Parla nono* zapisuje *bapor* (68). Tudi F. Semi opozarja na izraz *bapor*, ki ga je v pismu nečakinji leta 1920 zapisal A. Deponte (Semi 34), sam pa je od domačinov leta 1928 in 1929 slišal besedi *bapòr* (Semi 40, 1008) in *vapòr*.

G. Manzini in L. Rocchi (12) sta za koprski narečni govor (ob koncu prejšnjega stoletja) zabeležila izraza *vapòr* in *bapòr*, v času novejših raziskav pa smo v Kopru zapisali *va'por* in *ba'por* (izraz poznajo redki domačini) (Todorović 2016: 99).

A. Vascotto za istrobeneščino, ki so jo Izolani govorili v prvi polovici prejšnjega stoletja, zapisuje *bapòr* (44) in *vapòr* (328), O. Lusa in M. Bonifacio (95) pa za piranski govor beležita le obliko *bapòr*. Izraz *bampòr*, ki ga je A. Gravis zapisal ob koncu 19. stoletja, se ni ohranil.

Prim. beneč. *vapòr* ‘parnik’ (Boerio 778).

Pri narečni besedi *bapòr* gre za betacizem, torej za prehod v *v*.

Zadnji vir besede je lat. *vapōre(m)* ‘vodna para’ (DELI – CD-ROM). Istrskobeneški samostalnik *va'por* se v istrskoslovenskem narečju pojavlja kot romanska izposojenka; izraz uporabljajo vsi govorniki omenjenega narečja, na primer v Pučah *va'por*, v Svetem Anton *u'por* in *va'por* (Todorović 2018: 123), v Dekanah *va'por*, na Škofijah *u'puor* ‘parnik’ (Todorović 2017: 113) idr.

3.8. BARCÒN IN BALCON, IT. FINESTRA ‘OKNO’

Gravis je v Kopru konec 19. stoletja za ‘okno’ slišal narečni besedi *barcòn* in *balcon*,

rabo prve besede je zaznal med ribiči, *paolani* ipd., drugo pa so uporabljali prebivalci višjega družbenega sloja. T. Gavardo (1989: 76) v svoji narečni pesniški zbirki zapisuje izraz *balcon* (66, 67) ‘okno’.

F. Semi (177, 623, 702) je v letih 1926, 1931 in 1933 zapisal *barcon* ‘okno’. G. Manzini in L. Rocchi (10) sta zabeležila *balcón* in *barcón* ‘okno z balkonom’, A. Vascotto (45) je za izolski narečni govor zapisal *barcón* “balcone, ampia finestra, anche con terrazzo” ‘balkon, večje okno, tudi s teraso’, O. Lusa in M. Bonifacio (95) za piranski narečni govor zapisujeta *barcón* ‘balkon, okno’.

V času novejših raziskav smo v Kopru zapisali *bal'køn*, v Izoli *fi'neštra*, v Piranu pa *fe'neštra*, *fi'neštra* in *bar'køn* (Todorović 2016: 144).

Prim. beneč. *balcón* ‘balkon in okno’ (Boerio 58) in *fenestra*⁸ ‘okno’ (Boerio 265).

Narečna izraza *bar'køn* in *bar'køn* izhajata iz langob. **balko* ‘greda’, morda tudi že ‘okno’ (DELI – CD-ROM). Pri izrazu *bar'køn* opazimo rotacizem *l-r*.

3.9. BASSILÀR, SAVARIAR, IT. AMMATTIRE ‘PONORETI, ZBLAZNETI’

A. Gravisi beleži pojma *bassilàr* in *savariar*, ki sta ju konec 19. stoletja uporabljala dva koprška meščanska sloja – nižji in višji. V rokopisu jima pripisuje le en pomen, in sicer ‘ponoreti, zblazneti’. F. Semi zapisuje *bassilar*, *basilar* in *bazilar* (114, 121, 130, 252, 468), a le v pomenu “darsi cura, preoccuparsi”, tj. ‘skrbeti’.

G. Manzini in L. Rocchi za izraz *baçilar* zapisujeta dva pomena, in sicer ‘zaskrbljen biti, skrbeti’ in ‘ponoreti, zblazneti’. A. Vascotto (47) za izolsko besedo *basilàr* beleži pomen ‘zaskrbljen biti’, O. Lusa in M. Bonifacio (96) pa za piranski glagol *bassilâ* zapisujeta le pomen ‘skrbeti’. Tudi sami smo v Kopru, Izoli in Piranu za pojem ‘skrbeti’ zapisali *baši'lar* (Todorović 2016: 172).

Sklepamo lahko, da so ob koncu 19. stoletja in v začetku 20. stoletja Koprčani poznali izraz *bassilàr* tudi v pomenu ‘skrbeti’, kar dokazuje tudi F. Semi, a ga A. Gravisi ni zabeležil.

Prim. beneč. *bacilar*, za katerega G. Boerio (54) zapisuje pomena ‘oklevati’ in ‘motiti se v mislih’.

Beseda izhaja iz lat. *vacillāre* ‘opotekati se’ (l’ETIM – CD-ROM); pri narečnem izrazu gre za betacizem, torej prehod *v v b*.

Glagola *savariar* F. Semi ne beleži, ne zapisujejo ga niti G. Manzini in L. Rocchi, A. Vascotto ali O. Lusa in M. Bonifacio. Izraz poznajo nekateri drugi beneški govori v

⁸ Izraz *fi'neštra*, v Piranu in Benetkah *fe'neštra*, izhaja iz lat. *fēnēstra(m)*, ki še nima pojasnjene izvora, a je najverjetneje etruščanskega izvora (DELI – CD-ROM), prim. knj. it. *finestra*, istega pomena.

Italiji, prim. gradeško *savarià* ‘blesti, zmedeno govoriti’ (Corso Regeni 227; VG 937), bizjaško *savariar* in *zavariar* ‘zmedeno govoriti in skrbeti’; beneško *savariare* in *zavariare* ‘zmedeno govoriti, fantazirati’ in *savariarse* ‘skrbeti’ (Basso in Durante 233).

Zadnji vir besede je lat. *vāriu(m)* ‘pisan, lisast, pikčast’ (DELI – CD-ROM), prim. knj. it. *svariare* ‘menjati, popestriti; raztresti, razvedriti’.

3.10. BORI, CARANTANI IN BEZZI, IT. DENARO ‘DENAR’

A. Gravisi zapisuje, da so Koprčani za pojem denar poznali tri narečne besede: *bori*, *carantani* in *bezzi*. Rabo prvih dveh besed je A. Gravisi zasledil pri preprostejših meščanih, tretji izraz pa so uporabljali premožnejši domačini in intelektualci. T. Gavardo (1989: 76) leta 1912 zapisuje izraza *boro* in *besso* (84, 85).

F. Semi (11, 74, 717, 848) je v Kopru (leta 1926) slišal izraza *boro* ‘denar’ in *besso* (oz. *bezzo*) (64, 185, 531, 671, 741 itd.), ki so ju domačini uporabljali sinonimno. Izraza *carantani* F. Semi ni zabeležil. G. Manzini in L. Rocchi beležita *bòro* (25) in *bèso* (18) ter *carantàn* (40) ‘stari avstrijski denar’. A. Vascotto za izolski narečni govor zapisuje *bòro* (56), *bèso* (51) in *carantàni* (mn.) (73) ‘denar’; tudi O. Lusa in M. Bonifacio za piransko istrobeneščino zapisujeta vse tri izraze – *bòro* (101), *bèssi* (mn.) (98) in *carantàn* (109) ‘denar’. Sami smo v Kopru zapisali več narečnih izrazov, na primer ‘*soldi*, *škej*, ‘*bori* in *flike*, od navedenih v rokopisu pa smo slišali le izraz ‘*bori* (mn.) (Todorović 2016: 104).

Prim. beneč. *carantani* “specie di moneta false, colle quali i ragazzi giuocano invece di moneta” ‘novčič, s katerim se otroci igrajo, nepravi denar’ (Boerio 136), *boro* (Boerio 93) in *bezzo* ‘denar’ (Boerio 78).

Izraz *boro* izvira iz staroitalijanske besede *borro* ‘okrogel predmet’; prim. Prati – *borro* ‘velik kostanj’ (Doria 86).

Beseda *bezzo* izhaja iz švic. *Bätze* ‘novčič’, ki je s posredovanjem beneč. prešla v knj. it. *bezzo* ‘vrsta beneškega denarja’ (DELI – CD-ROM).

Carantan je benečanski pridevnik, ki izhaja iz poimenovanja *Carantània* ‘Karantanija’.

3.11. BOGNA, SCOGNA IN BISOGNA, IT. BISOGNA ‘POTREBNO JE’

A. Gravisi beleži, da je preprostejši sloj Koprčanov za izraz ‘potrebno je’ (3. os. ed.) uporabljal narečna glagola (3. os. ed.) *bogna*, *scogna*, intelektualci in premožnejši meščani pa so poznali glagol *bisogna*, ki ustreza knj. it. *bisogna* ‘potrebno je’. T. Gavardo (1989: 76) v svoji narečni pesniški zbirki iz leta 1912 zapisuje izraz *bia*, na primer *bia*

veder (62) ‘potrebno je pogledati, videti.’

F. Semi je v prvi polovici prejšnjega stoletja v Kopru zapisal *bogna*, *scogna* (238) in *bia* (Semi 400); vse oblike so zapisane v 3. os. ed. G. Manzini in L. Rocchi sta za koprski govor (konec prejšnjega stoletja) zapisala *bògna* (22) in *bia* (19) v 3. os. ed. ter *scògner* (205) ‘potrebovati, biti potreben’ v nedoločniški obliki. Za ta glagol beležita, da ga Koprčani ne uporabljajo že od polovice 19. stoletja (Manzini in Rocchi 205). A. Vascotto (51) zapisuje *bia* ‘potrebno je’, O. Lusa in M. Bonifacio (99) pa *bìo* z istim pomenom. Danes narečni govorci uporabljajo pretežno izraz *bi'žoña*, ki ga uporabljajo pod vplivom italijanskega jezika, prim. knj. it. *bisogna*. Starejšo različico besede *bjo* smo leta 2020 zapisali le v Sečovljah: “*Bjo di: for'tuna de 'dijo ke ya kanb'jado 'serte 'ro-be, bjo di la veri'ta – 'đerimo pove'reti ma 'đerera ku'si, 'đerera un 'altro 'mondo.*” ‘Potrebno je reči: hvala bogu, da so se nekatere stvari spremenile; potrebno je poudariti: bili smo ubožčki, a je bilo tako, bil je nek drugi svet.’ (Todorović 2020: 66).

Prim. beneč. izraz *bogna*, za katerega G. Boerio (89) pravi, da je “voce bassa e storpiata da *Bisogna*, presente di *Bisognare*. È però d'uso piuttosto villereccio che cittadino” ‘nizka in popačena oblika *bisogna*, sedanjika od *bisognare*, v rabi bolj na podeželju kot v mestih’.

G. Manzini in L. Rocchi (19) pojasnjujeta, da gre pri besedi *bia* za redukcijo izrazov *bigna* in *bogna*, ki izhajata iz *bisogna*.

Obravnavani izraz je v romanske jezike prešel najverjetneje s posredovanjem franc. *besoigne* ‘potreba, nuja’; prim. srednjev. lat. *bisōniu(m)* in *bisontāre*, sest. iz *bisōniu(m)* iz *bi-*, perf. germ., in *sōnium* < germ. **sunnia* ali **sunī* ‘skrb, prizadevanje’ (DELI – CD-ROM).

G. Manzini in L. Rocchi (205) pojasnjujeta, da obliko *scogna*, nedoloč. *scogner* ‘potrebovati, biti potreben’, Koprčani ne uporabljajo od sredine 19. stoletja; gre za stari beneč. glagol, razširjen tudi v gradeškem govoru, tergestinščini in furlanščini (*scugnî*), ki izhaja iz učene lat. izraza *convenire* ‘srečati se, pristajati’.

3.12. BRAGHESSE IN BRAGHE, IT. PANTALONI ‘HLAČE’

V rokopisu A. Gravisija iz leta 1881 sta zapisana samostalnika *braghessa* – za nižji sloj prebivalstva – in *braghe* ‘hlače’ za bogatejši sloj Koprčanov. F. Semi je v Kopru zapisal *braghe* in *bragese* (48, 310, 651, 845, 1260), na primer *braghe* leta 1928, 1930, 1934, 1938. G. Manzini in L. Rocchi (27) beležita *braghe* ‘hlače’ in (starejšo narečno besedo) *braghese*, s pripisom, da gre za staro benečansko besedo, ki jo v Kopru uporabljajo v šaljivem pomenu: “*Voce veneziana antiquata, oggi usata talora in senso scherroso.*” A. Vascotto (58) je v prvi polovici prejšnjega stoletja v Izoli slišal izraz *braghe*, O. Lusa in M. Bonifacio (102) sta za piransko istrobeneščino prav tako zapisala *braghe*.

Leta 2015 smo v Kopru (Izoli in Piranu) zapisali izraz *b'raye* (Todorović 2016: 156).

Prim. beneč. *braghese*: “*Quella parte del vestito che cuopre, dalla cintura la ginocchio. Braghese, o Brachesse sono voci veneziane, talvolta usate da' Toscani per Brache e Calzoni; ma nello stile e burlesco*” ‘Tisti del oblačila, ki pokriva od pasu do kolen. *Braghese* ali *brachesse* sta benečanski besedi, ki ju kakšenkrat uporabljajo tudi Toskanci, a na šaljiv način.’ (Boerio 96).

L. Spadanuda (2005) pojasnjuje, da so *braghese* hlače, dolge do kolen, ki so jih nosile benečanske kurtizane – nošenje so zaradi spodobnosti zapovedale oblasti: “*Braghesse, lunghe fino al ginocchio, arrivarono alle cortigiane di Venezia, alle quali furono imposte dalle autorità per ragioni di decoro, spiega Spadanuda. La Chiesa da un lato le osteggiava, reputandole un capo libidinoso, dall'altro le invocava per coprire la pudenda nei dipinti scabrosi.*”

Izraz je prevzet iz lat. *brāca(m)* ‘ozke hlače’; lat. *brācae* je beseda galskega izvora (l’ETIM – CD-ROM; REW 1252).

Iz dialektološkega gradiva izhaja, da so skromnejši Koprčani ohranjali starejši benečanski izraz *braghese*, koprski intelektualci in premožnejši meščani pa so uporabljali sodobno različico, ki je ohranjena še danes; prim. knj. it. *brache* ‘hlače’.

Starejšo benečansko besedo, ki so jo skozi čas istrskobeneški govorniki opustili, kot izposojenko ohranjajo vsi istrskoslovenski dialektofoni, na primer v Dekanih *bar'ješe*, na Škofijah *bar'ješe* (Todorović 2017: 166), na Pomjanu *bar'ješa*, v Svetem Antonu *bar'ješa* (Todorović 2018: 184) itd.

3.13. BIRBANTE IN BIRBANTE, IT. BIRBANTE ‘LOPOV, GOLJUF’

Gravisi beleži, da so konec 19. stoletja vsi Koprčani ‘lopovu ali goljufu’ rekli *birbante*. F. Semi, G. Manzini in L. Rocchi izraza ne zapisujeta, prav tako ga ne beležijo A. Vacotto za Izolo in O. Lusa in M. Bonifacio za Piran. V piranskem narečnem slovarju zasledimo le izraz *birba* ‘zvit, prebrisan’ (Lusa in Bonifacio 99). Sami smo v Kopru (Izoli in Piranu) za omenjeni pojem zapisali narečne besede *inbro'jon*, *trapo'ker* in *mani'yoldo* (Todorović 2019: 90).

Prim. beneč. *birba*, *birbone* ‘podlež, goljuf’ (Boerio 81).

Izraz je najverjetneje onomatopoetskega izvora, prim. opuščeno it. besedo *birbare* ‘prosjaciti’, od koder izhajajo različni izrazi, kot npr. knj. it. *birba* ‘lopov, baraba, malopridnež’ in *birbante* ‘lopov, goljuf, malopridnež’ (l’ETIM – CD-ROM). Cortelazzo in Zolli izvajata besedo iz fr. *birbe* ‘kos kruha za miloščino’, s sledečim semantičnim razvojem: kos kruha za miloščino > beraški kruh > beraški, lopov, baraba (DELI – CD-ROM).

Izraz, ki ga beleži A. Gravisi, je bil sprejet iz knjižne italijanščine – v razpoložljivi narečjeslovni literaturi ga nismo našli, njegovega obstoja nismo potrdili niti v času novejših dialektoloških raziskav.

3.14. BRICHÌN IN BERECHIN, IT. BIRICHINO ‘POREDNEŽ’

Koprčani so ob koncu 20. stoletja uporabljali tudi narečna pridevnika *brichìn* in *berechin*, oba v pomenu ‘porednež’. Prvi je bil značilen za nižji sloj meščanov, drugega pa so uporabljali meščani z višjim družbenim statusom.

F. Semi, G. Manzini in L. Rocchi izraza ne zapisujejo, prav tako ga ne beležijo A. Vascotto za Izolo ter O. Lusa in M. Bonifacio za Piran.

Prim. beneč. *berechin* in *birchin* ‘goljuf, podlež’ in ‘navihan, živ, poreden’ (Boerio 75, 76).

Gravisijevi someščani višjega stanu so izraz uporabljali po vzoru benečanščine, skromnejši meščani pa so predrugáčili knjižno italijansko besedo, in sicer z apokopo samoglasnika *-i*.

Danes istrskobeneški govorniki uporabljajo izraz *biri'kin* (Todorović 2000), prevzet iz knj. it. (z apokopo končnega vokala) *birichino*, a v pomenu ‘navihan, živahen, poreden’.

3.15. CÀO IN TESTA, IT. TESTA ‘GLAVA’

Koprčani so konec 19. stoletja glavi pravili *cào* in *testa*. Prva beseda se je ohranjala predvsem med koprskimi *paolani*, druga pa med plemiči, intelektualci in drugimi premožnimi meščani. Izraz *testa* je pismeni sloj prebivalstva prevzel iz knjižnega jezika, prim. knj. it. *testa* ‘glava’. T. Gavardo (1989) v svoji narečni pesniški zbirki večkrat zapiše izraz *testa*. F. Semi je v prvi polovici 20. stoletja v Kopru za omenjeni pomen zapisal le leksem *testa* (75), medtem ko sta G. Manzini in G. Rochi ob koncu istega stoletja zabeležila izraza *cavo* in *cao* ‘glava’ (44) ter *tèsta* (249). A. Vascotto omenjenih izrazov ne beleži, O. Lusa in M. Bonifacio (112) pa za piranski govor beležita izraz *cavo*. V Kopru in Izoli smo za obravnavani pojem oz. pomen zapisali *'testa*, v Piranu pa *'kavo*, *'kao* in *'testa* (Todorović 2016: 111).

Prim. beneč. *cao*⁹ ‘glava’ (Boerio 131).

Koprski izraz *cào*, rabljen po vzoru benečanščine, izhaja iz lat. *cāput* ‘glava’.

Beseda *testa*, ki so jo nekateri Koprčani uporabljali po vzoru knjižne italijanščine,

⁹ Za beneščino (govor Benetk) je značilen izpust zapornikov med dvema samoglasnikoma (npr. beneč. *saón* ‘milo’, *coa* ‘rep’, *monèa* ‘kovanec’).

izhaja iz poznolat. izraza *tēsta(m)* ‘lončena posoda; anafora, vrč’ (l’ETIM – CD-ROM), ki je v govorjeni latinščini sprva šaljivo označeval lobanjo, kasneje pa glavo (DELI – CD-ROM).

3.16. CARIEGA IN CAREGA, IT. SEDIA ‘STOL’

Gravisi je v Kopru v 80-ih letih 19. stoletja za izraz ‘stol’ slišal narečni besedi *cariega* in *carega*; rabo prve besede je zaznal med ribiči, *paolani* ipd., drugo pa so uporabljali premožnejši meščani.

F. Semi je za omenjeni pojem v tridesetih letih 20. stoletja od Koprčanov slišal narečno obliko *carega* (437, 551, 1226), izraz *cariega* pa je našel v nekem starejšem viru iz Kopra (Semi 233).

G. Manzini in L. Rocchi (40) sta konec istega stoletja zapisala *carega* in starejšo različico, najverjetneje po spominu starejših govorcev, *cariegà*.

A. Vascotto (74) je za izolski narečni govor zapisal *carèga* ‘stol’, O. Lusa in M. Bonifacio (109) pa za piranski narečni govor zapisujeta *carèga*.

V času novejših raziskav smo v Kopru in Izoli zapisali *ka'reya*, v Piranu pa *ka'rèya* (Todorović 2016: 148).

G. Boerio (137) za benečanščino beleži izraza *carega* in *cariega* – za slednjega navaja, da ga je v Benetkah okoli leta 1800 uporabljala “plebe”, tj. preprosto ljudstvo oz. nižji sloj, kot navaja A. Gravisi za Koper; ta izraz (z izraženim diftongom)¹⁰ je danes opuščen.

Zadnji vir navedenih izrazov je lat. *cāhtēdra(m) kathēdra* ‘stol, sedež’, ki izhaja iz gr. *kathēdra* ‘stol z ročkama in podnožjem; sedež; kateder’ > *hēdra* ‘stol’ (DELI – CD-ROM; REW 1768; l’ETIM – CD-ROM).

Istrskobeneški samostalnik *carega* se v istrskoslovenskem narečju pojavlja kot romanska izposojenka – izraz uporabljajo vsi dialektofoni, na primer v Pučah *ka'reya*, v Svetem Antonu *kà'riəya* (Todorović 2018: 175), v Dekanah *kə'riəya*, na Škofijah *ka'riəya* (Todorović 2017: 158) idr.

3.17. CATACHETA IN CATECHETA, IT. CATECHISTA ‘KATEHET’

Koprčani so konec 19. stoletja katehetu rekli *catacheta* in *catecheta*. Prva beseda se je – po zapisih A. Gravisijsa – ohranjala predvsem med koprskimi *paolani*, druga pa med plemiči, intelektualci in drugimi premožnimi meščani, ki so izraz prevzeli iz knj.

¹⁰ Za razlago razvoja diftonga gl. izraz *aliegro*.

it. *catecheta* ‘katehet’.

F. Semi izrazov ne beleži, ne zapisujejo jih niti G. Manzini in L. Rocchi, A. Vascotto, O. Lusa in M. Bonifacio, prav tako besede ne zasledimo v Boerijevem benečanskem slovarju iz leta 1856 – v njem je zapisan le glagol *catechizàr* ‘učiti krščanski nauk’ (149), ki ga za koprsko istrobeneščino zapisuje tudi E. Rosamani (VG 190). Obravnani samostalnik zapisuje le M. Doria (183), in sicer **catichista* ‘katehet’.

Zadnji vir besede je poznolat. *catechista* < *katēkhistēs* (DELI – CD-ROM; l’ETIM – CD-OM).

3.18. CIÒTEGO IN CIÒTEGO, TRAPOLA, IT. TRAPPOLA ‘MIŠNICA’

A. Gravisi beleži, da so Koprčani nižjega stanu poznali izraz *ciòtego*, medtem ko so premožnejši meščani in intelektualci poleg omenjene besede uporabljali tudi besedo *trapola*, ki so jo prevzeli iz knj. it. *trappola* ‘mišnica’. F. Semi zapisuje izraz *ciòtego*, ki ga je v pismu leta 1920 zapisal A. Deponte (Semi 36); besedo je v tridesetih letih 20. stoletja slišal tudi sam (1227). G. Manzini in L. Rocchi (48) beležita izraza *ciòtego* in *ciòtigo* ter predlagata, da ju lahko zaradi vzglasnega palatala uvrstimo v predbeneško jezikovno plast. A. Vascotto (80) za izolsko beneščino zapisuje *ciòtego*, O. Lusa in M. Bonifacio pa *ciòtego* (115).

Izraz se je ohranil tudi med današnjimi dialektofoni – v Kopru in Izoli smo zapisali *čoteyo* (Todorović 2016: 155). V času raziskave smo zapisali tudi nekaj sopomenk, na primer v Kopru *šoržera* in *t’rapola per šorži*, v Piranu *šoržaro*; iz istr. ben. *šoržo* ‘miš’ (Todorović 2016: 191), prim knj. it. *sorcio* ‘miš’. Omenjeni izraz izhaja iz lat. *sōrice(m)*, najverjetneje ide. izvora (DELI – CD-ROM), medtem ko beseda *trapola* izhaja iz frank. *trappa*.

Izvor izraza *ciòtego* lahko iščemo v lat. *cāutum* ‘locus defensus’ (iz *cavēre* ‘paziti se’, ide. izvora), z dodano pripono *-icum* (Manzini in Rocchi 48).

3.19. COGNÒSSER, CONOSSER, IT. CONOSCERE ‘POZNATI, SPOZNATI’

A. Gravisi zapisuje, da so Koprčani za pojem ‘poznati, spoznati’ uporabljali dve na-rečni besedi: *cognòsser* in *conosser*. Rabo prve oblike (z rabo palatalnega *n*, tj. *ñ*) je A. Gravisi zasledil pri preprostejših meščanih, drugo obliko pa so uporabljali premožnejši domačini in intelektualci.

F. Semi (156, 182, 204, 532, 695, 957) je v prvi polovici prejšnjega med Koprčani opazil rabo glagola *cognòsser*, leta 1920 ga je v svojih pismih zapisal tudi A. Deponte (Semi 246), različice *conosser* pa koprski jezikoslovec ni zabeležil.

G. Manzini in L. Rocchi (52) sta ob koncu prejšnjega stoletja zapisala *conóser* in *cognóser* ‘poznati’. A. Vascotto je za izolsko istrobeneščino, ki so jo Izolani govorili do prve polovice prejšnjega stoletja, zapisal *conosser* (70) in (starejšo različico) *cognóssa-re* (68), O. Lusa in M. Bonifacio glagola ne zapisujeta.

Prim. beneč. *cognosser* in *conosser* (Boerio 177, 189).

Narečna oblika s palatalom *n̄* je starejša beseda, ki so jo govorci nadomestili z glagolom *ko'nošer*, ki ga uporabljajo vsi beneški dialektofoni v Istri – v Kopru, Izoli in Piranu smo zapisali *ko'nošer* (Todorović – gradivo 2020); prim. knj. it. *conoscere*, od koder je bila beseda prevzeta z apokopo končnega samoglasnika.

Glagola izhajata iz vulg. lat. *conōscere*, za klas. lat. *cognōscēre* ‘izvedeti’ <(g)nōscēre ‘vedeti’ s pripono *co(n)-* (I'ETIM – CD-ROM).

3.20. COMPANÌA, COMPAGNIA, IT. COMPAGNIA ‘DRUŽBA’

A. Gravisi beleži pojma *companìa* in *compagnia* ‘družba’, ki sta ju konec 19. stoletja uporabljala dva koprška meščanska sloja – nižji in višji; izgovor prve besede je [*kom-pa'nija*], druge pa [*kompa'nija*], torej tako kot v knjižni italijanščini. Na Gravisijev zapis *-mp-* je nedvomno vplivala tedanja knjižna italijanščina, saj še danes narečni govorci pred fonemom *p* izgovarjajo nazalni soglasnik *n*, tj. *-np-*, prim. *konpa'nija* ‘družba’ (Todorović – gradivo 2020), *'tenpo* ‘čas’, *'lanpo* ‘blisk’, *'kanpo* ‘njiva’, *kanpa'nil* ‘zvonik’, *ponp'jer* ‘gasilec’ idr. (Todorović 2016). Kot Gravisi je tudi Gavardo (1989: 76) v začetku 20. stoletja zapisal *compagnia*.

F. Semi (246) za koprski govor na prehodu med 19. in 20. stoletjem zapisuje različico *companía*, ki jo najdemo tudi v narečnem slovarju G. Manzinija in L. Rocchija (53) iz konca 20. stoletja. Sami smo v Kopru, Izoli in Piranu za pojem ‘družba’ zapisali *konpa'nija* (Todorović 2016: 98).

A. Vascotto izraza ne beleži, medtem ko O. Lusa in M. Bonifacio (117) za piranski narečni govor navajata besedo *companìa*.

Prim. beneč. *compagnia* ‘družba’ (Boerio 184).

Besedi izhajata iz lat. **compania* ‘družba’ (REW 2092), izpeljane iz poznolat. *compāniō* ‘kdor jé isti kruh’, to pa iz *pānis* ‘kruh’ in predpone *co(n)* (DELI – CD-ROM; I'ETIM – CD-ROM).

Istrskobeneški samostalnik *konpa'nija* se v istrskoslovenskem narečju pojavlja kot romanska izposojenka – izraz uporabljajo vsi dialektofoni, na primer v Pučah in Svetem Antonu *kompa'nija* (Todorović 2018: 122), v Dekanih *kəmpa'nija*, na Škofijah *kompa'nija* (Todorović 2017: 112) idr.

3.21. CROMPÀR, COMPRAR, IT. COMPRARE ‘KUPITI’

A. Gravisi beleži, da je preprostejši sloj Koprčanov za glagol ‘kupiti’ uporabljal narečni glagol *crompàr*, intelektualci in premožnejši meščani pa glagol *comprar*, ki ustreza knj. it. *comprare* ‘kupiti’, z apokopo končnega vokala. Labial *m* je A. Gravisi najverjetneje zapisal pod vplivom tedanjega knjižnega jezika, saj še danes narečni govorniki izgovarjajo nazal *n*, prim. *conprar* (Todorović – gradivo 2020). Pri fonemih prve navedene narečne besede je prišlo do metateze.

F. Semi (15, 617, 744) je v Kopru v začetku prejšnjega stoletja zapisal *crompàr*, prav tako sta ob koncu istega stoletja obliko zapisala G. Manzini in L. Rocchi (59): *crompàr*.

A. Vascotto izraza ne beleži, medtem ko O. Lusa in M. Bonifacio (119) za piranski narečni govor navajata besedo *cronpâ*.

V času novejših raziskav smo v Kopru in Izoli zapisali *konp'rar*, v Piranu pa *konp'ra* (Todorović – gradivo 2020).

Prim. beneč. *crompar* in *comprar* (Boerio 209). M. Doria (169) piše, da je izraz *crompar* poznala tudi že izumrla tergestinščina, prim. tudi furl. *crompâ* (NP 198).

Zadnji vir besede je lat. *compārare* ‘priskrbeti; pobrati; dati, nuditi’ (DELI – CD-ROM), sestavljene iz *cūm* in *parāre* ‘priskrbeti, prizadevati si’.

3.22. CHÈBA, CHÈBA, IT. GABBIA ‘KLETKA’

A. Gravisi beleži, da so nekoč vsi Koprčani kletki rekli *chêba*. Tudi T. Gavardo v svoji narečni pesniški zbirki iz začetka prejšnjega stoletja zapisuje izraz *cheba* (91). F. Semi je prav tako v prvih desetletjih prejšnjega stoletja v Kopru zapisal izraz *cheba* (195, 486, 1164, 1505). Obstoje izraza sta ob koncu 20. stoletja potrdila tudi G. Manzini in L. Rocchi, ki sta poleg omenjenega izraza zabeležila tudi obliko *ghèba* ‘kletka; zapor’.

A. Vascotto (79) za izolsko istrobeneščino zapisuje *ghèba* ‘kletka’, obstoj istega izraza za piransko istrobeneščino potrjujeta tudi O. Lusa in M. Bonifacio (113).

Prim. beneč. *cheba* (Boerio 162), ki izhaja iz lat. *cāvea(m)* ‘kletka’. Izraz je preko oblike **cavia* prešel v *gàiba*, izpričan na otoku Krku (Doria 145); prim. knjiž. it. *gabbia*, istega izvora.

3.23. DENI, DEI, IT. DITA ‘PRSTI’

A. Gravisi beleži, da so Koprčani v začetku prejšnjega stoletja prstom pravili *deni* in *dei*. Izraza *deno* in *deo* ‘prst’ (mn. *dei*) je leta 1929 zapisal tudi F. Semi (466, 822, 908

1488, 1506). G. Manzini in L. Rocchi (64, 70) sta zabeležila izraze *dén* (mn. *déni*), *deo* in *dito*; slednji je prevzet iz knj. it. *dito* 'prst'. A. Vascotto (96) za izolski govor zapisuje *déo* (mn. *dei*), O. Lusa in M. Bonifacio (122) pa za piranski istrskobeneški govor beležita obliki *dédo* in *déo*.

G. Boerio (224) za beneč. zapisuje besede *deo*, *dito* in *digito*.

V času novejših raziskav smo v Kopru zapisali *den* (mn. '*deni*'), '*deo*', (mn. *dej*) in '*dedo*' (mn. '*dedi*'). Starejši narečni govorniki pomnijo, da so prvo navedeno besedo uporabljali istrskobeneško govoreči Koprčani, ki so živeli v naseljih izven Kopra, drugi izraz so poznali predvsem koprski ribiči, tretjega pa so uporabljali *paolani* (Todorovič 2016: 117); prim. v Izoli '*deo*', (mn. *dej*), v Piranu '*déo*' (mn. *děj*) (Todorovič 2016: 117).

Vse navedene besede izhajajo iz lat. *dītu(m)*, za klas. lat. *dīgītu(m)*, ki še nima pojasnjenega izvora (DELI – CD-ROM; EV 56).

3.24. DESCORSI, DISCORSI, IT. DISCORSI 'POGOVORI'

Koprčani so konec 19. stoletja pogovorom pravili *descorsi* in *discorsi* (ed. *descorso* in *discorso*). Prva beseda se je – po zapisih A. Gravisija – ohranjala predvsem med koprskimi *paolani*, druga pa med plemiči, intelektualci in drugimi premožnimi meščani.

F. Semi, G. Manzini in L. Rochi ter A. Vascotto izraza ne beležijo. Besedo *descórso* sta za piranski narečni govor zapisala O. Lusa in M. Bonifacio (123). Leta 2015 smo v Kopru zapisali *des'koršo* in *diš'koršo*, v Izoli *diš'koršo*, v Piranu *des'koršo* (Todorovič 2016: 92).

Prim. beneč. *discorso* (Boerio 240), ki – prav tako kot ostali navedeni narečni izrazi – izhaja iz part. perf. *discūrsu(m)* (DELI – CD-ROM), iz gl. *dīscūrrēre* 'govoriti' (REW 2663), sestavljenega iz *dis-* in *currere* 'teči sem ter tja' (DELI – CD-ROM; Todorovič 2015: 146).

Izraz so prevzeli Istrani slovenskih korenin, zato ga obravnavamo kot istrskobeneško izposojenko, prim. v Dekanah *diš'kuəršyə*, na Škofijah *diš'koršo* idr. (Todorovič 2017: 105).

3.25. DESMENTEGHÈA, SCORDAVA, IT. DIMENTICAVA 'JE POZABLJAL'

A. Gravisi je v rokopis zapisal tudi obliki za 3. os. ed. glagolov *desmentegar* in *scordar* 'pozabiti' v imperfektu, pri čemer opozarja na obrazilo *-ea* in različno rabo glagolov pri dveh družbenih slojih Koprčanov. T. Gavardo (1989: 76) v svoji narečni pesniški zbirki, ki je izšla leta 1912, zapisuje izraz *dimentigar*, F. Semi (133, 543, 1488) pa je v Kopru v tridesetih letih 20. stoletja zapisal *defmentegar*.

G. Manzini in L. Rochi (66) sta v Kopru prav tako zapisala izraz *defmentegar*, A.

Vascotto (97) je v Izoli zabeležil rabo glagola *desmentegar*, O. Lusa in M. Bonifacio (124) pa sta za piransko istrobeneščino zapisala glagola *desmentegâ* in *dismendigâ* ‘pozabiti’.

Istopomenski glagol *scordar*, ki ga beleži tudi F. Semi (1488), je (bil) rabljen zaradi vpliva knjižne italijanščine, z apokopo zadnjega vokala. Ob rabi omenjenih glagolov velja omeniti še istopomenski glagol *dimenti'kar* (iz knj. it. *dimenicare*), ki ga današnji narečni govorniki čedalje pogosteje uporabljajo ob starejšem glagolu *dižmente'yar* – na primer v Kopru in Izoli *dižmente'yar*, v Piranu *dižmente'ya* in *dežmente'ya* (Todorović 2016: 174).

Prim. beneč. glagol *desmentegârse* ‘pozabiti’ Boerio (231).

V času novejših raziskav smo v Kopru in Izoli zapisali *dižmente'yar*, v Piranu pa *dižmente'ya* in *dežmente'ya* (Todorović 2016: 174).

Glagol *scordar*, ki so ga v Kopru uporabljali že v 19. stoletju, je izpeljan iz *accordare* ‘spraviti, pomiriti’, ki izhaja iz vulg. lat. **accordāre*, tvorjenega iz *cor* ‘srce’, s predpono *ad-* (I'ETIM – CD-ROM).

Sodobnejši glagol *dimenti'kar* ter starejša glagola *dižmente'yar* in *dežmente'yar* pa imata vir v poznolat. *dementicāre* ‘zblazneti’, iz *dementire* ‘izgubiti razum’, izpeljan iz *mens* ‘um, razum’, s predpono *dē-* (DELI – CD-ROM; I'ETIM – CD-ROM).

V prvem glagolu rabljeno obrazilo *-ea* za tretjo osebo ednine glagola v imperfektu (prim. tudi *-eo*, *-ei* za 1. in 2. os. ed.) je bilo v preteklosti rabljeno pod vplivom benečanščine; danes govorniki tvorijo imperfektivne oblike z obrazili *-evo*, *-evi*, *-eva* (Todorović 2016: 239–241), na kar je vplivala knjižna italijanščina.

3.26. DESTREMINIO, ESTERMINIO, IT. STERMINIO ‘UNIČENJE, IZTREBITEV’

Koprčani so konec 19. stoletja uničenju rekli *destreminio* in *estreminio*. Prva beseda se je – po zapisih A. Gravisija – ohranjala predvsem med koprskimi *paolani*, druga pa med plemiči, intelektualci in drugimi premožnimi meščani. F. Semi, G. Manzini in L. Rochi, A. Vascotto ter O. Lusa in M. Bonifacio izraza ne beležijo. Narečni besedi izkazuje različna razvoja lat. predpone *ex-*.

Navedeni izrazi izhajajo iz cerkvenolat. *exterminium* ‘popolno uničenje’, iz gl. *extermināre* ‘zapoditi; oznaniti’, tvorjenega iz *terminus* ‘meja, mejnik’, s predpono *ex-* (DELI – CD-ROM; I'ETIM – CD-ROM).

3.27. DOTA, DOTE, IT. DOTE ‘DOTA’

Gravisi je v 80-ih letih 19. stoletja za izraz ‘dota’ slišal koprski narečni besedi *dota* in *dote*; rabo prve besede je zaznal med ribiči ipd., drugo pa so uporabljali prebivalci

višjega družbenega razreda, najverjetneje zaradi vpliva italijanskega jezika, prim. knj. it. *dote* 'dota'.

F. Semi izrazov ni zabeležil, G. Manzini in L. Rocchi (71) pa sta konec 20. stoletja zapisala *dòta* in *dòte*, A. Vascotto (102) je za izolski narečni govor zapisal *dòta*, tudi O. Lusa in M. Bonifacio (126) sta za piranski narečni govor zapisala *dòta*.

G. Boerio (246) sredi 19. stoletja za beneč. beleži *dota* in *dote*.

V času novejših raziskav smo v Kopru, Izoli in Piranu zapisali '*dota*' (Todorović 2016: 136).

Vse navedeno izhaja iz učenega lat. izraza *dōte(m)* (DELI – CD-ROM; l'ETIM – CD-ROM).

Istrskobeneški samostalnik '*dota*' se v istrskoslovenskem narečju pojavlja kot roman-ska izposojenka – izraz uporabljajo vsi dialektofoni, na primer v Pučah '*dota*', v Svetem Antonu '*duota*' (Todorović 2018: 162), v Dekanih '*duota*', na Škofijah '*duota*' (Todorović 2017: 147) idr.

3.28. DRETO, DRITO, IT. DIRITTO 'NARAVNOST'

Gravisi je v Kopru v 80-ih letih 19. stoletja za prislov *naravnost* slišal narečni besedi *dreto* in *drito*, prvo besedo so uporabljali revnejši Koprčani, rabo druge pa je zabeležil med prebivalci višjega družbenega razreda, ki so omenjeni prislov uporabljali po zgledu italijanskega knjižnega *dritto* 'naravnost'.

F. Semi narečne ustreznice za obravnavani prislov ni zapisal, medtem ko sta G. Manzini in L. Rocchi (71,72) v Kopru zabeležila *dréto* in *drito* 'naravnost', A. Vascotto ter O. Lusa in M. Bonifacio (95) pa v Izoli in Piranu ne zapisujejo narečnih ustreznic za obravnavani pojem.

V času novejših raziskav smo v Kopru zapisali *d'rito* in *d'reto*, v Izoli in v Piranu pa *d'rito* (Todorović 2016: 85).

G. Boerio (247, 248) je za benečanščino zapisal *dreto* in *drito*.

Navedeno izhaja iz vulg. lat. **dirīctū(m)*, za klas. lat. *dirēctū(m)* (DELI – CD-ROM).

Splošnoromanski dolgi ozki naglašeni *ē*, ki se je razvil iz latinskega kratkega *ī* (in dolgega *ē*), se v istrobeneščini odraža kot *e* in *e*, od tod tudi razvoj lat. *dirīctū(m)* v ben. *dreto*, s sinkopo samoglasnika *-i-*.

Obravnavani istrskobeneški prislov je tudi izposojenka v slovenskem istrskem narečju, prim. v Pučah *d'reto* (Todorović 2018: 110), v Borštu *d'reto*, v Krkavčah *d'reto* (Todorović 2015: 64).

3.29. DUTO IN DÔTO, TUTO, IT. TUTTO 'VSE'

Koprčani so ob koncu 20. stoletja uporabljali narečne prislove *duto*, *dôto* in *tuto*. Prva dva je uporabljal nižji sloj meščanov, tretjega, ki ga lahko povežemo s knj. it. *tutto* 'vse', pa so uporabljali meščani z višjim družbenim statusom. Tudi T. Gavardo v omenjeni narečni pesniški zbirki zapisuje večkrat le različico *tuto*.

F. Semi (431, 578, 581, 617, 660 itd.) je za omenjeni pojem v tridesetih letih 20. stoletja od someščanov slišal narečni obliki *duto* in *tuto*, G. Manzini in L. Rocchi (72) sta v Kopru zapisala *duto*, z razlago: "*In crescente disuso a favore di tuto, sorto per influsso della lingua letteraria*" 'Izraz se opušča zaradi rabe besede *tuto* iz knjižne italijanščine.' A. Vascotto (103) je za izolski govor v prvi polovici prejšnjega stoletja zapisal *dùto*, O. Lusa in M. Bonifacio (127) sta za piransko istrobeneščino prav tako zabeležila *duto*.

Od današnjih narečnih govorcev smo v Kopru, Izoli in Piranu slišali predvsem starejši izraz *duto* (Todorović 2016: 55, 64, 91, 107, 116, 173, 217 in 253).

Lat. *tōtu(m)*¹¹ 'vse' se je razvil v knj. it. *tutto*, iz česar izhajata obliki *tuto* in *duto*, slednja s sonorizacijo začetnega soglasnika; v obliki *dôto*, ki so jo ob besedi *duto* uporabljali revnejši Koprčani, je ohranjen romanski *o*;¹² prim. tudi veljotsko in katalonsko *tot* (REW 8815).

4. ZAKLJUČKI

V Kopru sta do začetka prejšnjega stoletja obstajali dve istrskobeneški narečni različici, ki sta ju uporabljala višji in nižji družbeni sloj. Jezik *paolanov*, *cortivanov*, *ribičev* in drugih revnejših meščanov se je nekoliko razlikoval od narečnega jezika bogatih meščanov. O omenjenih razlikah pričajo različne objave in študije (Babuder 1928; Babudri 1910–1911), med katerimi smo izpostavili slovarček Antea Gravisija iz leta 1881, ki so ga našli v rokopisu romana *Anticaglie: Santo Apollinare di Gasello presso Capodistria* ('Starine: Sveti Apolinar iz Gažela pri Kopru'). V raziskavi smo obravnavali 29 pojmov (od *A* do *D*), ki jih je A. Gravisija zapisal v treh stolpcih: 1) "voci usate dal popolano", besede, ki jih je uporabljalo preprosto ljudstvo, 2) "voci usate dalla classe civile" – besede, ki jih je uporabljala koprška mestna gospoda, in 3) njihove ustreznice v knjižni italijanščini, tj. "lingua purgata".

¹¹ Izvor in razvoj še nista natančno pojasnjena.

¹² Cortelazzo in Zolli it. knjiž izraz *tutto* izvajata iz lat. *tōtu(m)* 'vse' (DELI – CD-ROM).

Narečne izraze, zapisane v Gravisijevem slovarčku, smo iskali v razpoložljivem narečnem gradivu (monografije, slovarji, terenski podatki), da bi potrdili njihovo današnjo rabo oz. spreminjanje ali opuščanje v obdobju zadnjih stoštiridesetih let. Preverili smo tudi, ali so navedene istrskobeneške izraze prevzeli Istrani slovenskih korenin, ki živijo v koprskem zaledju.

Analiza besedja, za katerega zapisujemo tudi izvor, je pokazala, da so revnejši Koprčani, ki so govorili t. i. "ljudsko" različico koprške istrobeneščine, ohranjali večinoma benečanske izraze, ki smo jih našli v Boerijevem slovarju iz leta 1856; prim. npr. v Benetkah *ancòi* 'danes', v Kopru *ancôi*; v Benetkah *carantani* in *bori* 'denar', v Kopru prav tako *carantani* in *bori*, v Benetkah arh. *bogna*, v Kopru prav tako *bogna* 'treba je'; prim. tudi izraze *braghessa* 'hlače', *cào* 'glava', *cariega* 'stol', *cognòsser* 'poznati' in *crompàr* 'kupiti', prav tako rabljene po vzoru benečanskega narečja.

Večina izrazov, ki so jih uporabljali koprski izobraženci in plemiči, je bila rabljena pod vplivom knjižne italijanščine, npr. *alégro* 'vesel', *anche* 'tudi', *anima* 'duša', *asino* 'osel', *vapor* 'parnik', *bisogna* 'potrebno', *testa* 'glava', *trapola* 'mišnica', *conosser* 'poznati, spoznati', *compagnia* 'družba', *comprar* 'kupiti', *estermínio* 'uničenje, iztrebitev', *dote* 'dota', *drito* 'naravnost', *tuto* 'vse'.

Današnji govorniki istrskobeneškega narečja še vedno ohranjajo nekatere izraze, zapisane v rokopisnem slovarčku, npr. *anca* 'tudi', *ancuo* 'danes', *anema* 'duša', *atria* 'atrij', *balcon* 'okno', *bassilàr* 'skrbeti', *bori* 'denar', *braghe* 'hlače', *birikin* 'poreden', *carega* 'stol', *ciòtego* 'mišnica', *conosser* 'poznati, spoznati', *comprar* 'kupiti', *drito* 'naravnost', *dota*, 'dota', *dreto*, 'naravnost', *duto* 'vse', *descorsi* 'pogovori' idr.

Nekaj izrazov, zapisanih v rokopisu, so današnji govorniki nadomestili z novimi, npr. za *aliegro* in *alégro* – *l'eyro* 'vesel', za *ancôi* in *ancuo* – *oği* 'danes', za *anema* – *muš* in *mušo* 'osel', za *bampòr* in *bapòr* – *va'por* 'parnik', za *carantani* in *bezzi* – *soldi*, *škej*, *bori* in *flike* 'denar', za *bogna* in *scogna* – *bjo* in *bi'zoña*, za *cào* – *kavo* in *testa* 'glava', za *desmenteghèa* – *dežmente'gava* in *dižmente'gava* idr.

Nekatere izmed zapisanih istrskobeneških leksemov kot izposojenke ohranjajo tudi govorniki slovenskega istrskega narečja, npr. istrskoslovensko *'anka* 'tudi', *va'por* 'parnik', *biri'kin* 'navihan, živahen, poreden', *ka'reya* 'stol', *konpa'nija* 'družba', *diš'koršo* 'pogovor', *d'reto* 'naravnost'. Koprski izraz *braghessa*, ki so ga leta 1881 uporabljali le nekateri Koprčani, je danes ohranjen samo med govorniki istrskoslovenskega narečja, istrskobeneško govoreči Istrani pa so izraz nadomestili z besedo *b'raye*.

Nadaljnje raziskave, ki bodo osvetlile preostale izraze iz rokopisa, bodo nedvomno lahko ponudile jasnejši uvid v spreminjanje koprškega istrskobeneškega govora.

VIRI IN LITERATURA

- Babuder = BABUDER, Pio. 1928. *Singolarità lessicali e sintattiche della parlata capodistriana*. Capodistria: Annuario del R. Liceo Ginnasio “Carlo Combi” di Capodistria.
- Babudri = BABUDRI, Francesco. 1910–1911. *Pagine Istriane – periodico mensile scientifico, letterario, artistico*. 1910, 10, 135–139; 1910, 11–12, 151–162; 1911, 1, 8–9; 1911, 2–3, 49–53; 1911, 4–5, 99–106; 1911, 6–7, 129–134; 1911, 8–9, 196–202.
- Basso–Durante = DURANTE, Dino, BASSO, Walter. 2000. *Nuovo dizionario veneto italiano etimologico-italiano-veneto con modi di dire e proverbi*. Padova: Battaglia terme.
- Boerio = BOERIO, Giuseppe. 1856. *Dizionario del dialetto veneziano*. Venezia: Giunti editore.
- DELI = CD-ROM = CORTELAZZO, Manlio, ZOLLI, Paolo. 1999. *Dizionario etimologico della lingua italiana*. Bologna: Zanichelli.
- Doria = DORIA, Mario, Claudio NOLIANI. 1987. *Grande dizionario del dialetto triestino*. Trieste: Il Meridiano.
- EV = PRATI, Angelico. 1968. *Etimologie venete*. Venezia e Roma: Istituto per la collaborazione culturale.
- Filipi = FILIPI, Goran. 1988. “Situazione linguistica Istro-Quarnerina”. *Quaderni* 9, 153–163.
- Gavardo = GAVARDO, Tino. 1989. *Fora del semenà: rime vernacole (ponatis)*. Trieste: Italo Svevo.
- Jakomin = JAKOMIN, Dušan. 1995. *Narečni slovar Sv. Antona pri Kopru*. Trst: Škedenjski etnografski muzej.
- l’ETIM – CD-ROM = NOCENTINI, Alberto. 2010. *Vocabolario della lingua italiana*. Milano: Le Monnier (Dizionari elettronici elexico.com).
- Lusa–Bonifacio = LUSA, Ondina, Marino BONIFACIO. 2012 *Le perle del nostro dialetto: I volume*. Pirano: Comunità degli Italiani “Giuseppe Tartini” Pirano.
- Manzini–Rocchi = MANZINI, Giulio, Luciano ROCCHI. 1995. *Dizionario storico fraseologico etimologico del dialetto di Capodistria*. Rovigno: Centro di ricerche storiche di Rovigno.
- PAK = SI-PAK-0302. Pokrajinski arhiv Koper. *Rodbina Madonizza, 1602–1911*.
- REW = MEYER-LÜBKE, Wilhelm. 1992. *Romanisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: Carl Winter-Universitätsverlag.
- Rohlf s = ROHLFS, Gerhard. 1966. *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi*

- dialetti. Fonetica*. Torino: Piccola Biblioteca Einaudi.
- Sau = SAU, Silvano. 2009. *Dizionario del dialetto Isolano: raccolta di parole e modi di dire della parlata isolana di ieri, di oggi e, forse, di domani*. Isola: Il Mandracchio.
- Semi = SEMI, Francesco. 1983. *El parlar s'ceto e neto de Capodistria: testi antichi e moderni*. Venezia: Regione del Veneto, Giunta regionale.
- Skubic = SKUBIC, Mitja. 1989. *Uvod v romansko jezikoslovje* (druga izdaja). Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze Edvarda Kardelja, Oddelek za romanske jezike in književnosti.
- Spadanuda = SPADANUDA, Luciano. 2005. *Storia delle mutande. Dalle "briglie da culo" rinascimentali fino al culto contemporaneo*. Roma: Coniglio Editore.
- Vascotto = VASCOTTO, Antonio. 1987. *Voci della parlata isolana nella prima metà di questo secolo*. Imola: Galeati.
- Tomizza = TOMIZZA, Fulvio. 2015. *Zlo pride iz severa: roman o škofu Vergeriju*. Ljubljana: Beletrina.
- Todorovič₁ = TODORVIČ, Suzana. 2015. *Slovensko istrsko izrazje v zaledju Kopra. Boršt, Krkavče, Tinjan*. Koper: Libris.
- Todorovič₂ = TODORVIČ, Suzana. 2016. *Narečje v Kopru, Izoli in Piranu*. Koper: Libris.
- Todorovič₃ = TODORVIČ, Suzana. 2017. *Narečna raznolikost v okolici Kopra. Dekani, Hrvatini, Škofije*. Koper: Libris.
- Todorovič₄ = TODORVIČ, Suzana. 2018. *Raznovrstnost narečnih govorov na Koprskem. Bertoki, Puče, Sveti Anton*. Koper: Libris.
- Todorovič₅ = TODORVIČ, Suzana. 2019. *Istrobeneščina v krogu drugih jezikov in govorov v slovenskih obmorskih krajih*. Koper: Libris.
- Todorovič₆ = TODORVIČ, Suzana. 2020. *Istrskobeneški jezikovni atlas severozahodne Istre. 2, Števniki in opisni pridevniki, čas in koledar, življenje, poroka in družina, hiša in posestvo = Atlante linguistico istroveneto dell'Istria nordoccidentale. 2, Numerali e aggettivi qualificativi, scorrere del tempo e calendario, vita, matrimonio e famiglia, casa e podere*. Koper: Libris, Italijanska unija, Osrednja knjižnica Srečka Vilharja.
- Todorovič₇ = TODORVIČ, Suzana. 2020. *Gradivo, ki ga je za pričujočo raziskavo zbrala Suzana Todorovič*.
- VG = ROSAMANI, Enrico. 1999. *Vocabolario giuliano dei dialetti parlati nella Venezia Giulia, in Istria, in Dalmazia, a Grado e nel Monfalconese*. Trieste: Lint.
- Zudič Antonič = ZUDIČ ANTONIČ, Nives. 2014. *Zgodovina in antologija italijanske književnosti Kopra, Izole in Pirana*. Koper: Italijanska unija.

KOPARSKE RIJEČU U RUKOPISU ANTEA GRAVISIJA IZ 1881: IZRAZI OD A DO D

SUZANA TODOROVIĆ

LORENA LAZARIĆ

SAŽETAK

Prilog se usredotočuje na odabrane izraze (od *A* do *D*) koje je zabilježio Kopranin Anteo Gravisija 1881. godine. Mali dijalekatski rječnik, koji se sastoji od ukupno 100 pojmova, podijeljen je u tri odjeljka ili stupca - u prvom su zabilježeni izrazi koje je krajem 19. stoljeća upotrebljavao skromniji društveni sloj Koprana, slijede riječi koje su upotrebljavali imućniji građani i intelektualci, a autor u trećem stupcu bilježi ekvivalente književnog talijanskog jezika. Zanimalo nas je koje su se od zabilježenih riječi sačuvale u stoljeću koje je uslijedilo njihovom zapisu. U analizi smo se oslanjali na raspoloživu dijalektološku građu zabilježenu u Kopru između 1900. i 2020. godine. Razmotrene izraze uspoređujemo s leksikom koji je poznat govornicima istromletačkog dijalekta iz susjednih gradova Izole i Pirana te ih povezujemo s njihovim zadnjim izvorom, oslanjajući se na relevantnu lingvističku literaturu.

KLJUČNE RIJEČI:

istromletački dijalekt, dijalekatski govor Koprana, dijalekatski rječnik, očuvanje izraza, rukopis iz 19. stoljeća

*KOPER'S WORDS IN A MANUSCRIPT BY ANTEO GRAVISI FROM 1881:
EXPRESSIONS FROM A TO D*

SUZANA TODOROVIĆ
LORENA LAZARIĆ

SUMMARY

The article focuses on selected expressions (*A to D*) recorded by Anteo Gravisi of Koper in 1881. A pocket dialect dictionary consisting of 100 terms is divided into three sections or columns. The first section records expressions used by the more modest social layer of Koper residents in the late 19th century, followed by words used by wealthier citizens and intellectuals. The author in the third column records the equivalents of the Italian literary language. We were interested in which of the written words were preserved in the century that followed their writing. In the analysis, we relied on the available dialectological material noted in Koper between 1900 and 2020. We compared the analysed expressions with the lexis known to the speakers of the Istrian-Venetian dialect from the neighbouring towns of Izola and Piran. We connected them with their last source, relying on the relevant linguistic literature.

KEYWORDS:

Istrian-Venetian dialect, Koper dialect speech, dialect dictionary, preservation of expressions, 19th-century

PROMJENA OSNOVE/RODA IMENICE *GLAD* U POVIJESTI SRPSKOGA JEZIKA

JURICA BUDJA

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Republike Austrije 16, HR – 10000 Zagreb
jbudja@ihj.hr

UDK: 811.163.41-112
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 1. 4. 2021.
Prihvaćen za tisak: 5. 10. 2021.

Negdje na prostoru štokavskih jezika a izvan hrvatskoga jezičnoga prostora imenica *glad* promijenila je osnovu/rod, postavši od imenice *o*-osnove i muškoga roda imenica *i*-osnove i ženskoga roda. Cilj je ovoga rada pobliže odrediti period u kojem se je ta promjena događala, gdje se je začela i je li se začela istodobno u svim padežima ili samo u nekima. Istraživanje se provodi na korpusu tekstova pisaca koji su svoje prvo djelo objavili do 1830. g.

KLJUČNE RIJEČI:
dijakronija, dvorodne imenice, glad, promjena osnove, promjena roda, srpski

1. UVOD

Imenica *glad* u standardnim varijetetima jezika koji su se razvili, posve (srpski, crnogorski i bošnjački) ili dijelom (hrvatski), iz štokavskoga prajezika (bolje rečeno, iz jezika štokavskoga slavenskoga naseobenoga vala) spada u razred imenicā suvremenih *i*-osnovā, što razumijeva da je ženskoga roda (N *glad*, G *gladi*). Dijakronijska dimenzija tih četiriju jezika i stanje u drugim slavenskim jezicima svjedoče da je to inovacija. Iskonom je imenica *glad* spadala u razred *o*-osnovā i bila muškoga roda (N *glad*, G *glada*). (Radi praktičnosti ćemo se dalje u tekstu namjesto složenim određenjima “*i*-osnova” + “ženski rod” i “*o*-osnova” + “muški rod” služiti samo određenjem “*o*-osnova” i “*i*-osnova”.)

Sondiranje jezičnih podataka koje smo proveli pokazuje da se je u hrvatskom inačica s promijenjenom osnovom počela utvrđivati kasno (počevši od 1840-ih godina) i veoma postupno, posredovanjem standardnoga varijeteta, a da se je u srpskom ustanovila mnogo prije (Bošnjak Botica i dr. 2018: 69–70). Kako je *glad* s *i*-osnovom u standardnom, popreporodnom hrvatskom očito serbizam, a u ono malo pretpreporodnih zasvjedočenja¹ serbizam ili montenegrizam, tako se istraživanje promjene osnove imenice *glad* mora temeljiti na podacima iz dijakronije nehrvatskih štokavskih jezika.

Interesira nas:

- u kojem periodu se je promjena osnove događala, tj. kada se je započela i kada svršila
- gdje se je začela
- je li se začela u svim padežima istodobno ili su joj neki padeži bili podložniji
- zašto se je začela (samo kao *desideratum*).

Da bi se moglo odgovoriti ta pitanja, potrebno je pretražiti jezične spomenike nehrvatskih štokavskih jezika (toliko spomenike pismene književnosti, tiskane i netiskane, koliko spomenike zapisane usmene književnosti) od časa kada se promjena roda prvi put zabilježuje do časa kada se posve utvrđuje. U ovom radu smo zahvatili statistički dosta reprezentativan uzorak pismenosnoga dijela srpskih jezičnih spomenika.

¹ Kako su mi recenzent i uredništvo ljubežno predložili da, ako hoću, uz riječi koje su danas nenavadne/neobičajne (zato potencijalno i iritantne), a koje su većinom hrvatske jednakovrijednice serbizama utvrđenih u hrvatskom standardnom jeziku, dam tumačenje, tako to nerijetko u podrubnicama i činim. Jezikoslovni pojam engl. *attestation* (< lat. *attestatio*) pohrvaćujem kao *zasvjedočenje*, uvriježena bo riječ *potvrda* jednakovrijednica je latinske riječi *confirmatio* (> engl. *confirmation*), i zato ne odgovara.

Problem kod pretraživanja pisanih spomenika srpskoga jezika jest taj da je najstariji sloj tiskanih jezičnih spomenika pisan jezikom koji nasljeđuje crkvenoslavensku jezičnu predaju i/ili koji se naslanja na ruski, i koji je kao takav u principu slabije propustan za pučkojezične inovacije.

S druge strane, u takvom pravopisu nominativ imenice *glad* *o*-osnove grafijski se može razlikovati od nominativa *i*-osnove upotrebom jora za prvo i jera za drugo (*gladъ – gladь*), što je dobrodošla pomoć u situacijama kada se osnova iz konteksta ne da raspoznati. Mnogi pisci to razlučivanje i provode. Ali uz njega se veže i osobit problem: stanovite imenice koje su tijekom povijesti srpskoga jezika promijenile osnovu/rod zadržale su grafiju koja zrcali starije stanje, npr. *put*, *rat* i *varoš*. *Put* i *rat* odavna su prešle iz razreda imenicā *i*-osnove u razred imenicā *o*-osnove, ali se je u srpskoj pismenosti pisanje *putь* i *ratь* uzdržalo do Karadžićeve reforme, napored s novim, jezičnomu stanju odgovarajućim pisanjem *putь* i *ratь*. Imenica pak *varoš* (starost koje ne seže u općenoslavenski²) ima u srpskom jeziku *i*-osnovu i ženski rod barem od vremena *Zakonika cara Dušana*, ali se je iz nekoga uzroka u dokaradžićevskoj pismenoj predaji uz jezičnomu stanju odgovarajuće pisanje *varošь* prakticiralo i pisanje *varošь*, iz kojega se može izvesti da je u ugarskom srpskom ta imenica nekada bila *o*-osnove (što odgovara stanju u hrvatskom). Ktomu, imenica *varoš* *o*-osnove može se gdješto i sresti u pismenosti ugarskih Srba.

Slijedi da pisanje *gladь* može predstavljati dvoje:

- imenicu *o*-osnove, tj. konzervativno stanje
- imenicu *i*-osnove u grafijskom ruhu imenice *o*-osnove, tj. inovativno stanje.

2. PODATCI I ANALIZA PODATAKĀ

Povijesni korpus nehrvatskih štokavskih jezika razdijelili smo na dvije jedinice:

1. potkorpus zasvjedočenjā iz netiskanih srpskih i crnogorskih jezičnih spomenika, tj. iz zapisā i natpisā koje sabrā Lj. Stojanović u prva četiri sveska svoje šesterosvezačne knjige *Stari srpski zapisi i natpisi* (dalje: SSZiN)
2. potkorpus zasvjedočenjā iz tiskanih srpskih jezičnih spomenika.

Prostor s kojega potječu stari netiskani (rukopisni) i prostor s kojega potječu stari

² *Općen* – jedna od hrvatskih riječi za serbizam *opci*.

tiskani jezični spomenici ne preklapaju se dobro: stara srpska tiskana knjiga omeđena je na jedan dio srpskoga jezičnoga prostora, južnu Ugarsku i ugarsko Podunavlje (s gradom Budimom), koja je, ktomu, njegova periferija (premda kulturno središte), dok netiskani (rukopisni) zapisi i natpisi potječu sa svih strana srpskoga jezičnoga prostora, ali najmanje iz južne Ugarske i ugarskoga Podunavlja.

Analizirani podatci se na kraju svakoga odsječka prikazuju tablično.

2.1. POTKORPUS NETISKANIH JEZIČNIH SPOMENIKA (ZAPISĀ I NATPISĀ)

Korpus smo razdijelili na osam prostornih cjelina.

Uz svako zasljedovanje navodimo:

- referentno mjesto zapisa, tj. lokalitet koji se u zapisu spominje, kao moguće njegovo ishodište ili barem kao širi prostorni okvir postanka
- rodno mjesto pisca zapisa, ako je pisac poznat i ako je rodno mjesto poznato
- je li reprodukcija zapisa pouzdana, ako je to dvojbena
- je li zapis ekavski ili ijekavski.

Ovo zadnje zato što je odraz jata, ekavski ili ijekavski, važan za lokalizaciju autora zapisa. Osobitu pomnju valja postaviti na duge samoglasnike, jer se je u rukopisnoj ćirilici ijekavskih srpskih krajeva odraz kratkoga jata znao bilježiti samo grafemom *e*. Što je zapis stariji, odraz jata biva nepouzdaniji, i to u korist ekavskoga: pisci nedvojbena rođeni u ijekavskom kraju ne samo da znaju zakrivati da su ijekavci, nego i pisati *e* gdje mu etimološki nikako ne može biti mjesta, osobito kod odraza dugih jatova.

2.1.1. PODATCI I NJIHOV TABLIČNI PREGLED

2.1.1.1. PODATCI

A) Tzv. Stara Srbija (Kosovo i Metohija, Sandžak, dio današnje Makedonije)

- (ANONIM, zapis u sinaksaru manastira Pive, Novo Brdo, 1571., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 698 (I, 215): *I vь to vreme beše tuga otь Turkь i gladь vєlika po vasej zemlji, človek človeka da popere.* >) АВАКУМ, zapis u sinaksaru Cetinjskoga manastira, Novo Brdo, 1571., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 6362 (IV, 74): *I vь to vreme beše tuga otь Turkь i gladь vєlika po vsej zemli, človek človeka da popere.*
– Ekavski odraz jata (neetimološki jat, npr. *vєlika*).
- РАНОМИЈЕ МОНАХ, zapis na mineju manastira Sv. Trojice u Mušutištu kod Prizrena, 1571., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 717 (I, 221): *I vь to vremena i leta bє krěpka*

*gladъ, i nasilovanie ljuto, i pagubi otъ Ismailtjanъ, [...]. ≈ • ANONIM, zapis u rukopisu S. Igumanova, 1571., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 718 (I, 221): *Vъ lěto 1571. beše krepki glad i paguba ot Izmailtenъ[!], [...].**

– Lj. Stojanović reprodukciju Pahomijeva zapisa (br. 717) obilježuje kao nepouzdanu.

– Vjerojatno ekavski odraz jata u obadvjema³ tekstovima.

- **(RADOSAV POP, zapis u rukopisu u selu Boguševcima kod Prizrena, 1587., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 789 (I, 236): *I bystъ tei godine gladъ ot istoka do zapada po vъsei zemli.* >) RADOSAV POP, zapis u rukopisu br. 796 Narodne biblioteke u Beogradu, 1587., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 5625 (III, 162): *I bystъ tei godine glad ot istoka do zapada po vsei zemli.***
 - Ekavski odraz jata (*e* u dugim slogovima, npr. *sneg*).
- **ANONIM, zapis u rukopisu br. 74. manastira Sv. Trojice kod Pljevalja, 1594., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 856 (I, 249): *Bila je glad po svoj zemlji godine 1594.***
 - Lj. Stojanović reprodukciju zapisa obilježuje kao nepouzdanu (svakako bode oči činjenica da u tekstu nije poluglasā ili da se *lj* u *zemlji* piše karadžićevski).
 - Odraz jata se ne vidi.
- **PAJSIJE PATRIJARH, zapis u rukopisu biblioteke Kijevske duhovne akademije, 1622., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 1080 (I, 296): [...], *i crъkvъ do svod bis, malemъ osta, poneže krěpka gladъ bys vъ te dni.***
 - Patrijarh Pajsije I. rođen je u Janjevu na Kosovu.
 - Ekavski odraz jata (neetimološki jat, npr. *iměnuet*).
- **ZAHARIJA, zapis u rukopisu crkve sv. Ilije blizu Pljevalja, 1623., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 1133 (I, 307): *Togda beše gladъ krěpkъ, jako mnôsěmъ nairače na mor'scěi straně ot glada izmrěti.***
 - Odraz jata se ne vidi (tj. mi ga ne vidimo).
- **NIKOLA POP, zapis u rukopisu manastira Slepča kod Demir Hisara u Makedoniji, 1672., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 1678 (I, 409): *I beše gladъ krepko[!] po mestamъ na vъstočnei strane.***
 - Referentno mjesto: Skopje.
 - Ekavski odraz jata (neetimološki jat, npr. *povoevašě*).
- **ANONIM, zapis u rukopisu manastira Mileševa, 1676., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 1724 (I, 417): *I bistъ skotomъ četvoronogimъ pogibelъ velia, i bistъ gladъ velikъ.***
 - Ekavski odraz jata (*e* u dugim slogovima, npr. *sneg*).
- **ANONIM, zapis u rukopisu crkve manastira Bistrica kod Nove Varoši, 1686., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 1862 (I, 441): *Vъ lěto 1686., i va to vreme beše ratъ velikъ***

³ Dvojina.

po vasoj zemli, i glad velikъ, i ide turska voiska na Nikšiće.

– Ekavski odraz jata (*e* u dugim slogovima, npr. *vreme*).

- ANONIM, zapis u rukopisu br. 679 Narodne knjižnice u Beogradu < zapis u rukopisu iz crkve sv. Đorđa u Prizrenu, 1789., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 3618 (II, 284): *I Cigani čergari i mečkari behu napole, ne mogoše da idu nigde ôt snega i mnogo pomreša ôt mraza i ôt gladi.*

– Ekavski odraz jata (*e* u dugim slogovima, npr. *sneg*).

- ANONIM, zapis u rukopisu br. 14 manastira Sv. Trojice kod Pljevalja, 18. st.?, u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 4598 (II, 465): *Da se znade kad bihъ glad velikъ po vsej zemli. [...]. Ljudi pomrieše ôt gladi.*

– Ijekavski odraz jata.

- ANONIM, zapis u tiskanoj knjizi u crkvi sv. Ilije na Ilinu Brdu kod Pljevalja, 1802., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 5502 (III, 126): *1802. bi sušna godina. Ot Đurđeva dne do sv. Luke ne pade kiša, i gladъ: [...].*

– Ijekavski odraz jata.

- ANONIM, zapis u rukopisu crkve sv. Vasilija u Prijepolju, 1818., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 3988 (II, 361): *Iza toga bi gladъ Bosni i Hercegovini i pročitъ stranam.*

– Odraz jata se ne vidi.

- ANONIM, zapis u privatnu rukopisu iz pljevaljskoga okoliša, 1818., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 3992 (II, 361): *Znano budi kada bi glad po svoi zemli.*

– Ijekavski odraz jata (*ě* za nejatovsko *je: urazuměni*).

- ANONIM, zapis u tiskanoj knjizi u crkvi sv. Ilije na Ilinu Brdu kod Pljevalja, 1839., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 5521 (III, 128): *1839. bi sušno lěto i oka brašna 2 groša i 100 para. Gladъ bi.*

– Ijekavski odraz jata.

B) Pomoravlje i Šumadija

- STEFAN RAVANICANIN[!], zapis u rukopisu manastira Orahovice, 31. 5. 1696., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 2015 (I, 468): [...], *Srbleтъ же naipače velia beda, gladъ i plenenie i mestômъ ôstavlennie, [...].*

– Ekavski odraz jata (*e* u dugim slogovima, npr. *beda*).

- ANONIM, zapis u rukopisu manastira Ravanice, 1716., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 5308 (III, 99): *Togo že lěta egda počesmo ponavlјati monastirъ[,] toliga [!] gladъ bystъ jako vъ našem predelu nigde žita ne mogaše sja ôbresti točiju proe, i togo verlo ôskudno mogašja[!]sja naći.*

– Ekavski odraz jata (*e* u dugim slogovima, npr. *Nemca*).

(– Ako je “toliga” krivo napisano/reproducirano namjesto *tolika*, onda je *i-osnove*)

- **RAFAIL POP, BABOLUČKI PAROH**, zapis u rukopisu br. 28 knjižnice Češkoga muzeja u Pragu, 1782., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 3518 (II, 267): *Togda bysť glad krepka na hristijane.*
– Referentno mjesto: manastir Čelije kod Valjeva.
– Ekavski odraz jata.
- **ANONIM**, zapis u rukopisu br. 56 Narodne biblioteke u Beogradu, 1787., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 3587 (II, 278): *I tadaı by glad velika i kiša mnoga ôt gladni godinu [!].*
– Referentno mjesto: manastir Voljavča kod Stragarā.
– Ekavski odraz jata.

C) Podunavlje

- **ANONIM**, zapis u rukopisu manastira Rakovca, 1648., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 1431 (I, 360): *Olě, olě, togda beda monastirom ôt Z(a)darlia janičarъ Fruškoı Gori i vьsoı zemli toi, i gladi, i pagube ôt isčedna èhidna!*
– Ekavski odraz jata (*e* u dugim slogovima, npr. *beda*).
- **SOFRONIJE JOVANOVIĆ, SLAVONSKI ARHIMANDRIT**, zapis u rukopisu manastira Orahovice, 14. 9. 1739., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 2727 (II, 114): *I ôt 1737.-gô goda do 1739.-gô vь ljudehъ po vsemu carstvu Rimskomu bistъ nemalaja kaznъ Božia: pomorъ skotom, glad ljudem i nesterpimaja boleznъ smrtonosnaja iliti kužnaja, [...].*
– Sofronije Jovanović je rođen u Novom Sadu.
– Ekavski odraz jata (*e* u dugim slogovima, npr. *Nemci*).

D) Današnja jugoistočna Srbija + Bugarska

- **ILIJA POP OT PLOVDIV**, zapis u rukopisu manastira sv. Pavla u Svetoj Gori, 1605., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 944 (I, 267): *Vь vtoro lěto bysъ glad velikъ zelo po vьselenoj, [...].*
– Ekavski odraz jata (*e* u dugim slogovima, npr. *Nemci*).
- **ANONIM**, zapis u rukopisu Patrijarške biblioteke u Karlovcima, 1686., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 1856 (I, 439): *I toe godini ljuti glad.*
– Referentno mjesto: Vetski manastir (kod Pirota).
– Ekavski odraz jata (piše *e* u dugim slogovima, npr. *sneg*).
- **ANONIM**, zapis pred vratima ženske crkve u Temskoj kod Pirota, 1692., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 1964 (I, 458): *Ahъ, mnogo ti se krvı prolıjaše u gradъ u Темсь ô(t) siromasi hristijani gladom i Madžarom!*

E) Hercegovina i Bosna

- **JEREMIJA ZVAN NARANČIĆ DASKAL, JEROMONAH OD MANASTIRA HILANDARA**, zapis u rukopisu manastira sv. Save Osvećenoga u Palestini, 1678., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 1750 (I, 421): *Togda bi krěpkъ gladъ va svetemъ gradě Āerosalime. To lěto kobilice pojadoše žito i travu i goru, paki i skoti pomrěše u zimu do konca ôt glada*, [...].
– Referentno mjesto: manastir sv. arhangelā Mihaila i Gavrila u Jeruzalemu.
– Jeremija je rodom od “Naješak [...] bliz monastira Trebinja”, a postriznik manastira Žitomislića u Hercegovini.
– Grafija upućuje na ekavski odraz jata (*e* u dugim slogovima, npr. *reke*).
- **ANONIM**, zapis u rukopisu br. 91 Narodne biblioteke u Beogradu, 1686., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 5710 (III, 179): *1686. leto bist glad u Bosni*.
– Ijekavski odraz jata (*ie* u dugim slogovima, npr. *bieloga*).
- **ANONIM**, zapis u rukopisu br. 91 Narodne biblioteke u Beogradu, 1690., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 5712 (III, 179): *1690. bist glad i težiši u Bosni*: [...].
– Ijekavski odraz jata (*ie* u dugim slogovima, npr. *svieće*).
- **ANONIM**, zapis u rukopisu sarajevskoga crkveno-pravoslavnoga muzeja, 1690. (–1714.?), u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 5258 (III, 92): *1690. bistъ gladъ teščaiši*: [...].
– Ijekavski odraz jata (akoprem piše *e* u dugim slogovima, npr. *pleniše, Nemci*, dvaput piše *mьesto* = /mjesto/, a jedanput i *đeci*).
- **ANONIM**, zapis u rukopisu sarajevske [Stare pravoslavne?] crkve, 1690., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 7183 (IV, 213): *Da se zna kade bi gladъ velia u Nikъšiće i Dromъnacie*.
– Ijekavski odraz jata (*ie* u dugim slogovima, npr. *Dromъnacie*).

F) Današnja Crna Gora bez Sandžaka

- **ANONIM**, zapis u rukopisu br. 160 Nacionalne biblioteke u Beogradu, 1625., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 1167 (I, 312): *I togda bistъ glad velija po vasei vasedenei, i bistъ skupoća, amīnъ*.
– Referentno mjesto: manastir Dobrilovina kod Mojkovca.
– Ne bilježi jatove.
- **ANONIM**, zapis na zidu u manastiru Morači, 1723., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 2420 (II, 61): *Tada bēše velika u zemli glad i nevola; ne bēše ništa, ne bēše siena, ne bēše voća nikakva, ne bēše beričeta o čem ljudi živu*.
– Ijekavski odraz jata (*ie* u dugim slogovima: *siena*).
- **ANONIM**, zapis u rukopisu br. 33 Kraljevske dvorske knjižnice u Berlinu, 1740., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 2810 (II, 129): *Znano da estъ egda bistъ krepka gladъ va Ercegovini i Skenderii i va okrsnihъ stranahъ iže podъ vlastiju turskoga salta-*

na[!], i bistъ zde va našiъ predelehъ oka urmetina po desetъ dinara, a pšenica po dvanaestъ, i mnogi izmroša ô t gladi takove.

– Referentno mjesto: manastir Ostrog.

– Ne bilježi jatove.

- ANONIM, zapis na zidu u manastiru Morači, 1803., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 3805 (II, 327): *Va lěto 1803. běše velika glad, [...]; i gori běše nemir nego glad.*
– Odraz jata se ne vidi.

G) Hrvatska

- ANONIM, zapis u rukopisu manastira Lepavine, 1629., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 1205 (I, 317): *Togda bistъ gladъ vъ zemli toi (tj. Vretaniji) na zapade.*
– Referentno mjesto: Bezovac kod B[j]elovara.
– Odraz jata se ne vidi.
- АРОН ЈЕРОМОНАИ, zapis u nekadanjem rukopisu manastira u Lepavini, 1764., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 5845 (III, 205): *I v to lěto glad bistъ i vîno po tri forin.*
– Odraz jata se ne vidi.

H) Nelokalizirano

- ANONIM, zapis u rukopisu P. Đorđevića, 1558., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 594 (I, 187): *I to leto beše velikъ gladъ po zemli i velika skupoča žitъna: [...].*
– Odraz jata se ne vidi.
- АВАКУМ, zapis u rukopisu br. 13 knjižnice Srpske kraljevske akademije, 1608., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 970 (I, 273): *I vъ to lěto bystъ krěp'kъ gladъ jakože človēkômb ô tъ svoihъ životъ lišati se.*
– Referentno mjesto: Hram rođestva presvete Bogorodice na Cetinju.
– Odraz jata se ne vidi.
- ANONIM, zapis u rukopisu u crkvi sela Novo Topolje u Slavoniji, 1647., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 6397 (IV, 81): *I vъ ta vremena bistъ glad' velikъ.*
– Referentno mjesto: “selo Krstna”.
– Odraz jata se ne vidi.
- ANONIM, zapis u rukopisu br. 33 Imperatorske publične biblioteke u St. Peterburgu, 1716., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 2306 (II, 41): *I tada beše gibel gladom gôle i rat povasudu.*
– Ekavski odraz jata (*e* u dugim slogovima, npr. *sneg*; neetimološki jat: npr. *lědb*).
- ПЕТАР БОЈОВИЋ ПОР, zapis u rukopisu br. 30 Cesarske dvorske knjižnice u Beču, 1740., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 2758 (II, 119): *I po tomu i skupotina i gladъ velika po svoi Urumenъlii.*

- Ekavski odraz jata (piše *e* u dugim slogovima, npr. *Nemac*), ali: *Biograd*.
- Potencijalna lokalizacija: leksem *skupotinja* i prezime Bojović namještaju zasvjedočenje negdje u okoliš crnogorskoga dijela Sandžaka ili crnogorskih Brda.
- **STANKO POP**, zapis u rukopisu knjižnice Kijevske duhovne akademije, 1783., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 3539 (II, 270): *I togda bistv gladb velika*.
 - Odraz jata se ne vidi.
- **ANONIM**, zapis u rukopisu br. 26 knjižnice Srpske kraljevske akademije u Beogradu, 1817., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 3974 (II, 359): *Mnogo muke podniesmo i gladi stoka polipsa od gladi*.
 - Ijekavski odraz jata (*ie* u dugim slogovima, npr. *podniesmo*).
- **ANONIM**, zapis u rukopisu br. 26 knjižnice Srpske kraljevske akademije u Beogradu, 1817., u: Lj. Stojanović, SSZiN, br. 3975 (II, 359): *1817. leto vr'lo estv čudo bilo čto nje bilo ôtdavna, kako e u Serbi glad byla i u svoi Turskoj zemli*.
 - Ekavski odraz jata.

2.1.1.2. TABLIČNI PREGLED PODATAKA

U stupcima su prikazane prostorne cjeline, u redovima zasvjedočenja po godištima. Svako zasvjedočenje predstavljeno je brojem u Stojanovićevoj zbirci, a polag⁴ su navedeni osnova i padež u kojemu se imenica zasvjedočuje (N = nom. jd., G = gen. jd., I = instr. jd., n = nom. mn.).

	A	B	C	D	E	F	G	H
1558.								594 – o-osn. (N)
1571.	698 – i-osn. (N)							
1571.	717 – i-osn. (N)							
1571.	718 – o-osn. (N)							

⁴ pokraj

1587.	5625 – ? (N)							
1594.	856 – <i>i</i> -osn. (N)							
1605.				944 – <i>o</i> -osn. (N)				
1608.								970 – <i>o</i> -osn. (N)
1622.	1080 – <i>i</i> -osn. (N)							
1623.	1133 – <i>o</i> -osn. (N)							
1625.						1167 – <i>i</i> -osn. (N)		
1629.							1205 – ? (N)	
1647.								6397 – <i>o</i> -osn. (N)
1648.			1431 – ? (n)					
1672.	1678 – <i>o</i> -osn. (N)							
1676.	1724 – <i>o</i> -osn. (N)							
1678.						1750 – <i>o</i> -osn. (N) + <i>o</i> -osn. (G)		
1686.	1862 – <i>o</i> -osn. (N)							

1686.				1856 – <i>o</i> -osn. (N)				
1686.					5710 – ? (N)			
1690.					7183 – <i>i</i> -osn. (N)			
1690.					5712 – <i>o</i> -osn. (N)			
1690. (– 1714.?)					5258 – <i>o</i> -osn. (N)			
1692.				1964 – <i>o</i> -osn. (I)				
1696.		2015 – ? (N)						
1716.		5308 – <i>i</i> -osn. (?) (N)						
1716.								2306 – <i>o</i> -osn. (I)
1723.						2420 – <i>i</i> -osn. (N)		
1739.			2727 – ? (N)					
1740.						2810 – <i>i</i> -osn. (N) + <i>i</i> -osn. (G)		
1740.								2758 – <i>i</i> -osn. (N)
1764.							5845 – ? (N)	

1782.		3518 – <i>i</i> -osn. (N)						
1783.								3539 – <i>i</i> -osn. (N)
1787.		3587 – <i>i</i> -osn. (N)						
1789.	3618 – <i>i</i> -osn. (G)							
18. št.?	4598 – <i>o</i> -osn. (N) + <i>i</i> -osn. (G)							
1802.	5502 – ? (N)							
1803.						3805 – <i>i</i> -osn. (N) + ? (N)		
1817.								3974 – <i>i</i> -osn. (G) + <i>i</i> -osn. (G)
1817.								3975 – <i>i</i> -osn. (N)
1818.	3988 – ? (N)							
1818.	3992 – ? (N)							
1839.	5521 – ? (N)							

2.1.2. ANALIZA

2.1.2.1. VRIJEME PROMJENE UOPĆENO⁵

Najstarije zasvjedočenje *i*-osnove je iz 1571., od stanovitoga Avakuma. S njom bi se slagalo još jedno iz istoga godišta, od stanovitoga monaha Pahomija, ali njezinu reprodukciju Stojanović kvalificira kao nepouzdanu (dakle ne može se isključiti da je reproduktor promijenio *o*-osnovu u *i*-osnovu). Treće, bezimeno zasvjedočenje iz 1571. očito je iz iste matice kao Pahomijevo, i u njemu imenica ima *o*-osnovu. *I*-osnova se ukazuje⁶ malo zatim, u zasvjedočenju iz 1594., ali i njega Stojanović oglašuje nepouzdanim; takvo je i vidjeti. Prvo je iduće zasvjedočenje *i*-osnove iz 1622., od pečkoga patrijarha Pajsija I.; nema razloga misliti da ono nije autentično. Tijesno ga slijedi bezimeno iz 1625., a nakon prostranijega vremenskoga razmaka ono iz 1690. *I*-osnova se najposlije ustaljuje negdjere⁷ od 1720., i otada zasvjedočenja *o*-osnove postaju rijetkost.

2.1.2.2. PROSTOR I VRIJEME PROMJENE

Što se prostora na kojemu se je promjena osnovā započela dotiče⁸, najsigurnije je reći da to nije bilo na jugoistoku srpskoga jezičnoga prostora (usp. *o*-osnovu u zasvjedočenjima iz 1686. i 1692.), koji se naslanja na bugarski jezični prostor. Pretpostaviti je da se to nije dogodilo ni na sjeveru (sjeveroistoku) srpskoga jezičnoga prostora, tj. preko Save i Dunava, u južnoj Ugarskoj, jer je to mjesto miješanja različitih selilačkih struja iz južn(ij)ih dijelova srpskoga jezičnoga prostora.

Prvo i drugo (više-manje) pouzdano zasvjedočenje *i*-osnove dijeli pola stoljeća; prvo je od rečenoga Avakuma, koji u času pisanja (1571.) prebivaše u Novom Brdu na Kosovu, drugo je od rođenoga Kosovca patrijarha Pajsija (1622.). Treće po redu (1625.) je s teritorija današnje Crne Gore. Sva tri potlašnja⁹ crnogorska zasvjedočenja (1723., anonimno iz 1740., 1803.) imaju *i*-osnovu, a ima ju i treće zasvjedočenje koje potječe, barem potencijalno, s Kosova (1789.). Zasvjedočenje popa P. Bojovića iz 1740. prostorno bi se moglo pridružiti crnogorskim zasvjedočenjima; također je *i*-osnove. *I*-osnova se od relativno ranoga vremena počinje ukazivati i u bloku zasvj-

⁵ *Uopćeno* – (među ostalim) hrvatska riječ za serbizam *uopće*.

⁶ *Ukazati se* – hrvatska riječ za serbizam *pojavit se*.

⁷ Čestica *-r(e)*, tipična za čakavštinu, efektno je, akoprem donekle arhaično (ako je suditi po grčkom) jezično sredstvo isticanja.

⁸ *Doticati se* – njem. 'betreffen', hrvatski za, u principu, serbizam *ticati se*.

⁹ *Potlašnji* – odgovarajuća riječ za ono što se u današnjem hrvatskom nevješto kuša izreći riječju *kasniji*, jer se njome uzdržava razlika *prije – poslije* i *ranije – kasnije*; kraće rečeno, pridjev *potlašnji* je protuznamenica pridjeva *prijašnji*.

dočjenja koja se mogu vezati uz prostor Pomoravlja i Šumadije (1716., 1782., 1787.).

S druge strane, u jednom broju ranih zasvjedočenja koja potječu s prostora sjever-nijega dijela tzv. Stare Srbije (ona iz 1623., 1676. i 1686.) *o*-osnova još neko vrijeme opstoji. Također, čini se, i u bloku zasvjedočenjā vezanih uz prostor današnje Bosne i Hercegovine (ono Jeremije Narančića iz 1678., ono iz 1690. i ono iz 1690. (– 1714.?). Treće pak zasvjedočenje iz 1690. je *i*-osnove, ali kako se u tom zapisu spominju Drobnjaci i Nikšići, plemena iz tzv. Stare Hercegovine a današnje Crne Gore, sasma je moguće da ga valja priklopiti bloku crnogorskih zasvjedočenja, koja dosljedno imaju *i*-osnovu.

Nijedan od podataka nije vezan uz prostor tzv. Stare Crne Gore.

Može se zaglaviti¹⁰ da se je promjena *o*-osnove u *i*-osnovu zametnula negdje na jugu prostora nehrvatskih štokavskih jezika, u okviru koji čine Kosovo i Metohija, jugoistočni dio Sandžaka, crnogorska Brda, vjerojatno i crnogorski dio tzv. Stare Hercegovine koji nije pokriven pojmom Sandžaka; odatle da se je počela širiti na sjever, i to prvo današnjom Srbijom, preko Pomoravlja do Šumadije.

2.2. POTKORPUS TISKANIH JEZIČNIH SPOMENIKA

2.2.1. PODATCI I NJIHOV TABLIČNI PREGLED

Pisce smo poredili kronološki, i to polag godišta izdanja prvoga njihova djela u kojemu se imenica *glad* zasvjedočuje.

Podatke pristojće¹¹ pojedinomu piscu donosimo u pet odsječaka:

1. pretražena djela (popisana) + broj zasvjedočenjā u njima
2. zasvjedočenja po padežima
3. razlikovanje jora i jera (općeni¹² dojam)
4. osnova/osnove kojima se služi
5. tablični pregled.

Ad. 1. Podatke o izdanom djelu donosimo u obličju¹³ bibliografske jedinice, tj. ovim redom: Godište izdanja. Natpis. Izdavač. Mjesto izdanja. || Broj zasvjedočenjā.

Ad. 2. Kada se pisac služi samo *o*-osnovom, navodimo samo stranicu djela u koje-

¹⁰ *Zaglaviti* – hrvatska riječ (uz neke druge glagole, navlastito *zaklopiti*) za serbizam *zaključiti*.

¹¹ *Pristojati (se)* – jedna od hrvatskih riječi za serbizam *pripadati*; također pohrvaćenica latinskoga *pertinere*.

¹² *Općeni* – jedna od hrvatskih riječi za serbizam *opći*.

¹³ *Obličje* – jedna od hrvatskih riječi za serbizam *oblik*.

mu je imenica *glad* zasvjedočena; drugačije¹⁴ prenosimo i odsječak rečenice u kojemu se *glad* zasvjedočuje.

Ad. 3. Kvalifikacija *pouzdanost* hoće reći da se pisac drži sustava. Važno je da imenice *i*-osnove općenito (tj. isključujući one problematične, koje su u povijesti srpskoga jezika promijenile osnovu, kao *glad, varoš, put, rat*) piše dosljedno sa završnim jerovima. Procjenu pak grafijske vjerodostojnosti jora i jera u imenici *glad* temeljimo na analizi grafijske vjerodostojnosti jora i jera u kontrolnim imenicama *varoš, put i rat*. Kod analize njihove grafije razumijevamo da imaju inoviranu osnovu; ako imaju konzervativnu osnovu, to napominjemo.

Ad. 5. Samo kod onih pisaca koji se služe obadjevima osnovama.

2.2.1.1. PODATCI

• **ORFELIN, ZAHARIJE** (Vukovar u Hrvatskoj, 1726. – Novi Sad, 1785.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā:

- 1762. *Trenodĭa vъ mĭrъ čelovĕka vŕedŕago, a ô(tъ) vsĕhъ, i svojstvennyhъ, prezrĕnnago*. D. Teodosio. Mletci. || Broj zasvjedočenjā: 0.
- [1762. – 1763.] *Plačъ Serbĭi*. [D. Teodosio. Mletci.] || Broj zasvjedočenjā: 0.
- 1764. *Sĕtovanĭe naučennagô mladagô čelovĕka*. [D. Teodosio. Mletci.] || Broj zasvjedočenjā: 0.
- 1765. *Melodĭa kъ prolečĕju*. [D. Teodosio. Mletci.] || Broj zasvjedočenjā: 0.
- 1765. *Pĕsnĕ ĭstoričeskaja kako su Serbli sъ Turci na Kosovomъ Polju pobili se, [...]*. [D. Teodosio. Mletci.] || Broj zasvjedočenjā: 0.
- 1767. *Pervye načatki latinskago jazyka*. [D. Teodosio]. Mletci. || Broj zasvjedočenjā: 4.
- 1768. *Slaveno-serbskij magazinъ*. I. D. Teodosio. Mletci. || Broj zasvjedočenjā: 1.
- 1772. *Žitĭe islavnĭja (!) dĕla gosudarja imperatora Petra Velikago, samoderžca vserossijskago*. I. D. Teodosio. Mletci. || Broj zasvjedočenjā: 8.
- 1772. *Žitĭe islavnĭja (!) dĕla gosudarja imperatora Petra Velikago, samoderžca vserossijskago*. II. D. Teodosio. Mletci. || Broj zasvjedočenjā: 5.
- 1783. *Iskusnij podrumarъ*. J. Kurzböck. Beč. || Broj zasvjedočenjā: 0.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **nominativ** (9): (*PNLJ*, 41); (*PNLJ*, 225); (*ŽiSDGIPV*, I, 110); (*ŽiSDGIPV*, I, 110); (*ŽiSDGIPV*, I, 365); (*ŽiSDGIPV*, I, 396); (*ŽiSDGIPV*, II, 262);

¹⁴ *Drugačije* – hrvatsk(ij)a riječ za, pretežno, serbizam *inačije* > *inačje* > *inače*.

(*ŽiSDGIPV*, II, 288); (*ŽiSDGIPV*, II, 290)

- **genitiv** (4): (*SSM*, I, 58); (*ŽiSDGIPV*, I, 110); (*ŽiSDGIPV*, I, 375); (*ŽiSDGIPV*, II, 264)
- **akuzativ** (2): (*PNLJ*, 377); (*ŽiSDGIPV*, I, 322)
- **lokativ** (1): (*PNLJ*, 431)
- **instrumental** (2): (*ŽiSDGIPV*, I, 345); (*ŽiSDGIPV*, II, 287).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Irelevantno.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

O-osnovom.

• OBRADOVIĆ, DOSITEJ (Čakovo u Rumunjskoj, 1739. – Beograd, 1811.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā:

- [1770.] 1830. *Žžica*. I. N. Pretner. Karlovac. || Broj zasvjedočenjā: 1.
- [1770.] 1826. *Hristoiřia siręčb blagi obyčai*. Budim. KMS. || Broj zasvjedočenjā: 0.
- [1770.] 1826. *Vęnacb otb alfavita*. Budim. KMS. || Broj zasvjedočenjā: 2.
- 1783. *Životb i priklučenija Dimitria Obradoviča, narečenoga u kaluđerstvu Dosiřea*. I. J. G. I. Breitkopf. Leipzig. || Broj zasvjedočenjā: 3.
- 1784. *Slovo poučitelno gospodina Georgia ĩoakima Colikofera, pri reformatovb obšestvu nemeckoga predikatora*. J. G. I. Breitkopf. Leipzig. || Broj zasvjedočenjā: 0.
- 1784. *Sovęti zdravago razuma*. J. G. I. Breitkopf. Leipzig. || Broj zasvjedočenjā: 0.
- 1788. *Ezopove i pročiřb raznihb basnotvorcevb Basne*. J. G. I. Breitkopf. Leipzig. || Broj zasvjedočenjā: 11.
- 1789. *Pęšna o izbavljeniju Serbie*. J. Kurzböck. Beč. || Broj zasvjedočenjā: 0.
- 1793. *Sobranie raznyřb npravoučitelnyřb vešęej*. S. Novaković. Beč. || Broj zasvjedočenjā: 10.
- 1803. *Etika ili filosofija naravoučitelna po sistemi g. profesora Soavi*. D. Teodosio. Mletci. || Broj zasvjedočenjā: 6.
- [navječim dijelom 1803. – 1806.] 1818. *Mezimacb*. Budim. KMS. || Broj zasvjedočenjā: 10.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **nominativ** (7): Glādъ se hlebom leči, a ne zlatom. (*Vęnacb otb alfavita*, 103); A ti sad igraј da te glādъ prođe! (*Basne*, 100); ...zašto glādъ želudca i duše jednake su... (*Sobranie*, 3); ...žestoka glādъ dođe mučiti raslabljenu i

- isušenu utrobu svoju. (*Sobranie*, 303); ...kad je gladъ, te ne imadu šta jesti. (*Etika*, 128); ...prođe mu i gladъ i žeđ... (*Mezimacъ*, 53); Kuga, gladъ i svakojake napasti, to su bičevi nakazanija... (*Mezimacъ*, 60)
- **genitiv** (23): ...nitko imajući pamet dobru nije umr'o od gladi. (*Źžica*, 23); ...a u zimu od gladi umirati. (*Věnacъ otъ alfavita*, 118); ...da prođe vreme glada i “Uvi!” vikanja, jednim slovom, vreme velikoga posta... (*Životъ i priklučenija*, III); ...jedva bi na nogu od teške gladi stajao. (*Životъ i priklučenija*, 99); ...lip-savati od gladi... (*Životъ i priklučenija*, 100); ...pođu po jednoj dubravi od gladi lekarstvo tražeći... (*Basne*, 25); ...jedva toliko mi daju jesti da od gladi ne poginem... (*Basne*, 64); ...da mu uzajme koje zrno žita da se prerani i da od gladi ne pogine. (*Basne*, 100); ...mal ne umre od gladi! (*Basne*, 104); ...gdi za ne umreti ot gladi najmim se... (*Basne*, 296); ...niti su goli niti ot gladi umiru. (*Basne*, 300); ...a ti umiri ot gladi... (*Basne*, 391); ...u vreme ljute gladi... (*Sobranie*, 3); ...građani u poslednjem nedostatku rane umirau od gladi... (*Sobranie*, 103); ...ja umre od gladi... (*Sobranie*, 120); ...za nuždu, to jest od prevelike gladi i žeđi, nevaljala jela i hudo pivo črezvičajno prijatna nam se čine... (*Sobranie*, 205); Potrebe glada, žeđi, pokoja, sna i druge podobne... (*Etika*, 58); ...a i bez soli neće te puštati da umreš od gladi! (*Etika*, 128); ...neću ni ja od gladi umreti. (*Mezimacъ*, 51); A on prije bi umreo od gladi, nego... (*Mezimacъ*, 51); ...da ako baš umre od gladi... (*Mezimacъ*, 52); Pusti neka ja od gladi ili od koje mu drago bolesti umrem... (*Mezimacъ*, 54); ...da i svoje sosedne narode od glada i kuge sačuvati može? (*Mezimacъ*, 69)
 - **dativ** (1): ...ne puštaju krajnjej gladi u svoje zemljederžstvo doći... (*Etika*, 61)
 - **akuzativ** (8): Imadu (*strasti*) snagu svoju i slabost, mladost i starost, gladъ i sitost. (*Basne*, 286); ...ni o čem ne misli razve kako će gladъ svoju utoliti i praznu utrobu zadovoljiti... (*Basne*, 287); ...ovo je rana srca i napitak duše koje se nikad zaboraviti ne mogu, niti u gladъ i žeđ preobratiti. (*Basne*, 421); ...da ne trpi gladъ ni žeđъ (*sic!*), niti kakve druge bede i nužde. (*Sobranie*, 2); ...kako bi se moglo raspoložiti, ako iduće leto ne rodi, da ne trpe gladъ... (*Etika*, 156); ...a neki da dobiju koji novac i da ne trpe gladъ. (*Mezimacъ*, 136); Oni će rađati zajedno uzajmljivanje, neplaćanje, nedoumenije, gladъ, tugu, nevolju, hudost, sram i svakojaki rod zloščastija i “jao, jao” vikanja. (*Mezimacъ*, 164); ...zlobu, nepravdu, kugu, gladъ i svaku zlosreću između ljudi progoni i istrebljava... (*Mezimacъ*, 212)
 - **lokativ** (2): ...u teškoj gladi siroma čovek šta neće jesti? (*Sobranie*, 3); Evo na koji se način duša...u teškoj gladi s lažom rani i napojava! (*Sobranie*, 4)
 - **instrumental** (2): Um naš...vraća se s većom gladu i željom k knjigama... (*Sobranie*, 149); Kad je bedna mati gladom izmoždena... (*Etika*, 128).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

U djelima koja je objavio za života nepouzdana. U posmrtno objavljenim djelima pouzdano, ali će tomu uzrok biti intervencija priređivača.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

Obadvjema osnovama.

5. Tablični pregled:

	o-osnova		i-osnova		osnova neodrediva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Nom.			2		5
Gen.	3		20		
Dat.			1		
Ak.			1		7
Lok.			2		
Instr.	1		1		

• **VUJANOVSKI, STEFAN** (Brđani kod Hrvatske Kostajnice u Hrvatskoj, 1737. – Novi Sad, 1829.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā:

– 1772. *Německaja grammatika*. J. Kurzböck. Beč. || Broj zasvjedočenjā: 2.

2. Zasvjedočenja po padežima:

– **nominativ** (1): Der Hunger, gladъ. (377)

– **genitiv** (1): Die Hungersnoth, *preterpenije glada*. (377).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Pozudano. Imenicā *varoš* i *rat* nismo našli; redovito *putъ* (38, 130, 130, 396, 410, 419, 425, 457, 486), ali jedanput i *putъ* (45); služi se ruskoslavenskim obličjem *žažda*. Slijedi da pisanje *gladъ* najvjerojatnije prenosi o-osnovu.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

Najvjerojatnije samo o-osnovom – korpus je premal.

• **JULINAC, PAVAO** (Segedin(?) u Mađarskoj, 1730. – Beč, 1785.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā:

– 1765. *Kratkoe vvedenie vъ istoriju proishoždenija slaveno-serbskago naroda*. [Demetrio Teodosio. Mletci.] || Broj zasvjedočenjā: 0.

– 1777. *Velizarü g(ospo)dina Marmontelja*. J. Kurzböck. Beč. || Broj zasvjedočenjā: 4.

2. Zasnjeoćenja po padežima:

- **nominativ** (2): ...zima, gladъ, užasa preispolnenoe pozorišće celago vo otčajanije privedenago naroda... (20); ...ne sumnjašesja jako gladъ i bednoe vseh potrebnih lišenije skoro jago na predanije ponudit. (186)
- **instrumental** (2): ...az videh jago v Rimje narod gladom morašća... (28); Ježe gladom istajati... (187).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Pouzđano. Imenicā *varoš* i *rat* nismo našli; i *putъ* (*KVvIPSN*: 121; *Velizariï*: 17, 179) i *putъ* (*Velizariï*: 143) (i u drugim padežima miješa osnove); služi se ruskoslavenskim obličjem *žazda*. Slijedi da je pisanje *gladъ* dvovrijedno, premda je veoma vjerojatno da prenosi *o*-osnovu.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

Najvjerojatnije samo *o*-osnovom – korpus je nereprezentativan.

5. Tablični pregled:

	<i>o</i> -osnova		<i>i</i> -osnova		osnova neodređiva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Nom.					2
Instr.	2				

• ANONIM

1. Djelo + broj zasnjeoćenjā:

- 1777. *Rukovodstvo kъ čestnosti i pravosti*. J. Kurzböck. Beč. || Broj zasnjeoćenjā: 5.

2. Zasnjeoćenja po padežima:

- **nominativ** (2): (240); (250)
- **genitiv** (1): (172)
- **akuzativ** (1): (250)
- **instrumental** (1): (240).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Pouzđano. Služi se ruskoslavenskim obličjem *žazda*; i drugačije je jezik vrlo ruskoslavenstvujušći. Slijedi da pisanje *gladъ* najvjerojatnije prenosi *o*-osnovu.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

O-osnovom.

• MUŠKATIROVIĆ, JOVAN (Senta, 1743. – Pešta, 1809.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā:

- 1786. *Kratkoe razmyšlenie o prazdnici*. J. Kurzböck. Beč. || Broj zasvjedočenjā: 0.
- 1787. *Pričte iliti po próstomu poslóvice, tē'mže sentencie iliti rēčénija*. J. Kurzböck. Beč. || Broj zasvjedočenjā: 6.
- 1805. *Kratkaja razmyšlenija o sredstvahъ črezъ koja dražajšemu našemu otečestvu Mađarskoj sъ dobrymъ mesomъ i rybotmъ postojanno pomoštiby-se moglo i mesa umalenie, slēdovatelno uselenu skupostъ udaliti*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 1.
- 1807. *Pričte iliti po próstomu poslóvice, tē'mže sentencie iliti rēčénija. Vtoroe i oumnóženo izdanie*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā (tj. koja nisu u prvom izdanju ili koja su promijenjena): 4.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **nominativ** (2): Gladъ i kurjaka iz šume istera. (¹*Pričte*, 13); Gladъ je prvi neprijatelj. (²*Pričte*, 35)
- **genitiv** (7): Dobro je hajduku u lugu, nit ga kolju mue ni obadi, veće mu je pomučno ot gladi. (¹*Pričte*, 17); Dok je medvedu gnjili krušaka, gladi se ne boji. (¹*Pričte*, 17); Zla je smrt ot gladi umreti. (¹*Pričte*, 23); Siroma čovek i ot gladi spava. (¹*Pričte*, 76); ...na nami stoji sami sebe pomoći...aki u pobolšaniju zemljedelanija, u otraženiju gladi... (*KRoS*, 40); Ko kupus sadi i krmaču rani, ne boji se gladi. (²*Pričte*, 64); Ni u kiši blaga, ni u suši glada. (¹*Pričte*, 91)
- **dativ** (1): Gladu sleduje pomor. (²*Pričte*, 143)
- **akuzativ** (1): Gladъ sleduje pomor. (¹*Pričte*, 98).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Pouzdanost. Samo *varošъ* (u *KRoS*); samo *putъ*. Slijedi da se jor kod imenice *gladъ* ne može držati za pouzdan signal *o*-osnove.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

Obadvjema osnovama.

5. Tablični pregled:

	<i>o</i> -osnova		<i>i</i> -osnova		osnova neodrediva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Nom.					2
Gen.	1		6		
Dat.	1				
Ak.					1

• **MRAZOVIĆ, AVRAM** (Sombor, 1756. – Sombor, 1826.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā:

- 1787. *Poučitelnyj magazinъ za dĕcu*. I. J. Kurzböck. Beč. || Broj zasvjedočenjā: 10.
- 1793. *Poučitelnyj magazinъ za dĕcu*. II. S. Novaković. Beč. || Broj zasvjedočenjā: 3.
- 1794. *Rukovodstvo kъ slavenstĕj grammaticĕ*. S. Novaković. Beč. || Broj zasvjedočenjā: 0.
- 1800. *Poučitelnyj magazinъ za dĕcu*. III. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 4.
- 1800. *Poučitelnyj magazinъ za dĕcu*. IV. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 5.
- 1803. *Pastyrska igra so stĭhami u ednomъ dĕjstvĭju H. F. Gelerta*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 0.
- 1808. *Ĉelovĕkomezostъ i raskajanie*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 2.
- 1812. *P. Ovidĭa Nazona Poslanĭja otъ Ponta*. I. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 1.
- 1818. *P. Ovidĭa Nazona Poslanĭj otъ Ponta knjigi IV*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 1.
- 1818. *P. Ovidĭa Nazona Pečalnyhъ knjigi V*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 1.
- 1821. *Rukovodstvo kъ slavenskomu krasnorĕčĭju*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 3.
- 1822. *Rukovodstvo kъ polъskomu i domaćemu stroenĭju*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 6.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **nominativ** (5): (*PMzD*, III, 179); (*ĈiR*, 18); (*RkSK*, 51); (*RkSK*, 58); (*RkPiDS*, 102)
- **genitiv** (23): (*PMzD*, I, 49); (*PMzD*, I, 50); (*PMzD*, I, 50); (*PMzD*, I, 88); (*PMzD*, I, 109); (*PMzD*, I, 133); (*PMzD*, I, 136); (*PMzD*, I, 153); (*PMzD*, I, 256); (*PMzD*, II, 50); (*PMzD*, II, 118); (*PMzD*, III, 186); (*PMzD*, III, 186); (*PMzD*, III, 225); (*PMzD*, IV, 128); (*PMzD*, IV, 128); (*PMzD*, IV, 238); (*ĈiR*, 18); (*Poslanĭj otъ Ponta knjigi IV*, 189); (*RkPiDS*, 27); (*RkPiDS*, 45); (*RkPiDS*, 49); (*RkPiDS*, 151)
- **dativ** (1): (*Poslanĭj otъ Ponta knjiga I*, 37)
- **akuzativ** (6): (*PMzD*, I, 89); (*PMzD*, II, 191); (*PMzD*, IV, 176); (*PMzD*, IV, 176); (*RkSK*, 211); (*RkPiDS*, 39)

– **instrumental** (1): (*Pečalne knigi*, 51).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Pouzđano (premake irelevantno).

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

U principu samo *o*-osnovom.

• **JANKOVIĆ, EMANUILO** (Novi Sad, 1758. – Subotica, 1791.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā:

– 1787. *Tergovci*. C. G. Täubel. Leipzig. || Broj zasvjedočenjā: 0.

– 1789. *Blagodarni sinъ*. C. G. Täubel. Leipzig. || Broj zasvjedočenjā: 1.

– 1789. *Zao otacъ i nevaljao sinъ ili Roditel'i, učite vašu decu poznavati!* J. Kurzböck. Beč. || Broj zasvjedočenjā: 3.

2. Zasvjedočenja po padežima:

– **genitiv** (4): ...koja bi bez njega ot gladi umreti morala. (*BS*, 26); ...onaki su kao da su kod same gladi u kostu bili... (*ZOiNS*, 17); ...pak ako ot muke ne umru, moraćedu ot gladi mankatu. (*ZOiNS*, 24); ...da te neće iz tog arišta pustiti dok ne umreš ot gladi. (*ZOiNS*, 74).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Irelevantno.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

I-osnovom, ali je korpus nereprezentativan (zasvjedočenja su samo u jednom padežu).

5. Tablični pregled:

	<i>o</i> -osnova		<i>i</i> -osnova		osnova neodređiva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Gen.			4		

• **AVRAMOVIĆ, TEODOR** (Ruma, 1757. – ?, 1815.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā:

– 1790. *Německij i serbskij slovarъ na potrebu serbskagô naroda vъ kral. deržavaхъ*. I. + II. J. Kurzböck. Beč. || Broj zasvjedočenjā: 17.

2. Zasvjedočenja po padežima:

– **nominativ** (4): Hunger (der), alčba, gladъ. (I, 276a); Der Hunger lehret einen schon sich umthun, gladъ naučit govoriti. (I, 276a); Hungersnoth (die), vsenarodnyj gladъ. (I, 276a); Gladъ, der Hunger. (II, 27b)

- **genitiv** (5): Vor Hunger sterben, *ot gladi umreti*. (I, 276a); Hungerleider (der), *niščij, kto ot gladi umiraet*. (I, 276a); Hungers sterben, *ot glada umreti*. (I, 504b); Verhungern, vor Hunger sterben, *ot gladi umreti*. (I, 573a); Ot *gladi* umreti, *Hungers sterben*. (II, 27b)
- **akuzativ** (3): Den Hunger stillen, *gladъ* (sic!) *utoliti, najestisja*. (I, 276a); Stillen, den Durst, Hunger, *utoliti žaždu, gladъ*. (I, 507b); *Gladъ* utoliti, *den Hunger stillen*. (II, 292b)
- **instrumental** (5): Aushungern, eine Stadt, *grad gladom moriti*. (I, 52a); Einen Hungers sterben lassen, *gladom kogo umoriti*. (I, 276a); *Gladom* moriti, *aushungern*. (II, 27b); Istomiti *gladom, aushungern*. (II, 73a); Moriti kogo *gladom, einen verhungern, Hungers sterben lassen*. (II, 113a).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Pouzdanost, ali s tiskarskim pogriješcima. Imenicu *varoš* piše s jerom u I, 183a, ali više zasvjedočenjā za to nismo našli. Slijedi da bi pisanje *gladъ* dot. *gladъ* moglo prenositi *o*-osnovu dot. *i*-osnovu, ali to valja uzeti s suzdržanošću.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

Obadvjema osnovama.

5. Tablični pregled:

	<i>o</i> -osnova		<i>i</i> -osnova		osnova neodrediva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Nom.	1	3			
Gen.	1		4		
Ak.		2		1	
Instr.	5				

• **MAKSIMOVIĆ, MIHAILO** (mjesto rođenja nam je nepoznato, 1760. – mjesto smrti nam je nepoznato, 1819.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā:

- 1784. *Čto estъ papa?* J. Kurzböck. Beč. || Broj zasvjedočenjā: 0.
- 1792. *Maliј bukvarъ za veliku decu*. S. Novaković. Beč. || Broj zasvjedočenjā: 3.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **nominativ** (2): ...zato po monastiri i ne zna se šta je *gladъ*. (*MBzVD*, 4); *GLADъ*. (*MBzVD*, 9)
- **dativ** (1): Naši Srblji...poete odaju njiovoj sudbini i njiovom *gladu*. (*MBzVD*, 10).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Pouzđano. Imenicā *rat* i *varoš* nismo našli; samo *putь* (21, 26). Slijedi da pisanje *gladь* vjerojatno prenosi *o*-osnovu.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

O-osnovom, ali je korpus nereprezentativan (sigurno zasvjedočenje – jedno – samo je u jednom padežu).

5. Tablični pregled:

	<i>o</i> -osnova		<i>i</i> -osnova		osnova neodređiva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Nom.		2			
Dat.	1				

• RAJIĆ, JOVAN (Karlovcı, 1726. – manastir Kovilj, 1801.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenja:

- 1764. *Slovo ô grešnomъ čelověku*. Mletci. D. Teodosio. || Broj zasvjedočenja: 0.
- 1791. *Bój zmája sa órlovi*. J. Kurzböck. Beč. || Broj zasvjedočenja: 0.
- [1793.] 1802. *Cvětnikъ vь dvě'stě i dvádesjatъ i četýre izbránnnyhъ istórijahъ nasažděnnýj i iz' istočnikónъ i(zra)ilevyhъ napóennýj*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenja: 1.
- 1794. *Istorija raznyhъ slavenskihъ narodovъ, naipače Bolgarъ, Horvatovъ i Serbovъ*. I. S. Novaković. Beč. || Broj zasvjedočenja: 14.
- 1794. *Istorija raznyhъ slavenskihъ narodovъ, naipače Bolgarъ, Horvatovъ i Serbovъ*. II. S. Novaković. Beč. || Broj zasvjedočenja: 9.
- 1794. *Istorija raznyhъ slavenskihъ narodovъ, naipače Bolgarъ, Horvatovъ i Serbovъ*. III. S. Novaković. Beč. || Broj zasvjedočenja: 4.
- 1795. *Istorija raznyhъ slavenskihъ narodovъ, naipače Bolgarъ, Horvatovъ i Serbovъ*. IV. S. Novaković. Beč. || Broj zasvjedočenja: 7.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **nominativ** (3): (*IRSN*, II, 652); (*IRSN*, II, 695); (*IRSN*, IV, *Oglavljenie* pod *gladь*)
- **genitiv** (5): (*IRSN*, I, 95); (*IRSN*, I, 96); (*IRSN*, II, 117); (*IRSN*, II, 695); (*IRSN*, IV, 22)
- **dativ** (2): (*IRSN*, I, 308); (*IRSN*, I, 439)
- **akuzativ** (1): (*IRSN*, III, 233)

- **lokativ** (1): (*IRSN*, III, 274)
- **instrumental** (23): (*Cvętnikъ*, 565); (*IRSN*, I, 101 = 103); (*IRSN*, I, 185); (*IRSN*, I, 191); (*IRSN*, I, 245); (*IRSN*, I, 246); (*IRSN*, I, 308); (*IRSN*, I, 395); (*IRSN*, I, 401); (*IRSN*, I, 402); (*IRSN*, I, 480); (*IRSN*, II, 114); (*IRSN*, II, 119); (*IRSN*, II, 662); (*IRSN*, II, 695); (*IRSN*, II, 697); (*IRSN*, III, 36); (*IRSN*, III, 176); (*IRSN*, IV, 23); (*IRSN*, IV, 190); (*IRSN*, IV, 317); (*IRSN*, IV, 320); (*IRSN*, IV, *Oglavlenie pod Serbija*).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Irelevantno.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

O-osnovom.

• **RAJIĆ, STEFAN** (mjesto rođenja nam je nepoznato, 1765. – mjesto smrti nam je nepoznato, 1813.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā:

- 1793. *Satyrъ ili divijъ čovekъ*. S. Novaković. Beč. || Broj zasvjedočenjā: 4.
- 1794. *Razsuzdęnie ô nedostatčęh vospitānija na iskųstvu ô'snovanno*. S. Novaković. Beč. || Broj zasvjedočenjā: 0.
- 1800. *Vertogradičъ ili prostosrbska baščica poleznymi pisanijami, bogoslovnymi pravilami, stihotvornymi cvetiči nasađęnъ*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 0.
- 1805. *Nravoučitelna knižica za dečicu gospodinomъ Iđakimomъ Hajnrikomъ Kampe německimъ ēzikomъ sočinenna*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 8.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **nominativ** (3): ...neg što kuvar, gladъ, njegov načinja... (*Satyrъ*, 138. Iz hrv.: ...*neg što kuhač, glad, njegov načinja...*); Po svim drugim stranam bio je veliki gladъ... (*NKzD*, 128); ...ne znajući što će ga, gladъ ili divijaci, umoriti. (*NKzD*, 136)
- **genitiv** (6): ...volim ovde umreti ot glada... (*Satyrъ*, 75. Iz hrv.: ...*volim ovdi umrti od glada...*); ...i dosta se ponapati glada... (*Satyrъ*, 108. Iz hrv.: ...*i dosta se ponapati glada...*); ...čim bi njega mogli naraniti / i ot gladi hlebom zaraniti... (*Satyrъ*, 124. Iz hrv.: ...*čim bi njega mogli nahraniti / i od glada kruhom obraniti...*); Mi jedemo tad bez glada, a pijemo bez žeđi... (*NKzD*, 19); ...to ćedu oni taki zbog glada i očajanja prinužđeni biti porobiti vas... (*NKzD*, 147); ...da ne bi ot glada poginuo. (*NKzD*, 158)
- **akuzativ** (3): ...davala mu je svakojako voće da utoli gladъ... (*NKzD*, 136);

Pređe osam dana vidilo se to dete sasvim neobični gladъ imati... (NKzD, 148); ...i koga šestoro malene dečice međutim gladъ često trpiti morala su. (NKzD, 149).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Pouzđano. Samo *varošъ* (*Satъrъbъ*, 4, 5, 126), koja je imenica u Rajića, gdje god to kontekst dopušta odrediti, uvijek ženskoga roda, usp. “koje sve izdaleka otvoraju varošъ Novu Gradišku i daju joj ot sebe svetlost”, ktomu i “cela varošъ” (*Vertogradićъ*, 76) i “u našu varošъ” (NKzD, 180); u *Satъru putъ* (*Satъrъbъ*, [IV], [XX], [XXIII], 16, 38, 90, 107, 113, 132, 149), ali i *putъ* (*Satъrъbъ*, 36, 155); u *Satъru* samo *ratъ* (*Satъrъbъ*, [VIII]). Slijedi da se jor kod imenice *gladъ* ne može držati za pouzđan signal *o*-osnove, osobito zato što Rajić dosljedno piše *varošъ* premda je ta imenica ženskoga roda.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

Obadvjema osnovama.

5. Tablični pregled:

	<i>o</i> -osnova		<i>i</i> -osnova		osnova neodređiva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Nom.	1				2
Gen.	5		1		
Ak.	1				2

• **STOJADINVIĆ, PAVAO MARKOV** (mjesto i godište rođenja su nam nepoznati – mjesto i godište smrti su nam nepoznati)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā:

– 1793. *Serbskii nēmecki razgovori*. S. Novaković. Beč. || Broj zasvjedočenjā: 5.

2. Zasvjedočenja po padežima:

– **nominativ** (1): Velikaja gladъ (*sic!*). (154)

– **genitiv** (3): Ovo sotvorilo da nužda ot gladi skoro se objavila. (154); ...tako tesno bili su zatvoreni da su ot glada morali umreti. (160); ...budući nužda ot gladi tako je velika bila da... (182)

– **akuzativ** (1): Imam veliku gladъ (*sic!*), gladan sam vesma. (64).

3. Razlikovanje jora i jera (općeni dojam):

Nepouzđano (premake irelevantno).

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

Obadvjema osnovama.

5. Tablični pregled:

	o-osnova		i-osnova		osnova neodrediva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Nom.			1		
Gen.	1		2		
Ak.			1		

• LAZAREVIĆ, NIKOLAJ (? , okolo 1760. – Budim u Mađarskoj, 1806.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā:

- 1799. *Povēstb žitija slavnago i pobēdonosnago rossijsko-imperatorskago feldmaršala grafa otb Suvarova Rimnikskoj.* KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 0.
- 1799. *Životb i črezvyčajna priključenija slavnago Angleza Robinzona Kru-sse otb Īorka.* I. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 21.
- 1803. *Povēstb drevnihb Abderitovb, gospodinotb Vilandomb sočinennaja.* I. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 0.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **nominativ** (3): ...ali je gladb njega tako ukrotio i prepitomio bio da... (*ŽiČPRK*, 231); ...gladb i same lavove ukročava. (*ŽiČPRK*, 301); ...morao bi njega sasvim kakovi neobiknoveni gladb k tomu prinuditi... (*ŽiČPRK*, 608)
- **genitiv** (16): Ili ja moram kakovu lađu naći ili od glada umreti. (*ŽiČPRK*, 58); ...vi biste onde ot glada umreti morali... (*ŽiČPRK*, 66); ...nego ili ot gladi umreti ili ot divijih zverov rastrgan biti... (*ŽiČPRK*, 95); Ali ja još nisam ot gladi umro i poginuo... (*ŽiČPRK*, 135b); ...da ja...iz nedostatka hrane ot gladi umreti moram. (*ŽiČPRK*, 143); ...i ne bojati se ot glada umreti... (*ŽiČPRK*, 185); ...ali iz nedostatka rane bilo je ono skoro ot glada istajalo. (*ŽiČPRK*, 230); Video nisam dakle pred sobom ništa drugo neželi baš izvestnu propast...glada radi. (*ŽiČPRK*, 287); ...ništa drugo nego samu pogibelj ot glada umreti pred sobom video nisam. (*ŽiČPRK*, 306); ...to bi ja dakle ot glada opet najposle poginuti morao. (*ŽiČPRK*, 321); ...i gdi čedu oni možetbiti jedan drugoga ot gladi izesti morati. (*ŽiČPRK*, 382); ...video sam da je on ot glada i žeđe polak mrtav bio. (*ŽiČPRK*, 390); ...a oni 16 da su...skoro polak mrtvi ot gladi k kanibalskim bregovom došli... (*ŽiČPRK*, 505); ...koji (*kurjaci*) su iz nedostatka hrane i glada...sasvim ljuti i poma-

- mni. (ŽiČPRK, 603); ... skitajušcisja zveri bili su...dole u šume na ravni-
nu došli da bisu, ot glada prinuždeni, štogod hrane našli... (ŽiČPRK, 617);
...skoro svi ostavši ot glada istajali ili inače istrebljeni bili... (ŽiČPRK, 638)
- **akuzativ** (1): ...kad su u pustinji nedostatak hleba (gladъ) trpeli. (ŽiČPRK, 511)
 - **instrumental** (1): ...i ja bi posle u pogibelj došao gladom istajati... (ŽiČPRK, 240).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Pouzđano. Samo *varošъ* (PŽFGoSR, 16, 33, 33, ŽiČPRK, 1, podrubnice prva i druga); i *putъ* (PŽFGoSR, 41, 44, 50, 51; ŽiČPRK: 5, 26, 32, 68, 82, 228, 290, 293, 307, 308, 353, 354, 358, 388, 389, 389, 392, 443, 516, 518, 522, 542, 581, 592, 597, 598, 598, 599, 603, 607, 617, 626, 637) i *putъ* (ŽiČPRK: 64, 83, 83, 85, 122, 190, 213, 223, 247, 282, 284, 317, 415); samo *ratъ* (PŽFGoSR, 16, 21, 21). Ali kako kontekst dvaput osigurava da se pod pisanjem *gladъ* skriva *o*-osnova, tako je veoma vjerojatno da je *o*-osnova i u trećem zasvjedočenju.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

Obadvjema osnovama.

5. Tablični pregled:

	<i>o</i> -osnova		<i>i</i> -osnova		osnova neodređiva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Nom.	2	1			
Gen.	11		5		
Ak.		1			
Instr.	1				

• **DARVAR NIKOLAJEVIĆ, DIMITRIJE** (Kleisoura u Grčkoj, 1757. – Beč u Austriji, 1823.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā:

- 1801. *Zercalo hrišćianskoe*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 1.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **genitiv** (1): ...ostavljaše je ot glada umreti... (163).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Pouzđano (akoprem irelevantno).

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

O-osnovom, ali je korpus nereprezentativan (samo jedno zasvjedočenje).

• **HADŽIĆ, PAVAO** (mjesto rođenja nam je nepoznato, 1780. – mjesto smrti nam je nepoznato, 1820.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā:

- 1802. *Katihisisъ zdravija*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 10.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **nominativ** (1): Gladъ, i kad se jelo vesma sitno...užvaće. (56)
- **genitiv** (2): Obščesvobodnoju trgovinoju i žitnicami morali bi se ljudi ot glada...sohranjati (58); ...ot gladi legko ne umire se. (111)
- **akuzativ** (5): ...umnožava (*svjež, čist i suh zrak*) gladъ... (45); Za utoliti gladъ... (55); Čim dobivamo mi pravi gladъ i čim nam jela prijajut? (56); ...takovi (*koji svaki dan pije vino*) istini gladъ...gubi... (68); Telesnoe dviženije...uzrokuje gladъ i žaždu... (73)
- **instrumental** (2): ...kad dobre zube ima, s gladom jede i dobro mu želudac jelo rastvara... (14); ...zdravi ljudi koji vodu pijut jadjat s vjaščim gladom... (68).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Pouzdan. Imenicā *varoš* i *rat* nismo našli; dosljedno *putъ* (3, 4, 4, 21, 53, 53, 53, 54, 85, 120). Slijedi da pisanje *gladъ* vjerojatno prenosi *o*-osnovu.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

Obadvjema osnovama.

5. Tablični pregled:

	<i>o</i> -osnova		<i>i</i> -osnova		osnova neodrediva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Nom.		1			
Gen.	1		1		
Ak.	2	3			
Instr.	2				

• **STOJKOVIĆ, ATANASIJE** (Ruma, 1773. – Harkiv u Ukrajini, 1832.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā:

- 1800. *Kandorbъ ili otkrovenie egypetskihъ tainъ*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 0.
- 1801. *Aristidъ i Natalia*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 0.
- 1801. *Fysika*, I. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 0.
- 1802. *Serbskij sekretarъ*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 0.
- 1802. *Fysika*, II. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 1.

- 1803. *Fÿsika*, III. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 4.
- 2. Zasvjedočenja po padežima:
 - **genitiv** (3): ...sebi ot glada na rukama mjaso izjela... (*Fÿsika*, II, 142); ...one bi ot glada poumirale. (*Fÿsika*, III, 145); ...zimu, u kojoj bi ovo ot gladi, ovo ot hladnosti mnogo pretrpeti morali... (*Fÿsika*, III, 158)
 - **akuzativ** (2): ...niti znamenujet kugu, ili vojnu, ili gladъ. (*Fÿsika*, III, 101); ...mogut gladъ za udivljenije trpiti. (*Fÿsika*, III, 131).
- 3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Pouzđano. I *varošъ* (*Serbskij sekretarъ*: 61; 225) i *varošъ* (*Fÿsika* III: 89); i *putъ* i *putъ*; imenice *rat* nismo našli. Slijedi da se jor kod imenice *gladъ* ne može držati za pouzđan signal *o*-osnove.
- 4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

Obadvjema osnovama.
- 5. Tablični pregled:

	<i>o</i> -osnova		<i>i</i> -osnova		osnova neodređiva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Gen.	2		1		
Ak.					2

• KOVAČEVIĆ, GAVRILO (Irig, 1765. – Zemun, 1832.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā:

- 1804. *Pěsnъ ô slučajnomъ vozmuščenii vъ Serbii priklučivšemsja i ô izobraženii dělъ Serbianônvъ vъ dějstvii proizvedennyhъ*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 3.
- 1805. *Stihi ô povedenii i naměrenii serbskagô velikagô knjazja Lazarja protivъ turskagô ôpolčeniija*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 0.
- 1808. *Ĺudiřъ mečemъ Ôlofernu glavu ousěknuvši, tēm Ĺudeju ôsvobodivši*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 1.
- 1809. *Proletie ili Lětorasъ čelověčeskago věka*. I. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 1.
- 1818. *Pěsnoslovka*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 7.
- 1828. *Věnesъ čělomudrija i spomenъ čuvstvitelne i črezvyčajne ljubovi Adelajde alpiiske pastyrke*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 1.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **nominativ** (2): ...i utrobu gladъ morit pođe. (*Věnesъ čělomudrija*, 48); U

vreme kralja ovoga bijaše veliki gladъ u Bolgariji... (*Pěšnoslovka*, 113. Iz hrv.: ...*bi velik glad u Bolgariji...*)

- **genitiv** (6): ...ot gladi malo ne pomreše... (*PoSVvSP*, 38); Kad' vidiše jerlije u gradu...da čedu ot gladi skapati... (*PoSVvSP*, 45); ...a mi ćemo s vojinstvom iziti / i na bližnje vrhe gori vziti, / i prohode njine zatvoriti / da s' ne mogu nikud pomoliti; / pak ot glada vsi će iznemoći / i nam protiv stati neće moći... (*Īudiŕb*, 22); ...ljudi koji jela...umereno i vremeno upotrebljavaju sproću zahotenija gladi i jakosti stomaha svoga... (*Proletie*, I, 61); ...no gladi radi morali su se Rimjanom pod podanstvo podložiti. (*Pěšnoslovka*, 8. Iz hrv.: ...*zarad velika glada koji tada u Dalmaciji biše, cesaru se podložiše...*); ...umire kralju Bugarine...od velike i žeđi i gladi. (*Pěšnoslovka*, 64. Iz hrv.: ...*on umire od glad' i od žeđe...*); ...pak ti idi od grada do grada / da ne umreš od žeđi i glada. (*Pěšnoslovka*, 88. Iz hrv.: ...*ter otiđi od grada do grada / da ne umreš od žeđe i glada.*)
- **instrumental** (4): ...sve ćemo vas gladom pomoriti... (*PoSVvSP*, 30); ...koga Grci skoro ufatiše, / u tavnicu tavnu postaviše, / te ga more i gladu i žeđu. (*Pěšnoslovka*, 62. Iz hrv.: ...*ter ga more i žeđom i gladom.*); Sinovca ti Grci ufatiše, / u tavnicu tavnu postaviše, / pak ga more i gladu i žeđu. (*Pěšnoslovka*, 62. Iz hrv.: ...*već ga mori i gladom i žeđom.*); ...koga držiš u tamnici tamnoj, / te ga moriš i gladu i žeđu. (*Pěšnoslovka*, 62. Iz hrv.: ...*ter ga moriš i žeđom i gladom.*).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

U *Věncu čelomudrija* samo jorovi, drugdje pouzdano. Samo *varošъ* (*PoSVvSP*, 42, podrubnica a), 47); i *putъ* (*SoPiNSVKL*: 77, 84, 85; *Īudiŕb*: 33) i *putъ* (*PoSVvSP*: 30, 43, 43, 44, 45, podrubnica a); *Proletie* I: 46, 52; *Pěšnoslovka*: 91, 107, 112, 114, 119, 151); samo *ratъ* (*Pěšnoslovka*: 73). Slijedi da se jor kod imenice *gladъ* ne može držati za pouzdan signal *o*-osnove.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

Obadvjema osnovama.

5. Tablični pregled:

	<i>o</i> -osnova		<i>i</i> -osnova		osnova neodređiva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Nom.	1				1
Gen.	2		5		
Instr.	1		3		

• RAKIĆ, VIĆENTIJE (Zemun, 1750. – manastir Fenek, 1818.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā:

- 1808. (¹1798.) *Pěsnь istoričeskaja ô žitii svjatagô i pravednagô Aleksia čelověka Božija*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 0.
- 1799. *Istorïa monastyrja Feneka*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 0.
- 1799. *Žrtva Avraamova i sobesědovanïe grěšnika sь Bogomateriju*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 0.
- 1800. *Hranilišće duši*. D. Teodosio. Mletci. || Broj zasvjedočenjā: 0.
- 1804. *Istorïa o razorenij posledněmъ svjatago grada Īerusalima i o vzjatii Konstantinopolja*. D. Teodosio. Mletci. || Broj zasvjedočenjā: 13.
- 1804. *Žitïe svjatago i pravednago Īosifa prekrasnago*. D. Teodosio. Mletci. || Broj zasvjedočenjā: 6.
- 1805. *Lěstvica imuščaja pjatnadesetъ stepenej*. D. Teodosio. Mletci. || Broj zasvjedočenjā: 6.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **nominativ** (11): I taki gladъ u gradu nastade... (*IoRPSGJioVK*, 3); Glādъ oblada i sve mrtvo pada... (*IoRPSGJioVK*, 28); I gladъ i smrad veće se umnoži... (*IoRPSGJioVK*, 33); Glādъ i gibelj u gradu carstvuje... (*IoRPSGJioVK*, 36); Glādъ već tamo odviše oblada... (*IoRPSGJioVK*, 44); Tit postavi jednog da se stara / gladъ Jevreje da ne poobara. (*IoRPSGJioVK*, 60); ...gladъ velik odole... (*IoRPSGJioVK*, 67); I gladъ veće posvuda počinja... (*ŽSiPJP*, 30); U Hanaanu gladъ velik oblada... (*ŽSiPJP*, 30); Za pet leta još gladъ ima biti... (*ŽSiPJP*, 40); Jerbo kako što gladъ i potreba čine človeka prizivati i opominjati se Boga... (*LIPS*, 51)
- **genitiv** (7): Do tolika glada su trpili... (*IoRPSGJioVK*, 26); Ot glada su mnogi izbegali... (*IoRPSGJioVK*, 26); A Jevreji smeteni ot glada...kak sanljivi tako se podižu... (*IoRPSGJioVK*, 43); Mnogi budu umirat od glada... (*ŽSiPJP*, 26); ...pak i Jakov stradaše od glada. (*ŽSiPJP*, 30); Vi bi tamo pomrli od glada... (*ŽSiPJP*, 40); ...razdeljajte...hleb vaš sa stradajućim ot glada... (*LIPS*, 73)
- **akuzativ** (5): Glādъ i bedu vi svaku patiste... (*IoRPSGJioVK*, 57); ...i preporučava nas onoj milosti gdi za gladъ privremeni nasitiće nas večno... (*LIPS*, 40); Ktomu i st. ap. Pavel u katalogu svojih bedstvij skazuje svoju gladъ i neprestanoe poštenije... (*LIPS*, 59); ...opominjući svoja bdenija, poštenija, gladъ, zimu, nagotu... (*LIPS*, 63); Jegda javitsja duša tvoja, i utroba tvoja gladъ terpjaštemu... (*LIPS*, 81)
- **instrumental** (2): Vide Židi Rimljane već site, / a sebe gladom iznurite.

(*IoRPSGJioVK*, 30); Toliko je van bačeni bilo / što i(h) unutra gladom izgignulo. (*IoRPSGJioVK*, 32).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Pouzdan, izim u *IoRPSGJioVK* i *ŽSiPJP*. I *putb* (*PioŽsipAčB*, 6, 13; *ŽAiSGsB*, 28, 29; *HD*, 23, 24, 25, 27; *IoRPSGJioVK*, 89; *ŽSiPJP*, 10, 20, 31, 48; *LIPS*, 22, 23, 49, 49), uvijek u muškom rodu, i *putb* (*IoRPSGJioVK*, 5, 14, 35; *ŽSiPJP*, 33, 33; *LIPS*, 13, 35, 42, 42, 46, 56, 63); samo *ratb* (*IMF*, 14; *IoRPSGJioVK*, 86, 105; *LIPS*, 39), ali gen. jd. i *rata* (*IMF*, 15; *IoRPSGJioVK*, 25, 67, 90) i *rati* (*IMF*, 10), dat. jd. *rati* (*IoRPSGJioVK*, 2, 73), lok. jd. i *ratu* (*IoRPSGJioVK*, 22, 23, 100) i *rati* (*IMF*, 14; *LIPS*, 17), nom. mn. *rati* (*IoRPSGJioVK*, 72). Slijedi da se jor kod imenice *gladb* ne može držati za pouzdan signal *o*-osnove.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

O-osnovom, izim jedanput.

5. Tablični pregled:

	<i>o</i> -osnova		<i>i</i> -osnova		osnova neodrediva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Nom.	2				9
Gen.	7				
Ak.	1		1		3
Instr.	1				

• TEKELIJA, SAVA (Arad u Rumunjskoj, 1761. – Pešta u Mađarskoj, 1842.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā:

- 1798. *S. T., ednoga Arađanina, načertanie osnovanija za obučenie serbske dēce u Aradu urēditi imējušča*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 0.
- 1805. *Rimljani u Španii*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 4.
- [prije 1842.] 1876. – 1879. Građba ili material za opisanie života moga. *Letopis Matice srpske* 119 dot. 120. 1–82 dot. 1–97. Srpska narodna zadružna štamparija. Novi Sad. || Broj zasvjedočenjā: 2.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **nominativ** (4): ...oma je on poslao jedan otdel vojske da celu predel oko Numancije opustoši, da bi glad u gradu sledovala. (*RuŠ*, 42); Kad je glad i očajanije u gradu prevladalo... (*RuŠ*, 45); ...no budući da im glad nikakovo drugo izbiranje nije ostavila... (*RuŠ*, 46); Otuda se rodila 1817. glad...

(*GiMzOŽM*, u: LMS, CXX, 45)

- **genitiv** (1): ...koja vojska ot gladi malo nije pomrla... (*GiMzOŽM*, u: LMS, CXX, 36)
- **akuzativ** (1): Telesa ovoga naroda sposobna su glad i trud podneti... (*RuŠ*, 87).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Ne služi se završnim jorovima i jerovima.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

I-osnovom.

5. Tablični pregled:

	<i>o</i> -osnova		<i>i</i> -osnova		osnova neodrediva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Nom.			3		1
Gen.			1		
Ak.					1

• VUJIĆ, JOAKIM (Baja u Mađarskoj, 1772. – Beograd, 1847.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjâ:

- 1805. *Fernando i Jaryka*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjâ: 11.
- 1805. *Ljubovnaja zavist' črez' edne cipele*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjâ: 0.
- 1805. *Rukovodstvo k' francustěj grammaticě*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjâ: 8.
- 1807. *Nagraždenie i nakazanie*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjâ: 2.
- 1807. *Ostroumnaja domyšlenia Bertolda*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjâ: 0.
- 1807. *Radostne i uveselitelne lakrdie Bertoldina, syna ostroumnago i hitremyslennago Bertolda, s' hitroumnymi izrečenijami Markolfe*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjâ: 5.
- 1810. *Mladyj Robinzon*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjâ: 20.
- 1814. *Kreštatica*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjâ: 4.
- 1825. *Novějše zemleopisanie čelago svĕta*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjâ: 7.
- 1828. *Putešestvie po Serbii*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjâ: 1.
- 1833. *Āoakima Vuiča, slaveno-serbskago spisatelja, Životoopisanie*

i čezvračajna něgova priključenija. I. N. Pretner. Karlovac. || Broj zasvjedočenjā: 3.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **nominativ** (13): ...*la faim* (la fenъ), gladъ... (*RkFG*, 22); ...*une très-grande faim*, veliki gladъ... (*RkFG*, 49); *La famine*, gladъ. (*RkFG*, 245b); Gladъ je najveći kuvar jela...jerbo po ovima kamenitima gorama svagda gladъ prethodi varenije u želudcu... (*RiULB*, 21-22); ...poče ga gladъ strašno mučiti. (*Mladyj Robinzonъ*, 34); Gladъ prinudi ga opet najpre na breg ići... (*Mladyj Robinzonъ*, 44); Gladъ (*sic!*) celi ovaj dan bjaše ga prošla... (*Mladyj Robinzonъ*, 203); Koliko je veliki bio njegov gladъ... (*Mladyj Robinzonъ*, 222); ...gladъ i beda jesu njiova lica s blednostiju smrtnom priobladala. (*Mladyj Robinzonъ*, 393); Bude li...žetva slaba, to abije pojavi se gladъ i bude nužda hleba. (*NZCS*, 233); ...črez navodnenija biva u zemlji veliki gladъ. (*NZCS*, 293); ...po nekī provincija često biva tako strašni gladъ... (*NZCS*, 306)
- **genitiv** (32): Mi bismo veće davno ot gladi pomrli bili kad... (*Fernando i Jaryka*, 11); Onda...moramo ili...ili ot gladi umreti... (*Fernando i Jaryka*, 12); ...može biti da ćemo naći drveta s voćem za ublažiti nas ot gladi. (*Fernando i Jaryka*, 19); Mi bismo bez nje veće davno ot gladi umrli. (*Fernando i Jaryka*, 34); Mi bismo između tog vremena ot gladi umrli bili kad... (*Fernando i Jaryka*, 42); ...da bismo skoro ot gladi umrli bili kad... (*Fernando i Jaryka*, 43); Tri dana ležali smo na pesku, skoro skončati se ot gladi... (*Fernando i Jaryka*, 54); Volio bi ot gladi umreti nego... (*Fernando i Jaryka*, 54); ...gdi biste morali ot gladi crknuti! (*Fernando i Jaryka*, 87); *Mourir de faim* (de peur), ot gladi (ot straha) umreti. (*RkFG*, 210); *Mourir de faim*, skoro ot gladi umreti, oskudno živeti. (*RkFG*, 210, podrubnica); ...moraju ot gladi umreti. (*RkFG*, 343); ...mišljaše da će sa svojima decama ot gladi umreti... (*RkFG*, 465); ...ili moramo od gladi umreti. (*RkFG*, 479); ...nisam se bojao da ću ot gladi umreti... (*RiULB*, 100); ...zašto umro ot gladi. (*RiULB*, 101); ...mene neće pustiti od gladi umreti! (*Mladyj Robinzonъ*, 32); Ja ću ot gladi morati umreti! (*Mladyj Robinzonъ*, 35); ...nego tako žalosno ot gladi umreti morati! (*Mladyj Robinzonъ*, 35); ...tihu i strašnu smrt gladi očekivati... (*Mladyj Robinzonъ*, 35); ...da sam se ot smrtno gladi zasad spasio... (*Mladyj Robinzonъ*, 39); ...ot gladi polipsati! (*Mladyj Robinzonъ*, 69); ...više strašiti se nema ot gladi umreti. (*Mladyj Robinzonъ*, 79); ...jerbo su oni gadni običaj imali sve njiove neprijatelje koje bi u bataliji žive uhvatili bili...iz bezčelovečne svirepe gladi žderati. (*Mladyj Robinzonъ*, 200); ...gdi

moramo ot gladi i bedi (*sic!*) izginuti. (*Mladyj Robinzonъ*, 372); ...mnogi drugi sužnji pomreše ot gladi... (*Kreštatica*, 79); ...ot gladi i nužde poginuli su... (*NZCS*, 203); Zec u Norvegiji zimi običestvuje ot gladi drugog zeca jesti. (*NZCS*, 212); ...pasa koji ot gladi oslepe... (*NZCS*, 239 = *Životoopisanie*, 393); ...sam zadovoljni magarac često iz nedostatka hrane ot gladi pogine... (*NZCS*, 414); ...jerbo su neki morali ot gladi poskapati... (*Putešestvije po Serbii*, 300)

- **akuzativ** (13): Mi nemamo nikakova prepitanija našu gladъ (*sic!*) utoliti... (*Fernando i Jaryka*, 20); ...on (*tigar*) ize samo jednog čeloveka ili dva, za utoliti svoju gladъ (*sic!*)... (*Fernando i Jaryka*, 22); Ovi blaženi ljudi dosta su morali gladъ i žeđ trpiti... (*Nagraždenie i nakazanie*, 38); Kako jesi li mogla brigu, gladъ i žalost izdržati do prišestvija mog? (*Nagraždenie i nakazanie*, 50); ...a posao poziva i gladъ napolje... (*RiULB*, 22); ...gladъ nije tako osećavao... (*Mladyj Robinzonъ*, 32); ...s čim svoju krajnu gladъ poplašiti mogaše. (*Mladyj Robinzonъ*, 37); Gladъ nije osećavao jerbo... (*Mladyj Robinzonъ*, 79); I radi smo upražnjavati malo gladъ podnositi... (*Mladyj Robinzonъ*, 242); ...ot predložene hrane žestoki svoj gladъ ublažavaše. (*Mladyj Robinzonъ*, 303); ...ne mora li i ona sada s nama gladъ trpiti? (*Kreštatica*, 40); Jako ne bude gladъ trpiti doklegod... (*Kreštatica*, 40); Jedan takvi zver može 40 dana gladъ trpiti. (*Životoopisanie*, 302)
- **instrumental** (3): ...za ne prinuditi sebe gladom i žeđom predati. (*Mladyj Robinzonъ*, 210); ...kaznio je Veliki Duh zemlju gladom u kojoj smo mi bili... (*Kreštatica*, 79); ...opet su je (*Mantovu*) Francuzi leta 1796. gladom zavladaali... (*Životoopisanie*, 215).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Pouzđano. U *RkFG* samo *varošъ* (*RkFG*, 107, 221, 269, 340, 353; *NiN*, 38), ali drugdje miješa *varošъ* (*RiULB*, 29, 30, 31, 64, 68, 70, 71, 112, 126; *Kreštatica*, 51) i *varošъ* (*RiULB*, 30, 47 2x, 49, 78 2x, 80, 93 2x, 108, 115 2x; *Kreštatica*, 28, 38, 78, 84); jednako i *košarъ* (*RiULB*, 90, 91) i *košarъ* (*RiULB*, 91, 92). Piše *gladъ* kada je ta imenica očito *i*-osnove, ali nikada ne piše *gladъ* kada je ta imenica pokazivo *o*-osnove. Slijedi da se jor kod imenice *gladъ* nedvojbeno ne može držati za pouzđan signal *o*-osnove, ali da se jer kod imenice *gladъ* potencijalno može držati za signal *i*-osnove.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

Obadvjema osnovama.

5. Tablični pregled:

	o-osnova		i-osnova		osnova neodrediva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Nom.	4		1	3	5
Gen.			32		
Ak.	1		3	2	7
Instr.	3				

• ŠIMIĆ, NIKOLAJ (Sombor, 1766. – Sombor, 1848.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā:

- 1807. *Īkonostasъ slavnyhъ i hrabryhъ licъ*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 1.
- 1808. *Logika serbskago jazyka na glagolaniju*. I. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 1.
- 1809. *Logika upotrebitelnaja*. II. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 0.
- 1814. *Načinъ pristojno šalitisja*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 1.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **genitiv** (3): ...za osvoboditisja ot glada... (*ISiHL*, 16); ...da učen čelovek ot glada umret. (*LSJ*, I, 66); ...da ja ot gladi umiraju. (*NPŠ*, 21).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Irelevantno.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

Obadvjema osnovama.

5. Tablični pregled:

	o-osnova		i-osnova		osnova neodrediva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Gen.	2		1		

• SOLARIĆ, PAVAO (Velika Pisanica u Hrvatskoj, 1779. – Venecija u Italiji, 1821.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā:

- 1808. *Ulog uma čelovečeskoga u malenu*. D. Teodosio. Mletci. || Broj zasvjedočenjā: 1.
- 1809. *Mudroljubac indijski libo Iskusstvo ščastlivo živiti u družestvu*. D.

Teodosio. Mletci. || Broj zasvjedočenjā: 1.

- 1810. *Pominakъ knižeskij o slaveno-serbskomъ vъ Mletkahъ pečataniju*. D. Teodosio. Mletci. || Broj zasvjedočenjā: 0.
- 1812. *Bukvarъ slavenskij triazbučnyj ili Pervoe rukovodstvo kъ poznaniju knigъ i pisanij*. D. Teodosio. Mletci. || Broj zasvjedočenjā: 1.
- 1818. *Rimljani slavenstvovavšii*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 0.
- [prije 1821.] 1826. – 1834. Pjesme objavljivane u *Letopisu Matice srpske*. Skupljene u: *Gozba*. 1999. Ur. Z. Krstanović. Srpsko kulturno društvo “Zora”. Beograd. Dostupno na mrežnoj adresi: https://www.rastko.rs/knjizevnost/umetnicka/poezija/psolaric_gozba.html. || Broj zasvjedočenjā: 1.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **nominativ** (1): ...tebe mori gladъ kod jela i kod vode žeđa. (*Ljubovъ*, 76. U: *Srbska lětopisъ*, VI, 90)
- **akuzativ** (2): ...velblud snosi rabotu, vrućinu, glad i žeđu... (*Mudroljubacъ indijski*, 33); ...dajući im jesti i piti više nego što je dosta za utoliti gladъ ih i žeđu... (*BST*, 111)
- **instrumental** (1): ...on neće ništa pred svojima vratma gladom umirajuća ili stužom mrznuća viditi moći... (*UUČuM*, 94).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

U *UUČuM* i *Mudroljubcu indijskom* ne služi se završnim jorovima i jerovima. Drugačije pouzdano. Imenicā *varoš* i *rat* nismo našli; dosljedno *putъ* (*PKo-SvMP*, 37, 40, 65, 67, 67; *BST*, 49); koliko možemo vidjeti, služi se samo konzervativnom inačicom *žeđa*. Slijedi da pisanje *gladъ* najvjerojatnije prenosi *o*-osnovu.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

Vjerojatno samo *o*-osnova.

5. Tablični pregled:

	<i>o</i> -osnova		<i>i</i> -osnova		osnova neodređiva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Nom.		1			
Ak.		2			
Instr.	1				

• ŽIVKOVIĆ, JOVAN (Dalj u Hrvatskoj, 1767. – ?, poslije 1826.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā:

- 1808. *Palmovo listviè*. I. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 6.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **nominativ** (3): Samo je nužno da se njiova glad utoli s takovim jelama koja... (104); ...ibo glad ona dva čudovišta na njegovim prsima postala je i sama njegova. (105); ...ibo je časti najbolji začin glad... (132)
- **genitiv** (3): ...zato je u strahu bio da ne bi ot gladi umreo. (27); Ja bi...bio plen njiove (*zvjeradi*) gladi i ljutosti (33); Ahmed koje ot gladi, koje i ot velikog naprezanja i truda polumrtav... (34).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Služi se samo jerom, na mjestu jorova ništa.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

I-osnovom.

5. Tablični pregled:

	<i>o</i> -osnova		<i>i</i> -osnova		osnova neodrediva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Nom.			2		1
Gen.			3		

• ANONIM

1. Djelo + broj zasvjedočenjā:

- 1808. *Volšebnoe ogledalo koe otkriva taine stvari velikoga Alberta i ostali znameniti egypetskij mudreca koi [...]*. KMP. Budim. Broj zasvjedočenjā: 3.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **nominativ** (1): ...u ovoj planeti treflja se gladъ, kužni vetrovi i mnoge bolesti koje prilaze i truju se. (74)
- **akuzativ** (2): Oni gladъ osećaju u pristojno vreme... (105); Naravne prigode ozn. gladъ. (115).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Pouzđano. Imenice *varoš*, *put* i *rat* nismo našli zasvjedočene u nom. jd. ili ak. jd.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

Ne vidi se (sva su zasvjedočenja u nominativu ili akuzativu bez kontekstualnih pokazatelja).

5. Tablični pregled:

	o-osnova		i-osnova		osnova neodrediva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Nom.					1
Ak.					2

• **BEČKEREKI, GEORGIJE OT** (Veliki Bečkerek [danas Zrenjanin], 1775.? – manastir Grgeteg, poslije 1828.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā:

– 1809. *Filosofičeska nauka*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 2.

2. Zasvjedočenja po padežima:

– **nominativ** (1): ...i to je moralo kod njih značiti ratъ, gladъ, kugu, opustošenje zemlji... (128)

– **instrumental** (1): ...a ljude gladom moru? (149).

3. Razlikovanje jora i jera (općeni dojam):

Ne osobito pouzdano (npr. miješa *morašъ* i *morašъ*). Imenice *varoš* nismo našli; i *putъ* (135, 153) i *putъ* (31, 58, 65, 73, 79, 103, 104, 111, 130); jedanput *ratъ* (128). Slijedi da se jor kod imenice *gladъ* ne može držati za pouzdan signal o-osnove.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

O-osnovom, ali korpus je premal.

5. Tablični pregled:

	o-osnova		i-osnova		osnova neodrediva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Nom.					1
Instr.	1				

• **IVANOVIĆ, JEVTIMIJE** (Kuveždin, 1773. – Srijemska Mitrovica, 1849.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā:

– 1809. *Novyj Plutarhъ ili Kratkoe opisanie slavnějŝi ljudij sviju naroda otъ drevnějŝi vremena do danasъ*. I. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 12.

2. Zasvjedočenja po padežima:

– **nominativ** (2): U Rimu nastane gladъ... (33); Gladъ dojde do visočajseg

stepena. (254)

- **genitiv** (8): ...kako da ot gladi ne umre. (7); ...i ovdi svojevoljno ot gladi umre. (17); ...toga će Darij u kratko vreme ili ot oružija skitskog ili ot gladi propasti. (41); ...što će mu inače žena i deca ot gladi skapati... (112); ...da bi Kartaginjani ot gladi propali ili stidno begali bili... (122); ...da će se grad ot gladi predati... (160); ...umoreni Francuzi ot gladi i zime... (289); ...i u tom možeš gdigod ot gladi umreti. (317)
- **instrumental** (2): ...da je senat smislio narod gladom pomoriti... (34); ...što je dostohvalnog Otona Majsavskog najpre gladom mučiti, potom pogubiti zapovedio... (210).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Pouzdan. Imenice *varoš* nismo našli; i *putь* (49, 97, 103, 104, 121, 225, 288, 323, 329, 361, 381, 406) i *putь* (10, 44, 44, 53, 73, 91, 107, 117, 118, 128, 144, 161, 178, 179, 187, 190, 193, 213, 237, 243, 247, 250, 252, 255, 257, 269, 283, 294, 307, 315, 336, 339, 342, 356, 358, 363, 403); *ratь* pak vazda s jerom. Slijedi da se jor kod imenice *gladь* ne može držati za pouzdan signal *o*-osnove.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

Obadvjema osnovama.

5. Tablični pregled:

	<i>o</i> -osnova		<i>i</i> -osnova		osnova neodrediva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Nom.					2
Gen.			8		
Instr.	2				

• LAZAROVIĆ, JEFREM (Čerević kod Beočina, prije 1770. – Divoš kod Srijemske Mitrovice, poslije 1815.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā:

- 1809. *Sobranie moralnyhъ veščej, soderžaščee drevnyhъ filosofov i slavnyhъ mužej različnyja razgovory, i poleznaja npravoučenija*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 2.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **nominativ** (1): Togda bivšej velikoj skuposti u Rimu, i veće gladь nastupio... (127)
- **instrumental** (1): ...pohot celima bivajet gladom. (7).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Pouzđano, s određenim brojem pogrješka. Imenice *varoš* i *rat* nismo našli zasvjedočene u nom. jd. ili ak. jd.; jedanput *putь*.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

O-osnovom, ali korpus je premal.

5. Tablični pregled:

	<i>o</i> -osnova		<i>i</i> -osnova		osnova neodređiva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Nom.	1				
Instr.	1				

• **MARINKOVIĆ, KONSTANTIN** (Novi Sad, 1784. – Novi Sad, 1844.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā:

– 1809. *Otkrovenie Ameriki*. I. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 11.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **nominativ** (3): ...gladь i žeđь (*sic!*) pritom neuspino morila ih... (131); No i to umalenije (*h*)rane iščezne i gladь začne carstvovati kod momaka... (149); ...u koje vreme veličajšaja gladь u korablju među ljudma trajala... (202)
- **genitiv** (5): ...zato su oni svaki dan čekali da umru ot gladi... (128); ...pak ot gladi došli i ovde čtogod ima jesti. (136); ...sami pomru ot gladi. (146); ...drugi već ot same gladi žalosno pomrli... (147); Poznao je on da ot gladi spasenije i njemu i momkom svojim biće sije proročestvo. (223)
- **dativ** (1): Da bi ubo koliko-toliko gladi izbegnuli... (203)
- **akuzativ** (2): ...providili su da ćedu morati silnu gladь trpiti. (136); ...i da oni sami gladь kao i svi proči podnose... (150).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Većinom pouzđano. I *varošь* (124) i *varošь* (152, 160, 161, 161, 162, 201); i *putь* (14, 15, 17, 20, 27, 28, 35, 36, 36, 37, 53, 110, 141, 154, 158, 158, 159, 169, 170, 173, 183, 189, 189, 193, 194, 194, 195, 196, 200, 207, 250) i *putь* (26, 28, 28, 31, 40, 56, 64, 64, 122); imenicu *rat* nismo našli zasvjedočenu u nom. jd. ili ak. jd.; jedanput i *žeđь* namjesto *žeđь*. Piše *gladь* kada je ta imenica očito *i*-osnove, ali nikada ne piše *gladь* kada je ta imenica pokazivo *o*-osnove. Slijedi da pisanje *gladь* vjerojatno prenosi samo *i*-osnovu.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

I-osnovom.

5. Tablični pregled:

	o-osnova		i-osnova		osnova neodređiva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Nom.			1	2	
Gen.			5		
Dat.			1		
Ak.			1	1	

• **MIKOVIĆ, GRIGORIJE** (Šid, oko 1750. – Novi Sad, 1814.)

1. Pretražena djela + broj zasljedodčenjā:

- 1809. *Rukovodstvo kъ domostroitelstvu za mužeskij i ženskij polъ*. KMP. Budim. || Broj zasljedodčenjā: 5.

2. Zasljedodčenja po padežima:

- **nominativ** (1): Čekaj, dobar će biti (*kruh*), mjangkoga i pšeničnoga hoće ga gladъ učiniti. (41)
- **akuzativ** (4): Jastije gladъ da utoli... (35); ...stužu otbiti hoćeš, prepitanijem gladъ i žaždu utoli. (40); Kad se gladъ malim troškom može ugasiti... (41); ...i utoljava manje gladъ. (188).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Pouzđano. Imenicā *varoš* i *rat* nismo našli; i *putъ* i *putъ*. Slijedi da se jor kod imenice *gladъ* ne može držati za pouzđan signal o-osnove.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

Ne vidi se (sva su zasljedodčenja u nominativu ili akuzativu bez kontekstualnih pokazatelja).

5. Tablični pregled:

	o-osnova		i-osnova		osnova neodređiva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Nom.					1
Ak.					4

• **ANONIM**

1. Djelo + broj zasljedodčenja:

- 1809. *Špeelhofenъ mladšyj ili Priključenija novago Robinsona na Tihom*

morju. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 4.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **genitiv** (2): On bi ili ot glada umreo ili bi prosjakom postao... (8); ...neimajući druge nadežde razve ot glada...poginuti. (82)
- **akuzativ** (1): ...ništo neimajući s čim bi gladъ (*sic!*) svoju utolili. (34)
- **instrumental** (1): ...gladom i žeđom da mučit se dokle jedva dihati vozmōžet... (43).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Pouzđano. Imenicā *varoš* i *rat* nismo našli; *putъ* (13, 50, 63, 97, 97, 98) i *putъ* (13, 24, 24, 28, 38, 41, 52, 60, 63, 63, 75, 80, 82, 97, 97, 113), ali s pravilnom distribucijom: jor je u adverbu *jedanput*, a jer kada je imenica sama.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

Obadvjema osnovama.

5. Tablični pregled:

	o-osnova		i-osnova		osnova neodrediva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Gen.	2				
Ak.			1		
Instr.	1				

• **MAKSIMOVIĆ, AVRAM** (Sombor, 1772. – Sombor, 1845.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā.

- 1810. *Novyj pčelarъ ili Načinъ kako pčele deržati treba*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 5.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **genitiv** (5): ...u zimništu ot gladi, ako mu se u vreme rana ne podade, skončati se mora... (33); Znamenija gladi u košnici. (84); Poslednje znamenije gladi jest lišenije meda u košnici. (85); ...pred proletije ot gladi zaista pogibnuti i izumreti moraju. (147); ...nego one zbog nedostatka meda ot gladi poumiru. (165).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Irelevantno.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi.

I-osnovom, ali je korpus nereprezentativan (zasvjedočenja su samo u jednom padežu).

• **DAVIDOVIĆ, DIMITRIJE** (Zemun, 1789. – Smederevo, 1838.) i, do svibnja 1816.,
FRUŠIĆ, DIMITRIJE (Divoš kod Srijemske Mitrovice, 1790. – Trst u Italiji, 1838.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā:

- 1813. *Novine serbske izъ carstvujušćega grada Vienne*. 1-120. J. Schnierer/Schnürer. Beč. || Broj zasvjedočenjā: 8.
- 1814. *Novine serbske izъ carstvujušćega grada Vienne*. 1-290. J. Schnierer/Schnürer. Beč. || Broj zasvjedočenjā: 16.
- 1815. *Novine serbske izъ carstvujušćega grada Vienne*. 1-150. J. Schnierer/Schnürer. Beč. || Broj zasvjedočenjā: 3.
- 1816. *Novine srbske u Vienni*. 1-69, 108-147. J. Schnierer/Schnürer (1-69) / Th. von Schmidtbauer (108-147). Beč. || Broj zasvjedočenjā: 3.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **nominativ** (5): ...to su ne samo ljudi i marva po ulica mrtvi ležali, no još ktomu gladъ na nji naide... (I, 424a); Gladъ je veće svuda po celoj zemlji započela... (II, 584a); ...i do toga je već došlo, da je gladъ i gdikoju kolibu već posetila. (II, 584a); ...mrtva bi gladъ gnusno testo ovo osobitom poslastiju učinila. (II, 718); Drugi pak razumni ljudi misle da su ugnjetatelno vladjenje mandarina i gladъ koja u carstvu jest jedina pričina tih buna. (III, 14b)
- **genitiv** (9): ...i toliko koje ot teškoga truda, koje ot gladi – 5 do 6 dana hleba nisu imali – oboleşčeni imadja... (I, 173a); Tisjaščama padaju neprijatelji ot gladi i umora... (I, 303b); ...mnogi ljudi ot gladi umiru. (II, 264b); ...serdce se svakom parati moralo kad bi starce, matere, dečicu i mladence još na sisi vidio kako...ot gladi umiru. (II, 288b); ...same žene ubijajući koje ot gladi pomreti ne htedoše... (II, 366a); ...na svaku stranu ot gladi i ot žeđi begaše (*vojnici*) gdi bi mogli što da ulove, ukradu ili opustoše... (II, 718); ...dru-gi pak kao s uma ot gladi sišavši...mrtva telesa braće svoje na rānu svoju upotrebljavaše... (II, 722); ...i tako nećeju familije koje ot tog žive ot gladi umirati. (II, 1036a); Zatim pred Pariz dođe i opkoli ga tako da su Parisci ot gladi predati se hoteli. (IV, 182)
- **dativ** (3): Novine ingleske pišu da je graf Knut, upravitelj norveški, sam sebe ubio iz očajanija što gladi žitelja norveški priteći nije mogao. (I, 34b); Nećete se vi više smrti, gladi i pogibelji izlagati... (II, 63b); ...Kozaci i Baškiri...neščastne one zaščišćavaju i brane koje su Francuzi na zlom ovom vremenu mrazu i gladi...predali... (II, 197b)
- **akuzativ** (3): Da vojska blizu Berlina gladъ ne trpi, moraju se... (I, 61b); Kako se brinu domuvladike s čim ćeju gladъ čeljadi svoje utišati. (I, 138b); Na ostrovu ovom trpimo gladъ... (IV, 45a)

- **instrumental** (10): Ovi su gladom i drugim tjugotama tako oslabili bili da... (I, 276a); Komandant je Glogavskij...do 1875 neščastnī i polu već gladom umorenī žitelja iz tvrdinje otpustio... (I, 444b); Međutim se pak razglasilo da je Ingleska zabranila rānu u Norvegsku unositi da bi tako glāđu ono izdejsvovala što silom učiniti ne može... (II, 390a); ...Ingleska je već otsudila zemlju istu glāđu da umiri i utiša. (II, 457b); ...da je Ingleska pri sistemi svojoj zaostala Norvegsku glāđu da natera Švedom da se pokori. (II, 461b); Voobšče se misli da Norvegsku gladom samo na to prinuditi mogu da se pokori... (II, 685a); ...zidovi njegovi (*grada Montevidea*) bili su...a žitelji glādju već gotovo pomoreni. (II, 836b); Isto izvestije i to dodaje da su buntovnici glādiju preterani na jednoga otveć debeloga mandarina (svjaščenika) napali, ubili ga i izeli. (III, 13b); Buntovnici su se u planine povukli, i ako ih vojska imperatorova glādiju kakogod ne umori...to ćeju se oni dugo protiv vojske imperatorove držati moći. (III, 14b); ...preko 200 glādiju, žalostiju i radnjom izmođenī[!] hristjana...bedni svoj život oplakuju... (IV, 38a).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Pouzđano. *Varošb* (II, 127b) i *varošb* (II, 746a); *putb* i *putb*; s druge strane, *ratb* (I, 127b, 280b; II, 3b, 78b, 88b, 226, 378a, 413b, 436b, 469b; III, 88a, 163a, 173b, 177a, 183a, 258b, 279a, 280, 285, 286, 286, 329a, 368b, 384b, 388a, 430b, 457a, 547b, 587a, 602a, 910a, 960a, 972a, 997b, 998a, 1002a, 1010b, 1089b, 1171b; IV, 39a, 180, 202b, 209b, 249a, 256a, 509b), ali samo jedanput *ratb* (I, 344b). Nikada ne pišu *gladb* kada je ta imenica pokazivo *o*-osnove. Slijedi da pisanje *gladb* vjerojatno prenosi samo *i*-osnovu, a da bi pisanje *gladb* moglo prenositi samo *o*-osnovu, premako se ne smije isključiti mogućnost da prenosi (i) *i*-osnovu.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služe.

Obadvjema osnovama.

5. Tablični pregled:

	<i>o</i> -osnova		<i>i</i> -osnova		osnova neodređiva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Nom.		1	4		
Gen.			9		
Dat.			3		
Ak.		1		2	
Instr.	3		7		

• **VIDAKOVIĆ, MILOVAN** (Nemenikuće kraj Beograda, 1780. – Budimpešta u Mađarskoj, 1841.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā:

- 1805. *Īstorĭa ô prekrasnomъ Īôsifu*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 0.
- 1812. *Ljubovъ kъ mladoj musi serbskoj*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 0.
- 1814. *Ljubomirъ u Elisĭumu*. I. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 2.
- 1817. *Ljubomirъ u Elisĭumu*. II. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 0.
- 1823. *Ljubomirъ u Elisĭumu*. III. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 0.
- 1825. *Mladyj Tovĭa*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 0.
- 1827. *Kassĭa carica ili Traveziramъ Oktavianъ*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 0.
- 1833. *Istoria slaveno-serbskago naroda*. I. Knjažesko-srpska tipografija. Beograd. || Broj zasvjedočenjā: 3.
- 1833. *Ljubezna scena u veselomъ dvoru Ive Zagorice*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 0.
- 1834. *Putešestvie u Īerusalimъ*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 0.
- 1835. *Istoria slaveno-serbskago naroda*. II. Knjažesko-srpska tipografija. Beograd. || Broj zasvjedočenjā: 8.
- 1835. *Istoria slaveno-serbskago naroda*. III. Knjažesko-srpska tipografija. Beograd. || Broj zasvjedočenjā: 3.
- 1837. *Istoria slaveno-serbskago naroda*. IV. Knjažesko-srpska tipografija. Beograd. || Broj zasvjedočenjā: 2.
- 1839. *Selĭmъ i Merĭma*. I. J. Beimel. Pešta. || Broj zasvjedočenjā: 0.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **nominativ** (5): ...dokle ga god gladъ ne opomene da treba doma iti... (*Ljubomirъ u Elisĭumu*, I, 22); Kad po nekom vremenu bude gladъ (*sic!*) u Panoniji, koja ih prinudi... (*ISN*, I, 39); ...bude jaki gladъ u celoj Srpskoj zemlji... (*ISN*, II, 35); I budući da u isto vreme...takovi gladъ u onĭ predelĭ kakov nigda pre nije bio... (*ISN*, II, 65); ...no i strašni gladъ je onda po celoj zemlji bio... (*ISN*, II, 67)
- **genitiv** (5): ...nismo mi ot gladi pobegli... (*Ljubomirъ u Elisĭumu*, I, 110); ...u vreme gladi neke... (*ISN*, I, 38); ...ti su morali kojegde krijući se ot glada pomreti. (*ISN*, II, 65); ...ti su tamo ot glada umirali... (*ISN*, II, 67); ...mal nisu ot gladi i žeđi skapali... (*ISN*, IV, 137)
- **akuzativ** (1): ...mogli su tĭagote snositi: zimu, vrućinu, trud, gladъ i svaku oskudnost... (*ISN*, I, 27)

- **lokativ** (1): ...pre stolni svoj grad u najvećoj nuždi i gladu ostavi... (ISN, III, 94)
- **instrumental** (6): ...da su mnogi gladom pomrli. (ISN, II, 35); ...tajušče gladom i snediju ptic... (ISN, II, 66; biblijski citat); ...umisli ubo da ga tu s vojinstvom zatvorena gladom muči. (ISN, II, 97); ...ovi gladom, ovi zimom (u zimu bo sluči se)...ginuli su svi... (ISN, III, 37); ...i gladom oslabljeni... (ISN, III, 103); ...no po neščastiju gladom iznemogli... (ISN, IV, 13).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Pouzđano. I *varoš̆* i *varoš̆b*; i *put̆* i *put̆b*; i *rat̆* i *rat̆b*. Slijedi da se jor kod imenice *glad̆* ne može držati za pouzđan signal *o*-osnove.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

Obadvjema osnovama. Zasvjedočenja ženskoga roda znaju biti grupirana (I, 38 i 39), očitujući može biti da je u času pisanja dotičnoga odsječka Vidakoviću pala koncentracija i da se je poveo za govornim jezikom.

5. Tablični pregled:

	<i>o</i> -osnova		<i>i</i> -osnova		osnova neodređiva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Nom.	3		1		1
Gen.	2		3		
Ak.					1
Lok.	1				
Instr.	6				

• ŽIVKOVIĆ, STEFAN (Čerević kod Beočina, 1780. – Kišinjev u Moldaviji, 1831.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenja:

- 1814. *Priključenija Telemaka sina Uliseva*. J. Schnierer/Schnürer. Beč. || Broj zasvjedočenja: 9.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **nominativ** (1): Podoban numidskom lavu kojega svirepa glad muči... (17)
- **genitiv** (3): ...ne bojau se već ni gladi ni drugī zala... (280); ...ne može li se pokoriti jedan narod ne čineći ga umirati ot gladi? (298); ...ne može izbeći ot još užasnije gladi... (374)
- **akuzativ** (5): Nije li ta slava mnogo slađa nego ona...prostirati svuda...svirepu glad i otčajanije. (271); Za deset godina dana trpio sam ja sramotu, bolezan, glad i ranu koja me proždiraše... (333); ...jerbo vkus ovaj svetlosti

čiste ublažava glad njiova srca. (410); Zabluzdenije jednoga cara...pričinjava često grabeži, glad, krovoprolitija, gibeli i razvrašćenija nrava... (500); A Tantara posle ovoga otsudi na čezvičajnu i prekojestestvenu i neprestanu glad i žeđ. (591).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Ne služi se završnim jorovima i jerovima.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

I-osnovom.

5. Tablični pregled:

	<i>o</i> -osnova		<i>i</i> -osnova		osnova neodrediva
	sigurno	vjerovatno	sigurno	vjerovatno	
Nom.			1		
Gen.			3		
Ak.			2		3

• **BOLIĆ, PROKORIJE** (? , polovica 18. st. – Novi Sad, 1818.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā:

- 1816. *Soveršenъ vinodѣlacъ*. I. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 1.
- 1816. *Soveršenъ vinodѣlacъ*. II. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 0.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **akuzativ** (1): ...izrednost plodova čokota, koji žeđь gase i gladъ utoljavaju... (I, 16).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Pouzđano. Imenicu *varoš* nismo našli zasvjedočenu u nom. jd. ili ak. jd.; *putъ* (I: 32, 134; II: 67, 72, 82, 92, 99, 105, 111, 117, 123, 128, 178, 178, 181, 212, 213, 214, 214, 221, 228, 230, 236, 261, 262, 265, 272, 287, 293, 296, 324, 376, 399, 424, 437, 437, 443) i *putъ* (I: 13, 15, 18, 33, 35, 40, 42, 105, 112, 126, 126, 141, 143, 181, 184, 200, 218, 218, 219, 220, 220, 225, 235, 242, 243, 243, 244, 244, 245, 253, 257, 278, 279, 279, 296; II: 5, 10, 17, 49, 99, 105, 113, 117, 117, 117, 128, 143, 238, 238, 240, 242, 244, 252, 321, 321, 397, 400, 407, 410, 444, 446, 447, 448); samo *ratъ* (I: 20; II: 403). Slijedi da se jor kod imenice *gladъ* ne može držati za pouzđan signal *o*-osnove.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

Ne vidi se (jedino zasvjedočenje je u nom. jd. bez kontekstualnih pokazatelja).

• **ISAIOVIĆ, DIMITRIJE** (Dalj u Hrvatskoj, 1783. – Beograd, 1853.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā.

- 1816. *Īstoria trgovine oť početka sveta do naši vremena*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 1.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **genitiv** (1): Pas sireč razgrize od gladi ukraj mora neku školjčicu... (29).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Irelevantno.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

I-osnovom, ali korpus je premal.

• **MUŠICKI, LUKIJAN** (Temerin, 1777. – Karlovci, 1837.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā:

- 1838. *Lukiana Mušickogŭ Stihotvorenija*. I. J. Beimel. Pešta. || Broj zasvjedočenjā: 1.
- 1840. *Lukiana Mušickogŭ Stihotvorenija*. II. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 1.
- 1844. *Lukiana Mušickogŭ Stihotvorenija*. III. J. D. Kaulicij. Novi Sad. || Broj zasvjedočenjā: 0.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **akuzativ** (2): ...da roda radi trpimo gladŭ i žeđ... (*Ēremii Gagiću, Serbŭbinu*, 13. 1816. U: *Stihotvorenija*, I, 49); To gladŭ utolit serdec! (*Ōda na vozdvizēnie gymnāzii novosādskija*, 50. 1819. U: *Stihotvorenija*, II, 76).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Pouzdanost. Imenice *varoš* nismo našli; *putŭ* (I, 116; III, 80) i *ratŭ* (I, 17; 22; 23; 64; 67; 71; 74, 86; 88; 91; 91; 97; 123; 134; 140; 140); *ratŭ* (II, 142, 200) i *ratŭ* (I, 95; 106). U I. knjizi jorovi i jerovi bolje odgovaraju jezičnoj zbilji negoli u II. i III. Slijedi da bi pisanje *gladŭ* moglo prenositi *o*-osnovu.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

O-osnovom (?).

5. Tablični pregled:

	<i>o</i> -osnova		<i>i</i> -osnova		osnova neodrediva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Ak.				2	

• **DAMJANOVIĆ, VASILJE** (? , oko 1760. – Senandrija u Mađarskoj, 1830.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā:

- 1817. *Věra drevnosti*. I. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 3.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **genitiv** (1): A kogda su ljudi i skoti lišeni pišće ot gladi skapati hoteli (147)
- **instrumental** (2): ...zemlju mu je gladiju, a žitelje pak jago s kugom pomorila. (75); ...zločinike svoje vojinstvom, kugom i gladiju nakaznjuju. (206).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Irelevantno.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi.

I-osnovom.

• **KARADŽIĆ, VUK STEFANOVIĆ** (Tršić kod Loznice, 1787. – Beč, 1864.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā:

- 1814. *Mala prostonarodnja slaveno-serbska pesnarica*. J. Schnierer/Schnürer. Beč. || Broj zasvjedočenjā: 0.
- 1814. *Pismenica serbskoga jezika po govoru prostoga naroda*. J. Schnierer/Schnürer. Beč. || Broj zasvjedočenjā: 0.
- 1818. ¹*Srpski rječnik*. Slovoitišnica pp. mechitaristi. Beč. || Broj zasvjedočenjā: 3.
- 1827. *Danica. Zabavnik za godinu 1827. Druga godina*. Slovoitišnica pp. mechitaristi. Beč. || Broj zasvjedočenjā: 2.
- 1828. *Danica. Zabavnik za godinu 1828. Treća godina*. Slovoitišnica pp. mechitaristi. Beč. || Broj zasvjedočenjā: 2.
- 1828. *Miloš Obrenović, knjazь Serbii ili Građa za srpsku istoriju našega vremena*. KMP. Budim. || Broj potvda: 3.
- 1829. *Danica. Zabavnik za godinu 1829. Četvrta godina*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 3.
- 1836. *Narodne srpske poslovice i druge različne kao one u običaj uzete riječi*. Narodna štamparija. Cetinje. || Broj zasvjedočenjā: 2.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **nominativ** (5): Glad, f. *Der Hunger*. Fames. (¹*Srpski rječnik*, 96); ...u ono vrijeme kad je Turcima u Šapcu već bila dosadila glad... (*Danica*, III, 179); ...u početku 1807. godine natera Gušanca glad te im i grad preda... (*Miloš Obrenović*, 9); Pripovedaju kako je nekakvoga treći ili četvrti dan doterala glad negde u selo... (*Miloš Obrenović*, 101); Kad u Srbiji 1799. godine postane velika glad... (*Danica*, IV, 3)

- **genitiv** (10): A u vrijeme gladi često ga (*vukodlaka*) priviđaju... (¹*Srpski rječnik*, 89); Slab, *schwach*, imbecillus: od zime, od gladi, od vrućine... (¹*Srpski rječnik*, 770); ...nikakva ga (*grad*) sila ne bi mogla oteti osim jedne gladi. (*Danica*, II, 42); ...gotovo ga ništa osim gladi ne može uzeti. (*Danica*, II, 46); Zašto mi ovđe da mreimo od gladi... (*Danica*, III, 172); ...pa nam onda valja svoje konje jesti i od gladi i od zime mreiti ovde. (*Miloš Obrenović*, 128); ...nije pravo da narod mre od gladi... (*Danica*, IV, 3); ...pa je došao svojim ljudma da ne umre od gladi. (*Danica*, IV, 15); ...a sutra jauči od gladi. (*NSP*, 233); ...odgovori se u šali kad ko za kakvo jelo upita kakvo je, t. j. od gladi lijek. (*NSP*, 239).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Irelevantno.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

I-osnovom.

5. Tablični pregled:

	<i>o</i> -osnova		<i>i</i> -osnova		osnova neodrediva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Nom.			4	1	
Gen.			10		

• **MIHAILOVIĆ, PANTELEMON** (mjesto i godište rođenja su nam nepoznati – mjesto i godište smrti su nam nepoznati)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā.

- 1818. *Enkyclopedia ili Kratkoe opisanie sviju nauka*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 1.
- 1818. *Povest o konečnomъ izgibleni cĕlago francuzskago voinstva u sĕvernoj stranĕ sbyvšemsja lĕta 1812*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 7.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **nominativ** (1): ...kakovi je užasni gladъ među Francuzima u Rosiji trpljen bio... (*PoKICFV*, 26)
- **genitiv** (4): ...da bi samo u vreme nastupajušće zime ot glada ne izumrla. (*Enkyclopedia*, XII/XIII); ...vojska Napoleonova...ne ot zime...no ot...teške gladi...kaznjena... (*PoKICFV*, 22); ...mnogi opet siromasi u bežanju ot nesterpime gladi tomimi i izmoždjeni... (*PoKICFV*, 26); Siromašna i bedna prostota vojnika francuski...je...bila...ot gladi izmoždjena... (*PoKICFV*, 29)

- **instrumental** (3): ...i kako za grehove naše i prestuplenija kazni nas gladom... (*PoKICFV*, XIII); ...silu i nepravdu Bog žestoko pokara...gladom, žeđom, strahom i trepetom mori... (*PoKICFV*, XIV); Svi dakle oni...bedno su gladom izginuli. (*PoKICFV*, 26, podrubnica).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Irelevantno.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

Obadvjema osnovama.

5. Tablični pregled:

	o-osnova		i-osnova		osnova neodrediva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Nom.	1				
Gen.	1		3		
Instr.	3				

• **VLADISAVLJEV(IĆ), MIHAILO** (Vukovar u Hrvatskoj, 1759. – Zemun?, poslije 1831.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenja:

- 1818. *Vozvyšenje uma kъ nebesamъ ili Nebesnago raja sozercanie*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenja: 1.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **genitiv** (1): Ne trpi tu gladi / SLAVOM nasićena, / i ne žeđa nikada / slatko napojena. (22).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Irelevantno.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

I-osnovom, ali korpus je premal.

• **BERIĆ, PAVAO** (Mol, 1798. – Karlovcı, 1842.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenja:

- 1820. *Agaŕoň*. I. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenja: 1.
- 1828. *Zadig ili opredělenie*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenja: 1.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **genitiv** (2): ...i što neku nrvstvenu umiljatost i po onome prostire što je kod ovoga delo instinkta ili skotske gladi. (*Agaŕoň*, I, 207); ...umirem od gladi... (*Zadig*, 93).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Irelevantno.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

Obadvjema osnovama.

5. Tablični pregled:

	<i>o</i> -osnova		<i>i</i> -osnova		osnova neodrediva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Gen.			2		

• ANONIM [ATANACKOVIĆ, PLATON?]

1. Pretraženo djelo + broj zasnjeđenja:

- 1820. *Tisutba i êdanb danb ili Pripovedke Solimenine*. I. KMP. Budim. || Broj zasnjeđenja: 1.
- 1822. *Tisutba i êdanb danb ili Pripovedke Solimenine*. II. KMP. Budim. || Broj zasnjeđenja: 3.

2. Zasnjeđenja po padežima:

- **nominativ** (2): Glady će učiniti ono na što je otrov pripravljen bio. (I, 135); Najposle nadjača glady neku čast gordosti moje... (II, 85)
- **genitiv** (1): ...i ja pomislim da ću ot gladi poginuti. (II, 80)
- **instrumental** (1): ...da su zlotvori moji zaključili glady i žeđu polagano me umoriti. (II, 83).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Pouzdanost. Imenice *varoš* nismo našli; samo *putb* (I, 9, 15, 43, 44, 82, 89, 99, 106, 113, 119; II, 17, 20, 52, 54, 76, 76, 86, 94, 134, 138, 147, 157, 166); samo *ratb* (I, 96; II, 69).

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

I-osnovom, a možebiti i *o*-osnovom.

5. Tablični pregled:

	<i>o</i> -osnova		<i>i</i> -osnova		osnova neodrediva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Nom.		1		1	
Gen.			1		
Instr.			1		

• **MAGARAŠEVIĆ, GEORGIJE** (Adaševci kod Šida, 1793. – Novi Sad, 1830.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā:

- 1822. *Nove istoričeske pametidostojnosti života Napoleona Bonaparte*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 1.
- 1823. *Istorija najvažnii politični evropejski priključenija ot Viênskog mira 1809. do 1821. god.* Slovotišnica pp. mechitaristi. Beč. || Broj zasvjedočenjā: 8.
- 1831. *Kratka vsemirna istoria*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 2.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **nominativ** (1): Eno pred njim ide glad i nesloga... (*INPEP*, 88)
- **genitiv** (8): Koliko i je ot gladi poumiralo! (*INPEP*, V, podrubnica); ...s krajnjom nuždnom gladi boreći se nesrećnika... (*INPEP*, 96); ...a neki ot zime i gladi sasvim obezumnjeni... (*INPEP*, 105); ...nismo l' i(h) po svi putovi kud smo god prolazili vidili kako ot zime i gladi umiru... (*INPEP*, 109); A treća je čast (*vojske*)...ot zime i gladi poskapala... (*INPEP*, 116); ...vojinstva koja izgibavaju i ot gladi umiru. (*INPEP*, 209); ...jer ot gladi i žeđi i dugog putovanja bio se sasvim izmoždio... (*KVI*, 66); ...svi su drugi ili ot oružija ili ot zime ili ot gladi izginuli... (*KVI*, 131)
- **akuzativ** (1): ...s vojnicima...koji nisu smatrali na čislo neprijatelja, na štrapace, gladъ i na druge nezgode ili na samu smrtъ (*sic!*)? (*NIPŽNB*, 106)
- **instrumental** (1): On će ot vas i poslednju mrvicu leba oteći i vas gladom umoriti... (*INPEP*, 74).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

U *NIPŽNB* nepouzđano (uglavnom kod imenica na -st i broja šest. Usp. stvarъ, koristъ). U *INPEP* ne služi se završnim jorovima i jerovima. U *KVI* razlikovanje je irelevantno.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

Obadvjema osnovama.

5. Tablični pregled:

	o-osnova		i-osnova		osnova neodređiva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Nom.					1
Gen.			8		
Ak.					1
Instr.	1				

• **ZELIĆ, GERASIM** (Žegar kod Obrovca u Hrvatskoj, 1752. – Budim u Mađarskoj, 1828.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā:

– 1823. *Žitìe*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 5.

2. Zasvjedočenja po padežima:

– **nominativ** (1): U godini 1774. ...bijaše veliki gladъ u Dalmaciji... (24)

– **genitiv** (4): ...a on se mora onde od gladi i skončati. (129); ...zato su im davali rānu da ne pomru od gladi... (383); Naš milostivješi monarh...spasao je nas neplodne 1802 godine od smrti, koje bi drukčije od gladi poskapali bili...zašto je onda svoje kase ispraznio kupujući žita da uzdrži dalmatinski narod da ne pomre od velike gladi. (442).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Irelevantno.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

Obadvjema osnovama.

5. Tablični pregled:

	o-osnova		i-osnova		osnova neodređiva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Nom.	1				
Gen.			4		

• **MATIĆ, PETAR** (Ležimir kod Srijemske Mitrovice, 1797. – Šid, 1860.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā:

– 1826. *Solomona Gesnera Dafnisъ*. Slovoitišnica pp. mechtaristi. Beč. || Broj zasvjedočenjā: 2.

– 1827. *Solomona Gesnera Īdylle*. Slovoitišnica pp. mechtaristi. Beč. || Broj zasvjedočenjā: 3.

2. Zasvjedočenja po padežima:

– **nominativ** (2): A kad se prva gladъ utoli... (*Īdylle*, 239); Gladъ bi nam jela začinjavala... (*Īdylle*, 243)

– **akuzativ** (3): ...on utoli brzo gladъ... (*Dafnisъ*, 68); ...pa kad...(žena) pun bokal ladne vode ili mosta pruži da mi žeđ ugasi, ili leba i sira i voća da mi gladъ utoli! (*Dafnisъ*, 83); ...i evo dosada još nisam kolebe vidio, niti izvora da žeđ ugasim, niti jela da gladъ utolim. (*Īdylle*, 45).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Pouzdanost većinom. Imenice *varoš* nismo našli; dosljedno *putь*. Slijedi da bi pisanje *gladъ* moglo prenositi *i*-osnovu.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

I-osnovom, ali korpus je nereprezentativan – osobito manjka instrumental.

5. Tablični pregled:

	<i>o</i> -osnova		<i>i</i> -osnova		osnova neodrediva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Nom.			2		
Ak.				3	

• STEJIĆ, JOVAN (Arad u Rumunjskoj, 1803. – Beograd 1853.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjâ:

- 1826. *Makroviotika ili Nauka o produženju života čovečeskog*. I. Slovoitišnica pp. mechitaristi. Beč. || Broj zasvjedočenjâ: 0.
- 1826. *Makroviotika ili Nauka o produženju života čovečeskog*. II. Slovoitišnica pp. mechitaristi. Beč. || Broj zasvjedočenjâ: 5.
- 1828. *Zabave za razum i srce*. I. Slovoitišnica pp. mechitaristi. Beč. || Broj zasvjedočenjâ: 6.
- 1831. *Zabave za razum i srce*. II. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjâ: 5.
- 1833. *Saborъ istine i nauke* [= *Zabave za razum i srce*. III.]. Knjažesko-srpska knjigopечатnja. Beograd. || Broj zasvjedočenjâ: 27.
- 1836. *Ogledi umne nauke ili Zabava za razumъ i srce*. IV. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjâ: 0.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **nominativ** (14): ...vrednome čoveku može, istina, katkad glad u kuću zaviriti... (*ZzRiS*, I, 107); Glad je silni oni prirodni nagon koji... (*ZzRiS*, II, 26); Rana, piće, glad, sitost...sve bi mi to u ovom smatranju svedodžbu i dokazateljstvo dalo. (*ZzRiS*, II, 56); ...jer je glad ljuta muka i bolja. (*ZzRiS*, II, 154); To se čustvo u njemu kao gladъ i žeđ pojavljuje... (*ZzRiS*, III, 104); ...na to ga nužda koju gladъ i žeđ u njemu rađa jako opominje i nateruje. (*ZzRiS*, III, 104); Po prirodi gladъ nam najpravije kaže kad treba jesti... (*ZzRiS*, III, 106); I gladъ i sitost različne stepene imaju... (*ZzRiS*, III, 107); ...ali velika gladъ svagda je skorčana s mukom, s bolom i s opasnosti zdravlja i života. (*ZzRiS*, III, 107); ...gore stradamo nego od trpeža i muka koje gladъ rađa. (*ZzRiS*, III, 108); No ne zato što je prejedanje gore nego gladъ, već što je

- gladъ među nama mlogo ređe zlo nego prejedenje. (*ZzRiS*, III, 108); Gladъ je zaista ona teška muka koja se dugo ne može trpiti... (*ZzRiS*, III, 108); Prejedenje je jedno zlo, a gladъ drugo... (*ZzRiS*, III, 109)
- **genitiv** (21): ...taki su roditelji u brigi da ot gladi ne umre... (*Makroviotika*, II, 12, podrubnica); ...oni mu mesa, tvrda i mloga jela daju da ne bi kako ot gladi poginuo... (*Makroviotika*, II, 41, podrubnica); ...jamačno bi u ovoj ludoj misli ot gladi poginuo bio... (*Makroviotika*, II, 78); Ona čuva čoveka ot oni uzroka koji život krate...n. p. ot...gladi... (*Makroviotika*, II, 368); ...i ne voli pre od gladi umreti nego... (*ZzRiS*, I, 32); ...niti se treba bojati da će ko od gladi na ovom svetu propasti... (*ZzRiS*, I, 70); Ko se s nadeždom rani može...od gladi umreti. (*ZzRiS*, I, 107); No sačuvaj me samo od gladi... (*ZzRiS*, II, 154); ...odma se čuvstvo gladi stane javljati... (*ZzRiS*, III, 107); A u stanju gladi sile su oslabljene... (*ZzRiS*, III, 107); Bol i griže u utrobi...sastavljaju čuvstvo gladi... (*ZzRiS*, III, 107); Zato se mi gladi tako jako i bojimo... (*ZzRiS*, III, 108); ...toliko rane naodimo koliko nam je dosta da od gladi često i jako ne stradamo. (*ZzRiS*, III, 108); ...mi, čuvajući se od gladi... (*ZzRiS*, III, 108); U vreme ručka i večere pojavljuje se čuvstvo iskanja rane ili gladi... (*ZzRiS*, III, 110); Namesto gladi... osećamo prijatnu sitost... (*ZzRiS*, III, 110); Između jake gladi i žeđi i teškoga prejedenja i prepijenja naodi se zlatna umerenost... (*ZzRiS*, III, 114); Teško sirotinji koja...nema čim sebe od gladi braniti... (*ZzRiS*, III, 116); Nema nesreće nad nesrećom gladi. (*ZzRiS*, III, 116); U bolesti nije niko od gladi umro... (*ZzRiS*, III, 123); ...on treba da je...od gladi siguran... (*ZzRiS*, III, 124)
 - **dativ** (1): ...kao što se lepo prema ružnu, slatko prema gorku, sitost prema gladi najbolje pokazuje. (*ZzRiS*, III, 149)
 - **akuzativ** (4): Ja ću kišu i vetar, zaparu i zimu, žeđ i glad rado trpiti... (*ZzRiS*, I, 153); ...a stomak im neretko i samu glad trpi. (*ZzRiS*, II, 156); Prvu i još malu gladъ lako može čovek otrpiti i zadovoljiti... (*ZzRiS*, III, 107); Zato niti treba gladъ trpiti... (*ZzRiS*, III, 109)
 - **instrumental** (3): Ona (*narav*) čoveku gladu kaže da jede... (*Makroviotika*, II, 40, podrubnica); ... misle da su samo zato na svetu da se gladu i žeđu naterani za njine zverske strasti staraju... (*ZzRiS*, I, 151); ...narav čoveka gladu i žeđu silno goni da jede i pije... (*ZzRiS*, III, 116).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

U *Makroviotici* i *ZzRiS* I i II poluglasā nije. U *ZzRiS* III pouzdano. Interesantna je distribucija *o*-osnove i *i*-osnove u nominativu i akuzativu, zaznamenana¹⁵

¹⁵ *Zaznamenati* – jedna od hrvatskih riječi za serbizam označiti.

jorom i jerom, u *ZzRiS* III. Jer se ondje nahodi samo uz zasvjedočenja kojih kontekst, preciznije pridjev ili particip, nedvojbeno signalizira da su *i*-osnove, jor pak samo uz zasvjedočenja kojih osnova nije iz konteksta odrediva. Ta osebujna distribucija prije će svjedočiti o pedantnoj naravi Stejićevoj negoli o tomu da se je služio *o*-osnovom u nominativu i akuzativu.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

Samo *i*-osnovom, koliko se može vidjeti.

5. Tablični pregled:

	<i>o</i> -osnova		<i>i</i> -osnova		osnova neodrediva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Nom.			1		13
Gen.			21		
Dat.			1		
Ak.			2		2
Instr.			3		

• **BRANKOVIĆ, AVRAM** (Vranjevo kod Novoga Bečēja, 1799. – Brusnica kod Gornjega Milanovca, 1831.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā:

- 1827. *Karakteristika ili opisaniè naroda po celoj zemlbi živećeg*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 11.
- 1829. *Boj kod Navarina ili Razorenje turske flote*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 2.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **nominativ** (2): Glad umorava često čitave predele... (*KiON*, 65); ...sama bi glad i one još utamanuti mogla koji... (*BkN*, 3)
- **genitiv** (7): ...al su i opet u vreme gladi često ubijali! (*KiON*, 84); ...ot gladi i nevolje krasti moraju. (*KiON*, 105); ...zato se često događa da ot gladi sve stare kože po šatoru, da i same đonove obuća svoji pokupe i skuvaju. (*KiON*, 107); U vreme gladi nateraju krv iz nosa i sisaju. (*KiON*, 112); ...niti mare ako će ot gladi i zime na putu skapati. (*KiON*, 113); ...oni krokodilovu mast sa zemljom i u vreme nužde i gladi...jedu. (*KiON*, 128); ...dobija koliko mu je nužno da ot gladi ne umre. (*KiON*, 144)
- **akuzativ** (1): Uskoro nauči dete...glad u smeju za dugo vreme trpiti... (*KiON*, 133)

- **instrumental** (3): ...il sam ode u pustinju i gladu pogine. (*KiON*, 84); Jedni su mali, ružni, gladu izmoždjeni, žučkasti ljudi... (*KiON*, 140); ...same nemoćne i gladu polumrtve žene i deca... (*BkN*, 19).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Ne služi se njima.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

Samo *i*-osnovom, koliko se može vidjeti.

5. Tablični pregled:

	<i>o</i> -osnova		<i>i</i> -osnova		osnova neodrediva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Nom.			1		1
Gen.			7		
Ak.					1
Instr.			3		

• IGNJATOVIĆ, MOJSEJ (Vukovar u Hrvatskoj, 1777. – Novi Sad, 1842.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenja:

- 1809. *Marija Mencykovъ ili žertva slavaljubija*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenja: 0.
- 1813. *Pervoe nastavljenie kъ blagonraviju u šestъ razgovorovъ meždu materomъ i kceriju*. K. Kaulicij. Novi Sad. || Broj zasvjedočenja: 0.
- 1834. *Biblioteka obrazovanja dečiegy u pripovedkama, basnama, pozorišnim igrama radi pobuđivanja ko dobrođetelbi i otvracanja od poroka*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenja: 15.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **nominativ** (3): No sopstvena glad moja ne muči me tako kao kad... (*BOD*, 37); Ili što je (*medvjede meso*) zaista ovom (*goveđemu*) podobno, ili što im je glad takovo oslađavala. (*BOD*, 114); Otud proizide glad. (*BOD*, 149)
- **genitiv** (7): ...no šat[!] dostane da od gladi ne umrete. (*BOD*, 35); ...ne daj nam od gladi umreti. (*BOD*, 35); ...a sad od gladi umire... (*BOD*, 48); A sad moraju od gladi da pomru. (*BOD*, 65); ...onda čedu bedni od zime, gladi i žeđi...umreti morati. (*BOD*, 119); Sačuvaj i mene da od gladi ne umrem. (*BOD*, 140); ...da ne gledam kako dečica moja od gladi umiraju. (*BOD*, 151)
- **akuzativ** (4): Budući dakle da su i oni glad već osećati počeli... (*BOD*,

110); Čim biste glad vašu snabdevali... (*BOD*, 111); Oni su...jelene i lisice ubijati mogli da glad svoju utole... (*BOD*, 116); ...i s kornjačama što je naodio bio glad svoju utoljavao. (*BOD*, 143)

- **instrumental** (1): ...kao što je grašak gladu njiovom oslađen bio. (*BOD*, 153).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Završnim jerom služi se samo kod onih imenica koje se dočinju na *-st*, bez obzira na osnovu / rod; također i u imenici *rečb*.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

I-osnovom.

5. Tablični pregled:

	<i>o</i> -osnova		<i>i</i> -osnova		osnova neodrediva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Nom.			2	1	
Gen.			7		
Ak.			3	1	
Instr.			1		

• **LAZIĆ, GRIGORIJE** (Čerević kod Beočina, 1796. – Karlovci, 1842.)

1. Pretražena djela + broj zasvjedočenjā:

- 1822. *Kratko rukovodstvo k̄ fiziki*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 0.
- 1836. *Prosta naravna istorija*. KMP. Budim. || Broj zasvjedočenjā: 5.

2. Zasvjedočenja po padežima:

- **nominativ** (2): Kad ī (*štakore*) ljuta glad̄b napadne... (*PNI*, 20); ...tako da posle u onom predelu glad̄b bude. (*PNI*, 84)
- **genitiv** (2): On (*thor*) je za živinu pravi tigr̄b jer ne davi je samo od gladi, nego... (*PNI*, 25); ...jer su ljudi u vreme gladi mislili da im je brašno s neba palo... (*PNI*, 176)
- **akuzativ** (1): ...retko ćedu (*šišmiši*) kad i na ružnom vremenu izletiti, ma kako dugo glad̄b trpili... (*PNI*, 17).

3. Razlikovanje jora i jera (dojam):

Pouzdanost. Jedanput *varošb* (*PNI*, 57); samo *putb*; imenice *rat* nismo našli. Slijedi da pisanje *glad̄b* najvjerojatnije prenosi *i*-osnovu.

4. Osnova kojom / osnove kojima se služi:

I-osnovom.

5. Tablični pregled:

	o-osnova		i-osnova		osnova neodređiva
	sigurno	vjerojatno	sigurno	vjerojatno	
Nom.			1	1	
Gen.			2		
Ak.				1	

2.2.1.2. PRIDATAK¹⁶ – AUTORI U ČIJIM DJELIMA NISMO NAŠLI IMENICE GLAD

- **JEROTEJ RAČANIN** (Srijemska Kamenica, 1741. – Sankt Peterburg u Rusiji, 1814.)
 - [1727.] 1861. *Putšastviê kъ gradu Îêrusalimu Îêrofeja iêromonaha račaninskago vъ lěto otъ bytija 7212., a otъ roždstva Hristova 1704., měsjaca ijulia 7., u: Čtenija vъ Imperatorskomъ obščestvê istorii i drevnostej rossijskixъ pri Moskovskomъ universitetê, 1861/IV, III, Materijaly slavjanskie, 1 – 34. Universitetskaja tipografija. Moskva.*

- **JANKOVIĆ MIRIJEVSKI, TEODOR** (Srijemska Kamenica, 1741. – Sankt Peterburg u Rusiji, 1814.)
 - 1776. *Ručnaja kniga potrebnaja magistrômъ illjričeskihъ neunitskihъ malyhъ školъ*, I. J. Kurzböck. Beč.

- **VEZILIĆ, ALEKSIJE** (Ker [danas Zmajevo] kod Vrbasa, 1753. – Novi Sad, 1792.)
 - 1788. *Kratkoe napisaniê ô spokojnoj žizni + Pesma ô pohvali roda serbskagô*. J. Kurzböck. Beč.

- **ANONIM**
 - 1788. *Obščij zakonъ nadъ pregrěšenijami i toihъ kaznjami. dot. Obščij zakonъ na prestuplenija i njihova nakazanija*. J. Kurzböck. Beč.

- **СТАМАТОВИĆ, НИКОЛА** (mjesto i godište rođenja su nam nepoznati – mjesto i godište smrti su nam nepoznati)
 - 1793. *Čistoe ôgledálce kotoroe májkamъ, ćêrkamъ, strinámъ, tétamъ, kútamъ, prijatélícamъ, snášamъ, séstramъ, nećákinjamъ i milóstnicamъ*

¹⁶ pridati – hrvatsk(ij)a riječ za dodati lat. 'addere'.

da by ê'dna na drúgu prékô ne gledala posvjaščenô. [Stefan Novaković.] Beč.

- 1793. *Pě'snъ pohvál'naja blago(ro)dnomu gospodaru Dimitriju otъ Anastasïevičъ i pročimъ žitelěmъ karlovačkimъ za revnostъ kъ naukatъ i ôsnovanïe narodnago gimnaziüma karlovačkagô.* [Stefan Novaković.] Beč.
- 1798. *Slavenoserbskomu rodu i obščestvu otъ narodoljubca so userdiemъ posvjaščenno.* KMP. Budim.

- **PETROVIĆ, PETAR** (mjesto i godište rođenja su nam nepoznati – mjesto i godište smrti su nam nepoznati)
 - 1796. *Istoričeskoe razmotrenie voprosa: estъ li hristianstvo vъ Bohemij i Moravij črezъ Međodija po učeniju grečeskija ili latinskija Cerkve vvedenno?* KMP. Budim.
- **ZAHARIJADIS/ZAHARIJEVIĆ, GEORGIJE** (Zemun, okolo 1770. – ?, 1850.)
 - 1808. *Zercalo supružestva, to estъ Plutarha Heronea Slovo o dolžnosti supružestva.* KMP. Budim.
- **SARANDA, PETAR** (mjesto i godište rođenja su nam nepoznati – mjesto i godište smrti su nam nepoznati)
 - 1807. *Seneka, tragedia.* KMP. Budim.
- **RUKOSLAV, JOVAN** (mjesto rođenja nam je nepoznato, 1761. – mjesto smrti nam je nepoznato, 1837.)
 - 1808. *Plutarha Hironejskago dělce O vospitanii dětej.* KMP. Budim.
- **BOJADŽIJA, MIHAILO** (mjesto rođenja nam je nepoznato, oko 1788. – mjesto smrti nam je nepoznato, poslije 1838.)
 - 1808. *Oumnaja nastavlenija ili Pravoučitel'naja pravila.* KMP. Budim.
- **ANONIM**
 - 1815. *Serbïe plačevno pakiporaboščenje lěta 1813.* D. Teodosio. Mletci.
- **TIROL, DIMITRIJE P.** (Čakovo u Rumunjskoj, 1793. – Temišvar u Rumunjskoj, 1857.)
 - 1818. *Privěstvovatel'naja knižica za primilu i preljubeznu serbsku junostъ.* KMP. Budim.

• ANONIM

– 1818. *Kratkoe nastavljenie ô vozdeľanii vinogradovъ*. KMP. Budim.

• BULIĆ, VASILJE (Stari Vrbas, 1785. – Sombor, 1826.)

– 1824. *Zemljeopisanija vseobščegъ častъ pervaja: Zemljeopisanie mařimatičesko*. KMP. Budim.

• ILIĆ, TIMOTIJE (Sanad kod Čoke, 1795. – Sanad kod Čoke, 1851.)

– 1827. *Erbija princeza afrikanska*. KMP. Budim.

• ASI-MARKOVIĆ, PETAR (Baja u Mađarskoj, 1770. – Budimu Mađarskoj, 1844.)

– 1832. *Neblagodarnostъ odkudъ izvire, i kakve donosi plode?* KMP. Budim.

2.2.1.3. TABLIČNI PREGLEDI I ANALIZE PODATAKA

Tumač znamenja¹⁷:

+ hoće reći da je zasvjedočeno

(+) hoće reći da je zasvjedočeno, ali ne htijenjem autora

– hoće reći da nije zasvjedočeno

(?) hoće reći da nije zasvjedočeno, ali da se zbog maloga broja zasvjedočenja, maloga broja padeža u zasvjedočenjima ili neodređenosti osnove zasvjedočenja ne bi smjelo isključiti

? (uvijek u obadvjema stupcima kategorije *osnova*) hoće reći da je osnova zasvjedočenja neodrediva

A) Tablični pregled osnove/osnovā kojom se pojedini pisci služe, broja zasvjedočenja kod pojedinih pisaca i broja padeža u korpusu zasvjedočenja pojedinih pisaca i analiza podataka

	osnova		broj zasvjedočenja	broj padeža u zasvjedočenjima
	<i>o</i> -osnova	<i>i</i> -osnova		
Z. Orfelin	+	–	18	5
D. Obradović	+	+	43	6
S. Vujanovski	+	–	2	2

¹⁷ Znamenje – hrvatska riječ za serbizam *znak*.

P. Julinac	+	(?)	4	2
<i>Ruk. kǔ čestn. i prav.</i>	+	–	5	5
J. Muškatirović	+	+	11	4
A. Mrazović	+	(+)	36	5
E. Janković	(?)	+	4	1
T. Avramović	+	+	17	4
M. Maksimović	+	(?)	3	2
J. Rajić	+	–	35	6
S. Rajić	+	+	12	3
P. M. Stojadinović	+	+	5	3
N. Lazarević	+	+	21	4
D. Darvar Nikolajević	+	(?)	1	1
P. Hadžić	+	+	10	4
A. Stojković	+	+	5	2
G. Kovačević	+	+	13	3
V. Rakić	+	+	25	4
S. Tekelija	(?)	+	6	3
J. Vujić	+	+	61	4
N. Šimić	+	+	3	1
P. Solarić	+	–	4	3
J. Živković	–	+	6	2
<i>Volšebnoe ogledalo</i>	?	?	3	2
G. Bečkereki	+	(?)	2	2
J. Ivanović	+	+	12	3
J. Lazarović	+	(?)	2	2
K. Marinković	–	+	11	4
G. Miković	?	?	5	2
<i>Špeelhofenъ mladšyj</i>	+	+	4	3
A. Maksimović	(?)	+	4	1
D. Davidović + D. Frušić	+	+	30	5
M. Vidaković	+	+	18	5
S. Živković	–	+	9	3
P. Bolić	?	?	1	1

D. Isailović	(?)	+	1	1
L. Mušicki	+	(?)	2	1
V. Damjanović	–	+	3	2
V. S. Karadžić	–	+	15	2
P. Mihailović	+	+	8	3
M. Vladislavljev(ić)	(?)	+	1	1
P. Berić	(?)	+	2	1
<i>Tisutʙa i êdanʙ danʙ</i>	(?)	+	4	3
G. Magarašević	+	+	11	4
G. Zelić	+	+	5	2
P. Matić	(?)	+	5	2
J. Stejić	–	+	43	5
A. Branković	–	+	13	4
M. Ignjatović	–	+	15	4
G. Lazić	–	+	5	3

Iz istraživanja se odmah mogu eliminirati dvije skupine pisaca:

– oni kod kojih su zabilježena dva upitnika: *Volšebnoe ogledalo*, G. Miković, P. Bolić

– oni kod kojih je zasvjedočena samo jedna osnova, ali se ne može isključiti mogućnost da su se služili i drugom:

a) pisci kod kojih je zasvjedočena *o*-osnova: P. Julinac, M. Maksimović, D. Darvar Nikolajević, G. Bečkereki, J. Lazarović, L. Mušicki

b) pisci kod kojih je zasvjedočena *i*-osnova: E. Janković, S. Tekelija, A. Maksimović, M. Vladislavljev(ić), D. Isailović, P. Berić, *Tisutʙa i êdanʙ danʙ*, P. Matić.

Ostaju tri skupine:

a) pisci koji se služe samo *o*-osnovom: Z. Orfelin, S. Vujanovski, *Rukovodstvo kʙ čestnosti i pravosti*, J. Rajić, P. Solarić

b) pisci koji se služe objema osnovama: D. Obradović, J. Muškatirović, (A. Mrazović,) T. Avramović, S. Rajić, P. M. Stojadinović, N. Lazarević, P. Hadžić, A. Stojković, G. Kovačević, V. Rakić, J. Vujić, N. Šimić, J. Ivanović, *Špeelhofenʙ mladšy*, D. Davidović + D. Frušić, M. Vidaković, P. Mihailović, G. Magarašević, G. Zelić

c) pisci koji se služe samo *i*-osnovom (dot. kod kojih se *o*-osnova ne može doka-

zati): S. Tekelija, J. Živković, K. Marinković, S. Živković, V. Damjanović, V. S. Karadžić, J. Stejić, A. Branković, M. Ignjatović, G. Lazić.

Razvojni slijed je morao biti ovakav: a) > b) > c), tj. od posvemašnje konzervativnosti do posvemašnje inovativnosti.

Što se pisaca pod a) dotiče, njihovo služenje samo *o*-osnovom može teorijski zrcaliti dvoje:

- a) stanje na terenu, tj. u govorenom jeziku
- b) slijeđenje pisanoga običaja.

P. Solarić se u književnim tekstovima koje smo analizirali dosljedno služi konzervativnim obličjem *žeđa*, premda je dobro znao i za inovativno *žeđ*, jer ga navodi u glosariju *Rimljanā slavenstvovavših*, spored s ruskom inačicom *žažda*. Iz toga slijedi da je konzervativnost osnove imenice *glad* u njegovim tekstovima također bila stvar svjesnoga izbora (u glosariju *Rimljanā slavenstvovavših* imenice *glad* nismo našli).

U G. Kovačevića genitiv je od prve njegove knjige, iz 1804., redovito *i*-osnove, osim dva puta, jedanput kada rima zahtijeva muški (*grada – glada*), a jedanput nevezano (ali u djelu starouvjete¹⁸ biblijske teme, *Judit*, koje je, tomu prikladno, pisano u velikoj mjeri nenarodnim, rusificiranim jezikom). Instrumental je u knjizi iz 1804. *o*-osnove, a u knjizi iz 1818. *i*-osnove (tri puta). Nominativ mu je još 1818. *o*-osnove.

U narodnim prirječjima¹⁹ koje je zabilježio J. Muškatirović genitiv je redovito *i*-osnove osim jedanput, kada rima zahtijeva *o*-osnovu (*blaga – glada*).

B) Tablični pregled broja zasnjeđenjā po padežima

	Nom.	Gen.	Dat.	Ak.	Lok.	Instr.
Z. Orfelin	9	4		2	1	2
D. Obradović	7	23	1	8	2	2
S. Vujanovski	1	1				
P. Julinac	2					2
<i>Ruk. k̄č čestn. i prav.</i>	2	1		1		1
J. Muškatirović	2	7	1	1		

¹⁸ *Stari uvjet* – jedna od hrvatskih jednakovrijednica za serbizam *Stari zavjet*.

¹⁹ *Prirječje* – hrvatska riječ za srpski rusizam *poslovica*.

A. Mrazović	5	23	1	6		1
E. Janković		4				
T. Avramović	4	5		3		5
M. Maksimović	2		1			
J. Rajić	3	5	2	1	1	23
S. Rajić	3	6		3		
P. M. Stojadinović	1	3		1		
N. Lazarević	3	16		1		1
D. Darvar Nikolajević		1				
P. Hadžić	1	2		5		2
A. Stojković		3		2		
G. Kovačević	2	7				4
V. Rakić	11	7		5		2
S. Tekelija	4	1		1		
J. Vujić	13	32		13		3
N. Šimić		3				
P. Solarić	1			2		1
J. Živković	3	3				
<i>Volšebnoe ogledalo</i>	1			2		
G. Bečkereki	1					1
J. Ivanović	2	8				2
J. Lazarović	1					1
K. Marinković	3	5	1	2		
G. Miković	1			4		
<i>Špeelhofenъ mladšyj</i>	2	1				1
A. Maksimović		5				
D. Davidović + D. Frušić	5	9	3	3		10
M. Vidaković	5	5		1	1	6
S. Živković	1	3		5		
P. Bolić				1		
D. Isailović		1				
L. Mušicki				2		
V. Damjanović		1				2
V. S. Karadžić	5	10				

P. Mihailović	1	4			3
M. Vladislavljev(ić)		1			
P. Berić		2			
<i>Tisutba i ědanb danb</i>	2	1			1
G. Magarašević	1	8		1	1
G. Zelić	1	4			
P. Matić	2			3	
J. Stejić	14	21	1	4	3
A. Branković	2	7		1	3
M. Ignjatović	3	7		4	1
G. Lazić	2	2			1

C) Tablični pregledi broja zasvjedočenjā osnove po pojedinim padežima i analize podataka

Redom: genitiv, nominativ, akuzativ, instrumental, dativ, lokativ.

a) Tablični pregled broja zasvjedočenjā osnove u GENITIVU i analiza podataka

	<i>o</i> -osnova	<i>i</i> -osnova
D. Obradović	3 (13,04 %)	20 (86,96 %)
J. Muškatirović	1 (14,29 %)	6 (85,71 %)
E. Janković	–	4
T. Avramović	1 (20 %)	4 (80 %)
S. Rajić	5 (83,33 %)	1 (16,66 %)
P. M. Stojadinović	1 (33,33 %)	2 (66,66 %)
N. Lazarević	11 (68,75 %)	5 (31,25 %)
P. Hadžić	1 (50 %)	1 (50 %)
A. Stojković	2 (66,66 %)	1 (33,33 %)
G. Kovačević	2 (28,57 %)	5 (71,43 %)
V. Rakić	7	–
S. Tekelija	–	1
J. Vujić	–	32
N. Šimić	2 (66,66 %)	1 (33,33 %)
J. Živković	–	3
J. Ivanović	–	8

K. Marinković	–	5
<i>Špeelhofenъ mladšyj</i>	2	–
A. Maksimović	–	5
D. Davidović + D. Frušić	–	9
M. Vidaković	2 (40 %)	3 (60 %)
S. Živković	–	3
D. Isailović	–	1
V. Damjanović	–	1
V. S. Karadžić	–	10
P. Mihailović	1 (25 %)	3 (75 %)
M. Vladislavljev(ić)	–	1
P. Berić	–	2
<i>Tisutъa i êdanъ danъ</i>	–	1
G. Magarašević	–	8
G. Zelić	–	4
J. Stejčić	–	21
A. Branković	–	7
M. Ignjatović	–	7
G. Lazić	–	2

Prvi pisac koji se tvrdokorno drži *i*-osnovnoga genitiva jest J. Vujić, u čijem se opusu on najprvo zabilježuje godišta 1805. Do 1833. Vujić će postati rekorder u zasljedocenosti genitiva. Avangarda bi pak mogao biti E. Janković (1789.), ali statistički uzorak njegovih zasljedocenja nije ni izdaleka upečatljiv kao Vujićev. Do 1805. se kod najvećega broja pisaca zabilježuje dvoosnovnost, iznimljući V. Rakića, čija su zasljedocenja dosljedno *o*-osnove, i to u vjerodostojnu statističkom uzorku. I poslije 1805. sreću se književnici koji se služe samo *o*-osnovom (*Špeelhofenъ mladšyj*) ili obadvjema osnovama (N. Šimić, M. Vidaković, P. Mihailović), ali rijetko.

b) Tablični pregled broja zasljedocenjā osnove u NOMINATIVU i analiza podataka

	<i>o</i> -osnova	<i>i</i> -osnova
D. Obradović	–	2
T. Avramović	4	–
S. Rajić	1	–

P. M. Stojadinović	–	1
N. Lazarević	3	–
P. Hadžić	1	–
G. Kovačević	1	–
V. Rakić	2	–
S. Tekelija	–	3
J. Vujić	4 (50 %)	4 (50 %)
J. Živković	–	2
K. Marinković	–	3
D. Davidović + D. Frušić	1 (20 %)	4 (80 %)
M. Vidaković	3 (75 %)	1 (25 %)
S. Živković	–	1
V. S. Karadžić	–	5
P. Mihailović	1	–
<i>Tisutba i êdanb danb</i>	1 (50 %)	1 (50 %)
G. Zelić	1	–
P. Matić	–	2
J. Stejić	–	1
A. Branković	–	1
M. Ignjatović	–	3
G. Lazić	–	2

Do u 19. st. književnici se dijele na one koji se u nominativu služe samo *o*-osnovom (većina) i one koji se služe samo *i*-osnovom (manjina; najznamenitiji je D. Obradović). Obadvjema se osnovama služi jedan sam književnik, J. Vujić. Obrat se zabiljezuje negdje godišta 1808. (J. Živković) i 1809. (K. Marinković), kada *i*-osnova zadobiva zamašaj. I poslije 1809. sreću se književnici koji imaju samo *o*-osnovu (P. Mihailović, G. Zelić) ili, nešto češće, obadvije osnove (D. Davidović + D. Frušić, *Tisutba i êdanb danb*, M. Vidaković).

c) Tablični pregled broja zasvjedočenjā osnove u AKUZATIVU i analiza podataka

	<i>o</i> -osnova	<i>i</i> -osnova
D. Obradović	–	1
T. Avramović	2 (66,66 %)	1 (33,33 %)
S. Rajić	1	–

P. M. Stojadinović	–	1
N. Lazarević	1	–
P. Hadžić	5	–
V. Rakić	1 (50 %)	1 (50 %)
J. Vujić	1 (16,67 %)	5 (83,33 %)
K. Marinković	–	2
<i>Špeelhofenъ mladšyj</i>	–	1
D. Davidović + D. Frušić	1 (33,33 %)	2 (66,66 %)
S. Živković	–	2
P. Matic	–	3
J. Stejić	–	2
M. Ignjatović	–	4
G. Lazić	–	1

Do u 19. st. veći se dio književnika u akuzativu služi samo jednom osnovom, malo češće *o* negoli *i*, a manji dio objema osnovama. Godišta 1809. (K. Marinković i *Špeelhofenъ mladšyj*) zabilježuje se obrat i *i*-osnova zadobiva zamašaj. Poslije 1809. književnici koji bi se služili samo *o*-osnovom više se ne sreću, a i onih koji se služe obadvjema malo je (D. Davidović + D. Frušić).

d) Tablični pregled broja zasnjeđenjā osnove u INSTRUMENTALU i analiza podataka

	<i>o</i> -osnova	<i>i</i> -osnova
D. Obradović	1 (50 %)	1 (50 %)
T. Avramović	5	–
N. Lazarević	1	–
P. Hadžić	2	–
G. Kovačević	1 (25 %)	3 (75 %)
V. Rakić	1	–
J. Vujić	3	–
J. Ivanović	2	–
<i>Špeelhofenъ mladšyj</i>	1	–
D. Davidović + D. Frušić	3 (30 %)	7 (70 %)
M. Vidaković	6	–

V. Damjanović	–	2
P. Mihailović	3	–
<i>Tisutba i édanb danb</i>	–	1
G. Magarašević	1	–
J. Stejić	–	3
A. Branković	–	3
M. Ignjatović	–	1

I-osnova u instrumentalu hvata uporište stoprv²⁰ s 1817. godinom (V. Damjanović). Dotada je *o*-osnova bila tvrdo zakorijenjena, a *i*-osnova se je ukazivala samo u izmjeni s *o*-osnovom, kod trojice (ili četverice) književnika (D. Obradović, G. Kovačević, D. Davidović + D. Frušić). *O*-osnova se i nakon 1817. neće još neko vrijeme dati: kod jednih se zasnjeđuje samo konzervativna *o*-osnova (P. Mihailović, G. Magarašević), kod drugih samo inovativna *i*-osnova.

e) Tablični pregled broja zasnjeđenjā osnove u DATIVU

	<i>o</i> -osnova	<i>i</i> -osnova
D. Obradović	–	1
J. Muškatirović	1	–
K. Marinković	–	1
D. Davidović + D. Frušić	–	3
J. Stejić	–	1

f) Tablični pregled broja zasnjeđenjā osnove u LOKATIVU

	<i>o</i> -osnova	<i>i</i> -osnova
D. Obradović	–	2
M. Vidaković	1	–

²⁰ *Stoprv* – hrvatska riječ za turcizam *tek(e)*.

2.2.2. SINTEZA

Korpus dopušta tentativnu rekonstrukciju kronološkoga reda promjene osnove po padežima: 1. genitiv > 2. dativ i lokativ > 3.a) akuzativ + 3.b) nominativ > 4. instrumental.

Pretpostavljenu treću etapu promjene, u kojoj bi bili zahvaćeni akuzativ i nominativ, razdijelili smo na dvije podetape jer se iz korpusa može izvesti:

- da je proces mijenjanja osnove imenice *glad* kod srpskih književnika počeo za nijansu prije u akuzativu nego u nominativu, usp. stanje kod T. Avramovića i V. Rakića
- da je trend dvoosnovnosti imenice *glad* kod jednoga te istoga književnika nešto raniji i nešto češći u akuzativu nego u nominativu
- da se je *o*-osnova i dvoosnovnost za nijansu dulje uzdržala u akuzativu nego u nominativu.

Za istraživanje uzroka promjene najinteresantije su skrajnosti, padeži genitiv i instrumental.

2.2.2.1. GENITIV

Temeljno ispitivanje odnosā među rodovima/osnovama genitiva imenice *glad* provodimo na najvećem korpusu zasvjedočenjā toga padeža, onom D. Obradovića. Tipologija upotrebe genitiva u Obradovićevu opusu može se prikazati ovako:

A) *I*-osnova:

1. prijedložna veza *od gladi*

1.1. prijedložna veza *od gladi* kao glagolna dopuna

1.1.1. prijedložna veza *od gladi* kao dopuna semantičkoga gnijezda glagola referirajućih na život i životnost:

– *umreti* (13x) / *poginuti* (2x) / *lipsati* (1x) *od gladi* (usve 16x)

– *jedva stojati na nogu od teške gladi* (1x)

1.1.2. prijedložna veza *od gladi* kao dopuna semantičkoga gnijezda glagola referirajućih na (okusnu) percepciju:

– *za nuždu, to jest od prevelike gladi i žeđi, nevaljala jela i hudo pivo čezvičajno prijatna nam se čine* (1x)

1.2. prijedložna veza *od gladi* kao imenična dopuna

1.2.1. prijedložna veza *od gladi* kao dopuna imenice *lekarstvo* ‘ljekarija’:

– *tražiti lekarstvo od gladi* (1x)

2. samostalna imenica *gladi*

2.1. samostalna imenica *gladi* kao imenična dopuna

2.1.1. samostalna imenica *gladi* kao dopuna imenice *vreme*:

– *vreme ljute gladi* (1x).

B) O-osnova:

1. prijedložna veza *od glada*

1.1. prijedložna veza *od glada* kao glagolna dopuna

1.1.1. prijedložna veza *od glada* kao dopuna glagola *sačuvati*:

– *sačuvati od glada i kuge* (1x)

2. samostalna imenica *glada*

2.1. samostalna imenica *glada* kao imenična dopuna

2.1.1. samostalna imenica *glada* kao dopuna imenice *vreme*:

– *vreme glada i “Uvi!” vikanja, jednim slovom, vreme velikoga posta* (1x)

2.1.2. samostalna imenica *glada* kao dopuna imenice *potreba*:

– *potrebe glada, žeđi, pokoja, sna i druge podobne* (1x).

Najveći broj zasljedovanja *i*-osnove otpada na razred A)1.1.1., tj. na prijedložnu vezu *od gladi* kao dopune semantičkoga gnijezda glagola koji referiraju na život i životnost. S *o*-osnovom se pak imenica *glad* u tom kontekstu kod Obradovića nikako ne zasljeduje. Slijedi da taj razred, ili preciznije, sintagma *umreti od gladi*, zauzima središnje mjesto u tipologiji zasljedovanja *i*-osnove.

Podučno²¹ je usporediti zasljedovanja razreda u kojemu Obradović varira obadvije osnove, a to kada genitiv imenice *glad* figurira kao dopuna imenice *vreme*. U zasljedovanju s *i*-osnovom imenica *glad* je određena pridjevom *ljut*. Od *ljuta* se *glada* umire. U zasljedovanju pak s *o*-osnovom sintagma *vreme glada* se izjednačuje sa sintagmom *vreme velikoga posta*. Od *posta*, bio on i velik, nitko ne umire, jer *post* je voljno odricanje od hrane. Dakle zasljedovanje s *i*-osnovom može se pridružiti razredu *umreti* i sl. *od gladi*, a ono s *o*-osnovom ne.

U jednom od zasljedovanja razreda A)1.1.1. *i*-osnove, u frazemu *jedva stojati na nogu od gladi*, imenica *glad* određena je pridjevom *težak*. Čini se, dakle, da zasljedovanja *i*-osnove kod Obradovića znaju biti združena s pridjevima koji signaliziraju jakost glada (*ljut, težak*). Time se pak otvara mogućnost da se i zasljedovanje razreda

²¹ *Podučno* je ‘instruktivno’. *Podučiti* je hrvatska riječ za serbizam *poučiti*.

A)1.1.2. pridruži razredu *umreti* i sl. *od gladi*, budući da je imenica *glad* u njemu određena pridjevom *prevelik* (a uz to je u kontekstu imenica *nužda*).

Što se sintagme *lekarstvo od gladi* dotiče, pojam ljekarije razumijeva pojam bolesti, a bez ljekarije se od bolesti može umrijeti. Zato se i to zasnjeđenje na konceptualnoj razini može izvoditi iz razreda *umreti* i sl. *od gladi*.

Glagol *sačuvati*, s kojim je imenica *glad* u drugom od ostalih dvaju zasnjeđenja *o*-osnove združena, može se parafrazirati kao ‘učiniti da tko god ne bude gladan (i kužan) dot. da glada (i kuge) nije, pak onda i da se od glada (i kuge) ne umire’. Glagolom *sačuvati* odjelotvoruje se situacija oprječna onoj na koju referiraju sintagme *umreti* i sl. *od gladi*, i zato, vjerujemo, on funkcionira kao semantički blokator promjene *o*-osnove *i*-osnovom.

U kontekstu drugoga od ostalih dvaju zasnjeđenja *o*-osnove nabrajaju se potrebe koje čovjek svaki dan mora namiriti, od kojih je jedna glad. Namirenje glada se ne vidi kao zapriječeno, glad se ne predočuje kao životna prijetnja. Vjerujemo da je to uzrok zašto je Obradović zadržao *o*-osnovu.

Određen dio semantičkih uvjeta za koje vjerujemo da ravnaju izborom osnove u Obradovića reproduciraju se u P. Hadžića, ali u mršavu statističkom uzorku od dvaju zasnjeđenja (*umreti od gladi*, ali *od glada sohraniti*).

U većega pak dijela južnougarskih pisaca obradovićeovski semantički uvjeti ne ukazuju istoga učinka. Najveći se dio pisaca služi obadvjema osnovama u istim kontekstima: T. Avramović (*umreti od gladi* 4x : *umreti od glada* 1x), N. Lazarević (*umreti / poginuti / istajati / biti polumrtav od glada* 8x : *umreti / poginuti / biti polumrtav od gladi* 4x; *od glada biti prinuđen naći štogod hrane : od gladi morati izjesti jedan drugoga*), A. Stojković (*poumirati od glada*), G. Kovačević (*iznemoći od glada* + rimom uvjetovano *umreti od glada : umreti / pomreti / skapati od gladi* 3x), N. Šimić (*umreti od glada* 1x : *umreti od gladi* 1x), M. Vidaković (*umreti / pomreti od glada* 2x : *skapati od gladi; vreme neke gladi; pobeći od gladi*), P. Mihailović (*izumreti od glada* 1x : *biti izmožden od gladi* 2x). Kod njih su rodovi još uvijek u previranju i u onim kontekstima u kojima su se kod Obradovića ustalili.

U nekoliko su pisaca obradovićeovski uvjeti izvrnuti: S. Rajić (*umreti / poginuti od glada* 2x, ali *od gladi zahraniti hlebom*), P. M. Stojadinović (*umreti ot glada*, ali *nužda ot gladi* 2x). Te se anomalije mogu zanemariti jer je broj tih pisaca mal, kao i broj zasnjeđenja u svakoga od njih.

Zasnjeđenja genitiva iz potkorpusa netiskanih pisanih jezičnih spomenika (iz zapisā br. 1750, br. 2810, br. 3618, br. 4598 i br. 3974), među kojima su neka starija od najstarijih zasnjeđenja iz potkorpusa tiskanih, pokazuju da je sintagma *umreti* i sl. *od glada/gladi* i ondje temeljna jedinica u kojoj se imenica *glad* u genitivu očituje.

Osobito su interesantna tri zapisa, formulaična po naravi, u kojima se *glad* ukazuje prvo u nominativu, zatim u genitivu:

- *Togda bi krěpkъ gladъ va svetemъ gradě Īerosalime. [...], paki i skoti pomrěše u zimu do konca ô t glada, [...].* (br. 1750, 1678. g.)
- *Znano da estъ egda bistъ krepka gladъ va Ercegovini i Skenderii i va okrsnihъ stranahъ iže podъ vlastiju turskoga saltana (sic!), [...], i mnogi izmroša ô t gladi takove.* (br. 2810, 1740. g.)
- *Da se znade kad bihъ glad velikъ po vsei zemli. [...]. Ljudi pomrieše ô t gladi.* (br. 4598, 18. st.?).

U najstarijem od njih i nominativ i genitiv imaju konzervativnu *o*-osnovu. U prvom od dvaju mlađih i nominativ i genitiv imaju inovativnu *i*-osnovu. U drugom od dvaju mlađih, koji je nažalost nedatiran, tako da se ne može znati kronološki odnos s prethodnim, nominativ ima konzervativnu *o*-osnovu, dok genitiv ima inovativnu *i*-osnovu. Čini se dakle da je u zapisu br. 4598 uhvaćena razvojna međufaza od one koju predstavlja zapis br. 1750. prema onoj koju predstavlja zapis br. 2810.

Obadva potkorpusa upućuju na zaglavak da je promjena nastala u genitivu, i to najvjerojatnije u nekoj sintagmi koja se često ponavlja u govoru. Najbolji kandidat za nju je *umreti* i sl. *od glada*, temeljna jedinica ukazivanja imenice *glad* u tom padežu.

2.2.2.2. INSTRUMENTAL

Instrumental je mnogo slabije zasvjedočen od genitiva. Zasvjedočenja su mu tipološki mnogo jednoobraznija u usporedbi s tipologijom koja se sreće s genitivom:

A) *I*-osnova:

1. samostalna imenica *gladū*

1.1. samostalna imenica *gladū* kao dopuna semantičkoga gnijezda glagola referirajućih na život i životnost:

- *moriti* (G. Kovačević; aktivno 3x; sva tri puta u paru s imenicom *žeđu*), *umoriti* (D. Davidović + D. Frušić; aktivno 1x), *pomoriti* (D. Davidović + D. Frušić; pasivno 1x)
- *izmožditi* (D. Davidović + D. Frušić; pasivno 1x; u koordinaciji *gladiju*, *žalostiju* i *radnjom*)

1.2. samostalna imenica *gladū* kao dopuna semantičkoga gnijezda glagola referirajućih na silu:

- *umiriti* i *utišati* [neku zemlju] (D. Davidović + D. Frušić; aktivno 1x;)

- *naterati* [neku zemlju] *da se pokori* (D. Davidović + D. Frušić; aktivno 1x);
- *izdejstvovati ono što se ne može silom učiniti* (D. Davidović + D. Frušić; aktivno 1x; koordinirano: *gladom i drugim tjagotama*)
- *preterati* [čovjeka] *napasti na koga, ubiti ga i izjesti* (D. Davidović + D. Frušić; pasivno 1x)

2. prijedložna veza s *gladū*

2.1. prijedložna veza s *gladū* kao glagolna dopuna

2.1.1. prijedložna veza s *gladū* kao dopuna glagola *vratiti se k čemu*, kod česa se imenica *glad* potrebuje figurativno (D. Obradović; 1x).

B) *O*-osnova:

1. samostalna imenica *gladom*

1.1. samostalna imenica *gladom* kao dopuna semantičkoga gnijezda glagola referirajućih na život i životnost:

- *umoriti* (D. Davidović + D. Frušić; pasivno 1x: *poluumoren*), *pomoriti* (G. Kovačević; aktivno 1x; nije u paru s imenicom *žeđu*)
- *izmožditi* (D. Obradović; pasivno 1x)
- *oslabeti* (D. Davidović + D. Frušić; 1x; koordinirano: *gladom i drugim tjagotama*)

1.2. samostalna imenica *gladom* kao dopuna semantičkoga gnijezda glagola referirajućih na silu upravljenu prema komu:

- *prinuditi* [neku zemlju] *da se pokori* (D. Davidović + D. Frušić; aktivno 1x).

U pregledu smo naveli je li glagol u aktivu ili pasivu jer bi to moglo biti od važnosti: kada je glagol u aktivu, dopuna u instrumentalu izražuje više sredstvo, a kada je glagol u pasivu, više uzrok (npr., s pasivom glagola *izmožditi* P. Mihailović rabi prijedložnu vezu u genitivu *od gladi*, dok su se D. Obradović dot. D. Davidović + D. Frušić odlučili za imenicu u instrumentalu *gladom* dot. *gladū*; obadvoje izražuje neku vrst uzroka).

Ne uspijevamo razabrati kakvu zakonitost koja bi pomogla dovesti do uzroka prijeloma instrumentala iz *o*-osnove u *i*-osnovu. Može se pretpostaviti da se je promjena začela u nekoj rekurentnoj sintagmi. A sintagme se svode na dvije: a) tip (*u*)*moriti* i sl. *gladom*, b) tip koji se može apstrahirati kao *podložiti koga [svojoj volji]* ili *učiniti koga da učini što gladom*.

3. PERSPEKTIVA ISTRAŽIVANJA

Zasvjedočenja iz potkorpusa netiskanih jezičnih spomenika (tj. zapisā i natpisā) i zasvjedočenja iz potkorpusa tiskanih navode na različite zaglavke o apsolutnoj kronologiji izmjene osnovā. Dok u prvom potkorpusu zasvjedočenjā *o*-osnove nestaje relativno rano, okolo 1720., u drugom potkorpusu ona opstoji barem do u prva dva-tri desetljeća 19. st. Zašto? Moglo bi se nagađati da se je u književnom potkorpusu *o*-osnova uzdržala zbog naslanjanja na ruskoslavenski i slavenosrpski. Ostaje i pitanje zašto se mnogi književnici služe dvjema osnovama bez očite zakonitosti.

Potrebno je još provesti istraživanje i na trećem, najmlađem potkorpusu, koji čine zasvjedočenja iz narodne iliti usmene književnosti. Sondiranjem smo ustanovili da je *o*-osnove na jednom dijelu istočnoštokavskoga jezičnoga prostora (Crna Gora i istočna Hercegovina) bilo naći još 20-ih i 30-ih godišta 19. st.

Također je potrebno spoznaje do kojih smo u ovom radu došli provjeriti i ovjeriti na novim tekstovima. Za ovu priliku u istraživanje nismo uključili, recimo, ljetopise. Srpski su ljetopisi tip netiskanoga jezičnoga spomenika u kojemu bi se čovjek mogao nadati imenici *glad*: gladne se godine izmjenjuju s obilnim; glad služi kao oružje.

BIBLIOGRAFIJA

VRELA

STOJANOVIĆ, Ljubomir. 1902. – 1923. *Stari srpski zapisi i natpisi* I – IV. Beograd: Srpska kraljevska akademija.
Bibliografski podatci o ostalim vrelima popisuju se u radu.

LITERATURA

BOŠNJAK BOTICA, Tomislava, Jurica BUDJA i Gordana HRŽICA. 2018. “Rodovna i sklonidbena dvojnost imenica u hrvatskom jeziku”. *Rasprave Instituta za jezik i jezikoslovlje* 44, 1: 57–88.
NOVAKOVIĆ, Stojan. 1869. *Srpska bibliografija*. Beograd: Srpsko učeno društvo.

THE CHANGE OF THE STEM/GENDER OF THE NOUN GLAD 'HUNGER, FAMINE' IN THE HISTORY OF THE SERBIAN LANGUAGE

JURICA BUDJA

SUMMARY

The noun *glad* 'hunger, famine' is an i-stem feminine noun in the Shtokavian-based standard languages (Serbian, Montenegrin, Bosnian, Croatian), whereas in other Slavic languages it is an o-stem masculine noun, as was in earlier stages of Shtokavian languages. Since historical data strongly suggest that the change did not take occur in Croatian, we conducted a corpus-based study of the change using a statistically significant sample of older non-Croatian Shtokavian texts. We divided the texts into two subcorpora, one of the non-printed texts such as notes and inscriptions, occasional by nature, and the other of printed texts, i. e. books (limited to the Serb community of southern Hungary and of Trieste in Italy), covering the period up to the year 1830. (plus texts that were published after 1830. by authors who had published their first text before 1830.). We displayed the data chronologically. In the subcorpus of printed texts, we arranged the attestations by grammatical case.

KEYWORDS:

diachrony, double-gender nouns, gender change, glad, Serbian, stem change

Our research aimed to:

- a) capture the time of inception and the time of completion of the change
- b) determine the area where the change occurred
- c) find out whether it affected all grammatical cases simultaneously or only individually and gradually, case by case.

The tentative conclusions we have reached are:

- a) first reliable attestations of the i-stem feminine form can be traced back to the last third of the 16th and the first third of the 17th century; the i-stem feminine form became the dominant form, at least in the Serb community of southern Hungary, in the first decades of the 19th century, although the o-stem masculine form does persist for a few more decades
- b) the change of stem/gender first appeared somewhere in

- the south of the non-Croatian shtokavian area (Kosovo and Metohija, southeastern part of Sandžak, Montenegrin Highlands)
- c) the first grammatical case to be affected by the change appears to be genitive case, probably in the collocation *umr(ij)eti od glada* ‘to die of hunger’; the last one appears to be the instrumental case.

BLAŽ JURIŠIĆ KAO LINGVISTIČKI PRIMJER POVEZANOSTI HRVATSKE S EUROPSKOM KULTUROM¹

LINA MALEK

Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija
Poslijediplomski doktorski studiji kroatologije
Borongajska cesta 83d, HR – 10 000 Zagreb
lmalek@hrstud.hr

UDK: 008:811.163.422] Jurišić,
B. "20"
Stručni članak
Primljen: 31. 10. 2020.
Prihvaćen: 5. 10. 2021.

Vrgadin Blaž Jurišić svojim je djelovanjem nesumnjivo pridonio hrvatskoj kulturi i znanosti 20. stoljeća. Zato je cilj rada bio dati kratak pregled Jurišićeva života i rada prema dostupnoj relevantnoj literaturi te ga, na temelju predočenog, pokušati smjestiti u europski kontekst. Jurišićevim su se radom i djelima bavili mnogi znanstvenici i stručnjaci, a ponajviše se njime kao ličnošću bavio prof. dr. sc. Josip Lisac. Jurišić se tako pokazao poznavateljem poredbenog jezikoslovlja (u mladogramatičarskoj tradiciji), sposobnim prvi primijeniti načela europske znanosti na opis hrvatske slovnice (1944., 1992.). Istakao se i kao izvrstan dijalektolog koji je marljivo proučavanje govora svojega rodnog otoka Vrgade vješto stavio u poredbeni dijalektološki okvir (1966., 1973.). Također je bio urednik *Hrvatske revije* Matice hrvatske (1930. – 1941.). Značajne je zasluge stekao i u proučavanju hrvatskog nazivlja pa tako i u pomorstvu, djelatnosti vrlo bitnoj za hrvatsku kulturu, gospodarstvo i međunarodnu komunikaciju. Stoga je na temelju rada opravdano reći da Blaž Jurišić pripada hrvatskoj, kao i široj europskoj kulturnoj i znanstvenoj sredini.

KLJUČNE RIJEČI:

Blaž Jurišić, hrvatski jezik, hrvatska kultura, lingvistika

¹ Rad je nastao pod mentorstvom akademika prof. dr. sc. Mislava Ježića, kojem zahvaljujem na konstruktivnim kritikama i sugestijama koje su poboljšale rad.

1. UVOD

S otoka Vrgade, jednoga od većih naseljenih otoka koji okružuju Nacionalni park Kornate, potječe hrvatski jezikoslovac Blaž Jurišić. Vrgada se nalazi u Zadarskoj županiji, a u povijesti je bila povezana i s današnjom Šibensko-kninskom županijom. Premda malena, važna je po tome što ju je uz ime *Rubricatas* prvi put spomenuo Anonim iz Ravene u djelu *Kozmografija* (Čače 2009: 61–67), a zatim i Konstantin VII. Porfirogenet u djelu *De administrando imperio*, naglasivši njezinu geostratešku poziciju i vrijednost (Jurišić 1966: 5). Na tom otoku u 19. stoljeću u obitelji Jurišić rodio se Blaž, koji se tijekom života bavio jezikoslovljem i psihologijom, ali i političkim radom. U psihologiji je ostvario doprinos svojim djelom *Psihologija pažnje* (1923), a hrvatsko je jezikoslovlje Jurišić zadužio prvom hrvatskom povijesnom slovnicom objavljenom u dva dijela, 1944. i 1992. (postumno). Važan je kao autor prvoga dijalektološkog rječnika nekog otoka (Vrgade). Svojim je znanstvenim djelovanjem obuhvatio onomastiku, pomorsko nazivlje, glagoljske spomenike. Bio je urednik *Hrvatske revije* Matice hrvatske pa je pisao o onodobnim političkim stanjima i osobama. O Jurišiću su pisali Šime Batović i suradnici (1992), Petar Šimunović (1974; 1993), Josip Lisac (1994; 2000; 2011; 2014; 2016), Stjepan Damjanović (2011; 2016), Sanda Ham (2006) i drugi. Stoga je cilj ovog rada dati kratak pregled Jurišićeva života i rada te ga, na temelju predočenoga, pokušati smjestiti u hrvatski i europski kontekst.

2. BIOGRAFSKI PODATCI O AUTORU

Petar Šimunović u *Portretima hrvatskih jezikoslovaca* dao je mnogo podataka kojima je predstavio različita područja Jurišićeve djelatnosti, rada i života. Blaž Jurišić rodio se 15. siječnja 1891., a umro je 10. veljače 1974. U osnovnoj je školi pokazao svoju darovitost, u gimnaziji u Zadru zavolio je glagoljicu, gdje se istovremeno upoznao sa Strankom prava. Na Pravni fakultet u Beču pošao je 1911., no ubrzo se vratio u Zagreb, gdje je upisao studij hrvatskoga i njemačkoga jezika te filozofije. Radom *Psihologija pažnje* stekao je doktorat iz filozofije (1921.), nakon čega je uslijedio studij prava te “1924. biva promoviran i za doktora prava” (Šimunović 1993: 232). U Zagrebu je i ostao, gdje je živio sve do umirovljenja, uz kratko vrijeme provedeno u Splitu jer je tamo četiri godine bio profesor na Višoj pedagoškoj školi. Josip Lisac (2014: 151) napominje kako je zanimljivo što se Ju-

rišić bavio filologijom, “premda nije doktorirao iz filoloških znanosti”. Šimunović nadalje piše da je Jurišić kao profesor radio u gimnazijama, na Akademijinu Jadranskom institutu te na Institutu za jezik JAZU (1993: 232). Slovio je kao “najbolji poznavatelj Starčevićevih djela” (Šimunović 1993: 232), a osim toga svoju je političku aktivnost popratio uredništvom i suradnjom u mnogim listovima. Šimunović naglašava: “Te godine Jurišićeva urednikovanja u Matici hrvatskoj bili su zvjezdani trenuci hrvatske književne periodike i hrvatskoga književnog stvaralaštva između dva rata” (1993: 232). Nakon šestosiječanjske diktature, u nepogodnim prilikama za hrvatski jezik, pokreće se časopis *Hrvatska revija* u kojem je svojim radom Jurišić posebnu pozornost stavljao na čistoću hrvatskog jezika. Šime Batović 1992. uredio je *Zbornik* sa znanstvenog skupa koji je održan u čast Blaža Jurišića na njegovu rodnom otoku 1991. godine. U njemu su pisali poznati znanstvenici i stručnjaci. Prvo poglavlje o životnom putu Blaža Jurišića potpisuje Zlatko Vince (1992: 17–24). U njemu je Vince opisao život ovog “istaknutoga znanstvenika i kulturnoga radnika”, koji je tijekom svojeg života ostao povezan sa svojim rodnim otokom Vrgadom, što dokazuju njegova djela o govoru Vrgade, matičnim knjigama i glagoljskim spomenicima (1992: 17).

Može se uočiti, na temelju Šimunovićevih riječi (1993: 231) i riječi Josipa Lisca, da je Jurišić u svome radu bio pedantan, sustavan, odgovoran i, što je vrlo važno, iznimno stručan za ono doba:

U znanosti se istaknuo prvim djelima svoje vrste u nacionalnom jezikoslovlju. Autorom je prve povijesne slovnice hrvatskoga jezika i prvoga cjelovitoga dijalektalnoga rječnika, vrlo vrijednih djela hrvatske genetske lingvistike. ... On se, poglavito u nepovoljnim vremenima tridesetih godina 20. stoljeća, u doba teško i za hrvatski jezik i za hrvatski narod uopće, isticao i vrlo osmišljenim sociolingvističkim gledanjima na materinski jezik i nepokolebljivom odlučnošću u borbi za hrvatsku jezičnu samobitnost. Formiran u doba dominacije mladogramatičarskih učenja u hrvatskoj sredini, Blaž Jurišić slijedio je takva gledanja, no sigurno je da je i on, kao i neki drugi hrvatski jezikoslovci, na temelju literature ili vlastitim promišljanjem, dolazio i do odmaknuća od tradicionalnih mladogramatičarskih shvaćanja. (Lisac 2000: 357)

Upravo činjenica da je Jurišić imao osmišljena jezikoslovna stajališta pokazuje da je proučavao i strane autore, konzultirao raznoliku literaturu i pokazivao da i Hrvatska može, zahvaljujući i svojim znanstvenicima i stručnjacima, biti itekako povezana s europskom kulturom, tj. da je Hrvatska iz vremena prve polovine 20. stoljeća

bila “uz bok” europskim misliocima. Njegov dijakronijski i sinkronijski poredbeni pristup radu također ukazuje da se radilo o vrsnom stručnjaku, koji je svojim vještinama i vrlinama, upornošću i staloženošću, pokazao kako se valja baviti znanošću te koliko je važno biti otvorena uma. Primjerice, proučavajući onomastička pitanja u svojim se radovima osvrnuo na Vitezovićev *Rječnik* s kraja 17. st. i na Jakova Antuna Mikoča (djelo iz 1892.), kako donosi Željko Stepanić (2005: 253).

Valja napomenuti da je Jurišić bio povezan i s Antunom Nizeteom, hrvatskim književnikom i prevoditeljem koji je život proveo u Italiji i u SAD-u te je “u Rimu pokrenuo i izdavao europski književno-umjetnički časopis *Parallelo* i bio urednikom u Matici hrvatskoj, a (...) od 1968. g. bio član Uredničkog odbora godišnjaka Hrvatske akademije u Americi, *Journal of Croatian Studies*, kao i predsjednik izdavačke kuće ZIRAL” (Lisac 2014: 151). Jurišić je, kako je vidljivo iz njegova *Dnevnika*, korespondenciju održavao s Nizeteom i za vrijeme Nizeteova boravka izvan Hrvatske te je kasnije Nizeteo spominjao Jurišića u izrazito pozitivnom kontekstu u izvanhrvatskim okruženjima (Lisac 2014: 151–157), čime je svakako ostvaren komunikacijski doprinos povezivanju hrvatske s europskom, ali i američkom kulturom.

Petar Šimunović najbolje je opisao ovoga skromnog i razboritog vrgadskog jezikoslovca: “Prof. B. Jurišić bio je uz to predavač, savjetnik, učitelj i prijatelj velikom broju mladih znanstvenika, kojima je ostao nenadmašenim uzorom marljivosti, ustrajnosti, točnosti, skromnosti i blagosti, a nadasve poštenja i uspravnosti. Pravi značaj!” (1974: 235). Josip Lisac dotakao se *Dnevnika Blaža Jurišića* koji je izdan povodom dvadesetogodišnjice Jurišićeve smrti:

U njem su tiskani malobrojni zapisi iz njegovih mladih dana (1909., 1912.), dominiraju bilješke iz tridesetih godina, osobito iz 1933., dok su bilješke iz šezdesetih (i pedesetih) godina (1953., 1962.-1969.) sažetije, ali ipak vrijedne da ostanu sačuvane. Sasvim je očito da objavljeni dnevnički zapisi nisu i sve dnevničke Jurišićeve notice, tj. sigurno je da su u teškim i opasnim vremenima mnoge njegove stranice nestale na ovaj ili onaj način. U tom dnevniku njegovo naglašeno hrvatsko gledanje usklađeno je s njegovom nepotkupljivom moralnošću i s primjerenom tolerantnosti. Dnevnik na svoj način govori o bitnim temama hrvatske kulture i politike, o mnogim pojedincima s kojima je komunicirao, pa i obiteljskim temama, a u cjelini nam živo oslikava njegovu ličnost i posvjedočenu njegovu moralnu čvrstinu, također i njegove poglede na neka lingvistička pitanja. (Lisac 2000: 362)

3. JURIŠIĆEVA DJELA

U poglavlju se govori o odabranim djelima Blaža Jurišića po kojima je ostao zapamćen među znanstvenicima i stručnjacima, i to prema kronološkom radu objavljivanja². Dakako, govori se i o autorovim djelima u sklopu rada u Matici hrvatskoj³.

² Popis koji je u nastavku rezultat je mrežnog pretraživanja literature i izvora u razdoblju od sredine listopada do sredine studenoga. Posjećene su sljedeće mrežne stranice: nsk.hr, dizbihazu.hr, hrcak.hr, katalogknjiznice.hr, enciklopedija.hr, pitajteknjiznicara.hr i druge. Bibliografija Blaža Jurišića podrobnije je istražena i zabilježena u djelima poznatih znanstvenika i stručnjaka, a kojima se autorica bavi u trećem poglavlju. Kako tema ovog rada nije cjelokupna Jurišićeva bibliografija, popis u nastavku simboličan je dodatak tekstu radi ostvarenja postavljenog cilja rada.

Odabrana bibliografija Blaža Jurišića

a) monografije:

- 1944. *Hrvatska slovnica*. Zagreb: Matica hrvatska.
- 1966. *Rječnik govora otoka Vrgade – I. dio*. Zagreb: JAZU.
- 1973. *Rječnik govora otoka Vrgade – II. dio*. Zagreb: JAZU.
- 1992. *Hrvatska slovnica* (pretisak). Zagreb: Matica hrvatska.
- 1994. *Dnevnik Blaža Jurišića* (priredila B. Rako). Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

b) znanstveno-stručna djela:

- 1953. "Imena rtova i uvala u Šibenskoj luci i njenoj okolici". *Ljetopis Jugoslavenske akademije*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti: 178–187.
- 1953. "Izvještaj o istraživanju glagoljskih spomenika Vrgade". *Ljetopis Jugoslavenske akademije*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti: 244–245.
- 1953. "Starohrvatska imena dvaju naših otoka". *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti: 235–251.
- 1955. "Pregled rada na pomorskoj terminologiji i toponomastici 1949–1954. godine". *Ljetopis Jugoslavenske akademije*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti: 341–352.
- 1956. "Opažanja o govornim osobinama zapadne Istre s otocima". *Ljetopis Jugoslavenske akademije*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti: 396–407.
- 1956. "Pomorski izrazi u Vitezovićevom rječniku". *Anali Jadranskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti: 297–403.
- 1962. "Glagoljski spomenici otoka Vrgade". *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti: 85–185.
- 1962. "O našoj pomorskoj terminologiji". *Pomorski zbornik, I-II*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti: 451–468.
- 1989. "Pitanje hrvatskoga pravopisa". *Jezik* 37, 4: 121–126.

c) članci iz periodike:

- 1928. "Matica Hrvatska u štampi". *Hrvatska revija: dvomjesečnik Matice hrvatske* 1, 1/2: 219–224.
- 1929. "Strossmayer iza kulisa". *Hrvatska revija: dvomjesečnik Matice hrvatske* 2, 3: 145–159.
- 1933. "Strossmayer prema Bosni". *Hrvatska revija: dvomjesečnik Matice hrvatske* 6, 5: 265–268.

d) priređivački rad:

- 1932. Milutin Nehajev. *Rakovica: o 60. godišnjici smrti Eugena Kvaternika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- 1943. Ante Starčević. *Izabrani spisi / Ante Starčević*. Zagreb: Hrvatski izdavački bibliografski zavod.

e) antologijski rad:

- 1971. Ante Starčević. *Misli i pogledi: pojedinac – Hrvatska – svijet*. Zagreb: Matica hrvatska.

³ Jurišić često piše "Matici Hrvatskoj", no kako je u vrijeme pisanja ovog rada službeni naziv Matica hrvatska, tako bilježi autorica rada.

Svakako treba naglasiti da su neka djela objavljena postumno, neka su doživjela pretiske itd. Autorica se osvrće na *Nacrt hrvatske slovnice* te *Rječnik govora otoka Vrgade* jer predstavljaju autorova najvažnija djela, a ujedno pokazuju da je Jurišić dostupnim, poznatim i bliskim, suvremenim pristupom pridonio razvoju hrvatskoga jezikoslovlja.

Najvažnija su jezikoslovna djela koja spominje Lisac (2000: 357–362):

- a) *Nacrt hrvatske slovnice* (1944; 1992.) – prvi dio *Glasovi i oblici u poviestnom razvoju* sastavljen je i objavljen tijekom Drugoga svjetskog rata, dok je drugi *Tvorba imenica u povijesnom razvoju* objavljen 1992. (Lisac 2000: 360)
- b) *Glagoljski spomenici otoka Vrgade*, 1962.
- c) *Rječnik govora otoka Vrgade* (1966., I. dio; 1973., II. dio) – “prvi komparativni hrvatski dijalektološki rječnik” (Lisac 2000: 360).

Onomastička i toponomastička djela:

- a) *Naputak za bilježenje obalnih toponima*, 1950.
- b) *Naputak za sakupljanje narodnih pomorskih naziva*, 1950.
- c) *Starohrvatska imena dvaju naših otoka*, 1953.
- d) *Građa za pomorsku terminologiju*, 1955.
- e) *Toponimika zapadne Istre, Cresa i Lošinja*, 1956.

Jezikoslovac Josip Lisac potpisuje najveći broj radova o Jurišiću, a o kojemu je još 70-ih pisao i Petar Šimunović. Iz poglavlja “Popis radova dr. Blaža Jurišića”, što ga je priredila Biserka Rako, Jurišićeva kći, u *Zborniku* urednika Šime Batovića (1992) može se saznati kako je napisao više od 200 tekstova; znanstvenih, stručnih, političkih, pisama upućenih poznatim ličnostima i suvremenicima te drugih vrsta. Prema navedenim autorima, do 1991. objavljeno je točno četrdeset bibliografskih jedinica u kojima su se drugi autori bavili Jurišićem.

3.1. NACRT HRVATSKE SLOVNICE

Jezikoslovac Dalibor Brozović u *Zborniku* je pisao o *Nacrtu hrvatske slovnice*. Naglasivši dvodijelnost *Nacrta*, istaknuo je kako prva knjiga sadrži “povijesni prikaz jezičnoga razvoja, (...) razvojne putove jezika u hrvatskim pisanim izvorima i u hrvatskoj književnosti, i (...) historijsku fonetiku i morfologiju” (Brozović 1992: 37). Brozović je naglasio da je Jurišićev *Nacrt* zastario te da je pisan u mladogramama-

tičarskom duhu, no da unatoč tome donosi i “originalne i začudno moderne, svježe misli” (Brozović 1992: 37).

Josip Lisac opisao je ukratko sva poglavlja prvog dijela *Nacrta*. Jurišić je u “Uvodu” opisao slavenske jezike i ostale indoeuropske jezike, a hrvatski je jezik prikazao kroz organske idiome i standardne oblike (Lisac 2011: 16). U “Vrelima” se može pronaći popis djela o razvoju hrvatskog jezika (spomenici, znanstvena literatura, slovnice, rječnici). Na sustavan i tradicionalan način obrađeni su glasovi, oblici ne toliko detaljno. Knjiga završava popisom literature te indeksom riječi i imena (Lisac 2011: 16). Što se pak drugog dijela tiče, Lisac napominje da je priređivač D. Brozović unio neke dopune te da Jurišić svoje djelo temelji na djelima “Karla Brugmanna, Antuna Mayera, Tome Maretića i Vaclava Vondraka. Odatle je lako razumjeti njene mladogramatičarske značajke, no i odmaknuća od takva pisanja sasvim su očita, pa i stanovita Jurišićeva samostalnost i prvenstvo u rješavanju niza teških pitanja” (Lisac 2011: 16). Upravo izvori za Jurišićeva djela pokazuju da je bio učenjak širokih pogleda na struku, da je koristio stranu literaturu i na taj način europske ideje primjenjivao u svojim promišljanjima, a zbog čega se može govoriti o povezanosti hrvatske s europskom kulturom baš na primjeru “samo” jednog čovjeka. Drugi dio *Nacrta* na moderan je način usmjeren na hrvatsku tvorbu riječi čime je popunjena praznina u genetskoj lingvistici, smatra Lisac (2011: 16–17).

U knjizi *Povijest hrvatskih gramatika* Sanda Ham (2006: 187; 197–200) dotakla se i Jurišićeva *Nacrta hrvatske slovnice*, u sklopu poglavlja “Hrvatske gramatike u 20. stoljeću”. Ham ističe da je Jurišićeva gramatika nastala u vrijeme “izlaska iz Jugoslavije, razdoblju osnutka i trajanja vlastite države, Nezavisne Države Hrvatske”, tj. u onome razdoblju “pohrvaćivanja rashvaćenoga” (Ham 2006: 187). Prvi dio gramatike objavljen 1944. godine nosi naziv *Nacrt hrvatske slovnice I, Glasovi i oblici u povijesnom razvoju*, dok je drugi, *Nacrt hrvatske slovnice II, Tvorba imenica u povijesnom razvoju*, dovršen 1948. u rukopisnom izdanju, a tiskan 1992. u Zagrebu. O prvom dijelu Jurišićeve gramatike Ham (2006: 197) donosi: “Slovnica pisana *korienskim* pravopisom ... nije se ni spominjati smjela, a kamoli upotrijebiti”, dok o oba dijela *Nacrta* naglašava: “U svoje vrijeme zbog političkih razloga bez pravog odjeka, Jurišićeva je slovnica i u naše vrijeme ostala bez bitnijeg odjeka, ali zbog jezikoslovnih razloga – riječ je o mladogramatičarskoj gramatici, metodološki zastarjeloj” (Ham 2006: 197). Premda sadrži više od 200 stranica, “Napomene” i tri glavna poglavlja, jezik kojim se Jurišić koristi te primjeri, prema Ham, primjeri su srbizama. A te je srbizme opisao Dalibor Brozović, koji je za tisak priredio drugo izdanje prvoga dijela *Nacrta* i napisao “Predgovor”, “Dopunske isprave” i “Bilješke”. Brozović (1992: V–XVIII) opisuje da su oni “postali zbog brzine ko-

jom je djelo imalo biti tiskano, ali i zbog dugogodišnjega historijata velikosrpskoga i unitarističkoga jezičnog pritiska i srpskog jezičnog utjecaja” (prema Ham 2006: 199). Ham upozorava kako Jurišić ne daje potpuni pregled hrvatskih slovnica te da “preskače” cijelo 19. st., kao i da je, zapravo, “na djelu ponešto ublažen režimski pogled na hrvatsku jezičnu povijest” (2006: 199). Također, u pogledu normativnih smjerova, Jurišić upućuje na maretićevski smjer (Ham 2006: 199). Autorica pojašnjava Jurišićev pristup:

Sve je to Jurišiću moralo biti poznato, a onda: zašto u endehazijskoj hrvatskoj slovnici živi ne samo maretićevština nego i posrbljeni oblici? Na to se pitanje može dati jednostavan i logičan odgovor: Jurišić je godinama, i to u godinama velikosrpskih unitarističkih pritisaka (...) bio profesorom Više pedagoške škole u Zagrebu i Splitu, Filozofskoga fakulteta u Zagrebu; kada je 1943. godine *okružnicom Ministarstva narodne prosvjete i zakonskom odredbom o olakšanju školovanja visokoškolicima vojnicima* iz 1944. morao napisati stručne knjige, posegnuo je za onim što je već za potrebe visokoškolske nastave imao napisano jer za drugo nije bilo vremena; to što je bilo napisano, napisano je u duhu svojega vremena, opterećeno unitarizmom i iskrivljenim pogledima na povijest hrvatskoga jezika. (Ham 2006: 199–200)

No, iako protkana srpskim primjerima, Ham ističe kako je ova gramatika važna jer predstavlja prvu našu gramatiku u kojoj se spominju fonetika i fiziologija glasa, što čini prve korake “prema suvremenom jezikoslovlju” (Ham 2006: 200). Osim toga, drugi dio gramatike slovi kao “jedina povijesna hrvatska tvorba koju imamo”, utvrđuje Ham (2006: 200).

3.2. RJEČNIK GOVORA OTOKA VRGADE

Božidar Finka u *Zborniku* se dotakao Jurišićeve dijalektološke djelatnosti. Među prvima je Jurišić opisao “čak 13 osobina kao isključivo obilježje čakavskoga narječja, a sve su potvrđene i u vrgadskom govoru” (Finka 1992: 43), čime je Jurišić nastojao dokazati da nije sasvim ispravna Rešetarova tvrdnja kako se otočani koriste štokavštinom. Više od 8000 leksema (Lisac piše o 8500 natuknica (2011: 14–15)) zabilježenih u *Rječniku govora otoka Vrgade* sasvim visoko pozicioniraju ovaj *Rječnik* u kontekstu hrvatske dijalektologije (Finka 1992: 43). Kada je riječ o sadržaju, Josip Lisac ističe da je u monografiji Jurišić obradio glasove, naglasak, oblike, tvorbu riječi, sintaksu i onomastiku, a kraj donosi i oglede govora (2011:

14–15). Građu za ovo djelo Jurišić je prikupljao od 1908. do 1960. godine, a osim romanizama, *Rječnik* sadrži germanizme, turcizme, grecizme i riječi podrijetlom iz drugih jezika. Puni naziv *Rječnik govora otoka Vrgade uspoređen s nekim čakavskim i nekim zapadnoštokavskim govorima* ukazuje na komparativnu osnovu djela “čime je Jurišić postao autor prvoga komparativnog hrvatskog dijalektološkog rječnika ... jer je veoma pouzdan, djelo je trajne vrijednosti i nezaobilazna značenja” (Lisac 2011: 14–15).

3.3. DRUGA VAŽNA DJELA

Važan su dio Jurišićeva rada svakako onomastička istraživanja o kojima je autor objavio nekoliko izvještaja i članaka, a kojima se bavio nakon Drugoga svjetskog rata (Lisac 2011: 17). Petar Šimunović u *Zborniku* se osvrnuo na autorov onomastički rad. Jurišić je radio na prikupljanju toponima jadranske obale – zapadne Istre, Lošinja, Cresa i pripadajućih otočića te šibenskog i kornatskog područja. Također se bavio toponimima, imena i prezimenima na Vrgadi, na temelju čega je Šimunović ustanovio da postoje dva sloja hrvatskog pučanstva koje je živjelo na Jurišićevu otoku (Šimunović 1992: 51). Nedo Grbin naglašava da je Jurišić, napisavši prvi opis glagoljskih spomenika Vrgade, iz “malobrojnih, šturih i oskudnih tekstova” uspio dati kvalitetne, nove podatke kojima je utvrdio “nova imena popova glagoljaša u Vrgadi te redosljed župnika i njihovih zamjenika od 1651. do 1832. i dalje do 1948.” (Grbin 1992: 67). Poznato je, a i u ovome radu već spomenuto, da je Blaž Jurišić autor znanstvenog djela *Psihologije pažnje* (1922, 1923), a o tome je u *Zborniku* osvrtao Tomislav Grgin (1992: 73–75). Za to Jurišićevo djelo Milovan Gavazzi piše kako je pregledna i zbita sintetičnost bitna značajka tog djela (Lisac 2000: 358). O odnosu Ivana Gorana Kovačića i Blaža Jurišića u *Zborniku* pisao je Josip Lisac (1992: 77–86), i to na temelju korespondencije dvojice suradnika, prijatelja i suvremenika, čiji se životni vijek uvelike razlikovao. No, koliko je jedan važan za povijest hrvatske književnosti i kulture, toliko je drugi važan za hrvatsku znanost i lingvistiku. A o povijesti Vrgade i Jurišićevu doprinosu upoznavanju tog otoka članak je napisao Lucijan Kos (1992: 87–102), koji je dao kvalitetan komentar o Jurišiću:

Prof. Blaž Jurišić osim iz svoje uže specijalizacije znanstvenog i stručnog rada dao (je) obilan prilog upoznavanju svog rodnog otoka Vrgade i to prvenstveno s aspekta historije, geografije, demografije i ostalih disciplina. Njegov rad možemo sažeti ovako:

- Kroz sva znanstvena i stručna djela prof. Jurišića proizlazi težnja o povijesnom razvoju lingvistike ove mikroregije – otoka Vrgade, bližeg i daljnjeg otočja sjeverne Dalmacije, kao i njihovih otočana, uključivši i stanovnike obale kopna i njezina neposrednog zaleđa.

- U svom plodnom i marljivom radu prof. Jurišić odlikovao se velikom ljubavlju za svoj rodni otok i njegove otočane ne samo s aspekta govora starih Vrgadinaca, već i iz drugih disciplina, a naročito toponomastike, onomastike i dr. U radu sa svojim suradnicima i studentima odlučno je tražio stručnost, jezičnu zakonitost umjerenost i savjesnost, jer je i živio u otežanim uvjetima kad se je tražilo neprirodno čistunstvo u jeziku i pravopisu.

- Mnogi naši književnici i historičari jezika, često suprotnih političkih mišljenja i uvjerenja u odnosu na ovog velikog pregaoca, priznavali su mu izuzetnu stručnost. Tako nedavno preminuli književnik Marin Franičević u svojim poznatim “Sjećanjima na prve ratne dane”, objavljenim 80-ih godina, kao i književnik Joža Horvat, moreplovac, rekli su za prof. Jurišića “...poznavajući ga kao izvanrednog stručnjaka ...njemu i kao čovjeku i humanisti nije se imalo što prigovoriti ...”

- Svoju je Vrgadu i zdušno i s velikim entuzijazmom znanstveno obradio, čime je ostavio novim pokoljenjima bogato nasljeđe ove u prošlosti razvijene mikroregije. (Kos 1992: 98)

4. ULOGA BLAŽA JURISIĆA U PROUČAVANJU I ZAŠTITI HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA

Petar Šimunović istaknuo je kako je Jurišić u “jezičnu arenu” ušao 1917., i to kao student koji podupire Tomu Maretića, a koji se zalagao za jezično jedinstvo Srba i Hrvata (1993: 232). Kao pravaš podupro je latinicu i ekavicu jer je upravo Starčević koristio takav izgovor. Međutim, vrlo je brzo Jurišić zaključio da Srbi ipak ne doživljavaju to jedinstvo kao i Hrvati (Šimunović 1993: 233). Ubrzo piše i svoj poznati tekst “Sve je dobro što oni napišu!” kao reakciju na jezični unitarizam što ga tada potiče srpska jezična politika na čelu s Aleksandrom Belićem (Šimunović 1993: 233). Važan je i Jurišićev stav koji zastupa u tridesetim godinama:

Koliko god hrvatski vukovci pokazuju otklon od srpskog unitarističkog poimanja jezika, gledajući kako se beogradski jezični tip nameće posvuda po Hrvatskoj, najodlučniji iskorak čini upravo Blaž Jurišić, prepoznavši u člancima

i jeziku tada osnovanog beogradskog časopisa *Naš jezik* kako se beogradski tip bezobzirno prenosi i nameće “celom našem narodu” (Šimunović 1993: 234).

Svoje stajalište, s kojim su se složili Stjepan Ivšić i Miroslav Krleža, obrazlaže Jurišić tako što napominje:

... književna (je) štokavština živjela u Hrvata prije Vuka Karadžića, a Karadžićevim je načelima dobila samo narodskiji oblik, što nije prednost, jer je Vuk u prijevodu Svetoga pisma morao često odstupiti od narodnoga jezika. Nije stoga Karadžić uveo u hrvatsku književnost narodni jezik, nego je ona od XV. stoljeća pisana živim narodnim jezikom, koji se upravo na toj književnosti izgrađivao i bogatio. (Šimunović 1993: 234)

Josip Lisac u 107. knjizi edicije *Stoljeća hrvatske književnosti*, koju je uredio Stjepan Damjanović, ponajbolje je sažeo Jurišićev lik i djelo te pokazao da je upravo preko Jurišićeva jezičnog rada hrvatska kultura bila povezana s europskom. Većina toga također je spomenuta u Šimunovićevu *Portretu*. U članku o lingvističkom radu Blaža Jurišića Josip Lisac tako smješta Jurišića u kontekst vremena u kojem je živio ističući pozicije na kojima je radio Jurišić:

Također se dosta angažirao u publicistici i u političkom radu (kao istaknuti pravaš), posebno pak uređivanjem listova i časopisa. Naročito je uređivanje *Hrvatske revije* od 1930. do 1941. značilo mnogo ne samo za Blaža Jurišića nego i za hrvatsku kulturu u cjelini, posebno zbog toga što je Jurišić kao urednik nastojao okupljati sve najbolje hrvatske pisce i učenjake toga doba. Ukupno uzevši, važan je i Jurišićev esejistički i kritičarski rad. (Lisac 2000: 357)

Kada je riječ o *Hrvatskoj reviji*, nezaobilazna je i sljedeća činjenica koju ističe Lisac, a koja ponovno ukazuje na Jurišićev karakter:

Poznato je da su 1932. g. s *Hrvatskom revijom* prestali surađivati ljevičari Miroslav Krleža i August Cesarec, ali je ljevičarske suradnje u *Hrvatskoj reviji* i dalje bilo (Dobriša Cesarić, Miroslav Feldman, Ivan Goran Kovačić itd.), svakako, prvenstveno zbog Jurišićeve želje da u svom časopisu okuplja sve najbolje hrvatske autore, bez obzira na njihove različite svjetonazorske poglede. (Lisac 2014: 153)

S obzirom na to da je godinama sve više radio na obrani hrvatskoga književnog jezika, godine 1936. Jurišić je bio jedan od sastavljača *Pravila* Društva “Hrvatski jezik”, a od 1938. sudjeluje u pokretu za hrvatski književni jezik, kojega je plod knjiga Petra Guberine i Krune Krstića o razlikama između srpskog i hrvatskog jezika (Lisac 2000: 359). Pokret je za svrhu imao:

... izraditi hrvatski pravopis koji bi se, po Jurišićevu shvaćanju, temeljio na fonetskom (fonološkom) načelu uz određene koncesije korijenskom (morfološkom) rješenju; izraditi hrvatsku slovicu, hrvatski rječnik i rječnik jedinstvenog normiranog nazivlja koji bi bio obvezatan u školama radi ukorjenjivanja hrvatske terminologije, koja je od XIX. stoljeća marljivo stvarana i sustavno rastakana u zajedničkoj državi. (Šimunović 1993: 234–235)

Nekoliko mjeseci 1941. godine Jurišić je bio na funkciji ravnatelja Hrvatskoga državnog ureda za jezik, tijekom koje je “nastojao spriječiti brzopleto uvođenje morfonološkoga pravopisa (jer) (...) zagovara umjereni fonološki pravopis za hrvatski jezik, i to kao prikladniji od morfonološkoga za tip jezika kakav je hrvatski” (Lisac 2000: 359).

Stjepan Babić u svom je članku opisao Jurišićeva razmišljanja o pravopisnoj problematici (1992: 61) s obzirom na to da je Jurišić 1941. godine, osim ravnateljavanja, bio član Povjerenstva za jezik, njegovu čistoću i pravopis. U tom vremenu Jurišić se “po crti svoga stručnoga i ljudskoga uvjerenja” opredijelio za fonološki pravopis premda bi možda bilo “oportunije”, smatra Babić, da se odlučio za morfološki oblik pravopisanja (1992: 61). No, Jurišić je svoj odabir lingvistički i praktično obrazložio:

Može se reći da je to učinio zato što je taj pravopis bio u upotrebi pa je na nj navikao; “Svi pravopisi svijeta čuvaju ustaljenu tradiciju, dok god se daje, samo se kod nas svaki čas mijenja pravopis” (Književni i narodni jezik, Omladina, XVII, 2, Zagreb, 1933: 17). (Babić 1992: 62)

Zato Babić ističe dvostruku štetu koja bi nastala promjenom pravopisa, a koju je opisao Jurišić, a to su prosvjetna (“Svi bi sadašnji Hrvati postali nepismeni, pa bi svi morali učiniti iznova pravopis” (Jurišić 1933: 17 prema Babić 1992: 62) i ekonomska šteta (“čitava književnost tiskana sadašnjim pravopisom morala bi se pretiskivati u drugi pravopis” (Jurišić 1933: 17 prema Babić 1992: 62). Jurišić je tada naglasio: “Ja bih osobno volio, da Hrvati nisu pred pedeset godina prešli na jači

fonetički pravopis, ali jer je pravopis stvar navike, a čitavo je naše živuće pokoljenje na nj naviklo, mislim da ga treba ostaviti na miru ...” (prema Babić 1992: 62). Jurišić je, sa stručnog stajališta, spomenuo i znanstvenu (“napredniji pravopis bio bi zamijenjen zastarjelim”) i praktičnu štetu (prema Babić 1992: 63). Babić ističe da je Jurišić bio osoba koja je čvrsto stajala iza svojih mišljenja i uvjerenja pa je tako još 1941. podnio “ostavku na mjesto ravnatelja Hrvatskoga državnog ureda za jezik” jer je osnovni zadatak Ureda i Povjerenstva za jezik, njegovu čistoću i pravopis bio izrada korijenskog pravopisa (Babić 1992: 64).

Šimunović piše kako je od 1941. do 1945. Jurišić napisao nekoliko jezikoslovnih političkih članaka u kojima je branio hrvatski književni jezik. Ponudili su mu bili tada i mjesto na Mudroslovnom fakultetu, no s obzirom na to da je Jurišić znao da je tamo politički postavljen, posao nije prihvatio, već se vratio na Višu pedagošku školu. Nakon toga odlazi na Institut za jezik JAZU (od 1949.) i stvara svoja najbolja djela, a na kojima je već ranije radio (Šimunović 1993: 235–236).

Važno poglavlje *Zbornika* u čast Blaža Jurišića predstavlja postumno objavljen članak Blaža Jurišića “Nad knjigom Jakše Ravlića: *Matica hrvatska* 1842-1962, Zagreb 1963.” (Batović 1992: 103–131). Urednik Batović naglasio je da je Jurišić u tom prilogu ispravljao i objektivizirao Ravličeva pisanja o radu Matice hrvatske jer je Jurišić kao član književnog odbora Matice (1925. – 1945.), urednik Matičina časopisa *Hrvatske revije* (1930. – 1941.) i tajnik Matice (1933. – 1936.) dobro iznutra poznao prilike (Batović 1992: 103, 106).

Jurišić se u svojem sociolingvističkom radu istaknuo gledištima i zalaganjem za samobitnost hrvatskog jezika (Lisac 2011: 11). Čitao je literaturu, razvijao vlastita početna stajališta i ideje, konstantno se razvijao. Tomu svjedoči velik broj jezikoslovnih, književnih, psiholoških i političkih knjiga, članaka i tekstova koje je Jurišić publicirao, kao i korespondencija koju je vodio sa svojim suvremenicima, u kojoj je bez zadržke iznosio vlastito argumentirano mišljenje (Lisac 2011: 11–19). Jurišić je važan kao esejist, kritičar, publicist i kao politički djelatnik, ističe Lisac, a posebice kao desetogodišnji urednik *Hrvatske revije*, što je značilo “mnogo ne samo za Blaža Jurišića nego i za hrvatsku kulturu u cjelini, posebno zbog toga što je Jurišić kao urednik nastojao okupljati sve najbolje hrvatske pisce i učenjake toga doba” (Lisac 2011: 11). Jurišić se također kritički osvrtao na kazalište pa je tako pisao o Krleži i Begoviću.

Iako je u počecima lingvističkog rada surađivao s Tomom Maretićem na *Rječniku* i 1919. napisao članak “Za književno jedinstvo” (jer je tada bio aktualan prijedlog za usvajanje zajedničkog jezika i pisma u hrvatske i srpske književnosti), ubrzo je uvidio opasnost od unitarizma te je isticao da je protiv naglih jezičnih forsiranja,

zalagao se za hrvatski književni jezik i ijekavštinu (Lisac 2011: 12–13). U vremenu kada je bio ravnatelj Hrvatskoga državnog ureda za jezik (1941.) nije podržao naglo prodiranje morfonološkog pravopisa u jezik, već je bio sklon umjerenom fonološkom, pa je zbog uvođenja korijenskog pravopisa podnio i ostavku.

Božidar Finka (1992: 133) u osvrtima na članke objavljene u *Zborniku* (Batović 1992), opisao je Jurišića “kao iznimnoga znanstvenoga i kulturnoga pregaoca, društvenoga i nacionalnoga barda, ... izuzetno moralnoga lika”, što je pokazano u *Zborniku*. Tome u prilog idu i komentari Šimuna Jurišića objavljeni u *Hrvatskoj reviji*. Šimun Jurišić (2007: 127–130) opisao je na koji je način Blaž Jurišić održavao Maticu hrvatsku i *Hrvatsku reviju* nadstranačcima, što je izrazito važno za vrijeme u kojem je Jurišić djelovao. Jurišić se zalagao za očuvanje hrvatskog jezika, ali je isto tako omogućio književnicima drugačijih političkih opredjeljenja objavljivanje tekstova u *Hrvatskoj reviji* (2007: 128). Šimun Jurišić (2007: 127) ističe kako je Blaž Jurišić bio mišljenja da “narodna ustanova kao Matica hrvatska ne smije zaploviti isključivo jednom strujom, jer bi onda prestankom ove prestala i ona”. Time je Blaž Jurišić pokazao svoju objektivnost, uravnoteženost i prihvaćanje drugoga, čime je potvrđena i Finkina misao o njegovu izrazito moralnome liku.

Josip je Lisac zaključio (2014: 156):

Rad Blaža Jurišića u cjelini je vrlo opsežan, izvanredno važan u jezikoslovlju, sasvim nezanemariv u publicistici, u književnoj kritici i u obradbi kulturne i političke povijesti, spomena vrijedan u području psihologije, vrlo velik u uredničkoj dionici, bez beletrističkih i prevoditeljskih ambicija, plodan u odnosu prema drugima.

5. ZAKLJUČAK

Ovim su radom ukratko prikazani život i djela poznatoga hrvatskog jezikoslovca 20. stoljeća, Blaža Jurišića. Kao jezikoslovac napisao je prvu povijesnu slovniceu hrvatskog jezika (glasovi, oblici, tvorba imenica) *Nacrt hrvatske slovnice I i II* (1944., 1992.), zatim prvi dijalektološki rječnik nekog otoka – *Rječnik govora otoka Vrgade* u dva sveska, temeljen na poredbenom pristupu (1966., 1973.), te više vrlo vrijednih onomastičkih radova. Osim što se bavio jezikoslovljem, uređivao je *Hrvatsku reviju* Matice hrvatske i time dao znatan prinos kulturnomu životu u Hrvatskoj. Bio je dio Pokreta za hrvatski književni jezik (1938.) te je s Krunom Krstićem i Petrom Guberinom pridonio spoznajama na kojima se 1967. temeljila *Deklaracija*

o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika. Bio je i ravnatelj Državnog ureda za jezik i po znanstvenoj se savjesti tog položaja i odrekao. Svime je time dao znatan prinos njegovanju hrvatskog jezika. U svojem znanstvenom radu pokazao se vrlo upućenim i savjesnim znanstvenikom. Pokazao se poznavateljem poredbenog jezikoslovlja (u mladogramatičarskoj tradiciji) sposobnim prvi primijeniti načela europske znanosti na opis hrvatske slovnice. Istakao se i kao izvrstan dijalektolog koji je marljivo proučavanje govora svojega rodnog otoka Vrgade umio staviti u poredbeni dijalektološki okvir. Stekao je znatne zasluge i na proučavanju hrvatskog nazivlja pa tako i u djelatnosti vrlo bitnoj za hrvatsku kulturu i gospodarstvo, a koja ih izrazito povezuje s međunarodnom komunikacijom, kao što je pomorstvo. Za svoje se znanstvene, političke i moralne stavove imao hrabrosti i javno zalagati pa i podnositi posljedice toga javnog zalaganja. Svojim znanstvenim i kulturnim djelovanjem Blaž Jurišić pripada hrvatskoj, kao i široj europskoj kulturnoj i znanstvenoj sredini. Naposljetku, može se zaključiti da je Blaž Jurišić ostvario vrlo znatan prinos hrvatskoj kulturi, a i njezinoj europskoj dimenziji. Ovaj je rad samo kratak pregled njegova života i rada, tj. djela koje su cijenili i visoko ocjenjivali drugi onodobni i današnji znanstvenici i stručnjaci.

LITERATURA

- BABIĆ, Stjepan i Dalibor BROZOVIĆ. 1989. "Iz bliske prošlosti našega jezika (III)". *Jezik* 37, 4: 118–121.
- BABIĆ, Stjepan. 1992. "Jurišićeva razmišljanja o pravopisnoj problematici". *Blaž Jurišić (1891 – 1974). Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Život i djelo Blaža Jurišića održanoga u Vrgadi 13. srpnja 1991.* Gl. ur. Šime Batović. Zadar: Matica hrvatska – Ogranak Zadar: 61–65.
- BATOVIĆ, Šime (gl. ur.). 1992. *Blaž Jurišić (1891 – 1974). Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Život i djelo Blaža Jurišića održanoga u Vrgadi 13. srpnja 1991.* Zadar: Matica hrvatska – Ogranak Zadar.
- BROZOVIĆ, Dalibor. 1992. "O Jurišićevu "Nacrtu hrvatske slovnice"". *Blaž Jurišić (1891 – 1974). Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Život i djelo Blaža Jurišića održanoga u Vrgadi 13. srpnja 1991.* Gl. ur. Šime Batović. Zadar: Matica hrvatska – Ogranak Zadar: 37–42.
- BROZOVIĆ, Dalibor. 1992. "Predgovor". *Nacrt hrvatske slovnice (Blaž Jurišić).* Zagreb: Matica hrvatska: V–XVIII.
- ČAČE, Slobodan. 2009. "Najstarija naseljenost otoka Vrgade i prvi spomen njegova imena". *Toponimija otoka Vrgade.* Zadar: Centar za jadranska onomastička istraživanja Sveučilišta u Zadru: 61–68.
- DAMJANOVIĆ, Stjepan (ur.). 2011. *Rasprave i članci: Blaž Jurišić i Mate Hraste. Stojljeća hrvatske književnosti* (priredio: J. Lisac). Zagreb: Matica hrvatska.
- DAMJANOVIĆ, Stjepan. 2016. *Izvori i rukavci.* Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- FINKA, Božidar. 1992. "Dijalektološka djelatnost Blaža Jurišića". *Blaž Jurišić (1891 – 1974). Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Život i djelo Blaža Jurišića održanoga u Vrgadi 13. srpnja 1991.* Gl. ur. Šime Batović. Zadar: Matica hrvatska – Ogranak Zadar: 43–50.
- GRBIN, Nedo. 1992. "Jurišićeva obrada glagoljskih spomenika otoka Vrgade". *Blaž Jurišić (1891 – 1974). Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Život i djelo Blaža Jurišića održanoga u Vrgadi 13. srpnja 1991.* Gl. ur. Šime Batović. Ur. Šime Batović. Zadar: Matica hrvatska – Ogranak Zadar: 67–71.
- GRGIN, Tomislav. 1992. "Blaž Jurišić pisac prvoga objavljenoga znanstvenog djela naše psihologije". *Blaž Jurišić (1891 – 1974). Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Život i djelo Blaža Jurišića održanoga u Vrgadi 13. srpnja 1991.* Gl. ur. Šime Batović. Zadar: Matica hrvatska – Ogranak Zadar: 73–75.
- HAM, Sanda. 2006. *Povijest hrvatskih gramatika.* Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- JURIŠIĆ, Blaž. 1944. *Hrvatska slovnica.* Zagreb: Matica hrvatska.

- JURIŠIĆ, Blaž. 1953. "Starohrvatska imena dvaju naših otoka". *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti: 235–251.
- JURIŠIĆ, Blaž. 1962. "Glagoljski spomenici otoka Vrgade". *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti: 85–185.
- JURIŠIĆ, Blaž. 1966. *Rječnik govora otoka Vrgade – I. dio*. Zagreb: JAZU.
- JURIŠIĆ, Blaž. 1973. *Rječnik govora otoka Vrgade – II. dio*. Zagreb: JAZU.
- JURIŠIĆ, Blaž. 1992. *Hrvatska slovnica* (pretisak). Zagreb: Matica hrvatska.
- JURIŠIĆ, Šimun. 2007. "Blaž Jurišić kao književni kroničar i kritičar". *Hrvatska revija: dvomjesečnik Matice hrvatske* 7, 3: 127–130.
- KOS, Lucijan. 1992. "Prinosi upoznavanju povijesti otoka Vrgade". *Blaž Jurišić (1891 – 1974). Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Život i djelo Blaža Jurišića održanoga u Vrgadi 13. srpnja 1991.* Gl. ur. Šime Batović. Zadar: Matica hrvatska – Ogranak Zadar: 87–102.
- LISAC, Josip. 1992. "Blaž Jurišić i Ivan Goran Kovačić". *Blaž Jurišić (1891 – 1974). Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Život i djelo Blaža Jurišića održanoga u Vrgadi 13. srpnja 1991.* Gl. ur. Šime Batović. Zadar: Matica hrvatska – Ogranak Zadar: 77–86.
- LISAC, Josip. 1994. *Hrvatski jezik i njegovi proučavatelji*. Split: Književni krug.
- LISAC, Josip. 2000. "Lingvistički rad Blaža Jurišića". *Dubrovnik*, 11 (3/4): 357–362.
- LISAC, Josip. 2011. "Predgovor". *Rasprave i članci: Blaž Jurišić i Mate Hraste. Stoljeća hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska: 11–21.
- LISAC, Josip. 2011. "Hrvatski jezik prije stotinjak godina, Ivo Andrić i Blaž Jurišić". *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 37 (2): 443–449.
- LISAC, Josip. 2014. "Antun Nizeteo i Blaž Jurišić". *Zadarska smotra* LXIII, 3: 151–157.
- LISAC, Josip. 2016. *Dijalektološki i jezičnopovijesni ogledi*. Zagreb: Matica hrvatska.
- RAKO, Biserka. 1992. "Popis radova dra Blaža Jurišića". *Blaž Jurišić (1891 – 1974). Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Život i djelo Blaža Jurišića održanoga u Vrgadi 13. srpnja 1991.* Gl. ur. Šime Batović. Zadar: Matica hrvatska – Ogranak Zadar: 25–35.
- STEPANIĆ, Željko. 2005. "Hrvatsko pomorsko nazivlje od početaka do polovice 19. stoljeća". *Naše more* 52, 5–6: 248–257.
- ŠIMUNOVIĆ, Petar. 1974. "Blaž Jurišić (1891–1974)". *Slovo* 24: 233–235.
- ŠIMUNOVIĆ, Petar. 1992. "Blaž Jurišić u ogledalu onomastičkih istraživanja". *Blaž*

- Jurišić (1891 – 1974). Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Život i djelo Blaža Jurišića održanoga u Vrgadi 13. srpnja 1991.* Gl. ur. Šime Batović. Zadar: Matica hrvatska – Ogranak Zadar: 51–59.
- ŠIMUNOVIĆ, Petar. 1993. “Blaž Jurišić (1891–1974)”. *Portreti hrvatskih jezikoslovaca*. Zagreb: Hrvatski radio: 231–238.
- VINCE, Zlatko. 1992. “Životni put Blaža Jurišića”. *Blaž Jurišić (1891 – 1974). Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Život i djelo Blaža Jurišića održanoga u Vrgadi 13. srpnja 1991.* Gl. ur. Šime Batović. Zadar: Matica hrvatska – Ogranak Zadar: 17–24.

*BLAŽ JURIŠIĆ AS A LINGUISTIC EXAMPLE OF CONNECTION BETWEEN
CROATIAN WITH EUROPEAN CULTURES*

LINA MALEK

SUMMARY

Blaž Jurišić from the island of Vrgada undoubtedly contributed to the Croatian culture and science of the 20th century. Therefore, the paper aims to give a brief overview of Jurišić's life and work according to the available relevant literature and, based on what was presented, try to place Jurišić in the European context. Many scientists and experts have dealt with Jurišić's work and, most of all, Prof. Josip Lisac. Jurišić thus proved to be a connoisseur of comparative linguistics (in the young grammar tradition), capable of being the first to apply the principles of European science to the description of Croatian grammar (1944, 1992). He was also an excellent dialectologist who skillfully placed the hard work on studying his native Vrgada island's speech in a comparative dialectological framework (1966, 1973). He was also the editor of the Croatian journal *Matica hrvatska* (1930-1941) for several years. Jurišić also gained significant merit in studying Croatian terminology, including maritime affairs, an important activity for Croatian culture, economy and international communication. Therefore, based on the paper, it is justified to say that Blaž Jurišić belongs to the Croatian and a broader European cultural and scientific context.

KEYWORDS:

*Blaž Jurišić, Croatian language,
Croatian culture, linguistics*

OSNOVNE FONOLOŠKE I MORFOLOŠKE ZNAČAJKE GOVORA JEZERA U SJEVEROZAPADNOJ BOSNI

SAMRA MUJANIĆ

Pedagoški fakultet Univerziteta u Bijaću
Žegar, Luke Marjanovića bb, BA-BIH – 77 000 Bihac
samra.hrnjica@pfb.unbi.ba
samra.hrnjica@gmail.com

UDK: 811.163.4(439.55 Jezera)'34
811.163.4(439.55 Jezera)'366
811.163.4(439.55 Jezera)'282
Stručni članak
Primljen: 12. 10. 2020.
Prihvaćen: 5. 10. 2021.

U radu se opisuje govor Jezera, mjesta smještena u sjeverozapadnoj Bosni, posebice na fonološkoj i morfološkoj razini. On pripada zapadnom, novoštokavskom ikavskom dijalektu. Istaknute su one značajke u kojima se analizirani govor (ne) podudara s ostalim govorima bihačkoga kraja, ali i sjeverozapadne Bosne.

KLJUČNE RIJEČI:

*novoštokavski ikavski govori,
fonologija, morfologija, govor
Jezera*

1. UVOD

Jezero je smješteno iznad desne obale rijeke Une, sjeverozapadno od Bihaća, od kojega je udaljeno 12 kilometara. Istraživanje je provedeno u nekoliko navrata (u periodu od 2010. do 2019. godine), a dio rezultata objavljen je u doktorskoj disertaciji autorice rada koja je obranjena u Zadru 2019. godine.¹ U ovome radu posebno su istaknute fonološke i dijelom morfološke osobitosti ovoga mjesta, a u budućnosti će biti analizirana sintaksa i bogat leksik ovoga kraja. Selo Jezero, promatrano i u povijesnoj i u suvremenoj perspektivi, vrlo je zanimljivo. Od govornika saznajemo i brojne predaje o naseljavanju ovoga područja, koje je prije dolaska Turaka bilo većinom nenaseljeno. Jedna od njih govori o doseljavanju muslimana iz Like: “Ima i onih koji su došli pet do dvanes, ko ne pređe preko brda, ostaje u Lici – Ilija je, ko pređe u Bosnu – Alija je” (F. Veladžić, 2017. godine). Kod Lopašića pronalazimo i ove podatke: “Posljednji doseljenici Muhamedove vjere dodjoše iz Hrvatske g. 1791. nakon Svištovskog mira, kojim je turska država izručila Austriji krajeve oko Cetina, Rakovice, Drežnika i Lapca. Tom prigodom doseliše se **muhamedovci iz Srba u Jezero kod Ostrožca na Uni**, te se od to doba mjesto takodjer zove Srbljani², a muhamedovci od Cetina dodjoše mnogobrojno u Malu Kladušu i u Todorovo” (Lopašić 1890: 25). Lopašić nadalje navodi: “prazna mjesta na Krajini posjedoše dielom Turci vojnici, najvećima pak odagnani iz Like Turci” (Lopašić 1890: 28). Podrijetlo naziva ovoga mjesta vezuje se za prirodno jezero, a toponim Srbljani ukazuje na podrijetlo dijela stanovništva doseljena iz Srba (Hrvatska).

O dosadašnjim istraživanjima govora bihaćkoga područja bilo je riječi u radovima o govorima (sjevero)zapadne Bosne, u kojima bihaćko područje nije bilo zasebno istraženo. Najviše podataka nam svakako pruža Pecina studija *Ikavskošćakavski govori zapadne Bosne I i II*, s tim da je u obzir uzeto samo istraživanje ikavskih šćakavskih govora ovoga područja budući da mu je to bila volja i da su u to vrijeme Petrović i Dešić završavali svoja ispitivanja ijekavskih govora istoga područja. U drugoj knjizi *Bosanskohercegovačkog dijalektološkog zbornika* (1979.) opisani su govori sjeverozapadne Bosne. Kako ističe Dragomir Vujičić u “Uvodnim napomenama”, ne radi se tu o iscrpnom dijalektološkom opisu govora, već o opisu značajnijih dijalekatskih promjena sa spomenutoga prostora, kao i o važnijim napomenama. Još dalje u prošlosti, važne podatke iz 13 upitnika bihaćkoga područja nalazimo u okviru ankete

¹ Doktorska disertacija *Fonologija i morfologija govora bihaćkog područja* izrađena je pod mentorstvom prof. dr. Josipa Lisca.

² Današnji Srbljanski plato čine sela Spahići, Kostela, Jezero, Donji Srbljani (Cazin Srbljani), Gornji Srbljani i Brkići.

Pitanja o govoru prostoga naroda, koju je izdala Direkcija bosanskohercegovačkog Zemaljskog muzeja 1897. godine. Još je nekoliko radova u kojima su govori bihaćkoga područja bili dijelom istraživanja, a u novije vrijeme oni su podrobno istraženi i opisani u navedenoj doktorskoj disertaciji autorice rada.

2. METODOLOGIJA

Istraživanje je provedeno na temelju dijalektološkoga upitnika pripremljena za tu prigodu. Sa svakim je ispitanikom snimljeno nekoliko minuta slobodnoga govora koji je potom uspoređen s podacima dobivenim upitnikom i na temelju kojega su analizirane fonetske i morfološke osobitosti jezerskoga govora. Građa prikupljena na terenu u obradi je uspoređena s postojećim opisima novoštokavskih ikavskih govora. Ispitanici pripadaju starijim dobnim skupinama (65 – 100 godina), a vodilo se računa o tome da su svi rođeni i odrasli u istraživanome dijalektološkom punktu i nisu iz istoga izbivali duže od pola godine. Cilj je bio pronaći što starije informatore koji su dosta vezani za selo, odnosno koji su u što manjoj mjeri pismeni ili potpuno nepismeni.

3. FONOLOGIJA

3.1. VOKALIZAM

3.1.1. INVENTAR I DISTRIBUCIJA

Samoglasnički inventar jezerskoga govora sastoji se od pet vokala (*a, e, i, o, u*) i silabema *r*. Mogu biti dugi ili kratki, naglašeni ili nenaglašeni, a distribucija je uglavnom slobodna – mogu se naći u inicijalnoj, medijalnoj i finalnoj poziciji unutar riječi.

3.1.2. REALIZACIJA SAMOGLASNIKA

Neki se samoglasnici mogu realizirati nešto zatvorenije, a najčešće je to dugi samoglasnik *a* (*ā*), u naglašenoj i nenaglašenoj poziciji, dok se samoglasnik *e* u nenaglašenom položaju može realizirati djelomično zatvoreno.

Zatvorenija artikulacija samoglasnika ovjerena je u primjerima *rā̄dla, zā̄štitu, glā̄va, kō̄ni*, kao i *iškō̄lā̄ti*. Dugo *a* najčešće ima zatvoreniju artikulaciju, a u zabilježenom materijalu ne pronalazimo primjere kratkoga zatvorenog samoglasnika *a*. Peco za područje Srbljana navodi samo jedan slučaj kratkoga zatvorenog *a*: *mā̄^okneš* (Peco 2007:

149). Samoglasnik *e* ne zna za otvoreniji izgovor, ovjeren je tek primjer *mêso*, što prisujemo utjecaju govora Cazinske krajine, gdje je ova pojava učestala.³ Djelomično zatvoreniju artikulaciju bilježimo u primjeru *peđèset*.

3.1.3. SAMOGLASNIČKE REDUKCIJE

Primjeri redukcije nenaglašenih samoglasnika vrlo su česti, što predstavlja tipičnu fonološku osobinu govora sjeverozapadne Bosne, a češće su reducirani samoglasnici u kratkom nenaglašenom slogu nakon naglaska. Zbog samoga položaja obično je i najčešće reduciran samoglasnik *i*, što pokazuju mnogobrojni primjeri u različitim kategorijama riječi u govoru Jezera: *rádlo, je l, gònti, četri, prebácli me, zemúnca, pružla se, vrátli, gòntli, rádla, kúpila, kàšne* ‘kasnije’, *kìsella, men, ràčunce imat, òslobodlo se, uvèntlo, ùginla* itd.

Iz navedenih primjera može se zaključiti da je samoglasnik *i* najpodložniji redukciji u slogu poslije naglaska, a redukcija je najčešće zabilježena u medijalnom položaju, mada ima i primjera u finalnom položaju (imperativ, zamjeničke i glagolske enklitike). Navedeni primjeri odnose se na potpunu redukciju nenaglašenoga samoglasnika, a ona može biti i djelomična u različitim kategorijama riječi – gl. pridjev radni: *nòs'la, dòn'la*, imenice: *gòd'ne, udòv'ca, mđt'ka*, infinitiv glagola: *mìs'l'ti, dònijēt', kúp'ti*. Djelomična redukcija potvrđena je najčešće iza naglaska i vezana je za medijalnu poziciju unutar riječi, osim primjera *dònijēt'*, u kojem je redukcija potvrđena u finalnom položaju.

Redukciji je podložan i samoglasnik *u* u zanaglasnom položaju u obliku imenice *žèldac*. Samoglasnik *e* potpuno je reduciran u unutrašnjim slogovima u primjerima *matrijāl* ‘materijal’ i *pedèst māraka*. U govoru Jezera bilježimo tzv. *allegro*-oblike, iako se slični primjeri mogu podvesti pod oblike nastale nakon redukcije samoglasnika *e* i drugih glasova⁴: *Kùš sàdē?* ‘Kud ćeš sad?’, *Kùš vāmo?* ‘Kuda ćeš ovamo’ i sl. Nakon što je samoglasnik *e* izgubljen iz enklitičkoga oblika glagola dolazi do određenih fonetskih promjena.

Samoglasnik *o* čini specifikum reduciranosti u prednaglasnoj poziciji u riječi u različitim kategorijama: *nākō, vākō, vāmo, vlikō* ‘ovoliko’, *vlišnī* ‘ovolišni’ i *u vā dōba*,

³ Na području Cazinske krajine nalazimo otvoreno *e* (e), ako je pod akcentom, u dugim slogovima na mjestu staroga prednjeg nazala i staroga *e*: *mêso, lêda, pétak*.

⁴ “U hrvatskoj dijalektološkoj literaturi takve se pojave opisuju kao redukcije više glasova, a u ovom su radu obrađeni kao *allegro* oblici u kojima ne dolazi do redukcije, nego su to drugi oblici riječi, koji su skraćeni, što zbog brza izgovora, što zbog česte upotrebe (Kapović, usmeno). Pritom najčešće od višesložnih nastaju jednosložne ili dvosložne riječi.” (Ćurković 2014: 50)

u vĕ žĕne, u nŭ sŏbu, nà nāj svĭt. Potpuna redukcija ovjerena je u oblicima zamjeničkih i priložnih riječi, u incijalnom i medijalnom položaju, a češće samo u incijalnom: *nà vme terĕnu, vámo, nàkŏ, vākŏ, vākā*. Redovita je na dočetu riječi u primjeru *nĕg*.

Djelomična redukcija samoglasnika *a* ovjerena je u finalnom položaju, *svíć^a*, a potpuna u inicijalnom, *spìrĭn* ‘aspirin’, *Mĕrika* ‘Amerika’ i u medijalnom slogu, *kázti*.

3.1.4. ZAMJENE SAMOGLASNIKA

U govoru Jezera ovjerene su različite samoglasničke zamjene, češće kod nenaglašenih samoglasnika: *a > e: nŏćes, ŏgreda, zašeráfiti, hāmen* ‘haman, skoro’; *a > o: čòrapa*; *e > a: desĕtaro, kod māne, cĭpale*; *e > o: vrúćo, kŏjŏ*; *i > u: munára*; *i > e: mĕdecĭnska, beciklo*; *o > u: kŭfĕrta, dŏktŭr*; *o > a: apatĕka, ŏdaše* ‘odoše’ i sl.

3.1.5. IZBJEGAVANJE ZIJEVA ILI HIJATA

U govoru Jezera hijat se izbjegava sažimanjem samoglasničke skupine ili umetanjem sekundarnih suglasnika (rjeđe):

ao > ŏ: *ŏšŏ, rĕkŏ, pŏslŏ, nàstŏ*;

eo > ŏ: *prĕjŏ*;

ao > ā: *zāva*;

ae > ĕ: *jedānĕs, dvānĕs, trinĕs*. Ova pojava zabilježena je u gotovo svim oblicima prirodnih brojeva u drugoj desetici.

eo > ŏ: *dŏvŏ, pĕpŏ, vĕsŏ, dĕbŏ*.

U primjerima *sāvone, ŭzevo, pāvno* radi uklanjanja zijeve umetnuto je *v*.

3.1.6. REFLEKSI JATA

Govor Jezera, kao i ostali govori ovoga dijela sjeverozapadne Bosne, pripada zapadnome, novoštokavskom ikavskom dijalektu, čije je glavno vokalno obilježje ikavski refleks jata. Usto, naglašava se brojnost neikavizama u korist ekavske ili (i)jekavske zamjene. “Čak se može pomisliti da ikavska zamjena zapadnoštokavskog diftonškog jata nije u zapadnoj Bosni bila provedena dosljedno kao drugdje na ikavskim tereni-ma” (Lisac 2003: 51). S druge strane, suživot s doseljenicima (i)jekavcima mogao je uvelike utjecati na navedena odstupanja.

U jezerskom je govoru zamjena fonema **ě* samoglasnikom *i* primarna, a ovaj govor

bilježi manja odstupanja od ikavske zamjene u odnosu na ostale govore bihaćkoga područja (Mujanić 2019). Ikavski odraz ovjeren je u mnogim korijenskim morfemima: *zàditi*, *bisan*, *dīd*, *ujidati*, *snīg*, *grīhota*, *likovi*, *cípati*, *cvíce*, *diliti*, *divōjka*, *líp*, *līto*, *mlíko*, *pròlice*, *sikira*, *lišnāk*, *dītelnā*, *mínati*, *namíscati*, *pòprīko*, *ūrītko*, *klišta*, *naslídla*, *ždrībe*, *trīska*. Ovaj je refleks jata potvrđen i u tvorbenim morfemima glagola na kraju infinitivne osnove i gl. pridjeva radnog: *živiti* (uz *živsti*) *lètiti*, *vīdila* (uz *vīdla* i *vīžala*); u finalnom položaju priloga *gōri*, *dōli*, *pōslī*, *óndi*, *nīgdi*; u oblicima brojeva: *dvī*. Oblici glagola ‘jesti’ imaju likove *jídēm*, *pòjist*, *nàjist*, a i imenica u značenju ‘ono što se jede’ također ima ikavski refleks jata: *jīlo*. U prefiksima je često potvrđen ikavski oblik: *prībrati*, *prīmrišla*, *prīpala*; redovito je *prīko*, *pòprīko*, kao i *nāprīd*, ali *īspred*. Oblik glagola *sekirati*, kao i oblik imenice *sekirácija*, redovito ima ikavsku formu, *sikirati* – *sikirácija* – *sikiráncija*. Prezent glagola ‘smjeti’ redovito ima oblike *smīm* i *smídēm*, *smídēš*, *smī* i *smiē*, *smídēmo*, *smīte* i *smídēte*, *smīju* i *smidū*.

Ovjereni su brojni primjeri u kojima *ě* > *jē* u dugim slogovima: *zvjēzda*, *djēte*, *svjēt*, *sjēno*, *bjēlo*, *cjēli* i dr.

Potvrđeni su i ekavski oblici – u oblicima imenica: *vrēme*, *smēna*, *nēdeļa* (uz *nēdļa*); oblicima pridjeva: *vrédna*; u oblicima brojeva: *dve*, *ōbe*; u oblicima glagola: *slēduje*, *pogrēšti*; u oblicima priloga: *pōsle*, *lēvo*, *dōle* (uz češće *dōli*), *óvde*.

3.2. KONSONANTIZAM

3.2.1. INVENTAR I DISTRIBUCIJA

Konsonantski inventar jezerskoga govora sastoji se od sljedećih fonema: *j*, *l*, *l̥*, *m*, *n*, *ń*, *v*, *r* i *b*, *p*, *d*, *t*, *g*, *k*, *z*, *s*, *ž*, *š*, *ẓ̌*, *č*, *č̣*, *ć*, *f*, *x*, *c*. Svaki suglasnik se može naći u inicijalnom, medijalnom i finalnom položaju u riječi.

3.2.2. FONEM X

Govori zapadnoga dijalekta većinom su u procesu gubljenja fonema *x* u svojim stavima ili je taj proces pri kraju. Obično prelazi u *v*, *j* ili *k*. U nekim se govorima ipak čuva u svim pozicijama (usp. Lisac 2003: 53, Jahić 2000: 32–39), dok se kod Bošnjaka redovito čuva oslabljeni izgovor. U govoru Jezera suglasnik *x* je dosta stabilna jedinica kosekantskoga inventara i dosljedno se čuva. U nekim se primjerima navodi oslabljeni izgovor, a ovjeren je u svim pozicijama u riječi: a) u inicijalnom položaju: *xrána*, *xāljinika*, *xājduk*, *xōšēf* ‘hōšaf, kompot od suhoga voća’, *xāambar*, *xūpetan*; b) u medijalnom položaju: *Bixāć*, *kāxva*, *kūxa*, u *kūxinji*, *malēxna*, *snāxa*, *mōxunje*, *sāxat*,

raxāt, prōpuxa, rūxo, naxránti; c) u finalnom položaju: *sābax, sirōmax, pōglūx, svīx*, kao i *gr̥x̄, kr̥x̄, tēspx̄*. Najčešće se gubi u finalnom položaju u riječi: *u ní, òdma, nāma* ‘odmah’, *tēspx̄, māšālā, òvī gōđīna*.

Suglasnička skupina *xv* sačuvana je u oblicima imenice *kāxva*, dok su u izvedenim oblicima potvrđeni primjeri *s f – kafēíaci*.

Umjesto *xv* češće imamo *f*: *fāla, fāta, prēfati, vājik te fālīm, fāćajū* ‘hvataju’.

Zamjene su suglasnicima *v* i *j* rijetke. Potvrdili smo samo jedan primjer zamjene suglasnikom *v*: *u glīvo dōba*, dok je češća zamjena stražnjonepčanim eksplozivnim suglasnikom *k* u riječima orijentalnoga podrijetla: *māksūz, māksūs, māksuzīle* ‘ar. *māhsūs, māhsūz*’.⁵

3.2.3. FONEM F

U novoštokavskom ikavskom dijalektu fonem *f* nije stabilna jedinica konsonantskoga inventara te ga uglavnom nema, osim u bošnjačkim govorima, ili je ograničen na onomatopeje i tuđice (Lisac 2003: 53). U zapadnobosanskim ikavskim govorima čuva se u svim pozicijama (Peco 2007), a i u ijekavskim se, bez obzira na nepostojanje fonema *x*, najčešće čuva ili mijenja drugim glasom (Dešić 1976). Prisutan je i u ostalim bosanskohercegovačkim govorima.⁶

U govoru Jezera, jednako kao i u ostalim bihačkim govorima, ovjeren je u svim pozicijama u riječi: a) inicijalnoj: *fājina, fno, fāmīlija, fārba, filžāni, fēner, frājer, filīm, fōl*; b) medijalnoj: *talēfon, čifut* ‘škrtica’, *kiflice, sōfa, māšrafe, trēfi*; c) finalnoj: *čāšaf, škāf, šērāf, štōf*.

⁵ V. Škaljić 1966.

⁶ Peco za istočnu Hercegovinu navodi postojanje ovoga glasa u mjestima gdje se čuva i *x* (2007b: 118), a u centralnohercegovačkom ga imaju svi predstavnici, naravno, uz supstitucije *s v* i *p* (rjeđe) u katoličkim govorima. Međutim, postojanje ovoga glasa najstabilnije je u muslimanskim govorima: “Ako postoje neke govorne osobine koje odvajaju naše muslimane, ne samo centralne Hercegovine, nego i inače na našem jezičnom području, od pripadnika drugih vjeroispovijesti – to je, svakako, izgovor ovih glasova (*x* i *f*, istaknula S. M.)” (2007b: 306). Zapadnohercegovačka štakavština čuva fonem *f* u govoru Muslimana i Hrvata (sa suspditentima) (2007c: 166). U govorima tešanjsko-maglajskog kraja “fonem *f* je sastavni dio suglasničkog sistema istraživanih govora a njegove fonetske realizacije ne odstupaju od artikulacijskog standarda bosanskog jezika” (Bulić 2013: 135). U ijekavskoštakavskim je prisutan u govoru Muslimana, iako nije nepoznat ni govorima Srba, koji ga mijenjaju sa *v* (Jahić 2002: 107). Za ostale v. Peco 2007: 376.

Za hrvatske govore Lisac (2003: 53) navodi pojavnost ovoga fonema u govorima moliškoga područja, u bačkih Bunjevaca, u Mrkoplju, u Ninu, u Sućurju i u Sumartinu.

3.2.4. AFRIKATE

U gotovo svim zabilježenim primjerima artikulacija je ovih glasova vrlo stabilna, dakle, čuva se razlika između dvaju parova afrikata, odnosno opozicija $\check{c} : \acute{c}$; $\check{ž} : \acute{ž}$: *čabrľak, četka, òci, šegācīm se, čòrapa; žemat, filžāni, žāk, búžāci, dàžža, hāž; u prèkući, cér, cúko, čòrava, òcu, cèrèsta* ‘sastojci za kuhanje nekoga jela’; *vřžala, že, òbažem, mèžza, dóži, nà lèži*. Ovjereni su malobrojni primjeri u kojima dolazi $\acute{ž}$ umjesto očekivanoga $\check{ž}$: *žem, pižāma, žřp*. Sve su riječi etimološki iz engleskoga jezika, pa postoji mogućnost da su imale zaseban fonetski put u našim govorima ili su upravo u tom obliku primljene iz govora koji ne razlikuju $\check{ž}$ i $\acute{ž}$.

3.2.5. SUGLASNIČKE SKUPINE *ST', *SK', *ZD', *ZG'

Novoštokavski ikavski govori imaju šćakavski ili šćakavski odraz starih jezičnih skupova *st' i *sk' (*stj, *skj) te *zd' i *zg' (*zdj, *zgj). Lisac (2003: 52) ga po toj značajci dijeli na dva poddijalekta – šćakavski i šćakavski.⁷

Jezerski govor je šćakavski uz odstupanja. Ovjereni primjeri pokazuju većinu šćakavskih oblika: *išće, šćáp, pùšćati, gòdšće, spuščaj ka ti rěknēm, zàišći, klišća*, dok su primjeri poput *zèmljiste, kùćiste, dvòrjiste* potvrđeni samo u tim oblicima.

Potvrđeni su i primjeri skupine $\acute{ž}ž$: *zvižži, mòžžani* (češće), uz *mòžžani*.

3.2.6. GUBLJENJE SUGLASNIKA

U govoru Jezera suglasnici se najčešće gube u medijalnoj poziciji u riječi, kao i u intervokalnem položaju:

- Suglasnik *d* gubi se u medijalnoj poziciji u oblicima sljedećih brojeva: *jèan, dvaès, triès, četèrs*.

⁷ “Ugrubo govoreći, šćakavski su govori u Dalmaciji između Cetine i Neretve te u šćakavaca na otocima, u Bosni od Livna i Tomislavgrada do gornjeg Vrbasa i srednjeg toka Bosne, oko Dervente, u Bosanskoj krajini, u Slavoniji. Šćakavska bi bila zapadna Hercegovina, Dalmacija zapadno od Cetine, Lika i Bačka. Uz to su šćakavski Opuzen, Lič u Gorskom kotaru, Molise. Gledano preciznije, pokazuje se da u Otoku kod Sinja i u Sinju dolazi i *št* i *šć*, slično tomu oko uglavnom šćakavske Dervente, također među Bunjevcima senjskog zaleđa. Sveti Juraj kod Senja, Mrkopalj i Sunger u Gorskom kotaru šćakavska su mjesta. Zanimljivo je da je Čitluk u zapadnoj Hercegovini šćakavski, dok su Grude i šćakavske (pretežno) i šćakavske. U slivu Une također dolaze i šćakavski (*šćeta*) i šćakavski primjeri (*gušter*). I u šćakavskoj zapadnoj Hercegovini zna se pojavljivati i pokoji šćakavski primjer. Ovo je i prilika da preciziramo granicu na zapadnohercegovačko-dalmatinskom području. Ona teče od Raške Gore na Neretvi preko Čabulje do Vranića i Gruda, zatim između Drinovaca i Ružića do brda Milina zasida odakle se spušta na podnožje Biokova između Raščana i Kozice. Kako se zna, sámo Makarsko primorje je šćakavsko” (Lisac 2003: 53).

- Suglasnik *k* gubi se u medijalnoj poziciji u pojedinim riječima stranoga podrijetla: *eskürzija, esplodíra, rùsāk*.

- Suglasnik *ž* gubi se u medijalnom položaju u primjerima *kâžš, kâē, kâe* ‘prezent, 3. jd.’ i *kâe* ‘poštapalica’, a suglasnik *z* gubi se u inicijalnoj poziciji glagola *nâš*.

- Suglasnik *t* često se gubi u finalnoj poziciji u oblicima brojeva *šês, dvaès, dvánēs, trinēs, triès, četřès...* zatim u oblicima priloga *òpē, jòpē* te u oblicima glagola (kazivanje), *štò jēs – jēs!*

- Sonant *j* gubi se u medijalnoj poziciji u intervokalnom položaju u primjeru *òna mēni ni mukàet – mukajet* ‘obraćanje pažnje na koga/što’.

3.2.7. POJEDNOSTAVNJIVANJE I ZAMJENJIVANJE SUGLASNIČKIH SKUPINA

U govoru Jezera potvrđene su sljedeće zamjene, kao i pojednostavnjivanja suglasničkih skupina: *pš > š: šēnca, šēn'ca, pt > t: tič, tića, pt > p: lèpīr, pk > k: òklada, st > s: māsān, dn > n: ùpane, dàne* ‘prez. 3. 1. jd. *dādne*’; *ts > c: svjècki, pč > č: čēla, kv > k: brēska, svr > sr: sřbīti, srāb, str > skr: naskrádo, naskrádati; tn > t: mēti, mētit*.

3.2.8. UMETANJE SUGLASNIKA

U skupini *zr* ovjereno je umetanje suglasnika *d* u primjerima *zdrák* i *zdráčiti*.

Suglasnik *k* je najčešće dio naveska *-ka* koji se dodaje oblicima zamjenica i priloga: *tébika, menéka, nemúka, namíka, tamóka*.

V je umetnuto u primjerima *bīrovu, tròtovar, situvácija*.

U primjerima *brezòbrazan, brezobrāzluk, brezobrāština* i *brēsplatno* umeće se *r*.

3.2.9. OSTALE GLASOVNE PROMJENE

Strujni suglasnici *s* i *z*, kada se nađu ispred palatala *ń* (nastalog jotacijom) i *l* (kad s njim počinje iza prefiksa), najčešće se jednače: *pòšle, kǎšne* ‘kasnije’, *ižlúbīti, rǎžlútīti se*. Asimilacija je potvrđena i ispred palatala *ć* i *č* u primjerima *š ćúkom, š čīm*.

Distatno jednačenje potvrđeno je u primjeru imenice *pāšoš*, *s* → *š* < *š* → *š*: *nísam tàdē imō pášoša*.

Rotacizam je potvrđen u svim oblicima prezenta glagola *mòći*: *mòrem, mòreš, mòre, mòremo, mòrete*, a samo 3. lice množine redovito ima oblik *mògu*. Samo u negaciji potvrđen je oblik *nè mere*. Prijelaz *ž > r* potvrđen je u obliku glagola *kázati*, i to u 3. 1. jd. *kārē*.

Depalatalizirani oblici nisu toliko česti. Oblici deminutiva često bilježe neizmijenjene velare *k, g*: *nògica, rùkica*.

3.3. AKCENTUACIJA

Govor Jezera ima novoštokavsku akcentuaciju. Ovjerena su četiri⁸ naglaska: kratkosilazni (*ǎ*), dugosilazni (*â*), kratkouzlazni (*à*) i dugouzlazni (*á*) i nenaglašena duljina (*ā*). Svaki samoglasnik i silabem *r* mogu biti nosioci naglaska.

Jezerski govor bitnije ne odstupa od novoštokavske akcentuacije. Posebnosti se ogledaju u sljedećim ovjerenim primjerima:

- učestalo prenošenje naglaska s naglašenih riječi ako ispred njih dođe nenaglašeni prijedlog, veznik ili riječca: *izà kućē, nà koli, nà konji, ù nidra, ú nom*;

- genitiv množine imenica muškoga roda bilježi nekoliko specifičnih primjera s dugouzlaznim akcentom u medijalnom slogu, *sinóvā, diveróvā*. Više primjera bilježimo s akcentom na osnovnom slogu: *s̄inōvā*. U dativu, lokativu i instumentalu množine bilježimo oblik *sinōvima*;

- dugouzlazni akcent bilježimo u infinitivu gladola *dóci, póci, náci*, a isti akcent nalazimo i u oblicima krnjega infinitiva;

- ako se stariji dugi naglasak pomicao, na njegovu je mjestu ostala zanaglasna dužina: *ú tī čòrapama, ú vo mòji gòđīnā, nà vrāti*;

- očuvane su poslijeakcenatske dužine u brojnim primjerima: *glèdāmo, litōs, pjěškē*, a potvrđene su i nove *rěkō, pòslō*.

4. TEMELJNE MORFOLOŠKE ZNAČAJKE

4.1. IMENICE

Imenice stranoga podrijetla javljaju se s umetnutim sekundarnim *a* radi izbjegavanja neubičajenih suglasničkih skupina na kraju riječi: *kòncerat*.

Potvrđena je vokalizacija *l* analoški prema ostalim padežima: *slùšaōc, pràtiōc, glèdaōc, gòniōc*. U istim primjerima često dolazi i do uklanjanja zijeve umetanjem suglasnika *j*: *gònijōc, rònijōc*.

Sinkretizam N i V potvrđen je u sljedećim primjerima: *hàlo, glúmac, kàko e, ròžāk*.

⁸ "Četiri znaka su tu zato što se njima osim intonacije bilježi i duljina sloga pa se onda govori i o četiri 'naglaska'. No tu ipak treba voditi računa, što se često zanemaruje, i o tome da se ti naglasci u različitim nštok. govorima (što se onda prenosi i u standardnu upotrebu) mogu poprilično različito fonetski ostvarivati i da se ne ostvaruju svugdje onako kako bi se to prema njihovim danas najubičajenijim nazivima (kratkosilazni, kratkouzlazni itd.) očekivalo (čak ni u standardnom izgovoru) – tj. nije svugdje silazan i kratak (katkad je uzlazan, katkad poludug ili čak dug), je često zapravo uzlazno-silazan, i 'i' nisu svugdje uzlazni itd." (Kapović 2015: 22–23).

U osobnim imenima čija osnova završava na suglasnik koji je podložan palatalizaciji N = V: *Šèfik, Sìdik*. Međutim, isti oblici znaju i za nastavak *-u*: *Šèfiku, Sìdiku*.

U nominativu množine potvrđeni su oblici imenica muškoga roda *a*-deklinacije bez proširene osnove morfemima *-ov/-ev*: *nòži, bŕci, stríci, mīši, klúči, plūzi, sìri, kráci*.

U genitivu množine, osim uobičajenih, bilježimo nastavak *-i*: *zúbī, pŕstī,⁹ nòktī, iz Sŕbłanī*.

Uz češći nastavak *-ima*, u instrumentalu i lokativu množine potvrđeni su oblici bez dočetka *-ma*: I pl. *sa sinòvi*, L pl. *u Sŕbłani, u Spáhići, na žìdovi, u svátovi*.

Ovjereno je samo jedan primjer nastavka *-im*: *s kònim*.

Imenica *dòba*, osim u srednjem rodu, potvrđena je i u ženskome rodu: *òta dób*.

Uz uobičajeni nastavak *-ima* za instrumental i lokativ množine imenica srednjega roda, ovjereni su primjeri bez obličnoga nastavka *-ma*: I pl.: *s kòli, hòš pìtē s jájī*; L pl.: *pò lēži*.

4.2. PRIDJEVI

Pridjevi koji označavaju apsolutno značenje vrlo su često prisutni u oblicima superlativa: *nájzàdnī, nájdoñī, nájprvī*.

U N i A jd. pridjeva s. r. često se javlja nastavak *-o* u osnova s palatalnim završetkom: *vrúco, šúplo* drvo.

Posvojni pridjevi koji su u N i A jd. samo neodređenoga vida (*òčev, dīdōv*) mogu često imati imeničku promjenu: *bràtova* sīna, *bràtovu* sīnu, *dīdova* djèteta, *dīdovu* djètetu, *òčeva* bràta. Potvrđeno je i izražavanje posvojnosti sintagmama ‘prijedlog + imenica’: *òd brata sīn, od sèstre cí, od zàvē mi cí*.

4.3. ZAMJENICE

Jezerskom govoru, kao i ostalim govorima bihaćkoga područja, svojstveno je davanje različitih partikula na lične zamjenice u kosim padežima (*-ka, -kāra, -kane*): *mèni, mèn, meníka, meníkara, meníkane*. Ovakvi oblici uvjetuju duljenje sloga. Zamjenica 3. l. jd. ž. r. proširena je partikulom *-zi*: *nòjzi* u D i L.

U instrumentalu povratne zamjenice bilježimo *pòda se*.

Ovjereni su množinski oblici *nāmi, vāmi* kao posljedica čuvanja starijega stanja.

Pokazne zamjenice *tāj, tā, tō / tí, tē, tā* redovito imaju umetnut samoglasnik *o* u inicijalnoj poziciji: *òtāj, òtā, òtō / òtī, òtē, òtā*.

⁹ Imenicu *pŕsti* smo u G mn. zabilježili u tri oblična nastavka: *-a, -i* i *-iju, pŕstā, pŕstī, pŕstijū*.

4.4. BROJEVI

Ovjereni su primjeri broja *dvâ* u ž. r. *dvîma* u D i L. Za sve ostale oblike upotrebljava se N *dvî*, *dvî*.

Vrlo su česti oblici *òbidvĕ*, *òbadvā*.

Kod glavnih je brojeva vrlo često preskakanje naglasaka na prednaglasnicu, npr. *pò pĕt*, *dò stò* i sl.

4.5. GLAGOLI

Glagoli druge vrste znaju za sufiks *-ni*: *dĭgnit*, *mĕtnit*, *mākniti*.

Glagoli treće vrste znaju za ikavsko ostvarenje u infinitivu, *gòriti*. Glagol *rĕci* u prezentu može imati oblike 1. l. jd. *rĕknĕm*, ali *rĕčĕš*, *rĕčĕ*.

Prezent glagola *vĭdjeti* ima oblike jd. 1. *vĭžām*, 2. *vĭžāš*, 3. *vĭžā*; mn. 1. *vĭžāmo*, 2. *vĭžāte*, 3. *vĭžājū*.

Prezent glagola tipa *túci*, *vúci*, *pĕci*, *sjĕci* ima palataliziranu osnovu, npr. jd. 1. *túčĕm*, *vúčĕm*, *pĕčĕm*, *síčĕm*, mn. 1. *túčĕmo*, *vúčĕmo*, *pĕčĕmo*, *síčĕmo*... Shodno tome, i u 3. l. mn. potvrđujemo izmijenjene osnove: *túčū*, *vúčū*, *pĕčū*, *síčū*.

Prezent glagola *htjĕti* ima sažeti oblik 2. l. jd.: *hòš*.

Imperfekt nismo zabilježili, osim u jednome primjeru: *bijāše*.

Enklitički oblik prezenta pomoćnoga glagola *bĭti*, koji zajedno s gl. pridjevom radnim tvori perfekt, zna izostati: *májka bíla žĭva*, *bíla kònska òbduļa*.

Na oblike imperativa često se dodaje navezak *dĕr*, pa imamo: *dĕdĕr*, *slūšajdĕr vámo*, *hòdĕr* 'hodi', *dājĕr*.

4.6. PRILOZI

Kod priloga su ovjereni različiti navesci:

- mjesni prilozi kod kojih može doći navezak: *òvdeka* 'ovdje', *túde* 'tu', *túdika* 'tu', *túdikār* 'tu', *gòri*, *gòrika*, *gòrikār*, *gòrikān*, *gòrikāna* 'gore', *òtalen* 'odatle', *òvdalen* 'ovuda', *òvdālĕna*, *nóndi* 'ondje', *nòndika* 'ondje', *nòndikāre* 'ondje', *nòndalĕnā* 'ondje' i 'onuda' [Hāj *nòndalĕnā* 'ondje'¹⁰ *dòfati sĕbi pa ùzberi*].

- vremenski prilozi kod kojih može doći navezak: *nàòbdān*, *pòslĭ*, *vājĭk*, *kāšĭe*, *pròlitòs*, *lĭti*, *nāma*, *ĭĕkade*, *svùnòć*, *òlamlāni*, *nāzĭmu*, *ĭĭkadĕ*, *nòćes*, *urĭtko*, *jòpet*, *jòpetā*, *dānas-dānĭ*, *òdvajkada* 'oduvijek'...

¹⁰ Pokazuje rukom.

5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Govor Jezera ikavski je i šćakavski, s manjim brojem ekavizama koji se ubrajaju u stalne ekavizme tipične za većinski dio govora novoštokavskoga ikavskog dijalekta i nešto većim brojem (i)jekavizama. Na fonološkoj razini potvrđen je nešto veći broj primjera zatvorenije artikulacije samoglasnika *ǣ* (*rǣdla*, *zǣštitu*, *glǣva*) u odnosu na bihaćke govore. Samoglasnik *e* ne zna za otvoreniji izgovor (potvrđen je samo jedan primjer) – što ovaj govor, kao i bihaćke, izdvaja u odnosu na susjedne govore Cazin-ske krajine, gdje je ova pojava vrlo česta. Brojnost neikavizama ovjerena je u manjoj mjeri u odnosu na bihaćke govore. Akcenatski sistem bitnije ne odstupa od novoštokavske akcentuacije. Imenice srednjega roda frekventnije su bez obličnoga nastavka *-ma* u instrumentalu i lokativu množine: I pl.: *s kǒli*, *hǒš pǐtē s jǎjī*; L pl.: *pǒ lēži*. Ovjereni su množinski oblici (*nǎmi*, *vǎmi*) kao posljedica čuvanja starijega stanja. Prilozi imaju brojne i različite naveske.

LITERATURA

- BULIĆ, Refik. 2013. *Ekavsko-jekavski govori tešanjско-maglajskog kraja*. Tešanj: Centar za kulturu i obrazovanje.
- ČURKOVIĆ, Dijana. 2014. *Govor Bitelića*. Doktorski rad. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- DEŠIĆ, Milorad. 1976. Zapadnobosanski ijekavski govori. *Srpski dijalektološki zbornik* 21. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- JAHIĆ, Dževad, Senahid HALILOVIĆ i Ismail PALIĆ. 2000. *Gramatika bosanskoga jezika*. Zenica: Dom štampe.
- KAPOVIĆ, Mate. 2015. *Povijest hrvatske akcentuacije. Fonetika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- LISAC, Josip. 2003. *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Zagreb: Golden marketing i Tehnička knjiga.
- LISAC, Josip. 2003a. Fonologija novoštokavskoga ikavskog dijalekta. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 29: 173–180.
- LOPAŠIĆ, Radoslav. 1890. *Bihać i Bihaćka krajina. Mjestopisne i poviestne crtice*. Zagreb: Matica hrvatska.
- MUJANIĆ, Samra. 2019. *Fonologija i morfologija govora bihaćkog područja*. Doktorski rad. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- PECO, Asim, Dalibor BROZOVIĆ, Dragomir VUJIĆIĆ i Milorar DEŠIĆ. 1979. Govori sjeverozapadne Bosne. *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik* 2: 7–157.
- PECO, Asim. 2007. *Ikavskošćakavski govori zapadne Bosne I*. Izabrana djela I–VI, knjiga III. Sarajevo: Bosansko filološko društvo.
- PECO, Asim. 2007a. *Ikavskošćakavski govori zapadne Bosne II*, Izabrana djela I–VI, knjiga IV. Sarajevo: Bosansko filološko društvo.
- PECO, Asim. 2007b. *Govori istočne i centralne Hercegovine*, Izabrana djela I–VI, knjiga I. Sarajevo: Bosansko filološko društvo.
- PECO, Asim. 2007c. *Govori zapadne Hercegovine*. Izabrana djela I–VI, knjiga II. Sarajevo: Bosansko filološko društvo.
- ŠKALJIĆ, Abdulah. 1966. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost.

*THE BASIC PHONOLOGICAL AND MORPHOLOGICAL FEATURES OF THE SPEECH
OF JEZERO IN NORTHWESTERN BOSNIA*

SAMRA MUJANIĆ

SUMMARY

The paper describes the speech of Jezero, a place located in northwestern Bosnia. It belongs to the western, Neo-Štokavian Ikavian dialect, and its phonological and morphological features are presented. Those features which (do not) correspond with other dialects of the Bihać region and northwestern Bosnia are highlighted.

KEYWORDS:

Neo-Štokavian Ikavian Speech, phonology, morphology, Speech of Jezero

PUBLICATION LANGUAGE OF CROATIAN SCIENTIFIC JOURNALS FROM THE HUMANITIES REVISITED

DARIJA OMRČEN

MIRJANA BAUTOVIĆ

University of Zagreb
Faculty of Kinesiology
Horvačanski zavoj 15, HR – 10 000 Zagreb
darija.omrcen@kif.unizg.hr

UDK: 001:050](497.5)
Original research paper
Submitted: 8. 9. 2020.
Accepted: 5. 10. 2021.

EFFECTUS University College for Law and Finance
Trg J. F. Kennedyja 2, HR – 10 000 Zagreb
mina.bautovic@gmail.com

The research aimed to analyse the language of publication of journals classified under *humanistic sciences (humanities)* at *Hrčak, the portal of scientific journals of Croatia*. As for their scopes, the journals were categorized into *mono-disciplinary, intra-area* and *inter-area* ones. Most journals allocated to the humanistic sciences were published either exclusively or mainly in Croatian, and English appeared to be the second most frequent publication language. The yielded results point to two directions in Croatian scientific journals in terms of the publication language. On the one hand, they aim to the international dissemination of the research results, which implies that the articles are published in English or some other widespread language. On the other hand, cultural traditions should be preserved, and one way of doing so is to publish in the standard Croatian language. Interestingly, containing articles written in English did not prove to be a factor for the inclusion of journals in the *Web of Science (WoS)*. Ultimately, the language of the journals' titles of the three scope categories was scrutinized for both the whole sample and the subsample of journals indexed in the *Web of Science*. In both cases, the predominance of the journals' titles in Croatian was evident.

KEYWORDS:

*humanistic sciences/humanities,
language, publication, scholarly
journals, scope*

1. INTRODUCTION

1.1. PUBLICATION LANGUAGE IN SCIENTIFIC WORK FROM 15TH TO 20TH CENTURY

For centuries Latin was, *although not exclusively*, the language of science. As an illustration, in the 15th and 16th centuries, Nicolaus Copernicus wrote predominantly in Latin. In the 16th century, Giordano Bruno also wrote his works in Latin, but Francis Bacon wrote both in English and in Latin. René Descartes wrote *Discours de la méthode* (1637) in French and *Principia philosophiae* (1644) in Latin, and Sir Isaac Newton published *Philosophiae Naturalis Principia Mathematica* (1687) in Latin. In the 17th century, Galileo Galilei wrote his works almost exclusively in Italian, whereas Robert Boyle wrote predominantly in English (e.g. *The Sceptical Chymist* in 1661). Immanuel Kant published, for example, *De mundi sensibilis atque intelligibilis forma et principiis*¹ (1770) in Latin and *Kritik der reinen Vernunft*² (1781), *Kritik der praktischen Vernunft*³ (1788) and *Kritik der Urteilskraft*⁴ (1790) in German. Hegel wrote in Latin, but he also put a lot of effort “to find for the German language appropriate terminology and a feasible encyclopaedic path to absolute philosophy and science” (Barišić 2019: 43). In the 18th and 19th century Johann Carl Friedrich Gauss wrote mostly in Latin, but also in German (e.g. *Untersuchungen über Gegenstände der höheren Geodäsie*⁵ first published in 1843/1844). In the 19th century *André-Marie Ampère* wrote in French, *Charles Darwin* and *Michael Faraday* wrote in English, and *Dmitri Mendeleev* published his *Osnovy khimii*⁶ (1869) in Russian. In 1920 *Marie Curie* wrote *Traité de radioactivité*⁷ in French. *Niels Bohr* – the Nobel-prize winning physicist in 1922 – wrote in Danish, German and English, *Albert Einstein* wrote in German, *Erwin Schrödinger* in German and English (and to a much lesser extent in French), etc. According to *Ammon* (2012: 338), the amount of academic output in English in the natural sciences all over the world has been continuously rising ever since 1880, whereas the number of publications in French has constantly decreased from the same year, and the number of publications in German and Russian briefly increased in 1920 and 1970, respectively – however, it diminished perpetually until the year 2005 (the final year included in the analysis).

¹ *The Form and Principles of the Sensible and Intelligible World*

² *Critique of Pure Reason*

³ *Critique of Practical Reason*

⁴ *Critique of Judgement*

⁵ *Research on Objects of Higher Geodesy*

⁶ *Foundations of Chemistry*

⁷ *Treatise on Radioactivity*

As for the publication language practice of some Croatian scientists from the 16th century onwards, the book *Machinae novae Fausti Verantii Siceni cum declaratione Latina Italica Hispanica Gallica et Germanica* written by the Croatian inventor, engineer, linguist and bishop Faust Vrančić (1551 – 1617) was published approximately in 1615 or 1616 with texts and descriptions of pictures, as the title says, in Latin, Italian, Spanish, French and German, and his other works chiefly in Latin. The Croatian mathematician, physicist, astronomer and philosopher Ruđer Bošković (1711 – 1787) wrote predominantly in Latin. Lavoslav (Leopold) Ružička (born in Vukovar, Croatia; 1887 – 1976), the Nobel Prize Winner for Chemistry in 1939, published his works in German, English, French, and Croatian. An intricate network of factors (which will not be discussed here) occurring during the first half of the 20th century will ultimately lead to a plethora of works (be it articles, books, proceedings, etc.) being published in English.

1.2. PUBLICATION LANGUAGE IN SCIENTIFIC WORK – THE PRESENT TIME

After many scientists have researched the topic of English being used as the dominant language of international scientific discourse (e. g. Ammon 2001; Belcher 2007; Bocanegra-Valle 2013; Chien 2019; Cianflone 2014; Di Bitteti & Ferreras 2017; Ferguson 2007; Flowerdew 1999a, 2007, 2008, 2019; Hultgren 2019; Hyland 2009; Jenkins 2011; Pérez-Llantada 2012; Strauss 2017; Swales 1997; Tardy 2004, to mention a few), the statement that the majority of academic writing is nowadays written in English both by native and non-native speakers of English sounds like reinventing the wheel. That English has become a *conditio sine qua non* in scientific output is substantiated over and over again by many investigations. Already more than two decades ago Swales (1997) posed a question as to whether English is becoming too triumphant, i.e. too successful, at the expense of other languages. Nowadays we know that he was not very wrong to ask that question.

Before the further survey, a brief description of the *Web of Science* and *Scopus* is provided. The *Web of Science* (WoS) – formerly known as the *Web of Knowledge* – is an online citation database originally produced by the Institute for Scientific Information, then maintained by Thomson Reuters, and nowadays by Clarivate. The *Web of Science Core Collection* is a resource on the *Web of Science* platform, and it contains over 21,100 peer-reviewed scholarly journals from all over the world (Clarivate 2021a). The policy of including in the database only those articles written, for example, predominantly in English, but also to a lesser extent in French, German or Spanish was largely criticized by many scientists, which led to the shift in publication

policy in that the journals in which articles are written in the so-called *minor* languages also started to be included in the database. Consequently, nowadays, in WoS, more documents are indexed than in *Scopus* in Spanish, Portuguese, Croatian, Catalan, Italian, Malay, Norwegian and Turkish (Vera-Baceta et al. 2019). Apart from the three already existing citation indices – *Science Citation Index Expanded*, *Social Sciences Citation Index* and *Arts & Humanities Citation Index*, another index, namely, the *Emerging Sources Citation Index* (ESCI) was created in 2015 and included journals in retrograde from 2005. Thus, on 25 January 2016 it contained a total of 2,589 journals (Macan 2016), some of them from Croatia: *Analiza voda za povijesne znanosti hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*⁸, *Fluminensia*⁹, *Libri et Liberi*¹⁰, *Medijske studije* (*Media Studies*) and *SIC*¹¹ among others.

Nowadays this database contains journals that are in the process of Clarivate Analytics initial editorial evaluation selection for the inclusion in their citation databases, and it is accessible through the *Web of Science* interface (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu 2012a). However, Somoza-Fernández, Rodríguez-Gairín and Urbano (2018: 200) report on two articles – one from 2015 (Repiso & Torres-Salinas 2015, in Somoza-Fernández et al. 2018: 200) and the other one from 2017 (Huang et al. 2017, in Somoza-Fernández et al. 2018: 200) – which stated that the journals included in this index were primarily from the USA, England, Canada, the Netherlands and Italy. Moreover, 81% of those journals were published in English and 7.8% in Spanish.

Another database mentioned in this text is *Scopus*. It was launched in 2004 by Elsevier (Pranckutė 2021: 1) and nowadays *Scopus* is “the largest abstract and citation database of peer-reviewed literature” (Elsevier B. V. 2021). It is a multidisciplinary bibliographic and citation database that indexes resources and comprises more than 23,700 peer-reviewed journals (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu 2021b). In 1999, as many as 63 Croatian journals were indexed in this database (Hebrang Grgić 2020). In the year 2015 the number grew to 120 active journals – e.g. *Fluminensia*, *Govor* (*Speech*), *Jezikoslovlje* (*Linguistics*), *Književna smotra*¹², *Rasprave*

⁸ The English translation of the journal’s title cannot be found at *Hrčak*. Hence, the translation of its title into English is *The Annals of the Historical Sciences of the Croatian Academy of Science and Arts in Dubrovnik*.

⁹ *Fluminensia* is a journal for philological research.

¹⁰ *Libri et Liberi* is a journal that publishes articles on “various topics in the field of children’s literature and young adult literature, on their wider cultural contexts, and on their intercultural contacts in the fields of literature and the media” (<https://hrcak.srce.hr/librietliberi>).

¹¹ *SIC* is a journal of literature, culture and literary translation.

¹² The English translation of the journal’s title cannot be found at *Hrčak*. Hence, the translation of its title

*Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*¹³, *Slovo*¹⁴, *Suvremena lingvistika* (*Contemporary Linguistics*) from the area of philology. In 2018, the number increased to 172 (Hebrang Grgić 2020). Nowadays, documents written in Danish, Japanese, Persian, Swedish and Russian are indexed in *Scopus*, whereas they are scantily present in WoS (Vera-Baceta et al. 2019). Additionally, almost ten times more documents in Chinese are indexed in *Scopus* than in WoS (Vera-Baceta et al. 2019). According to van Weijen (2012), research of journals indexed in *Scopus* from 1996 to 2011 indicated that approximately 80% of all the journals were published in English and that authors who wrote in their national languages (Dutch, French, German, Italian, Portuguese and Spanish) engaged more in the so called ‘soft’¹⁵ sciences (80% for the Netherlands to approximately 60% for Germany and Portugal).

López Navarro et al. (2017: 14) report that since October 2016 as many as 91.78% of articles indexed in the *Web of Science* (WoS) has been written in English. Still, although English has been an unparalleled medium of scientific communication (cf. Burgess et al. 2014: 72) in such scientific disciplines as chemistry, biology, engineering, medicine and mathematics even since 1960s (Baldauf Jr. 2001: 144-145), many researchers continued to publish their work in their native languages. As stated by Solovova et al. (2018: 1), the selection of the language in which to publish one’s academic output is predominantly affected by social norms and conventions applied by various scientific communities. The study conducted by Engels et al. (2012) confirmed that the increase in the scientific output of humanities in English was on a constant rise until the end of the first decade of the 21st millennium. Nevertheless, it seems that the publish-in-English-or-perish frenzy has, to a certain extent, circum-

into English is approximately *Literary Review*.

¹³ The translation of the journal’s title into English was *Discussions of the Institute of Croatian Language and Linguistics*. Currently, the official title of the journal in Croatian is *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. The English translation of the journal’s title cannot be found at *Hrčak*. Hence, the translation of its title into English is approximately *Discussions: The Journal of the Institute of Croatian Language and Linguistics*.

¹⁴ The English translation of the journal’s title cannot be found at *Hrčak*. Hence, the translation of its title into English is *Letter* (as a character representing a sound) and it is published by the Old Church Slavonic Institute.

¹⁵ Classifications of scientific disciplines as well as the names for the groups of disciplines vary all over the world. The *soft sciences* – a term that is not used in the Croatian classification of sciences – are commonly conceptualized to deal with intangibles, suggesting that conditions in research cannot be fully controlled. Some examples of soft sciences are anthropology, archaeology, psychology, sociology (also referred to as *social/behavioural sciences*). In contrast to soft sciences, there are *hard sciences* – another term that is not used in the Croatian classification of sciences – where the conditions in an experiment can be completely controlled, and the predictions are testable. These sciences – also referred to as *natural sciences* – include astronomy, biology, chemistry, physics, etc.

vented the area which researches local, traditional matters – namely, the humanities. The predominance of national languages in arts and humanities, social sciences, etc. is attributed to the fact that subject matter in research is substantially of the local nature and therefore also culture-bound (Ferguson 2007: 17).

However, the well-established *centre/mainstream journals* and *periphery/small journals* dichotomy (cf. Guédon 2010; Marušić & Marušić 1999; Salager-Meyer 2008, 2014, 2015) – in which the names refer to both the geographical and economic position of the countries they originate from: developed/industrialized countries and developing/‘peripheral’ countries, respectively – has in the last several years become dubious. Publication in Chinese or South Korean could nowadays hardly be termed *peripheral* because research output in these two countries has risen dramatically (Kuteeva & McGrath 2014: 3). Additionally, two Nobel Prize Winners – Richard R. Ernst, who won the Nobel Prize for Chemistry in 1991, and Randy Schekman, who received the Nobel Prize for Medicine in 2013 – argued against citation indexes and academic ranking lists (Ernst 2010), as well as luxury journals as a guarantee of their excellence (Schekman 2013). In other words, in what is referred to as ‘periphery’ there is a vast realm of non-English publications emanating from non-English-speaking countries (Salager-Meyer 2014: 19).

Multifarious studies have been published related to the problems of minor journals and the ways of tackling these problems. Besides being written in local languages, thus consequently unattractive to a wider international scientific readership, there are other restrictive factors that put the small journals in an unfavourable position – a lack of financial resources, inadequate quality, lack of regularity, imperfect language, which ultimately leads to low submission of quality articles and low visibility (Marušić & Marušić 1999). Language-wise, such ‘small’ journals are inferior from the start. Needless to say, centre journals are written in English and often indexed in international databases, thus being more visible and more frequently cited. For example, approximately 80% of all the journals indexed in *Scopus* are published in English (van Weijen 2012).

In any event, this frequently implied that scientific work in the so-called ‘soft’ sciences and languages other than English was not always published in luxurious, internationally highly respected journals. Consequently, research results published in languages other than English might be undeservedly underestimated (Salager-Meyer 2008: 126) due to a small pool of scientists who understand the language in which those results have been written (Cianflone 2014: 54). Nonetheless, the publishing language phenomenon was and still is permeated by the visibility of scientists, research institutions, and scientific communities. Furthermore, the realm of visibility

and recognition of scientific output – prioritised by many scientists when searching for international recognition – was complemented by the impact factor¹⁶. This statistic was introduced as a measure of journal quality. In 1955, Eugene Garfield wrote an article in which he discussed a system, i.e. a citation index “that offers a new approach to the subject control of the literature of science” (Garfield 1955: 108). It was in the year 1964 that Garfield’s Institute for Scientific Information¹⁷ published the first *Science Citation Index*, and in 1972 this bibliographer published the first journal impact factors (Garfield 1972).

This theory is based on the conceptualization that impact factors accurately measure the importance of a journal with respect to its users (Saha et al., 2003: 43). However, many scientists regard this index relying on the citation incidence of articles in a journal as only a putative measure of its quality (Saha et al. 2003: 42). Further, the impact factors for the journals indexed in the *Arts & Humanities Citation Index* are not even calculated. Hence, the impact factor is nowadays a controversial measure that has often been advocated for and frequently disputed since its appearance (cf. Pudovkin 2018).

The most crucial reason for the impact factor not to be a good measure of a publication is that it is an average of the citation counts for all the articles in one journal over two years. In other words, these statistics do not provide any information about the individual articles. It is well known that there are various ways to increase a journal’s citation rate. One of them is to publish review articles – systematic or meta-analysis based – of a particular topic and they are consequently cited more often than research articles (cf. Miranda & Garcia-Carpintero 2018). Hence, to say that the impact factor is an absolute indicator of the actual *quality* and *significance* of research published in a journal on scientific communities would not be precise. Namely, according to Aksnes et al. (2019: 1), since “research quality is a multidimensional concept” comprising “plausibility/soundness, originality, scientific value, and societal value”, citations might be said to reflect aspects that are pertinent to “scientific impact and relevance, although with important limitations”.

Although impact factors of journals do not depend merely on the publication language (Schaffner 2006), numerous authors considered the transition to English as a solution to improve the impact of research articles from non-English countries.

¹⁶ The impact factor is calculated by dividing the number of the current year citations to the source items published in that journal during the previous two years (Clarivate 2021b).

¹⁷ The Institute was acquired by the Thomson Corporation in 1992, which then merged with Reuters in 2008, thus forming Thomson Reuters. In 2016 the Intellectual Property & Science of Thomson Reuters was sold and became Clarivate Analytics, and later Clarivate.

Many authors will prefer to submit their best papers to English-written journals with a high impact factor (Salager-Meyer 2015: 21). In this respect, Shao and Shen (2011) have discussed the escalating number of articles written by Chinese scientists and published by prominent international publishers, which contributes to the authors' scholarly recognition. Does the change of language, i.e. transition to English, improve the impact of research from the peripheral countries? On the one hand, Pulišelić and Petrak (2006) revealed that the language shift (to English) increased the journals' visibility to the global medical community. However, the reported results apply to a journal from biomedicine, not humanities. On the other hand, Kirchik et al. (2011) questioned the transition to English-only publication in Russia. They found that the publication format mentioned earlier did not result in increasing the scientific impact.

Subsequently, a shift in the inclusion policies of *Web of Science* and *Scopus* resulted in increasing the number of journals published in languages other than English and the number of languages in which the indexed journals were published. Thus, Fukuzawa (2017: 1010) found that on February 19, 2015, the *Web of Science* listed journals in 49 and *Scopus* in 54 languages.

Regardless of the scientific area, it seems that the whole publication-language debate comes down to two juxtaposed points of view (and finances permeate the whole supposition) reflected in the research conducted by Muresan and Pérez-Llantada (2014: 53). Despite being carried out for the area of social sciences, their results might be extrapolated and applied to a broader scientific community. On the one hand, scientists more or less agree that there is a need for a shared language of research and, on the other, that the dominance of English yields one-sided leverage to scientists who are native speakers of English. Moreover, some authors researched into the possible far-reaching consequences of comparable monolingual science format such as *domain loss* (Cianflone 2014; Ferguson 2007), *loss of specialized registers* (Swales 1997: 376) of the other national languages or *lexical impoverishment* (Cianflone 2014: 53), and ultimately appealed for the preservation of multilingual science in order to nurture local, regional and national languages.

As for previous research on the publication language of Croatian scholarly journals, little can be reported. Macan et al. (2012) conducted a study which, among other foci, addressed the publication language of articles in 25 Croatian journals from the area of social sciences and arts and humanities listed in the *Web of Science's Social Science Citation Index* (SSCI) and/or *Arts & Humanities Citation Index* (A&HCI) in the period 2008 – 2010. They found that most journals from *Arts & Humanities* were in Croatian (64.3%), whereas only two (14.3%) titles were in English and two in Latin. Similarly, 65.2% of articles were in Croatian, 31.1% in English and only 3.7% in

other languages. Their research presented the basis of our analysis. Another subject matter related to publication language concentrates on the language of journal titles. Although research into this topic is somewhat rare, two studies were found to contribute to its elucidation. Apart from the already construed one conducted by Macan et al. (2012), the second one was carried out by Buchner (2018), who conducted a bibliometric analysis of social-science Central European journals indexed in the *Web of Science* in the period 2012 – 2015. In the former, the most frequent language of the journals' titles was Croatian, whereas the titles either in English or in Latin appeared equally frequently. In the latter research, Buchner (2018: 98) found that of 27 journals, eight titles were in a local language, i.e. Slovak or Czech, three had a title which was a combination of a local language and English, and other journal titles were in English.

2. AIM OF RESEARCH AND METHODS

Appertaining to but with a significant difference in methodology (allocation of journals into three scope categories – mono-disciplinary, intra- and inter-area ones in this analysis) from the research conducted by Hebrang Grgić (2011), Mitrović (2013), Macan et al. (2012), and Jokić and Sirotić (2015), the aim of our research was twofold. Firstly, the goal was to analyse the publication language of journals classified under *humanistic sciences* (i.e. humanities) at *Hrčak*¹⁸ – *the portal of scientific journals of Croatia* (<https://hrcak.srce.hr/?lang=en>) – with regard to the above-mentioned three scope categories. The second aim was to analyse whether publishing in English was a factor of inclusion of the journals in the *Web of Science* (WoS). Finally, the language of the journals' titles was scrutinized in terms of frequency across the three domain categories both for the whole sample and for the subsample of journals indexed in WoS.

The sample for our research totalled 134 journals from the humanities (i.e. *humanistic sciences* as termed at *Hrčak*). Inspection of the inclusion of all journals from the sample in the *Web of Science* (Clarivate Analytics 2020) was done in January 2020. Of the total sample, 41 journals were indexed in the *Web of Science* in 2019. The humanistic sciences (humanities) area at *Hrčak* was comprised of the following

¹⁸ The name of the portal is a partial blend of the syntagma *HRvatski + Časopis(n)i (portal)*, i.e. *Croatian + Journal (portal)*. *Hrčak* exists as a word in Croatian and it means *hamster*. On 9th July 2020, when the data for our research were collected, there were 492 Croatian scientific and professional journals – totalling 17,670 published issues and 226,826 open-access full-text articles at *Hrčak*.

subcategories: *history; archaeology; philology; philosophy; art sciences; ethnology and anthropology; theology; religious studies, interdisciplinary humanistic studies, and history of art*. The publication year under consideration was 2019, and we have employed four inclusion criteria. The first criterion implied that the journal's status at *Hrčak* was active, the second that the issues for the year 2019 had been placed at *Hrčak*, the third that the journal is published in Croatia and the fourth excluded students' journals. Since the journals differ in terms of the number of issues published annually, the incidence of articles in various languages in academic periodicals was expressed in relative values, i.e. in percentages, to avoid any imbalances in data interpretation. As for the language of publication, four variables were used for the analysis – the percentage of articles published in Croatian, the percentage of articles published in English, the percentage of articles published both in Croatian and in English, and the percentage of articles published in other languages.

In their scopes, the journals (as specified by the journals themselves) were categorized into three groups in congruence with the journals' domains specified at *Hrčak*. The first group of journals was termed *mono-disciplinary*, i.e. their scope covered a topic from one scientific discipline only, e.g. philology, history, etc. The second group was comprised of journals designated as *intra-area* ones. In other words, the scopes of those journals did not go beyond the scope of the scientific area in question (humanistic sciences/humanities) – they covered more than one scientific discipline within the area under consideration. The third group of journals was considered *inter-area journals* since their scopes stretched across two or more scientific areas – for instance, humanities and social sciences; humanities, social sciences, biomedicine and health-care, etc. We preferred to categorize the journals in this way – and not by scientific disciplines – to avoid any possible unclear results because many journals included in our sample publish articles from more than one scientific discipline.

Data were also collected for the language of journals' titles and indexing in the *Web of Science*, thus following the research format of indexing in the *Web of Science*, publication language and journal titles as applied by Macan et al. (2012). The Chi-square test, whose significance level was at $p < 0.05$, was used to determine if the containing (regardless of whether exclusively or in part) articles in English influenced their indexing in the *Web of Science*. Cross-tabulations of the language of journals' titles by scope category for the whole sample and the subsample of journals indexed in the *Web of Science* were expressed in counts and percentages.

3. RESULTS AND DISCUSSION

3.1. PUBLICATION LANGUAGE ACROSS SCOPE CATEGORIES

As for the three scope categories of journals (Table 1), the first find was that both mono-disciplinary and intra-area journals mostly took account of the topics that belong to the scope of the scientific area in question, i.e. humanities. Interestingly, however, the second find pointed to the evidence that the number of journals whose scopes exceeded the limits of their primary scientific area was quite significant (44.03%), which – together with the previously mentioned results for intra-area journals' scopes – speaks in favour of interdisciplinary features of sciences today.

TABLE 1. Counts and percentages of journals per scope categories

SCOPE CATEGORY	Count	Percent
Intra-area	49	36.57%
Inter-area	59	44.03%
Mono-disciplinary	26	19.40%

The results displayed in Figure 1 show that in all three scope categories the journals favoured the publication of articles most frequently in Croatian only. Such a result derives from the point that journals whose primary subject matters are the Croatian language and Croatian history publish articles mostly in Croatian, thus aiming at the preservation of the Croatian language and historical tradition. The comparable type of publication language orientation in the humanities has also been detected by Stojanovski (2012) for the year 2012. Sivertsen (2016: 362) also suggests that the publications in humanities are more frequently in native languages than is the case, for example, with natural sciences. The journals that published in languages other than Croatian (predominantly in English) addressed subject matters (more often) from the realms of other languages (e.g. a mono-disciplinary journal *Govor (Speech)* – 62.5% of articles published in English in 2019), from maritime science and technology (e.g. an inter-area journal *Naše more (Our Sea)* – 95.4% of articles published in English in 2019), Croatian history (e.g. a mono-disciplinary journal *Review of Croatian History* – 100% of articles published in English in 2019), etc. In contrast with the previously stated percent of articles published in English in 2019 for the journal *Review of Croatian History*, some philosophy journals published articles exclusively in Croatian. For instance, an inter-area journal *Filozofska istraživanja (Philosophical Investigations)* continues its 100 percent publication in Croatian policy already identified by Macan et al. (2012: 511) for the publication period 2008 – 2010. The reason for the

latter to publish exclusively in Croatian is to be found in the fact that the journal accepts articles written on research into Croatian philosophical heritage. These two examples point to the changing tendencies as regards the language of publication in journals focusing on regional topics. *Prolegomena*, another philosophy-oriented but mono-disciplinary journal published articles, in 2019, either in Croatian (36.4%) or in English (63.6%), which substantiated the results obtained by Macan et al. (2012: 512) although with some differences in the ratio regarding the publication language. Such a publication dichotomy points to two publication-related orientations as regards philosophical journals. On the one hand, the increase in the percentage of articles published in Croatian aims at investigation and consequently preservation of Croatian philosophical tradition. On the other hand, philosophical thought is published in English both for the author(s) and institutions they work at to be able to have a place in a wider academic community. Yet, the journal *Disputatio Philosophica*, also allocated to the category of intra-area journals, published in 2019 exclusively in English, whereas, e.g., in 2018 three articles were in English and one in German. Bearing in mind that the foci of philosophy are on knowledge, truth, cognition and being, i.e. on universal categories, the geography of philosophical thought should not know any boundaries, linguistic ones included. To this end, the language of publication should comply with two critical aspects – the internationalisation of knowledge and the preservation of the local language and cultural tradition.

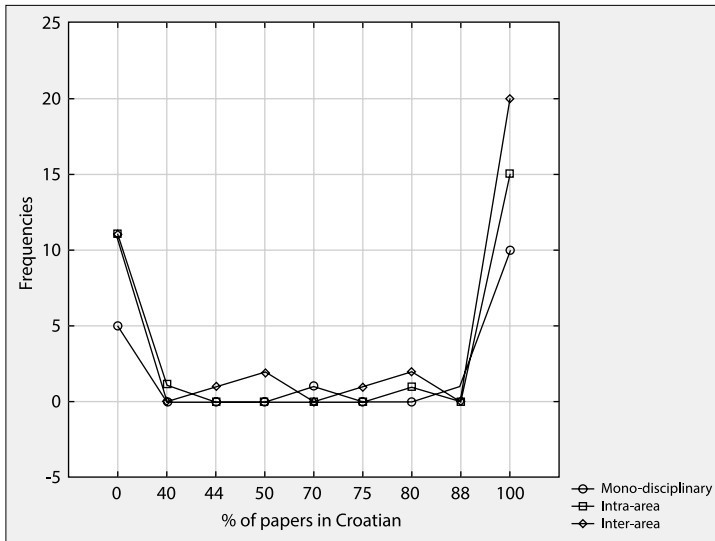

FIGURE 1 *Frequencies of percentages of articles published in Croatian per scope category*

In the opinion of Schluer (2014: 1), in linguistics, three factors influence the decision of researchers as regards the language in which they are going to write and publish – the target audience, the subject matter, and their self-assessed language competence. The first two might be said to affect the publication language choice in our research as well. Of the philological journals whose scope was categorised either as mono-disciplinary or as an intra-area one, four published articles written exclusively in Croatian – three intra-area journals: *Čakavska rič*¹⁹, *Kaj*²⁰ and *Književna smotra*²¹ (the research by Macan et al. (2012: 512) yielded the same result) and one mono-disciplinary journal – *Jezik*²². Such a result is logical because three of them²³ deal primarily with the Croatian language and are aimed at its preserving and nurturing. As stated by Zrinščak (2011: 176-177) on this matter, there is no development without science, and there is no science without journals, international but also domestic ones that look after national culture and language. Furthermore, other philological journals publish articles in Croatian, but also those written in English. All the same, some articles in those journals were written in German (e.g. one article in the mono-disciplinary journal *Strani jezici (Foreign Languages)* and one in the mono-disciplinary journal *Časopis Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*²⁴. All articles in the inter-area journal *Zagreber germanistische Beiträge (Zagreb Contributions to German Studies)* were published in German. In the end, such findings regarding the journals from the humanities are only natural since, according to Ammon (2013: 1), the role of national languages in humanities remains to be of paramount significance owing to text style, different traditions and corresponding terminology, but also, as Hryniuk (2017) portrays, to writing style.

Figure 2 derives from the previous results, i.e. English is most frequently wholly avoided as the publication language by intra-area and mono-disciplinary journals. In contrast, the comparison among all three scope categories in terms of 100% publication in English – although its incidence is very low – is most evident for articles published in inter-area journals, e.g. *The Holistic Approach to Environment* “related to the responsible and ethical use of natural resources and human knowledge” (HAE); *Tourism* which scrutinizes a sector that is of utmost interest to the Croatian economy; *The Bulletin of the International Association for Paleodontology* which deals with

¹⁹ ≈ *Chakavian Word* (Chakavian = a Croatian dialect).

²⁰ *Kaj* is the Kajkavian (a Croatian dialect) word for *what*.

²¹ ≈ *Literary Review*.

²² The Croatian word *jezik* means *language*.

²³ Apart from the journal *Književna smotra (Književna smotra: Journal of World Literature)*.

²⁴ The English translation of the journals title cannot be found at *Hrčak*. Hence, the translation of its title into English is *Discussions: The Journal of the Institute of Croatian Language and Linguistics*.

the study of teeth of early life forms within the sphere of dental medicine; *Collegium Antropologicum*, whose scope involves topics from clinical medical sciences, public health and health care, dental medicine as well as ethnology and anthropology. Such a result is consistent with these journals' fields of interest.

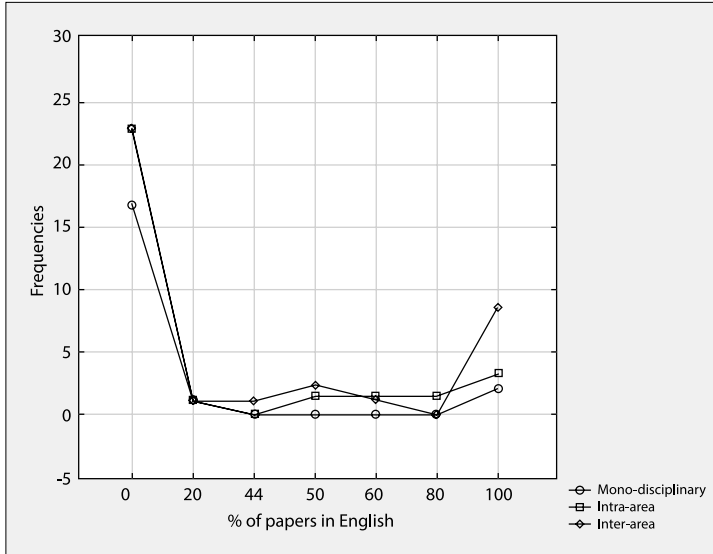

FIGURE 2 Frequencies of percentages of articles published in English per scope category

Regarding the previously presented data, a general result is obvious – namely, that in Croatia, the journals from the area of humanistic sciences (i.e. humanities) opt for Croatian as the predominant language of publication. This is very similar to the results for Spain and France obtained in van Weijen (2013) – namely, arts and humanities researchers from these two countries appear to prefer to publish in their own language. As Meneghini and Packer (2007: 114) claim, science is a component of culture and is hence necessary to formulate *scientific semantics* within a national scientific community and in the native language.

Simultaneous publication of articles in Croatian and English, thus aiming at a local and international readership, proved rare (Figure 3). In other words, bilingual publication policy has not been accepted as practical, presumably due to a lack of financial resources needed for translation, reviewing, editing and publication of an ever increasing number of pages. At any rate, some journals have chosen analogous publication formats despite all possible barriers, thus aiming at greater ‘visibility’ worldwide and striving to access a broad(er) scientific community.

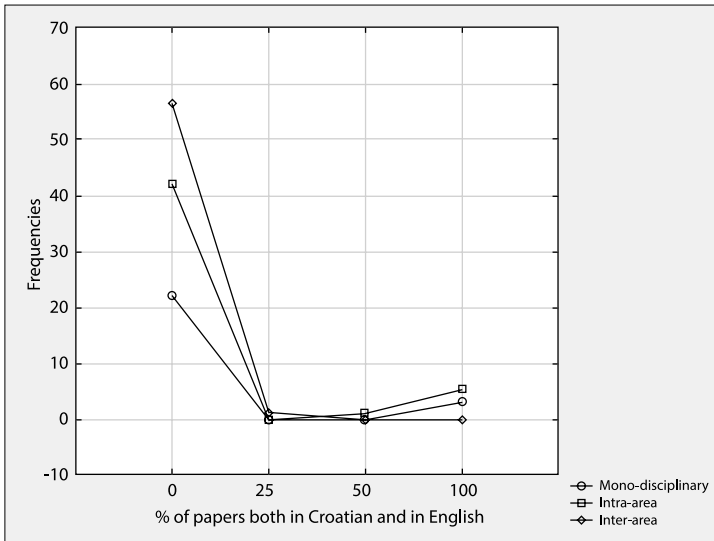

FIGURE 3 *Frequencies of percentages of articles published both in Croatian and in English per scope category*

Etnološka istraživanja (Ethnological Research) (a journal that publishes articles addressing “ethnology, cultural anthropology, museology and the related sciences” – Ethnological Research) belongs to the intra-area scope category as do *Diadora*²⁵ (which publishes articles covering the fields of history of art, history and archaeology), *Miscellanea Hadriatica et Mediterranea*, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku (Journal of Dalmatian Archaeology and History)* and *Starohrvatska prosvjeta*²⁶ on the one hand, and on the other, *Histria Archaeologica* and *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu (Contributions of the Institute of Archaeology in Zagreb)* allotted to the mono-disciplinary scope category have all adopted the bilingual *Croatian + English* publication format. Several of the previously listed journals contain the word *archaeology* in their titles, allowing for the conclusion about the dichotomous viewpoint on disseminating archaeological research results. Firstly, the archaeological matters are presented to the domestic public, and secondly, they are accessible to the vast scientific community.

Figure 4 shows that few journals published articles in languages other than the two previously mentioned. An example of the journal that publishes articles entirely in German is the inter-area journal *Zagreber germanistische Beiträge (Zagreb Contributions to German Studies)*. In 2019 some other journals sporadically published articles

²⁵ *Diadora* is the journal of the Archaeological Museum of Zadar.

²⁶ ≈ *Old Croatian Enlightenment*

in Italian (e.g. *Dubrovnik Annals*), Slovene (e.g. *Filologija*²⁷), Slovak (e.g. *Folia Onomastica Croatica*), etc. Comparatively, the journal *Colloquia Maruliana*, an intra-area journal devoted solely to the survey of life and works of Marko Marulić, a Croatian poet and Renaissance humanist born in Split in the 15th century, published articles in 2019 exclusively in Croatian. In contrast, in 2018, it published six articles in Croatian and four in English, and in 2017 the distribution was seven articles in Croatian, two in English, two in French and one in Latin. In other words, the publication tendency is irregular in terms of language.

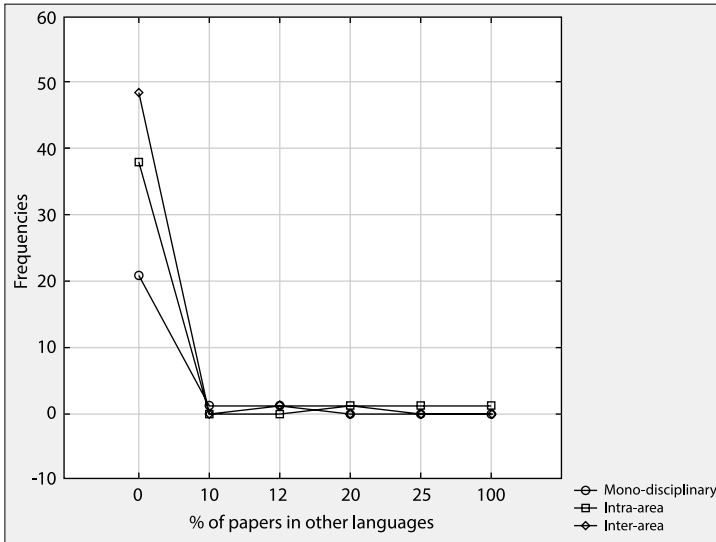

FIGURE 4 *Frequencies of percentages of articles published in other languages per scope category*

3.2. PUBLICATION LANGUAGE VS BEING INDEXED IN THE WEB OF SCIENCE

Further scrutiny addressed the relationship between the percentage of articles written in English on the one hand and being indexed in the *Web of Science* (WoS) on the other. The Chi-square test showed that containing articles written in English proved to have made the difference – $\chi^2(1, N = 134) = 5.7, p = 0.017$ – between being and not being included in the *Web of Science*. Contrary to the expected, the statistical significance was in favour of indicating that the articles written in English were not (no = 61.73% vs yes = 38.27%) a decisive criterion for inclusion of the journals in WoS (Table 2). This find

²⁷ *Philology*

is contrary to the (still) existing but frequently debated practice, which reflects the paradigm (predominantly in sciences, but also to a certain extent in humanities) that journals should strive to publish either all or at least some articles in English to be included in a highly respected database, which according to the proponents of this paradigm, would eventually result in the possibility of receiving international recognition in terms of scientific output. Furthermore, we believe our finding substantiates the results obtained by other researchers (cf. Gehrman & Rončević 2015: 27, van Weijen 2013).

TABLE 2. Contingency table for *being indexed in WoS x containing articles written in English* variables

	Indexed in WoS	Not containing articles written in English	Containing articles written in English	Row totals
Count		43	50	93
Column percent	No	81.13%	61.73%	
Row percent		46.24%	53.76%	
Total percent		32.09%	37.31%	69.40%
Count		10	31	41
Column percent	Yes	18.87%	38.27%	
Row percent		24.39%	75.61%	
Total percent		7.46%	23.13%	30.60%
Count	All groups	53	81	134
Total percent		39.55%	60.45%	

Of the 41 journals indexed in the *Web of Science*, as far as the year 2019 is concerned, ten published articles exclusively in Croatian and three solely in English, whereas two decided on the bilingual format in Croatian and English (each article in these two languages), and one exclusively in a language (German) other than Croatian and English. As for the remaining journals, as many as 17 contained articles written in Croatian as well as articles written in English; six were comprised of articles written in Croatian, English or some other language and three journals in Croatian and bilingually in Croatian and English. Finally, one journal contained articles in English or another language (not Croatian), and one journal issued articles in English, bilingually in Croatian and English or in other languages. These results point to a large variety of publication language practice in the humanities, at least regarding the Croatian scholarly journals at *Hrčak*. Because of differing methodologies in terms of the publication language of articles indexed in WoS, our results cannot be compared to those of Macan's et al. (2012).

The results presented in Table 3 show that, as expected, inter-area journals were the journals most frequently (41.5%) indexed in the *Web of Science*. At the same time, as much as 36.6% of all journals in humanities included in our research and indexed in the *Web of Science* belonged to the group of intra-area journals, i.e. journals whose scope remained within the limits of humanities. That only nine mono-disciplinary journals were indexed in WoS in 2019 was also an anticipated perception.

TABLE 3. Number of Croatian journals (at *Hrčak*) in humanities indexed in WoS

		Scope category	Indexed in WoS
Count		Intra-area	15
Total percent			36.6%
Count		Inter-area	17
Total percent			41.5%
Count		Mono-disciplinary	9
Total percent			21.9%

When interpreting the results, one important detail must be kept in mind. Namely, since not all Croatian journals from humanities are to be found at *Hrčak*, the total number of all Croatian journals from humanities is in fact larger than the number of journals included in our sample.

3.3. LANGUAGE OF THE JOURNALS' TITLES – THE WHOLE SAMPLE AND THE SUBSAMPLE OF JOURNALS INDEXED IN WOS

As for the choice of language of the journals' title²⁸ across scope categories, most journals' titles were in Croatian, followed by the number of journals in Latin (Table 4). However, although the incidence of titles in English was low in the whole sample, their frequency distribution for mono-disciplinary and intra-area journals was unsurprisingly lower than for the inter-area ones. These results arise from the specifics of the scientific area under consideration. In other words, the humanities include research subject matters of interest both locally and globally. The former facet is displayed in the feature that most titles of journals were in Croatian, and the latter that the second most frequently selected language for a journal's title was Latin – the universal language in all scientific areas, i.e. the terminology of many scientific areas (cf. Nybakken 1959), humanities included.

²⁸ *Hrčak* offers the English translations of the names of many journals. The journals' titles for which there was no official translation at *Hrčak* were translated into English by the authors of this article.

TABLE 4. Cross-tabulation for *scope category x language of the journal's title* – total sample

Scope category		Croatian	Latin	English	Other	Row totals
Count	Intra-area	27	15	2	5	49
Column percent		35.06%	41.67%	16.67%	55.56%	
Row percent		55.10%	30.61%	4.08%	10.20%	
Total percent		20.15%	11.19%	1.47%	3.73%	36.57%
Count	Inter-area	32	16	8	3	59
Column percent		41.56 %	44.44%	66.67%	33.33%	
Row percent		54.24%	27.12%	13.56%	5.08%	
Total percent		23.88%	11.94%	5.94%	2.24%	44.03%
Count	Mono-disciplinary	18	5	2	1	26
Column percent		23.38%	13.89%	16.67%	11.11%	
Row percent		69.23%	19.23%	7.69%	3.85%	
Total percent		13.43%	3.6873%	1.49%	0.75%	19.40%
Count	All groups	77	36	12	9	134
Total percent		57.46%	26.87%	8.96%	6.72%	

The equivalent course of incidence of journals' titles in Croatian and Latin was repeated for those periodicals indexed in the *Web of Science* (Table 5). Of 41 journals indexed in the *Web of Science*, the titles of 25 were in Croatian, eleven were in Latin, and the remaining five were either in English (n=3) or in another language (German or Italian). Thus, the inter-area journal *Zagreber germanistische Beiträge* was not included in WoS even though its name – together with *all* the articles published in it – is in the second most widely spread language (German) by native speakers (97 million) in Europe (Worldatlas.com).

TABLE 5. Cross-tabulation for *scope category x language of the journal's title* – group of 41 journals indexed in WoS

Scope category		Croatian	Latin	English	Other	Row totals
Count	Intra-area	10	5	0	0	15
Column percent		40.00%	45.45%	0.0%	0.0%	
Row percent		66.67%	33.33%	0.0%	0.0%	
Total percent		24.39%	12.20%	0.0%	0.0%	36.59%
Count	Inter-area	9	4	3	1	17
Column percent		36.00%	36.36%	100.00%	50.00%	
Row percent		52.94%	23.53%	17.65%	5.88%	
Total percent		21.95%	9.76%	7.32%	2.44%	41.46%

Scope category		Croatian	Latin	English	Other	Row totals
Count		6	2	0	1	9
Column percent	Mono-disciplinary	24.00%	18.18%	0.0%	50.00%	
Row percent		66.67%	22.22%	0.0%	11.11%	
Total percent		14.63%	4.88%	0.0%	2.44%	21.95%
Count	All groups	25	11	3	2	41
Total percent		60.98%	26.83%	7.32%	4.88%	

These results overlap in only one point with the results obtained by Macan et al. (2012: 511). Both in our and their analysis Croatian was the most frequent choice as the language of journal titles. In our research this was the case for the total sample as well as for the subsample of journals indexed in the *Web of Science*. However, the second choice of language in our research was Latin, unlike in the research by Macan et al. (2012: 511) where titles in English and Latin were equally represented. These results clearly justify our preference of intra-, inter- and mono-disciplinary journal allotment for the purpose of a less ambiguous interpretation.

Ultimately, our study has given several main contributions. Although our research addressed the Croatian open access journals from the humanities to be found at the portal of Croatian scientific journals only, our sample was significantly larger than the samples in the analyses conducted by Macan et al. (2012) and Hebrang Grgić (2011). Consequently, our results might be regarded as more compelling. In accord with the delimitation of journals' scopes as specified by the journals themselves, we constructed three groups of journals using the domain criterion. In our opinion, such a composition sheds more light on the underlying rationale relevant to the scrutinised subject matter. Namely, the intra-, inter- and mono-disciplinary categorisation of journals made it possible to preclude any discrepancies and subsequently unclear results which might arise from categorisation by scientific discipline. To clarify once again, it is common practice that many journals publish articles dealing with subject matters from more than one scientific discipline, which blurs the publication language status by the journal's scope. The yielded results approved the choice of such an avenue of our research.

Further, the allocation to the three domain-related categories and their cross-tabulation with the language of journal-title groups provided valuable and more objective information on the relationships among them, e.g. the Croatian – Latin – English – other languages title incidence sequence. Publication language policies in the humanities in Croatia continue to pursue the trend perceived both by researchers on the global scale a decade ago (cf. Flowerdew & Li 2009) and by researchers in Croatia in almost the same period (cf. Hebrang Grgić 2011; Macan et al. 2012) – namely, that although English did

and still does permeate the publishing strategies in the humanities, the local language – Croatian, as demonstrated in our analysis – remains a frequent recurrent choice. In other words, the scientific output in the humanities in Croatia defies and successfully escapes the publication-in-English-only approach. Such a find allows for careful anticipation of humanities not changing the publication language policy, at least in the near future.

4. CONCLUSION

Firstly, most of the selected journals specified their scopes as either intra-area or mono-disciplinary ones. In other words, their policy was to cover a broader range of topics, either from a single or from several scientific disciplines within one scientific area. Secondly, many journals allocated to the humanistic sciences (humanities) at *Hrčak* publish exclusively or mainly in Croatian. Such a result is understandable within a broader diachronic context of the scrutinised scientific area. While natural sciences, for example, have always been more outward bound, i.e. more international, the humanities have always been more culture-bound and directed towards local traditions, language included. Cultural traditions should be preserved since a native language reflects different traditions and text styles, and provides the corresponding terminology, which is extremely important in humanities. As for the Croatian academic community, one way of doing so is to publish in the standard Croatian language.

Thirdly, being included in the *Web of Science* is of utmost importance for Croatian journals. Yet, as our study has shown, containing articles written in English was not the only factor for their inclusion in the database mentioned above. Another one complemented this find. Namely, most journals' titles were in the Croatian language, followed by Latin in all three specified scope categories. This ultimately contributed to the assertion that the field of humanities in Croatia continues to care for and protect the Croatian language and tradition, thus resisting the publish-in-English-to-be-indexed-in-highly-respected-databases avenue. In doing so, only a moderate concession is made to publishing in English. This paper being in English is not an attempt to make the paper's authors visible, but to make the obtained research results more accessible to a broader scientific community. The results show that English-only publication language format need not be (and is not) the principal criterion for the inclusion of journals in highly respected databases, at least in the case of the humanities. Additionally, the number of inter-and intra-area journals included in our research and indexed in the *Web of Science* was almost the same, thus refuting a possible presumption that the more locally bound journals fail to be indexed in such databases.

Future research will hopefully supply more information on this subject matter, thus making it possible to track the upcoming perceptions.

REFERENCES

- AKSNES, Dag W., LIV LANGFELDT, Paul WOUTERS. 2019. "Citations, Citation Indicators, and Research Quality: An Overview of Basic Concepts and Theories". *SAGE Open*: 1–17. doi: 10.1177/2158244019829575
- AMMON, Ulrich. (Ed.) 2001. *The Dominance of English as a Language of Science: Effects on Other Languages and Language Communities*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter. doi: 10.1515/9783110869484
- AMMON, Ulrich. 2012. "Linguistic Inequality and Its Effects on Participation in Scientific Discourse and on Global Knowledge Accumulation – With a Closer Look at the Problems of the Second-rank Language Communities". *Applied Linguistics Review* 3, 2: 333–355. doi: 10.1515/applirev-2012-0016
- AMMON, Ulrich. 2013. "English(es) and Academic Publishing". In *The Encyclopedia of Applied Linguistics*. Ur. Carol A. Chapelle. New York: Wiley-Blackwell: 1–4. doi: 10.1002/9781405198431.wbeal0386
- BALDAUF JR., Richard B. 2001. "Speaking of Science: The Use by Australian University Staff of Language Skills". In *The Dominance of English as a Language of Science: Effects on Other Languages and Language Communities*. Ur. Ulrich Ammon. Berlin, New York: Mouton de Gruyter: 139–165. doi: 10.1515/9783110869484.139
- BARIŠIĆ, Pavo. 2019. "Sprachzwangslage der Wissenschaft. Exkurs zum Weltkongress für Philosophie" [The Language Predicament in Science. On the World Congress of Philosophy. In German]. *Zagreber germanistische Beiträge* 28: 39–54. doi: 10.17234/ZGB.28.3
- BELCHER, Diane D. 2007. "Seeking Acceptance in an English-only Research World". *Journal of Second Language Writing* 16, 1: 1–22. doi: 10.1016/j.jslw.2006.12.001
- BOCANEGRA - VALLE, Ana. 2013. "The Perceived Value of English for Academic Publishing among ESP Multilingual Scholars in Europe". *ESP Today* 1, 1: 5–25. URL: <http://www.esptodayjournal.org/pdf/1.%20ANA%20BOCANEGRA-VALLE%20-%20full%20text.pdf> (14 July 2020)
- BUCHNER, Slavomir. 2018. "Bibliometric Analysis of Central European Journals in the Web of Science and JCR Social Science Edition". *Malaysian Journal of Library & Information Science* 23, 2: 95–110. doi: 10.22452/mjlis.vol23no2.6
- BURGESS, Sally, Maria-Lluïsa GEA-VALOR, Ana I. MORENO, Jesús REY-ROCHA. 2014. "Affordances and Constraints on Research Publication: A Comparative Study of the Language Choices of Spanish Historians and Psychologists". *Journal of English for Academic Purposes* 14: 72–83. doi: 10.1016/j.jeap.2014.01.001
- CHIEN, Shih-Chieh. 2019. "Writing for Scholarly Publication in English for Taiwan-

- ese Researchers in the Field of English Teaching”. *SAGE Open* 9, 3: 1–15. doi: 10.1177/2158244019870187
- CIANFLONE, Eugenio. 2014. “Communicating Science in International English: Scholarly Journals, Publication Praxis, Language Domain Loss and Benefits”. *Círculo de Lingüística Aplicada a la Comunicación* 57: 45–58. doi: 10.5209/rev CLAC.2014.v57.44514
- CLARIVATE. 2021a. Web of Science Core Collection. URL: <https://clarivate.com/webofsciencelibrary/solutions/web-of-science-core-collection/> (5 August 2021)
- CLARIVATE. 2021b. The Clarivate Analytics Impact Factor. URL: <https://clarivate.com/webofsciencelibrary/essays/impact-factor/> (5 August 2021)
- CLARIVATE ANALYTICS. 2020. Web of Science Core Collection: Web of Science Master Journal List. URL: <https://mjl.clarivate.com/home> (23 January 2020)
- DI BITTETI, Mario S., Julian A. FERRERAS. 2017. “Publish (in English) or Perish: The Effect on Citation Rate of Using Languages Other than English in Scientific Publications”. *Ambio* 46, 1: 121–127. doi: 10.1007/s13280-016-0820-7
- ELSEVIER B. V. 2021. What Is Scopus Preview? URL: https://service.elsevier.com/app/answers/detail/a_id/15534/supporthub/scopus/#tips (5 August 2021)
- ENGELS, Tim C. E., Truyen L. B. OSSENBLOK, Eric H. J. SPRUYT. 2012. “Changing Publication Patterns in the Social Sciences and Humanities, 2000-2009”. *Scientometrics* 93, 2: 373–390. doi: 10.1007/S11192-012-0680-2
- ERNST, Richard R. 2010. “The Follies of Citation Indices and Academic Ranking Lists”. *CHIMIA* 64, 1-2: 90. doi: 10.2533/chimia.2010.90
- ETHNOLOGICAL RESEARCH. URL: <https://hrcak.srce.hr/etnoloska-istrazivanja?lang=en> (14 May 2020)
- FERGUSON, Gibson. 2007. “The Global Spread of English, Scientific Communication and ESP: Questions of Equity, Access and Domain Loss”. *Ibérica* 13: 7–38. URL: <http://www.aelfe.org/documents/02%20ferguson.pdf> (22 June 2020)
- FLOWERDEW, John. 1999a. “Writing for Scholarly Publication in English: The Case of Hong Kong”. *Journal of Second Language Writing* 8, 2: 123–145. doi: 10.1016/S1060-3743(99)80125-8
- FLOWERDEW, John. 2007. “The Non-Anglophone Scholar on the Periphery of Scholarly Publication”. *AILA Review* 20, 1: 14–27. doi: 10.1075/aila.20.04flo
- FLOWERDEW, John. 2008. “Scholarly Writers Who Use English as an Additional Language: What Can Goffman’s ‘Stigma’ Tell Us?” *Journal of English for Academic Purposes* 7, 2: 77–86. doi: 10.1016/j.jeap.2008.03.002
- FLOWERDEW, John. 2019. “The Linguistic Disadvantage of Scholars Who Write in English as an Additional Language: Myth or Reality”. *Language Teaching* 52, 2:

- 249–260. doi: 10.1017/S0261444819000041
- FLOWERDEW, John, Yongyan LI. 2009. “English or Chinese? The Trade-off between Local and International Publication among Chinese Academics in the Humanities and Social Sciences”. *Journal of Second Language Writing* 18, 1: 1–16. doi: 10.1016/j.jslw.2008.09.005
- FUKUZAWA, Naomi. 2017. “Characteristics of Papers Published in Journals: An Analysis of Open Access Journals, Country of Publication, and Languages Used”. *Scientometrics* 112, 2: 1007–1023. doi: 10.1007/s11192-017-2414-y
- GARFIELD, Eugene. 1955. “Citation Indexes for Science: A New Dimension in Documentation through Association of Ideas”. *Science* 122, 3159: 108–111. doi: 10.1126/science.122.3159.108
- GARFIELD, Eugene. 1972. “Citation Analysis as a Tool in Journal Evaluation”. *Science* 178, 4060: 471–479. doi: 10.1126/science.178.4060.471
- GEHRMANN, Siegfried, Ivana RONČEVIĆ. 2015. “Pojednojezičenje znanosti kao hegemonalni projekt: europske perspektive i anglofone stvarnosti” [Monolingualisation of Research and Science as a Hegemonial Project: European Perspectives and Anglophone Realities. In Croatian]. *Filologija* 65: 13–44. URL: <https://hrcak.srce.hr/154176> (22 June 2020)
- GUÉDON, Jean-Claude. 2010. “Acesso aberto e divisão entre ciência predominante e ciência periférica” [Open Access and Division between Predominant Science and Peripheral Science. In Portuguese]. In *Acessibilidade e visibilidade de revistas científicas eletrônicas* [Accessibility and Visibility of Scientific Electronic Journals. In Portuguese]. Ur. Sueli Mara Soares Pinto Ferreira i Maria Das Graças Targino. São Paulo: Senac: 21–77. URL: <http://eprints.rclis.org/38505/> (14 May 2020)
- HAE – THE HOLISTIC APPROACH TO ENVIRONMENT. URL: <https://hrcak.srce.hr/hae> (14 May 2020)
- HEBRANG GRGIĆ, Ivana. 2011. *Open Access to Scientific Information in Croatia: Increasing Research Impact of a Scientifically Peripheral Country*. Saarbrücken: Lambert Academic Publishing. URL: http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/1397/1/Hebrang_Grgic_ffzg.pdf (14 March 2019)
- HEBRANG GRGIĆ, Ivana. 2020. Hrvatski časopisi u međunarodnim bazama podataka: vidljivost naših znanstvenika [Croatian Journals in International Databases: the visibility of our scientists. In Croatian]. URL: <https://www.universitas-portal.hr/hrvatski-casopisi-u-medunarodnim-bazama-podataka/> (5 August 2021)
- HRYNIUK, Katarzyna. 2017. “Linguistics Research Articles Written in English: Comparing Native English Speakers and Polish Writers”. *International Journal of Applied Linguistics* 27, 1: 3–23. doi: 10.1111/ijal.12099

- HULTGREN, Anna Kristina. 2019. "English as the Language for Academic Publication: On Equity, Disadvantage and 'Non-nativeness' As a Red Herring". *Publications* 7, 2: 31. doi: 10.3390/publications7020031
- HYLAND, Ken. 2009. "English for Professional Academic Purposes: Writing for Scholarly Publication". In *English for Specific Purposes in theory and practice*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press: 83–105.
- JENKINS, Jennifer. 2011. "Accommodating (to) ELF in the International University". *Journal of Pragmatics* 43, 4: 926–936. doi: 10.1016/j.pragma.2010.05.011
- JOKIĆ, Maja, Grozdana SIROTIĆ. 2015. "Znanstvena prepoznatljivost članova ur edništava hrvatskih društveno-humanističkih časopisa" [The Scientific Recognition of Members of Editorial Boards of Croatian Scholarly Journals in Social Sciences and Humanities. In Croatian]. *Medijska istraživanja* 21, 1: 5–33. URL: <https://hrcak.srce.hr/142061> (15 July 2020)
- KIRCHIK, Olessia, Yves GINGRAS, Vincent LARIVIÈRE. 2011. "Changes in Publication Languages and Citation Practices and Their Effect on the Scientific Impact of Russian Science (1993-2010)". *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 63, 7: 1411–1419. doi: 10.1002/asi.22642
- KUTEVA, Maria, Lisa McGRATH. 2014. "Taming *Tyrannosaurus Rex*: English Use in the Research and Publication Practices in Humanities Scholars in Sweden". *Multilingua* 33, 3-4: 365–387. doi: 10.1515/multi-2014-0017
- LÓPEZ NAVARRO, Irene, Ana Isabel MORENO FERNÁNDEZ, Jesús REY-ROCHA. 2017. "Dificultades de los investigadores españoles para publicar en revistas internacionales: métricas, editores y multilingüismo" [Spanish Researchers' Difficulties to Publish in International Journals: Metrics, Editors and Multilingualism. In Spanish]. *Teknokultura* 14, 1: 13–33. doi: 10.5209/TEKN.54142
- MACAN, Bojan. 2016. Emerging Sources Citation Index (ESCI) i potencijalne zamke za znanstvenike prilikom odabira časopisa za objavljivanje rada [Emerging Sources Citation Index (ESCI) and Potential Pitfalls for Scientists when Selecting a Journal for Article Publication. In Croatian]. URL: http://lib.irb.hr/web/hr/vijesti/item/1943-emerging_sources_citation_index_esci.html (5 August 2021)
- MACAN, Bojan, Aleksandra PIKIĆ, Marina MAYER. 2012. "(Inter)national Orientation of Croatian Social Sciences and Arts and Humanities Journals Indexed in the Web of Science Database". *Društvena istraživanja* 21, 2: 505–521. doi: 10.5559/di.21.2.11
- MARUŠIĆ, Ana, Matko MARUŠIĆ. 1999. "Small Scientific Journals from Small Countries: Breaking from a Vicious Circle of Inadequacy". *Croatian Medical Journal* 40, 4: 508–514. URL: <http://www.cmj.hr/1999/40/4/10554353.htm> (15 June 2019)
- MENEGHINI, Rogerio, Abel L. PACKER. 2007. "Is There Science Beyond English? Initiatives

- to Increase the Quality and Visibility of Non-English Publications Might Help to Break Down Language Barriers in Scientific Communication”. *EMBO Reports* 8, 2: 112–116. doi: 10.1038/sj.embor.7400906
- MIRANDA, Ruben, Esther GARCIA-CARPINTERO. 2018. “Overcitation and overrepresentation of review papers in the most cited papers”. *Journal of Infometrics* 12, 4: 1015–1030. doi: 10.1016/j.joi.2018.08.006
- MITROVIĆ, Goranka. 2013. “Zastupljenost hrvatskih znanstvenih i stručnih časopisa u bazama podataka Web of Science i Scopus s osvrtom na društveno humanističke znanosti” [Indexing of Croatian Scientific and Professional Journals in Citing Databases Web of Science and Scopus with Regard on Social and Humanities Sciences. In Croatian]. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 56, 4: 129–144. URL: <https://hrcak.srce.hr/142383> (15 July 2020)
- MURESAN, Laura-Mihaela, Carmen PÉREZ-LLANTADA. 2014. “English for Research Publication and Dissemination in Bi-/Multiliterate Environments: The Case of Romanian Academics”. *Journal of English for Academic Purposes* 13, 1: 53–64. doi: 10.1016/j.jeap.2013.10.009
- NACIONALNA I SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA U ZAGREBU. 2021a. Emerging Sources Citation Index (ESCI). URL: <http://baze.nsk.hr/baza/emerging-sciences-citation-index-esci/> (5 August 2021)
- NACIONALNA I SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA U ZAGREBU. 2021b. Portal elektroničkih izvora za hrvatsku akademsku i znanstvenu zajednicu [Portal of Electronic Sources for the Croatian Academic and Scientific Community. In Croatian]. Scopus. URL: <http://baze.nsk.hr/baza/scopus/> (5 August 2021)
- NYBAKKEN, Oscar E. 1959. *Greek and Latin in Scientific Terminology*. Ames, Iowa: Iowa State University Press.
- PÉREZ-LLANTADA, Carmen. 2012. *Scientific Discourse and the Rhetoric of Globalization: The Impact of Culture and Language*. London, New York: Continuum International Publishing Group.
- PRANCKUTĚ, Raminta. 2021. “Web of Science (WoS) and Scopus: The Titans of Bibliographic Information in Today’s Academic World”. *Publications* 9, 12: 1–59. doi: 10.3390/publications9010012
- PUDOVKIN, Alexander I. 2018. “Comments on the Use of the Journal Impact Factor for Assessing the Research”. *Frontiers in Research Metrics and Analytics* 3, Article 2: 1–4. doi: 10.3389/frma.2018.00002
- PULIŠELIĆ, Lea, Jelka PETRAK. 2006. “Is It Enough to Change the Language? A Case Study of Croatian Biomedical Journals”. *Learned Publishing* 19, 4: 299–306. doi: 10.1087/095315106778690733

- SAHA, Somnath, Sanjay SAINT, Dimitri A. CHRISTAKIS. 2003. "Impact Factor: A valid Measure of Journal Quality?" *Journal of the Medical Library Association* 91, 1: 42–46. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC141186/> (5 August 2021).
- SALAGER-MEYER, Françoise. 2008. "Scientific Publishing in Developing Countries: Challenges for the Future". *Journal of English for Academic Purposes* 7, 2: 121–132. doi: 10.1016/j.jeap.2008.03.009
- SALAGER-MEYER, Françoise. 2014. "Writing and Publishing in Peripheral Scholarly Journals: How to Enhance the Global Influence of Multilingual Scholars?" *Journal of English for Academic Purposes* 13, 1: 78–82. doi: 10.1016/j.jeap.2013.11.003
- SALAGER-MEYER, Françoise. 2015. "Peripheral Scholarly Journals: From Locality to Globality". *Iberica* 30: 15–38. URL: http://www.aelfe.org/documents/30_01_IBERICA.pdf (14 July 2020)
- SCHAFFNER, Andreas. 2006. "Journal Impact Factors Depend on More Than Just Publication Language". *Swiss Medical Weekly* 136, 27-28: 411–412. doi: 10.4414/sm.w.2006.11650
- SHEKMAN, Randy. 2013. "How Journals Like Nature, Cell and Science Are Damaging Science". *The Guardian*. (December 9, 2013). URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2013/dec/09/how-journals-nature-science-cell-damage-science> (22 May 2020)
- SCHLUER, Jennifer. 2014. "Writing for Publication in Linguistics: Exploring Niches of Multilingual Publishing among German Linguists". *Journal of English for Academic Purposes* 16: 1–13. doi: 10.1016/j.jeap.2014.06.001
- SHAO, Jufang, Huiyun SHEN. 2011. "The Outflow of Academic Papers from China: Why Is It Happening and Can It Be Stemmed?" *Learned Publishing* 24, 2: 95–97. doi: 10.1087/20110203
- SIVERTSEN, Gunnar. 2016. "Patterns of Internationalization and Criteria for Research Assessment in the Social Sciences and Humanities". *Scientometrics* 107, 2: 357–368. doi: 10.1007/s11192-016-1845-1
- SOLOVOVA, Olga, Joana Vieira S a n t o s, Joaquim V e r í s s i m o. 2018. "Publish in English or Perish in Portuguese: Struggles and Constraints on the Semiperiphery". *Publications* 6, 2: 25. doi: 10.3390/publications6020025
- SOMOZA-FERNÁNDEZ, Marta, Josep-Manuel RODRÍGUEZ-GAIRÍN, Cristóbal URBANO. 2018. "Journal Coverage of the Emerging Sources Citation Index". *Learned Publishing* 31: 199–204. doi: 10.1002/leap.1160
- STOJANOVSKI, Jadranka. 2012. "Supporting Open Access Nationwide". In *Journal Publishing in Developing, Transition and Emerging Countries: Proceedings of*

- the 5th Belgrade International Open Access Conference*. Ur. Pero Šipka. Beograd: Centre for Evaluation in Education and Science: 75–87. doi: 10.5937/BIOAC-72
- STRAUSS, Pat. 2017. “It’s not the Way We Use English” – Can We Resist the Native Speaker Stranglehold on Academic Publications?” *Publications* 5: 27. doi: 10.3390/publications5040027
- SWALES, John M. 1997. “English As *Tyrannosaurus Rex*”. *World Englishes* 16, 3: 373–382. doi: 10.1111/1467-971X.00071
- TARDY, Christine. 2004. “The Role of English in Scientific Communication: *Lingua Franca* or *Tyrannosaurus Rex*?” *Journal of English for Academic Purposes* 3, 3: 247–269. doi: 10.1016/j.jeap.2003.10.001
- VAN WEIJEN, Daphne. 2012. “The Language of (Future) Scientific Communication”. *Research Trends* 31. URL: <https://www.researchtrends.com/> (12 October 2019)
- VAN WEIJEN, Daphne. 2013. “Publication Languages in the Arts & Humanities”. *Research Trends* 32. URL: <https://www.researchtrends.com/issue-32-march-2013/publication-languages-in-the-arts-humanities-2/> (12 October 2019).
- VERA-BACETA, Miguel-Angel, Michael THELWALL, Kayvan KOUSHA. 2019. “Web of Science and Scopus Language Coverage”. *Scientometrics* 121, 3: 1803–1813. doi: 10.1007/s11192-019-03264-z
- WORLDATLAS.COM. The Most Widely Used Languages in Europe. URL: <https://www.worldatlas.com/articles/most-widely-used-languages-in-europe.html> (10 October 2019)
- ZRINŠČAK, Siniša. 2011. “Trebaju li nam i kakvi hrvatski znanstveni časopisi? Skica na temu: mjesto i budućnost znanstvenih časopisa u Hrvatskoj” [Do We Need Croatian Scientific Periodicals and What Kind? Sketch on the Topic of: The Place and Future of Scientific Periodicals in Croatia. In Croatian]. *Bogoslovska smotra* 81, 1, 167–178. URL: <https://hrcak.srce.hr/66588> (12 June 2020)

NOVI UVID U JEZIK OBJAVLJIVANJA U HRVATSKIM ZNANSTVENIM
ČASOPISIMA IZ HUMANISTIČKIH ZNANOSTI

DARIJA OMRČEN
MIRJANA BAUTOVIĆ

SAŽETAK

Cilj istraživanja je bio analizirati jezik objavljivanja u časopisima klasificiranim u humanističke znanosti na *Hrčku*, portalu hrvatskih znanstvenih časopisa. Časopisi su prema domeni bili kategorizirani u tri skupine: *monodisciplinarni*, *unutarpodručni* te *međupodručni*. Većina je časopisa uključenih u skupinu humanističkih znanosti radove objavljivala isključivo ili uglavnom na hrvatskome jeziku, dok je drugi najčešći jezik na kojemu se objavljuju radovi bio engleski. Dobiveni rezultati ukazuju na dva trenda u hrvatskim znanstvenim časopisima. S jedne strane, časopisi nastoje distribuirati istraživačke rezultate na međunarodnoj razini, što podrazumijeva to da radovi budu objavljeni na engleskome ili nekome drugom jeziku koji govori veliki broj ljudi. S druge pak strane, valja sačuvati kulturalnu tradiciju a jedan je od načina da se to postigne objavljivanje na standardnome hrvatskom jeziku. Zanimljivo je da činjenica da su u časopisu objavljeni radovi na engleskome jeziku nije utjecala na uključivanje časopisa u citatnu bazu *Web of Science*. Na kraju je, također s obzirom na tri domene časopisa, analiziran jezik na kojemu su bili nazivi časopisa, i to za cijeli uzorak, kao i za poduzorak časopisa indeksiranih u *Web of Science*. Rezultati su pokazali da su u oba slučaja nazivi časopisa bili najčešće na hrvatskome jeziku.

KLJUČNE RIJEČI:

akademski časopisi, domena, humanističke znanosti, jezik, nazivi, objavljivanje

ŠTRIGARIJI OD KASTAFSKEH BESED. O ČAKAVŠTINI U POEZIJI ĐURĐE GRUJIČIĆ¹

IVANA NEŽIĆ

ROBERTA ŠPOLJARIĆ

Josipa Lenca Spodolčeva 1 B, HR – 51000 Rijeka
ivana.nezicka@gmail.com

Šetalište Pazinske gimnazije 6, HR – 52000 Pazin
spoljaric.roberta@gmail.com

UDK: 821.163.42'282 Grujičić, Đ.

Izvorni znanstveni članak

Primljen: 30. 7. 2020.

Prihvaćen: 5. 10. 2021.

Kastavski govori već više od stotinu godina intenzivno privlače pažnju mnogobrojnih domaćih i inozemnih slavista. Premda su se jezikoslovci ponajviše bavili akcenatskim osobitostima toga tipa govora jer je riječ o najstarijemu naglasnom sustavu zabilježenu na čakavskome terenu, neki su dijalektolozi svoju pažnju usmjeravali i na književno stvaralaštvo pisano kastavskom čakavštinom, uspoređujući izričaj pojedinih autora s podacima dobivenima terenskim istraživanjima. U ovome se radu donosi pregled i analiza fonoloških i morfoloških jezičnih značajki potvrđenih u dvjema pjesničkim zbirkama Đurđe Grujičić pisanima čakavskim idiomom, *Jubav od furešta* i *Dih*. Cilj je istraživanja dokazivanje pripadnosti jezika kojim se ta autorica u navedenim zbirkama služi kastavskom tipu govora, pri čemu je primijenjena metodologija temeljena na dijalektološkoj teoriji razlikovnosti, a koja obuhvaća jezične značajke triju hijerarhijskih rangova (alijetete, alteritete te arealne i/ili lokalne značajke) potvrđene u ekavskim čakavskim sustavima. Iako kastavska čakavština nije materinski govor Đurđe Grujičić, rezultati istraživanja pokazuju da se ona u dvjema analiziranim dijalektalnim zbirkama dosljedno služi autentičnim, izvornim oblikom toga idioma.

KLJUČNE RIJEČI

čakavsko narječje, ekavski dijalekt, sjeveroistočni istarski poddijalekt, kastavski govori, Đurđa Grujičić

¹ Ovaj je rad nastao dopunom i doradom završnoga rada *Štrigariji od kastafskeh besed. Analiza čakavštine u zbirci Jubav od furešta Đurđe Grujičić* koji je 2018. napisala Roberta Špoljarić, tada studentica treće godine Preddiplomskoga jednopredmetnog studija hrvatskoga jezika i književnosti pri Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Rijeci, pod mentorstvom Ivane Nežić.

1. UVOD

Kastavski govori pripadaju sjeveroistočnomu istarskom poddijalektu ekavskoga čakavskog dijalekta (Vranić 2005: 37, 325; Drpić 2006: 75; Lisac 2009: 73). Riječ je o govorima koji su bili i jesu predmetom interesa i istraživanja mnogih domaćih i inozemnih slavista, a najveću je pažnju taj tip govora privukao ponajprije svojim naglasnim sustavom koji je najstariji zabilježen na čakavskome terenu i velikim je dijelom podudaran s (kasnom) praslavenskom akcentuacijom, stoga su prozodijski podatci iz tih govora riznica jezičnoga blaga pogodnoga za rekonstrukciju najstarije slavenske akcentuacije. Jezikoslovna su istraživanja kastavskih govora započela već u prvim desetljećima 20. stoljeća, a opis i podatci o njihovim u prvome redu akcentatskim osobitostima do današnjih se dana citiraju u svim najvažnijim studijama o slavenskoj akcentologiji. Tijekom cijeloga 20. stoljeća, kao i u 21. stoljeću, dijalektolozi su kastavskim govorima neprestano navraćali i njima se vraćali: ti su govori bili u fokusu većega broja znanstvenih istraživanja i neki su njihovi segmenti predstavljeni u mnogim znanstvenim radovima i studijama.²

Osim što su se njima intenzivno bavili jezikoslovci, kastavski su govori bili i sredstvo kojim su se u svojem stvaralaštvu služili mnogi pisci i pjesnici. Upravo je kastavskom čakavštinom pisan čakavski opus Vladimira Nazora, jednoga od bardova hrvatske dijalektalne poezije (Moguš 1977b: 15). Nazorovim je stopama kasnije nastavio nemali broj autora, a uratci pisani tim tipom čakavštine pobudili su i interes dijalektologa koji su izučavali njihov jezik i znanstvenim ga instrumentarijem uspoređivali s podacima dobivenima vlastitim ili tuđim terenskim istraživanjima. Tako je Milan Moguš pisao o čakavštini u poeziji Vladimira Nazora (Moguš 1977b) i u etnomonografiji Ive Jardasa *Kastavština* (Moguš 1994), Iva Lukežić raščlanila je čakavštinu koju je Matko Laginja inkorporirao u svoja djela *Basne* i *Šilo za ognjilo* (Lukežić 1996/1997), Diana Stolac provela je leksikološku analizu već spomenute Jardasove *Kastavštine* (Stolac 1997), Jasna Gržinić i Arijana Stanić analizirale su izričaj Franje Matetića u njegovu romanu *Zvoneća svojni* (Gržinić i Stanić 2010), a Silvana Vranić istražila je jezik teksta *Naš stari grad* Josipa Jurinčića (Vranić 2017).³

² Iscrpan prikaz svih istraživanja kastavskih govora od 1912. do 2018. godine v. u Eterović 2019.

³ Detaljnije o svim tim radovima v. i u Eterović 2019: 46–48, 84–86.

2. O ČAKAVŠTINI U POEZIJI ĐURĐE GRUJIČIĆ

2.1. O ŽIVOTU I STVARALAŠTVU ĐURĐE GRUJIČIĆ

Đurđa Grujičić rođena je 1952. u Rijeci, a u tome je gradu odrasla, školovala se i zasnivala obitelj. Od 1978. živi u Jardasima na Kastavštini, a od iste godine pa sve do umirovljenja radila je kao odgajateljica u kastavskome Dječjem vrtiću *Vladimir Nazor* gdje je osnovala čakavsku vrtićku skupinu *Tić*. Svojim svakodnevnim i književnim radom neumorno njeguje *domaću besedu* i sudjeluje u raznim aktivnostima koje potiču očuvanje kulturne baštine i tradicije.

Đurđa Grujičić literarnim se radom započela baviti još u osnovnoj školi, a prva njezina samostalna pjesnička zbirka *Jubav od furešta* pisana kastavskom čakavštinom objavljena je 1993. godine. Godinu dana kasnije tiskana je njezina prva prozna knjiga, kraći roman *Gospođi plemenitoj* koji je nastao na njezinoj materinskoj podvelebitskoj štokavskoj ikavici. Na hrvatskome standardnom jeziku napisala je i objavila prozno-poetske dnevničke zapise *Oporučujem* (1996.) i roman *Marioneta na godišnjem odmoru* (1997.), a 2018. tiskana joj je još jedna poetska zbirka pisana čakavštinom naslovljena *Dih*. Zahvaljujući njezinu angažmanu, 2001. objavljena je slikovnica *Moj Kastav* u kojoj su autori ilustracija i tekstova na kastavskoj čakavštini polaznici Dječjega vrtića *Vladimir Nazor*. Na istome je idiomu Đurđa Grujičić priredila i zbirku pjesama za djecu *Njazlo* (2004.), a autorica je i zbirke *100% ljubav* (2011.) koja sadržava njezine pjesme za djecu pisane hrvatskim standardnim jezikom. Proznim i poetskim priložima zastupljena je u zajedničkim zbirkama *Pul Matetićeve ognjišća* (1994.), *Judi i užanci* (1999.), *Kada vruja zavruja* (2012.), *Mlekarice* (2013.), *Seljanski susreti* (2013.).

Đurđa Grujičić idejna je začetnica i jedna od organizatorica projekta, odnosno čakavske večeri nazvane *Mantinjada Zagrebu* koja je održana 2013. i 2014. (glavni je organizator tih događaja bila Ustanova "Ivan Matetić Ronjgov"). Dio je njezinih pjesničkih uradaka uglazbljen⁴, a neke su od tih skladbi i nagrađivane. Primjerice, 2017. na festivalu Melodije Istre i Kvarnera nagradu za najbolji tekst dobila je pjesma *Daž*, u izvedbi Klape *Kastav*, za koju je Đurđa Grujičić napisala stihove, a ta je skladba dobila i nagradu *Beseda* koju *Novi list* dodjeljuje pjesmama koje cjelokupnim izričajem

⁴ Na festivalu *Čansonfest* 2006. Ženska klapa *Kastav* izvela je uglazbljenu pjesmu Đurđe Grujičić *Gospodin od onora*. Na istome je festivalu 2013. Karin Kuljanić nastupila sa skladbom *Va škabeline* za koju je Đurđa Grujičić napisala glazbu i stihove. Suradnja tih dviju autorica nastavlja se na novome nosaču zvuka koji priprema Karin Kuljanić, a na kojemu će se naći uglazbljena pjesma *Dih* te još jedna pjesma Đurđe Grujičić pisana hrvatskim standardnim jezikom.

Đurđa Grujičić autorica je stihova i suautorica glazbe skladbe *Imet češ anjela* koju izvodi Klapa *Kastav* te pjesme posvećene dobrovoljnim darivateljima krvi, njihove svojevrsne himne *Hvala vam*, koji izvodi vokalna skupina *Yamas*.

(tekstom, glazbom i interpretacijom) najbolje promoviraju primorski kraj i njegovu tradiciju⁵. Preko dva desetljeća Đurđa Grujičić aktivna je članica riječkih ograna Društva hrvatskih književnika i Matice hrvatske te Katedre čakavskih pjesnika Ustanove “Ivan Matetić Ronjgov”. Godine 2011. dobila je nagradu Grada Kastva za svoj ukupni pedagoški rad s djecom predškolske dobi te za dugogodišnje zalaganje i ustrajni angažman na očuvanju zavičajne kulturne baštine.⁶

Materinski idiom Đurđe Grujičić podvelebitska je štokavska ikavica – njezini su se roditelji iz Klade u podvelebitskome primorju nakon Drugoga svjetskog rata doselili u Rijeku. Ta spisateljica za sebe kaže da je “najprej furešta, pokle naturalizirana Kastafka, pak najzad jena od oneh ka i misli i reče da j’ naša” (Sušan Kapićeva 2015). Dolaskom na Kastavštinu slušala je, zavoljela, učila i izvrsno naučila tamošnju *domaću besedu* koja joj je otada nepresušna inspiracija: “A čakavski zajik, ta beseda, me je fascinirala. Kako bi se to reklo? Hitila oba tla. Obatajila?! Nju se ne more samo tako zgovorit. Mora se ju z rojenjen od domi reditat, al steć. Ja san ju stekla. I jenako bin se za nju potukla...” (Sušan Kapićeva 2015).

Prva pjesnička zbirka Đurđe Grujičić *Jubav od furešta* dočeka je s velikim oduševljenjem i bila je obasuta komplimentima publike i književne kritike: “pozdravimo ovu zbirku ubrzanim otkucajima našeg srca, stiskom ruke i rukovetom dobrih želja da gospođu Grujičić ponovno susretnemo u nizu stihova koji će otkrivati nove čari, zbilje i istine života, crčki, dažji, u ljepoti čakavštine. Neka ponovno, va febre, kanta, sope, srećna crči” (Kabalin 1993: 10). Objavivši svoju drugu poetsku zbirku pisanu čakavštinom *Dih*, ta se autorica nedvojbeno potvrdila “kao suverena gospodarica svog novog jezika” koja je pokazala domaćim, autohtonim govornicima koje sve mogućnosti pruža njihov *domaći zajik* (Kukurin 2018: 94). Čakavsku poeziju Đurđe Grujičić od samih početaka karakterizira “velik odmak od naših domaćih, uobičajenih nostalgičnih zavičajnih zapisa, tipa *nonića* i *nonica*, *zidića* i *kantunića*” (Kukurin 2018: 93). Njezin je čakavski izričaj opisan kao “bogat, živ, lepršav, narodni, lijep pa lijep” (Kabalin 1993: 7), u kojemu “u svim varijacijama, muzika jezika čakavskog zvoni posvuda” (Kabalin 1993: 8), a opet, “ni u jednom stihu nije upala u zamku banalnosti” (Kukurin 2018: 93–94).

2. 2. CILJ I METODOLOGIJA RADA

U ovome se radu donosi pregled i analiza fonoloških i morfoloških jezičnih značajki potvrđenih u dvjema pjesničkim zbirkama Đurđe Grujičić pisanima čakavštinom,

⁵ Tu su nagradu na MIK-u 2017. dobile dvije skladbe: *Daž* i *Pirovjanska*; v. Marmilić 2017.

⁶ V. *Nagrade Grada Kastva* 2011: 14–15.

Jubav od furešta i *Dih*. Cilj je istraživanja potvrđivanje podudarnosti idioma kojim se ta spisateljica služi s kastavskom čakavštinom, pri čemu će biti primijenjena metodologija temeljena na dijalektološkoj teoriji razlikovnosti. U hrvatskoj dijalektologiji pojam jezične razlikovnosti obuhvaća kriterije različitoga hijerarhijskog ranga koji su se razvili “samo u određenu sustavu ranga narječja ili dijalekta, ili u određenu arealu, skupini organskih govora, pojedinome organskom idiomu” (Lukežić 1998: 13). Slijedeći tu metodologiju, u ovome su radu ekscerpirani primjeri iz dviju zbirki Đurđe Grujičić, a u njima potvrđene jezične značajke klasificirane su prema sljedećim hijerarhijskim rangovima⁷: kao alijeteti, kao alteriteti, ili kao sjeverozapadne čakavske jezične značajke⁸.

2.3. OPĆEČAKAVSKE JEZIČNE ZNAČAJKE NAJVIŠEGA RAZLIKOVNOG RANGA

Oznaka je najvišega razlikovnog ranga za čakavštinu upitno-odnosna zamjenica za ‘neživo’ *ča*, prema kojoj je to narječje dobilo i svoje ime (Moguš 1977a: 20)⁹. U zbirkama Đurđe Grujičić *Jubav od furešta* i *Dih* ta je zamjenica potvrđena u značenju i funkciji upitne i odnosne zamjenice (*Čà išće, / kàmo gre?* (JF)¹⁰; *A dūšà, pūna*

⁷ Alijetet je uobičajeni naziv za najveću jezičnu posebnost koja je obilježje samo jednoga narječja kao lingvističkoga sustava i pripada hijerarhijski najvišem rangu (termin je, na temelju definicija Žarka Muljačića, uveo Milan Moguš; usp. Moguš 1977a: 20). Alijetet je “čista drugost”, odnosno “drugost od više njih” (Moguš 1977a: 20), to je “unikatni jezični znak” (Lukežić 1998: 13) koji obilježava određeni sustav ranga narječja. Alteriteti su pak značajke koje nisu svojstvene samo jednom narječju već i nekomu od ostalih jezičnih sustava ili njegovim dijelovima; one nisu povezane s određenim sustavom “nego su nazočne u mnogima, ali ne i svima” (Lukežić 1998: 13), a nazivaju se još i “drugosti od dvojice” (Moguš 1977a: 20). Budući da se alijetetima i alteritetima ne iscrpljuje razlikovnost unutar istoga jezika, Iva Lukežić uspostavlja kriterije još nižega ranga: arealne i lokalne jezične razlikovnosti. Ta dva tipa razlikovnosti pomoćni su kriteriji jer predstavljaju “razlikovne činjenice u organskim idiomima koje odaju pripadnost govorima u određenom geografskome, povijesnome i kulturnome arealu, te razlikovnosti svojstvene određenoj skupini govora ili samo određenu mjesnomu govoru” (Lukežić 1998: 14).

⁸ Te su značajke specifične za “sjeverozapadni čakavski prostorno-jezični kompleks na prostoru hrvatske Istre i Kvarnera (na obali zaključno do Povila južno od Novoga Vinodolskoga i u zaobalju Ledena, te na otocima Cresu, sjevernome dijelu Lošinja i istočnome dijelu Krka)” (Lukežić 2012: 228), odnosno riječ je o značajkama autohtonih starosjedilačkih govora sjeverozapadnoga čakavskog areala (Lukežić 1998: 97–98).

⁹ Zamjenica *ča* lingvistički je reprezentant čakavskoga narječja (Lukežić 1998: 15), a njezino se postojanje najčešće uzimalo kao prvi čakavski kriterij, odnosno najviša vrijednost pri određivanju pripadnosti određena govora čakavskom narječju (Moguš 1977a: 20; Lukežić 1998: 15).

O potvrđama različitih oblika zamjenice *ča* u kastavskim govorima v. u Moguš 1994: XX; Drpić 2006: 83; Vranić 2017: 243.

¹⁰ U tekstu će se u zagradama iza pojedinih primjera navoditi kratice kao uputnice na izvor iz kojega su preuzete. Rabbit će se sljedeće kratice za primjere ekscerpirane iz pojedine zbirke: JF = *Jubav od furešta*; D = *Dih*, a iza primjera potvrđenih u objema zbirkama neće se navoditi kratice.

dobregà i nevjàtega sèmena, mòra zìbrat čà i kadà će pòsèt (D); Za Bòga dobrèga, čà j' òvo? (D); Bolì ju túja nevòja i od srca dāvā sè čà mòre... (D); Māt, otarì pòt od brìgi čà ju upiràš za mojèn kòrākòn... (D); Ma, nì tèga dīha čà ga ìmā mōj zāvīčāj (D); Čà ti křf-bevānda / jubāv ne poznā. (JF); Ma, čà nì tō čūdno... (D)). Zabilježeni su oblici upitne i odnosne zamjenice *čigov* 'čiji' (*Čigōv si smēh?* (JF); *Čigōv je mūž pijān škūcal. / Kī j, z čigōve kūci i kadā pasāl.* (JF)), neodređene zamjenice *nečigov* 'nečiji' (*Na pūt mōj, podzīmē je zašušnjālo cekīni vējā, položīlo žajīce, želūd i nēčigōv klobūk* (D)), *ničigov* 'ničiji' (*A jā, / kod rāvan nīčigova...* (JF)) i *sačigov* 'svačiji' (*Aš, onā j takōva: sáčigova.* (D)). Ovjerenе su i neodređene zamjenice *niš* (*Kad niš ne tēndīš, hōdi ča!* (JF); *I niš jū nī moglō pomūtīt.* (JF); *i niš nī nōvega va srce* (D); *š nīn mi je i niš bīlo lēpo* (D); *niš se nī zgūbīlo, kot da još durā* (D)); *neš* (*Nēš me žerē.* (D)) i *čagod* (*Jē kadē kakōva gramātika, prāvopis, rjēčnik, mā čagōd za pomōč se...* (D)). Potvrđena je i uporaba priloga *zač* (*Záč si va Kastāv dēlat prišlā?* (JF); *Ōnda bi dōma šlā, kī znā záč?* (JF); *záč me va svōj plēvēl neotējūc gojīš* (D); *Sād me pītā záč se jādīn* (D)). Sustavno se rabi veznik *aš* 'jer': *Aš će mi, jūtra, nōvi kupīt.* (JF); *Aš ti, va tēn libre, / šenāc ČĀ' pāčī* (JF); *Prōkjēta mu bodīna ne bilā, aš / ōnput mi ānjeli sopū.* (D); *Ma, čà nì tō čūdno aš je lāhko vīdet / da smo īstu hrānū dobīli va pijāt.* (D).

Jezična je individualnost čakavskoga narječja tzv. tendencija jake vokalnosti koja se ponajprije manifestira u nepreventivnoj vokalizaciji slaboga poluglasa (Moguš 1977a: 20; Lukežić 1998: 24)¹¹. U analiziranoj se građi ta značajka ovjerava:

– u uporabi prijedloga *va*: *Va mojèn žēpe čūvān / kolōri za tebē.* (JF); *Va tvojevñ pijānstvo / pijāna san i jā.* (JF); *Da će dēlat va Vrītīce.* (JF); *Škūro j va dūše.* (JF); *Čovēk je pūtīnik va svojevñ vrēmene.* (D); *Māterino ognjīšće je / va mīzlēn zāspālo.* (D); *Va mojèn špārīnikē bīvajū cekīni* (D); *Dāž / kāpje / va / padēlu, / vēlū.* itd. (uz

¹¹ Pod tim je nazivom u literaturi poznata čakavska preinaka "slabih" fonema šva u puni vokal (usp. Lukežić 1998: 24–29; Vranić 2002: 42; Vranić 2005: 169; Lisac 2009: 18 itd.). U čakavskim su govorima preinake tzv. "slaboga" fonema šva u puni vokal bile širega zahvata nego u preostalim dvama narječjima hrvatskoga jezika (Lukežić 2012: 226).

O podrijetlu poluglasa, odnosno zapadnojužnoslavenskoga fonema *ə i njegovu odrazu u hrvatskim narječjima više v. u Lukežić 2012: 137–142. O njegovu razvoju u ekavskim čakavskim govorima v. u Vranić 2005: 169–176, a o situaciji u kastavskoj čakavštini v. u Moguš 1977b: 117; Moguš 1994: XX; Vranić 2005: 171; Drpić 2006: 81, 83; Vranić 2017: 244.

U ovome se radu slijedi periodizacija povijesti hrvatskih organskih idioma predstavljena u knjizi *Zajednička povijest hrvatskih narječja. 1. Fonologija* Ive Lukežić (Lukežić 2012) te se u skladu s time rabe i termini *općeslavenski* i *zapadnojužnoslavenski* pri imenovanju određenih jezičnih jedinica koje su pripadale tim sustavima (kao što su, primjerice, fonem šva, jat, nazalni vokali i sl.).

Uz nepreventivnu punu vokalizaciju slaboga poluglasa u čakavsku se tendenciju jake vokalnosti ubrajaju još i povećan broj vokala (ovjera vokala zatvorene i otvorene artikulacije kojima se proširuje osnovni peterovokalni inventar), diftongacije te pojava popratnih vokala uz samoglasne sonante *r* i *l* (Moguš 1977a: 23–34), no nijedna od tih značajki nije ovjerena u ovome istraživanju.

nekoliko primjera s prijedlogom *v*: *I z kòži-pržunà v àjēr beži.* (JF); *V Rekè, govòre, tu pàr lèt bìvā.* (JF); *Mà, tí si múnjena i hòdi v rìt!* (JF); *Zàc se v ovèn kràje màlo ne fermā?* (JF); *kadè se v àrije bušùjū mòre, kàmik i gorà.* (D); *v òce pògledāj mojè.* (D); *Zàto mi v oçjāh bìvā.* (D); *...pak plaščānicu jàlove žurnādi, šēnčivū od jāda, reditāla i v rēbār pṛtila...* (D))¹²;

– u dosljednoj uporabi priloga *kadè* ‘gdje’: *Mà, nī domāća, / kadè sē j’ rodīla?* (JF); *Tū, kadè mi mīsāl / rastācē kṛf tēplu* (JF); *I tū, kadè rūki / jūbē kàmik gṛdī* (JF); *Jedān dān sān ju zapejāla sēmo kadè je postāla otròk.* (D); *pak sān krēnūla po svēte iskāt / nõvo mēsto kadè ću ostāt* (D); *Ma, nī tēga nēba kadè lēpše zvēzdī blešćē* (D); *Kadè si?*;

- u uporabi priloga *vavek* i njegovih tvorenicā: *vāvēk, zāvavēk* (D), *zavīnovēk* (D);
- u oblicima zamjenice ‘ja’: *manè* GD, *mānūn* I (JF);
- u osnovama nekih imenica: *māše* L jd. (JF), *māši* G jd. (JF), *māšu* A jd. (D); *pāsi* G mn. (D); *Vāzmica* (D);
- u oblicima glagola *zet* i *važgat*: *zāme* 3. l. jd. prez. (JF); *važgālo* pr. r. s. jd. (JF), *vāžganega* G jd. m. (D), *vāžgāt* (D).

Alijetetna je čakavska značajka dvojnaka zamjena prednjega nazalnog samoglasnika **ɛ*, vokalima *a* i *e*, ovisno o njegovoj fonološkoj okolini¹³. U poeziji Đurđe Grujičić odraz **ɛ* > *a* iza palatala potvrđen je u oblicima leksema *zajik* (u kojemu je naknadno provedena i metateza): *zajīk* (D), *zajīka* G jd., *zajīke* L jd. (D). U svim je ostalim primjerima **ɛ* zamijenjen s *e* (npr. *īme* (D), *īmene* L jd. (D), *sēme, sēmēna* G jd. (JF)), a tako je i u onim pozicijama u kojima je u nekim drugim čakavskim govorima moglo doći do zamjene **ɛ* s *a* (npr. *zāčeta* N jd. ž. (JF), *žējna* (JF) / *žējnā* (D) N jd. ž., *ožēt*

¹² U čakavskim se govorima prijedlog *v* pojavljuje kao položajna inačica prijedloga *va* ispred riječi koje započinju vokalom, ali te položajne inačice mogu imati i relativno slobodnu distribuciju, neovisnu o glasu kojim započinje sljedeća riječ (Lukežić 1998: 25–26). U ranijim je istraživanjima sjeveroistočnih istarskih govora utvrđeno da uporaba likova *va* i *v* ovisi o inicijalnome fonemu sljedeće riječi: *v* se najčešće ovdje ispred vokala ili glasa *r* (Vranić 2005: 255), a to potvrđuju i gore navedeni primjeri. Budući da se ta jezična značajka pojavljuje, kako je već istaknuto, u sjeveroistočnim istarskim govorima, ali i u trsatsko-bakarskim govorima s crikveničkim idiomom, ona bi se mogla ubrojiti i među arealne značajke. U novijoj se pak literaturi preinake prijedloga i prefiksa **və* > *va/v* pripisuju općečakavskim inovacijama koje imaju širi opseg u sjeverozapadnome čakavskom kompleksu (Lukežić 2012: 229).

¹³ O podrijetlu i razvoju prednjega nazalnog vokala **ɛ* u sustavima hrvatskoga jezika v. u Moguš 1977a: 35; Lukežić 1998: 30–32; Vranić 2002: 43–44; Vranić 2005: 177; Lukežić 2012: 132. O refleksima **ɛ* u kastavskim govorima v. u Moguš 1994: XX; Vranić 2005: 178; Drpić 2006: 81; Vranić 2017: 243.

(D)). Usto, potvrđeni su i primjeri sa starom zamjenom, odnosno prijeglasom jata u *a* iza palatala, npr. *jâd* (JF), *jâda* G jd. (D), *jâdan* N jd. m. (JF), *jâdîn* 1. l. jd. prez. (D), *njâzlä* G jd. (D), *njâzle* L jd. (JF), *njâzli* (JF) / *njâzli* (D) 3. l. jd. prez.¹⁴, *njâzlä* (D).

Temeljni klasifikacijski strukturalni kriterij za određivanje pripadnosti pojedinoga čakavskoga govora nekomu dijalektu refleks je jata (Brozović 1988: 87; Lisac 2009: 30).¹⁵ Kastavski su govori na temelju dosljednosti ekavske zamjene jata u leksičkim korijenskim, tvorbenim i gramatičkim morfemima uvršteni u sjeveroistočni istarski poddijalekt ekavskoga čakavskog dijalekta (Moguš 1977b: 118; Moguš 1994: XX–XXI; Vranić 2005: 165; Drpić 2006: 80–81; Vranić 2017: 244).¹⁶ Građa iz analiziranih pjesničkih zbirki potvrđuje dosljednu ekavsku zamjenu jata:

a) u leksičkim korijenskim morfemima: *bēli* (JF) / *bēlī* (D) N mn. m., *belīcu* A jd., *besēda*, *beži* 3. l. jd. prez., *blešči* 3. l. jd. prez. (JF), *brēgi* N mn. (JF), *cēdi* 3. l. jd. prez., *cēlo* A jd. s. (D), *čovēka* G jd., *dēca*, *dēlat*, *devīcu* A jd. (D), *drēva* G jd., *grēh*, *krēpko* pril. (D), *lečit* (JF), *lēhī* N mn., *lēn* N jd. m. (D), *lēpi* (JF) / *lēpi* N jd. m. (D), *lēta* G jd., *lēvi* N jd. m. (JF), *mēsec* (JF) / *mēsēc* (D), *mēsto*, *menjāla* pr. r. ž. jd. (JF), *mlekō* (JF), *nevēsta* (D), *obēd* (JF), *orēh* (JF), *pēna* (D), *plēvel* (JF) / *plēvël* (D), *pobēgāl* (JF) / *pōbegāl* (D) pr. r. m. jd., *posēt* (JF) / *pōsēt* (D), *povēdā* 3. l. jd. prez., *postēja* (D), *prej* prij. (D), *prolevāt* (JF) / *prolēvāt* (D), *sedēt* (D), *sēme*, *smēh*, *srēca*,

¹⁴ Objе su zbirke – i *Jubav od furešta* i *Dih* – akcentuirane: građu u prvoj zbirki akcentuirala je Iva Lukežić, a u drugoj je to učinila Vlasta Sušanј Kapićeva. Vidljiva su međutim neka odstupanja, odnosno nesukladnosti u naglašavanju istih riječi u istim oblicima u jednakim pozicijama u dvjema analiziranim zbirkama. U razgovoru s Đurđom Grujičić doznale smo da je Iva Lukežić akcente u zbirki *Jubav od furešta* bilježila na temelju čitanja Josipa Stanića (čiji je materinski idiom čakavski sjeveroistočni istarski ekavski govor Veprinca), a Vlastu Sušanј Kapićevu u akcentuiranju tekstova iz zbirke *Dih* savjetovali su Sanja Zubčić (koja je u *impressumu* zbirke i navedena kao jezična savjetnica) te izvorni govornik kastavske čakavštine Branko Kukurin. Premda se kastavski govori i veprinački govor u načelu odlikuju istim naglasnim sustavom (v. Vranić 2005: 227–228), zamijećene razlike mogu biti posljedica toga što su tekstove čitali izvorni govornici različitih mjesnih govora.

Kod primjera koji se u dvjema zbirkama Đurđe Grujičić razlikuju samo akcentuacijom bilježimo zapise iz obiju zbirki, odvajajući ih pritom kosom crtom, a kraticama u zagradama upozoravamo na to iz koje su zbirke preuzeti.

Primjeri koji u zbirkama nisu naglašeni prenose se u izvornome obliku, bez naglasaka.

Kosom se crtom odvajaju i primjeri iz dviju zbirki koji se razlikuju nekim drugim jezičnim obilježjem (npr. fonološkim sastavom ili gramatičkim morfemom), a koji ipak potvrđuju istu jezičnu pojavu.

¹⁵ O podrijetlu i razvoju vokala koji se tradicionalno naziva jatom i bilježi kao *ě* u sustavima hrvatskoga jezika više v. u Lukežić 2012: 144–172. M. Moguš ustvrdio je da se čakavsko narječje “kao cjelina odlikuje kod ove izoglose svojstvenom sustavnošću. Ta se sustavnost manifestira 1) ikavsko-ekavskom zakonitošću i 2) ekavskom, ikavskom ili jekavskom konsekventnošću” (Moguš 1977a: 43).

¹⁶ Riječ je o prvoj skupini govora unutar ekavskoga čakavskog dijalekta u kojima je u kategoriji leksičkih korijenskih morfema najdosljednije zastupljen ekavski refleks jata, u kategoriji je tvorbenih morfema zabilježen najmanji broj ikavizama (uglavnom u infinitivnim osnovama), a jednako su tako i u kategoriji gramatičkih morfema dosljedni ekavski refleksi (Vranić 2005: 165).

stěni G jd. (D), *strěla*, *sūsěd* (D), *světa* G jd., *těla* G jd., *věčni* A jd. m. (JF), *větār* (D), *zamēsīt* (D), *zaslěpět* (D), *zgrěšīt* (D), *změřā* 3. l. jd. prez., *zvězđī* N mn. (D), *želěza* G jd. (JF), *žlepčī* (JF) / *žlěpcī* (D) A mn. itd.;

b) u tvorbenim morfemima¹⁷:

- u imenica: *pokolēnje* (D), *sopěl* (JF) / *sopěl* (D);
- u infinitivnim osnovama glagola: *dišěla* pr. r. ž. jd. (JF), *dīšět* (D), *mislěla* pr. r. ž. jd. (D), *odletěli* pr. r. m. mn. (D), *otrět* (D), *pokipěla* pr. r. ž. jd. (JF), *poželěla* pr. r. ž. jd. (D), *potrpět* (JF), *rozuměli* pr. r. m. mn. (JF), *rozumět*, *sedět* (D), *trpět* (D), *viđela* pr. r. ž. jd. (D), *viđet*, *vōlele* pr. r. ž. mn. (D), *živěla* pr. r. ž. jd. (JF), *živěle* pr. r. ž. mn. (D), *živět* (JF) / *živět* (D);
- u prezentskim osnovama glagola: *pobelėje* 3. l. jd. prez. (JF), *rozumē* 3. l. jd. prez. (JF);

– u reliktu morfema duala: *dvē*;

– na dočetu priloga: *dōle* (JF), *kadě*, *vāvěk*;

c) u gramatičkim morfemima¹⁸:

- DL jd. imenica ž. r., lične i povratne zamjenice: *besēde* (JF), *dūšē* (D), *īstine* (JF), *māčke* (JF), *māme* (D), *Māre* (JF), *Marīje* (JF), *Mīme* (JF), *nōne* (JF), *postėje* (JF), *prijateljice* (JF), *sudbīne* (JF), *Vāve* (JF) / *Vāve* (D) itd.; *ārije* (D), *bōrše* (JF), *bukalēte* (D), *cěste* (D), *Crěkvine* (JF), *dūše* (JF), *facāde*, *gājbe* (D), *intrāde* (JF), *kasěle* (JF), *kōže* (D), *krvē*, *kūće*, *kūhinje* (JF), *mantinjāde* (D), *māše* (JF), *mūžike* (D), *nocē* (D), *rāne* (D), *Rekē* (JF), *subōte* (JF), *škurīne* (JF), *štērne* (D), *zemjē* (JF) itd.; *manē* (D), *sebē* (D);
- L jd. imenica m. i s. r.: *dažjē*, *dolcē* (JF), *glogē* (D), *gřče* (JF), *grāde* (JF), *jardīne*, *karnevāle*, *košē* (JF), *kotlē*, *krajē*, *krōve*, *nēmīre* (D), *obrāze*, *pijāte* (D), *pūtē* (JF), *snē*, *sprogōde*, *svēte*, *škabelīne* (D), *špārnīkē* (D), *štūrme*, *trbūhe* (JF), *trlīže* (D), *větre* (JF), *vrhē* (JF), *Vřtiće*, *žēpe* (JF) itd.; *brojīle* (JF), *dnē* (D), *īmene* (D), *lēte* (JF), *měste* (D), *mōre* (D), *Něbe* (JF), *njāzle* (JF), *pijānstve* (JF), *pozīme* (JF) / *podzīmē* (D), *sīte* (D), *sřce*, *sūnce* (JF), *tnāle* (D), *vrēmene* (D), *zlē* (JF) itd.;
- GL mn. svih triju rodova riječi pridjevsko-zamjeničke deklinacije: *artižānskēh*

¹⁷ Kategorije u kojima se pojavljuje ekavski refleks jata u tvorbenim i gramatičkim morfemima preuzete su prema klasifikaciji predstavljenoj u knjizi *Čakavski ekavski dijalekt: sustav i podsustavi* Silvine Vranić (Vranić 2005: 144–158).

¹⁸ Tijekom ovoga istraživanja nisu zabilježene ovjere s refleksom jata u gramatičkim morfemima L mn. imenica m. i s. r., kao ni u komparativima pridjeva (i priloga), ali je tijekom ranijih istraživanja u kastavskim govorima i u tim kategorijama potvrđen ekavski odraz jata (usp. Moguš 1977b: 118; Moguš 1994: XXIV; Vranić 2005: 150, 156–158; Vranić 2017: 244).

(D), *črněh* (JF), *domâcěh* (D), *drũgěh* (D), *drvěnh* (JF), *gũsteh* (JF) / *gũsteh* (D), *jũbavneh* (JF), *kâsneh* (JF), *křvaveh* (JF), *mõrskěh* (D), *nâseh*, *oněh* (D), *põsteneh*, *predũgeh*, *sěh* (JF), *snažnh* (JF) / *snâžneh* (D), *šârěh* (D), *těh* (D), *trďěh* (JF), *tũjeh* (JF), *věleh* (D) itd.;

- I mn. svih triju rodova riječi pridjevsko-zamjeničke deklinacije: *kurijõzemi* (D), *ognjěnhemi* (D).

Zabilježena su međutim i neka odstupanja od ekavskoga refleksa jata: u korijen-skome morfemu u infinitivu glagola *jĩst* te u svim njegovim oblicima potvrđen je ikavski odraz jata (npr. *jĩla* pr. r. ž. jd. (JF), *jĩn* 1. l. jd. prez. (D), *najĩla* pr. r. ž. jd. (D), *najĩli* pr. r. m. mn. (JF), *najĩst* (D), *objĩla* pr. r. ž. jd. (D), *pojĩdã* 3. l. jd. prez. (D), *pojĩla* pr. r. ž. jd. (JF), *zajĩla* pr. r. ž. jd. (D) itd.). Ti se primjeri ubrajaju među one sa stalnom ikavskom zamjenom jata u gotovo svim govorima ekavskoga čakavskog dijalekta, mada u sjeveroistočnim istarskim govorima, kojima pripadaju i kastavski govori, nema nijednoga stalnog ikavizma (Vranić 2005: 129). Ikavski je refleks jata zabilježen i u tvorbenome morfemu u prilogu *znũtri* (D).

Svi su tekstovi Đurđe Grujičić u zbirkama *Jubav od furešta* i *Dih* akcentuirani.¹⁹ U analiziranoj se građi ovjerava troakcenatski sustav u kojemu sva tri akcenta (kratki, dugi i zavnuti) stoje u inicijalnim, medijalnim i finalnim slogovima na svih pet vokala (*a*, *e*, *i*, *o*, *u*), a kratki je akcent zabilježen u svim pozicijama na samoglasnome *r*: *jãlovica* (JF), *kãpja* (D), *danãska* (JF), *zaplãvala* pr. r. ž. jd. (D), *mučãt* (JF), *dũšã* (D); *něbo* (JF), *věla* N jd. ž. (D), *čověka* G jd. (JF), *uvděka* pril. (D), *dolcě* L jd. (JF), *razumět* (D); *vĩdet* (JF), *zĩbrat* (D), *travĩca* (JF), *kolĩko* pril. (D), *postolĩ* N mn. (JF), *zgũbĩt* (D); *kõraki* N mn. (D), *prõkjěti* N jd. m. (JF), *galijõta* G jd. (D), *oplõjena* N jd. ž. (JF), *mlekõ* (JF), *otrõk* (D); *jũtro* (D), *kũhala* pr. r. ž. jd. (JF), *rastegnũli* pr. r. m. mn. (JF), *vinũka* (D), *vrnũt* (D), *zemjũ* A jd. (JF); *gřdã* N jd. ž. (JF), *sřce* (D), *opřtĩn* 1. l. jd. prez. (JF), *otrĩt* (D); *mãvrica* (JF), *slãno* pril. (D), *kunpãri* N mn. (JF), *šetemãna* (D), *ćapãš* 2. l. jd. prez. (JF), *švejãš* 2. l. jd. prez. (D); *tělo* (JF), *těta* (D), *deběli* N jd. m. (JF), *leměnto* (D), *iměl* pr. r. m. jd. (JF), *umrět* (D); *brĩga* (JF), *vĩcije* N mn. (D), *škabelĩne* L jd. (D), *vetrĩna* (JF), *govorčĩn* (D), *teplĩ* 3. l. jd. prez. (JF); *mõre* (D), *rõžica* (JF), *kurijõža* N jd. ž. (JF), *lemõzina* (D), *kolõr* (D); *jũdi* N mn. (D), *sũnce* (JF), *pijandũra* (JF), *prehićũje* 3. l. jd. prez. (D), *grizũ* 3. l. mn. prez. (JF), *prafũm* (D); *jãrboli* N mn. (D), *tãnka* N jd. ž. (JF), *bivãnda* (D), *opãncĩci* A mn. (JF), *brhãn* (D), *jubãv* (JF); *měrlići* N mn. (D), *žějna* N jd. ž. (JF), *spamecěvat* (JF), *živjěnjã* G jd. (D), *gnjetěh* 1. l. jd. prez. (D), *zĩběl* (JF); *zlĩzane* N mn. ž. (JF), *zvĩndrit* (D), *počĩvã* 3. l. jd. prez. (JF), *škurĩna* (D), *gospodĩn* (JF), *šusnjĩ* 3. l. jd. prez. (D); *õnpũt* pril. (JF), *svõjni* pril. (D),

¹⁹ V. bilješku 14 u ovome radu.

nebõlno pril., *pokõjna* N jd. ž. (JF), *facõl* (JF), *senjãlõn* I jd. (D); *pũtnĩk* (D), *tũji* N jd. m. (JF), *potresũjka* (D), *potresũjku* A jd. (JF), *mojũn* I jd. ž. (JF), *šršũr* (D). Potvrđene su i nenaglašene duljine na svim vokalima u prednaglasnome i zanaglasnom položaju: *blãžẽnĩ* N jd. m. (JF), *pãčĩt* (D), *lẽhã* (JF), *šẽncĩ* N mn. (D), *bĩlã* pr. r. ž. jd. (JF), *pojĩdãt* (D), *bõlnõ* pril. (D), *gõrkegã* G jd. m. (JF), *mũkã* (JF), *zgũbĩt* (D); *dẽlãn* 1. l. jd. (D), *mĩsãl* (JF), *kõrẽn* (D), *vãvẽk* (JF), *vãdĩ* 3. l. jd. prez. (JF), *vĩdĩn* 1. l. jd. prez. (D), *kãmikõn* I jd. (JF), *smĩrõn* pril. (D), *počĩnũt* (D), *tancãjũ* 3. l. mn. prez. (JF). Sve je to u skladu s dosadašnjim dijalektološkim spoznajama o akcenatskome sustavu kastavskih govora (Moguš 1977b: 116–117; Moguš 1994: XXII–XXIII; Vranić 2005: 227–228; Drpić 2006: 78–79; Zubčić 2006: 109, 117–119; Vranić 2017: 245).

Značajka najvišega ranga razlikovnosti u čakavskome je narječju i slabljenje napetosti šumnika koji zatvara slog²⁰, koje je također ovjereno tijekom ovoga istraživanja: *aš*, *dvãjset* (D), *h* prij. (JF), *jenã* N jd. ž. (JF), *jẽnako* pril. (D), *jenõ* N jd. s. (JF), *jenũ* A jd. ž., *lãhko* pril., *lãšno* pril. (D), *mẽhka* N jd. ž. (D), *nẽjdẽre* pril. (D), *nẽš* (D), *nijẽnega* G jd. m. (D), *nĩš²¹*, *põlna* G jd. (JF), *põlne*, *rũšnju* A jd. (D), *zapõlne* (JF), *žũhka* N jd. ž. (D).

U čakavskim se govovima za tvorbu kondicionala rabi poseban oblik pomoćnoga glagola *bit* (*bin*, *biš*, *bi*, *bimo*, *bite*, *bi*), što je jedna od morfoloških značajki kojom se potvrđuje arhaičnost i konzervativnost čakavskoga narječja.²² Takav je oblik glagola *bit* u tvorbi kondicionala ovjeren i u analiziranoj građi: *bĩn bilã* (JF) / *bila bĩn* (D), *bĩn zĩrasla* (JF), *stãla bĩn* (JF), *šlã bin* (JF), *znala bĩn* (D), *bĩ otẽlo* (D), *bĩ žĩvẽle* (D), *bĩ prnesli* (D).

²⁰ O izmjenama šumnika na početku unutrašnjih zatvorenih slogova u određenome tipu sljedova, u čakavskome narječju poznatima i kao slabljenje napetosti šumnika, više v. u Moguš 1977a: 84–89; Lukežić 1998: 38–41; Vranić 2002: 58–60; Lukežić 2012: 102–110. O potvrđama te pojave u kastavskim govovima v. u Moguš 1994: XX; Drpić 2006: 82; Vranić 2017: 243.

Pojava slabljenja šumnika očituje se na nekoliko stupnjeva: “a) na istome stupnju unutar kategorije šumnika, zamjenom najnapetijih afrikata ili okluziva manje napetim frikativnim šumnicima, b) za jedan, dva ili tri stupnja, zamjenom afrikata ili okluziva sonantima različite artikulacijske težine, c) potpunom redukcijom afrikata ili okluziva koji zatvaraju slog, čime se sporni zatvoreni slog definitivno otvara” (Lukežić 1998: 40). U skladu su s tom definicijom iz pjesama Đurđe Grujičić izdvojeni primjeri koji potvrđuju različite zamjene šumnike, kao i primjeri u kojima je došlo do njihove redukcije.

²¹ Isti se primjer u zbirci *Jubav od furešta* pojavljuje i bez provođenja slabljenja napetosti: *nĩč*. Ni u jednoj se zbirci ne provodi slabljenje napetosti u primjeru *zãč*.

²² Uporaba takvih oblika glagola *bit* smatra se kriterijem za određivanje pripadnosti govora čakavskomu narječju, odnosno razlikovnom činjenicom najvišega ranga toga narječja, pa čak i najznačajnijom čakavskom osobinom u morfologiji (usp. Finka 1971: 60; Moguš 1977a: 100; Brozović 1988: 84; Lukežić 1996: 159; Lukežić 1998: 41–42; Lisac 2009: 17, 27). O ovjerama uporabe tih glagolskih oblika u kastavskoj čakavštini v. u Moguš 1994: XXV; Vranić 2017: 243.

2.4. ČAKAVSKE JEZIČNE ZNAČAJKE NIŽEGA RAZLIKOVNOG RANGA

Alteritetna su čakavska konsonantska značajka rezultati primarne i sekundarne jotacije dentala *d* u skupinama **d̥i*, **d̥aj*, **z̥gi*, **z̥gaj*, **z̥di*, **z̥daj*, odnosno nepostojanje afrikate *ž* u tim pozicijama.²³ U poeziji Đurđe Grujičić takav razvoj potvrđuju sljedeći ekscerpirani primjeri: *dogãjanja* G jd. (JF), *mej* prij. (JF), *nũjã* 3. l. jd. prez. (D), *oplõdjena* N jd. ž. (JF), *rojenã* N jd. ž., *rõjendã* (D), *sãjavã* N jd. ž. (D), *sãje* (D) / *sãji* (JF) NA mn. ž., *strũjeni* N mn. m. (D), *strũjeno* pril. (D), *tũja* N jd. ž. (D), *tũjeh* L mn. ž. (JF), *tũji* N jd. m. (JF), *tũjica* (D), *tũjice* N mn. (JF), *žẽjnã* N jd. ž. (D), *žejũn* I jd. (JF). Čak se i u primljenica bilježi *j* na mjestu očekivanoga *ž*: *ãnjela* A jd. (D), *ãnjeli* N mn., *jardĩne* L jd., *jardĩni* A mn. (D), *kurãja* G jd. (D), *vijãj* A jd. (D). Rezultat su jotacije skupine *zdj* skupine *zj* i *žj*, ili samo *ž*: *dãž* (D), *dažjã* G jd., *dažjẽne* G jd. ž. (D), *dažji* 3. l. jd. prez. (D), *grõzja* G jd. (JF), *grõzje* A jd. (D), *zadãžjila* pr. r. ž. jd. (D). Glas je *ž*, zabilježen grafemom *đ*, ovjeren jedino u leksemu *hõjladẽro* (D). Uz izostanak afrikate *ž*, čakavština ne poznaje ni afrikatu *ž*, a na njezinu se mjestu ostvaruje *ž* – ovdje je to potvrđeno u primjeru *žẽpe* L jd. (JF).

U zbirkama *Jubav od furešta* i *Dih* dočetni je slogovni *-l* zadržan, odnosno neizmijenjen u svim relevantnim kategorijama, što se ubraja u alteritetne čakavske osobitosti²⁴. Takva je situacija u skladu s ranijim spoznajama o razvoju te jezične značajke u govorima sjeveroistočnoga istarskoga ekavskog poddijalekta, dio kojega je i kastavska čakavština (Moguš 1994: XXII; Vranić 2005: 243–244, 329; Drpić 2006: 82; Vranić 2017: 245). U analiziranoj su građi potvrđeni primjeri sa zadržanim dočetnim *-l*: a) na dočetku finalnoga sloga u jd. m. r. glagolskoga pridjeva radnoga: *bĩl* (D), *dofĩnĩl* (D), *fẽrmãl* (D), *imẽl* (JF), *mõgãl* (JF), *ostãl* (JF), *pãrtĩl* (D), *pasãl*, *põbegãl* (D), *poçĩnĩl* (D), *prišãl* (D), *pustĩl*, *razbĩl* (D), *regalãl* (JF), *rẽkãl*, *sprãznĩl* (D), *stĩsnũl* (D), *škũcal* (JF), *ukrãl* (JF), *zakãntãl* (D), *zapũcãl* (JF), *zẽl* (JF), *zrũšĩl* (D) itd.; b) na dočetku finalnoga sloga osnove imenica, pridjeva, priloga i prijedloga: *bõl* (D), *facõl* (JF), *kãl* (D), *mẽl* (JF), *mirãkul* (D), *mĩsãl* (JF) / *mĩsãl* (D), *pinẽl* (D), *plẽvel* (JF) / *plẽvẽl* (D), *põpel* (JF), *sõl* (D), *tavijõl* (JF), *vãl* (D), *zĩbẽl* (JF) itd.; *cẽl* N jd. m. (D); *põl* pril. (D); *pul* prij. (D); c) na dočetku medijalnoga sloga osnove, najčešće imenica, pridjeva, priloga i glagola: *bõlnõ* pril. (D), *dolcẽ* L jd. (JF), *jẽlvica* (D), *popelnẽ* G jd. ž. (D), *svĩlnu* A jd. ž. (D), *šãldo* pril. (JF), *škãlnica* (D), *šõldi* A mn. (JF), *võlti* G jd. (D) itd.

²³ O podrijetlu i razvoju navedenih konsonantskih skupina te o statusu fonema /*ž*/ u hrvatskim narječjima v. u Lukežić 2012: 34–35, 42–44, 188, 197. O statusu toga fonema u kastavskoj čakavštini v. u Moguš 1994: XXI; Drpić 2006: 81, 83.

²⁴ Više o podrijetlu i razvoju dočetnoga slogovnog *-l* u sustavima hrvatskoga jezika, s posebnim osvrtom na ekavske čakavske govore, v. u Vranić 2005: 241–242.

Prijelaz, odnosno fonetska neutralizacija dočetnoga $-m > -n$ ²⁵ još je jedna od čakavskih alteritetnih karakteristika, a ona se u zbirkama Đurđe Grujičić dosljedno provodi u gramatičkim morfemima: a) u 1. l. jd. prezenta glagola: *beštīmān* (D), *brojīn* (D), *būden* (JF), *čūtīn* (JF), *čūvān* (JF), *dēlān* (D), *hītīn* (D), *jēnjān* (JF), *jūbin* (JF), *kāntān* (D), *lāžen* (JF), *mōrān*, *mučīn* (JF), *naslišān* (D), *oprtīn*, *pūtān* (D), *pletēn* (JF), *poprāvjān* (D), *postōjin* (JF), *pozlātīn* (D), *prōjden* (JF), *prōsīn* (JF), *rūšīn* (JF), *san*, *sedīn* (JF), *trēsēn* (D), *vīdīn* (D), *znān* (D) itd.; b) u 1. l. jd. oblika glagola *bit* za tvorbu kondicionala: *bin*; c) u L jd. imeničkih riječi m. i s. r.: *Bōžjēn* (D), *cēlēn* (D), *črnen* (JF), *īstēn* (D), *krivēn* (JF), *mojēn*, *mřzlēn* (D), *ōprānen* (D), *ovēn* (JF), *stārēn* (D), *svojēn*, *škūrēn* (D), *tvojēn* itd.; d) u I jd. imeničkih riječi svih triju rodova: *besēdun* (JF) / *besēdūn* (D), *bogatījūn* (JF), *bršjānōn* (JF), *dažjōn*, *dīhon* (JF) / *dīhōn* (D), *kāmikōn* (JF), *kōrakon* (JF) / *kōrakōn* (D), *košōn* (JF), *krīžēn* (D), *mojūn* (JF), *nārugun* (JF), *nevōjnēn* (D), *nōvūn* (D), *njūn*, *ognjōn* (D), *ōkon* (JF), *pijātōn* (JF), *pūnēn* (JF), *rakijun* (JF), *smēhōn* (D), *sřcēn* (D), *sūzūn* (D), *svēton* (JF), *ūmidnēn* (D), *vētrōn* (JF), *žejūn* (JF) itd.; e) u D mn. imenica m. i. ž. r. (primjeri za s. r. nisu ovjereni): *jūdēn*, *kokošān* (JF), *tātōn* (D). U analiziranoj je građi ta promjena ovjerena i na dočetu nepromjenjivih riječi u primjerima *sēdān* (D) i *ōsān* (D) te u leksičkome morfemu u primjeru *sran* (JF) / *srān* (D)²⁶.

U većemu je broju primjera tijekom ovoga istraživanja zabilježena delateralizacija, odnosno zamjena $l > j$, koja je u ranijim istraživanjima potvrđena u kastavskoj čakavštini (Moguš 1977b: 118; Moguš 1994: XXI; Vranić 2005: 252, 330; Drpić 2006: 82; Vranić 2017: 245): *bōje* pril. (D), *bršjānōn* I jd. (JF), *jāvja* (JF) / *jāvjā* (D) 3. l. jd.

²⁵ Prijelaz dočetnoga $-m > -n$ obično se ubraja u adrijatizme, a taj je termin za niz jezičnih pojava tipičnih za govore priobalja i zaobalja uveo Dalibor Brozović (Brozović 1988: 84). Osim prijelaza $-m > -n$, adrijatizmima se smatraju i zamjena $l > j$ (o kojoj će biti riječi dalje u ovome radu), zamjene $č > š$ i $c > s$, skraćivanje dugoga r , cakavizam i još neke druge pojave (Brozović 1988: 84).

O prijelazu dočetnoga $-m > -n$ u nastavcima promjenjivih riječi te na dočetu nepromjenjivih riječi u sustavima hrvatskoga jezika v. u Moguš 1977a: 79–82; Brozović 1988: 84; Lukežić 1998: 87–88; Vranić 2002: 64; Lisac 2009: 109 i dr., a o situaciji u kastavskim govorima v. u Moguš 1977b: 118; Moguš 1994: XXI; Drpić 2006: 82.

²⁶ M. Moguš tvrdi da je u nastavcima i nepromjenjivim riječima fonetska realizacija potpuno irelevantna pa $-m$ i $-n$ prestaju oponirati i značenjski je posve svejedno kako će se fonetski ostvariti. Isti autor, s druge strane, smatra da kod “završetka leksičkoga morfema ne može doći do neutralizacije fonema $-m$ i $-n$ jer od njihova izbora ovisi ili može ovisiti značenje. To znači da u takvim pozicijama m i n oponiraju. Zato se završno $-m$ u primjerima kao *sām*, *sram*, *dim*, *grom*, *kum* i sl. ne može zamjenjivati sa $-n$ jer je ostvarena ili ostvariva razlika između *sām* i *san*, *sram* i *sran*, *dim* i *din*, *grom* i *gron*, *kum* i *kun* i sl.” (Moguš 1977a: 81). Ipak, u mnogim čakavskim govorima dočetni $-m$ prelazi u $-n$ i u pojedinačnim leksičkim morfemima, u primjerima kao što je tijekom ovoga istraživanja ovjereni *sran* / *srān*, u imenici *Vazan* i sl., a to je moguće jer u njima unatoč promjeni dočetnoga $-m$ u $-n$ ne dolazi do promjene značenja. Usp. i Lukežić 1998: 88.

prez., *jubāv*, *jūdi* N mn., *kāpja*, *kjētāv* (JF) / *kjētāv* (D)²⁷, *nevajāto* N jd. s. (D), *nevōji* G jd. (JF), *poprāvjān* 1. l. jd. prez. (D), *postēja* (D), *potresūjka* (D), *rasīpje* 3. l. jd. prez. (JF), *spravjāla* pr. r. ž. jd. (JF), *škūjicu* A jd. (JF), *vājajū* 3. l. mn. prez., *vōjenī* N jd. m., *zapejāla* pr. r. ž. jd. (D), *zemjā*, *zgřbjeno* pril. (JF), *zgřbjena* N jd. ž. (D), *žejā* (JF), *živjēnja* (JF) / *živjēnjā* (D) G jd., *žmūjī* N mn. (D), *žūji* N mn. (JF) itd. Usto, potvrđena je i depalatalizacija, odnosno zamjena $l > l^8$ u primjerima *prijatelica* (JF), *prijatelice* D jd. (JF), *ūle* (JF) / *ūlē* (D), *ūlenjak* (JF).

Stara je konsonantska skupina *čr*²⁹ u poeziji Đurđe Grujičić neizmijenjena: *črn* N jd. m. (JF), *črnegā* G jd. m., *črnēh* G mn. (JF), *črnen* L jd. m. (JF), *črno* N jd. s. (JF), *črnōj* L jd. ž. (JF), *črnū* A jd. ž. (JF); a ovjerena je i alteritetna konsonantska skupina *šč*³⁰: *bleščē* 3. l. mn. prez. (D), *bleščī* 3. l. jd. prez. (JF), *išće* 3. l. jd. prez. (JF), *namēščāla* pr. r. ž. jd. (D), *namēščān* 1. l. jd. prez. (D), *ognjīšće*, *premoščīna* (JF), *priteščāl* pr. r. m. jd. (D), *zamāščēna* N jd. ž. (JF) itd.

U primljenicama su potvrđene konsonantske skupine *šk*, *šp* i *i š*³¹: *friško* pril. (D), *škabelīne* L jd. (D), *škartōc* (JF), *škīna* (JF), *škapulāla* pr. r. ž. jd. (D), *škartāla* pr. r. ž. jd., *škūjicu* A jd. (JF), *škurīna* (JF) / *škurīna* (D), *škužāla* pr. r. ž. jd. (JF) itd.; *beštīmāt* (JF), *dešpēt* (JF), *pošpijāla* pr. r. ž. jd. (D), *špārgeta* G jd. (JF), *špārnik* (D), *špēžu* A jd. (JF), *špijāt* (JF), *špōtaju* 3. l. mn. prez., *šušpēt* (JF) itd.; *beštīmāt* (JF), *fejštale* pr. r. ž. mn. (D), *furēšta* G jd. (JF), *gūšti* N mn. (D), *jūšto* pril. (D), *kaštīgāna* N jd. ž. (JF), *naštrapāla* pr. r. ž. jd., *oštarija* (D), *ponēštru* A jd. (JF), *štatūt* (JF), *štērmu* A jd., *štīmāt* (JF), *štōrija* (D), *štrigarīja*, *štūfni* (JF) / *štufni* (D) N jd. m., *štūmih* (D), *štūrme* L jd., *zluštrāna* N jd. ž. (D) itd.

U analiziranim zbirkama ovjerena su i različita moguća razrješenja konsonantskih skupina s inicijalnim *v*³², koja također pripadaju alteritetnoj razini razlikovnosti: a)

²⁷ U tome primjeru najprije dolazi do promjene *kl > kl̄*, a zatim se $l̄$ delateralizira. Isto je zabilježeno i u primjerima *kjēt* (D), *prōkjēta* N jd. ž. (D) i *prōkjēti* (JF) / *prōkjētī* (D) N jd. m. Ovjeren je međutim i primjer *prōkleta* N jd. ž. (JF) u kojemu je skupina *kl* neizmijenjena. U primjeru *zgjēdā* 3. l. jd. prez. (D) najprije se događa mijena *gl > gl̄*, nakon čega dolazi do delateralizacije, dok je u primjeru *pōgledāj* 2. l. jd. imp. (D) skupina *gl* neizmijenjena.

²⁸ Zamjena $l > l̄$ ili prava depalatalizacija sustavna je ponajprije u kajkavskim govorima, ali zabilježena je i u sjevernočakavskim govorima (Vranić 2005: 249).

²⁹ O razvoju skupine *čr* u čakavskim govorima v. u Moguš 1977a: 83; Lukežić 1998: 92; Vranić 2002: 61–62, a o njezinu statusu u kastavskim govorima v. u Moguš 1977b: 118; Moguš 1994: XXII; Drpić 2006: 83.

³⁰ O podrijetlu i razvoju skupine *šč* u sustavima hrvatskoga jezika v. u Moguš 1977a: 83; Brozović 1988: 83; Lukežić 1998: 85; Vranić 2002: 61; Lukežić 2012: 41. O šćakavizmu u kastavskoj čakavštini v. u Drpić 2006: 83; Vranić 2017: 243.

³¹ Više o konsonantskim skupinama *šk*, *šp*, *št* u čakavskim govorima v. u Moguš 1977a: 83; Vranić 2002: 62.

³² Više o razvoju konsonantskih skupina s inicijalnim *v* v. u Lukežić 1998: 89–93; Vranić 2005: 255–262; Lukežić 2012: 86–102, a o situaciji u kastavskim govorima v. u Moguš 1977b: 118; Moguš 1994: XXII; Drpić 2006: 83; Vranić 2017: 244.

inicijalni je *v* utrnut ispred šumnika: *vs > s*: *sã* N jd. ž. (JF), *sãčigova* N jd. ž. (D), *sãkĩ* NA jd. m., *sãkũ* A jd. ž., *sẽ* N jd. s., *sĩ* NA mn. m. (D), *posẽnsegã* pril. (D) itd.; *vz > z*: *zẽl* pr. r. m. jd. (JF), *zẽlã* (JF) / *zẽlã* (D) pr. r. ž. jd., *zẽlo* pr. r. s. jd. (JF), *zẽt* / *zẽt* (D), *zẽto* N jd. s. (D); *vć > ć*: *ćẽra* pril. (JF); *vd > d*: *dovĩca* (JF); *vš > š*: *šẽnãc* (JF), *šẽnĩc* N mn. (D), *šẽnĩcvu* A jd. ž. (D); b) inicijalni je *v* zadržan neizmijenjen ispred sonanata *l* i *n*: *vlãsi* A mn. (D), *vnũk* (JF), *vnũki* NA mn. Utrnuće *v* zabilježeno je i u konsonantskome slijedu sa sonantom *r* ili samoglasnim *r* u istome ili sljedećem slogu³³: *ćrćãk* (JF), *ćrćĩ* 3. l. jd. prez. (JF), *střdnjena* N jd. ž. (JF), *střdnjeni* N mn. m., *třdẽh* G mn. m. (JF), *třdo* pril. (JF), *třdũ* A jd. ž., *třdũn* I jd. ž. (D).

U oblicima prezenta glagola *moć* provodi se rotacizam³⁴: *mõre* 3. l. jd. prez. (D), *mõrẽn* 1. l. jd. prez. (D), *mõru* 3. l. mn. prez. (JF), *pomõre* 3. l. jd. prez. (D), kao i u prilogu *mõrda*, a ta je pojava zabilježena i u navescima priloga: *nẽjdẽre* (D), *nĩkadãr* (D), *nĩgdẽre* (D) te u imenici *nẽbore* (D).

U prezentu glagola prefiguriranih od glagola **iti* ovjerena je skupina *jd*³⁵: *nãjdeš* 2. l. jd. prez. (D), *prõjden* 1. l. jd. prez. (JF). Alteritetna je značajka i zatvaranje, odnosno zamjena kratkoga vokala *o > u*, uglavnom u prednaglasnome položaju³⁶, koja je tijekom ovoga istraživanja zabilježena u prilogu *uvdẽka*.

U zbirkama Đurđe Grujičić potvrđeno je jednačavanje prijedloga i prefikasa *iz* i *s* u *z*³⁷: *zbãda* (JF) / *zbãdã* (D) 3. l. jd. prez., *zblẽdẽle* pr. r. ž. mn. (D), *zdĩžẽ* (JF) / *zdĩže* (D) 3. l. jd. prez., *zgojĩla* pr. r. ž. jd. (D), *zgrẽšĩt* (D), *zgũbĩt* (D), *zmoĩt* (JF), *zrovãna* N jd. ž. (D), *zrũšĩl* pr. r. m. jd. (D), *zvãn* prij. (D), *zvrñjena* N jd. ž. itd.; koji se, ovisno o fonološkoj okolini, mogao i obezvučiti: *skopãli* pr. r. m. mn. (D), *spod* prij., *sprãznũt* (D), *stĩha* pril. (D), *střdnjena* N jd. ž. (JF), *střdnjeni* N mn. m. itd.; kao i zamijeniti sa *š*: *š njĩn* (D), *š njũn* (D). U analiziranoj su građi potvrđeni i primjeri s prijedlogom, odnosno prefiksom *zi*: *zĩbrãna* N jd. ž. (D), *zĩbrano* N jd. s. (JF), *zĩbrat* (D), *zĩprãla* pr. r. ž. jd. (D), *zĩprãn* N jd. m. (D), *zĩrasla* pr. r. ž. jd., *zĩrasle* pr. r. ž. mn. (JF), *zĩrãsli* pr. r. m. mn. (D), što je u skladu s ranijim istraživanjima kastavskih govora u kojima je ovjereno izjedna-

³³ Više o tome v. u Vranić 2002: 63; Vranić 2005: 262–263, a o potvrdama u kastavskoj čakavštini v. u Drpić 2006: 82.

³⁴ Više o rotacizmu, zamjeni intervokalnoga frikativa *ž* sonantom *r* u prezentskoj osnovi glagola 'moći' v. u Lukežić 1998: 93; Vranić 2002: 63; Lukežić 2012: 202. O provođenju te promjene u kastavskim govorima v. u Drpić 2006: 83.

³⁵ O razvoju skupine *jd* u prezentu glagola prefiguriranih od glagola **iti* u hrvatskim narječjima v. u Lukežić 1998: 93; Vranić 2002: 63; Lukežić 2012: 199–200.

³⁶ Više o tome v. u Lukežić 1998: 135; Vranić 2002: 65, a o potvrdama u kastavskoj čakavštini v. u Drpić 2006: 80.

³⁷ O podrijetlu i razvoju tih prijedloga i prefikasa više v. u Lukežić 1998: 93; Vranić 2005: 271–276. O njihovu razvoju u kastavskim govorima v. u Vranić 2005: 272; Drpić 2006: 83; Vranić 2017: 244.

čavanje *vy*, *iz* i *s* u *z*, kao i uporaba prijedloga, odnosno prefiksa *zi* (Vranić 2005: 272).

Veći je broj čakavskih alteritetnih značajki na morfološkom planu povezan s množinskim gramatičkim morfemima imenica. U analiziranoj se građi ovjerava neproširena osnova u množini imenica m. r.³⁸: *brêgi* (JF), *bròdi* (D), *bròji* (JF), *dâri* (JF), *dlâni*, *grêhî* (D), *mlâzi* (JF) / *mlâzi* (D), *mòti* (D), *pūtî* (D), *smêhî* (D), *vâli* (D), *zîdi* (JF), *zvòni* (D), *žîrî*, *žûji* (JF) itd. Potvrđen je ništični morfem u G mn. imenica svih triju rodova³⁹: m. r. *dân* (D), *facôl* (JF), *gûmarîc* (D), *Jardâs* (JF), *minût*, *postôl* (D), *pût* (JF), *susêd* (JF), *zîd* (D); s. r. *lêt*, *tâl* (D); ž. r. *besêd*, *fortûc* (D), *lûmbrêl* (D) / *rumbrêl* (JF), *mîsâl* (JF) / *mîsâl* (D), *moîlâtav* (D), *novîtâd* (JF), *ponêštâr* (JF), *rôžic* (JF), *rûk* (JF), *sûz* (D), *ûr*. Usto, u G mn. imenica m. i ž. r. zabilježen je i morfem *-i*: *cekîni* (D), *dlâni* (D), *jûdi* (D), *kolôrî* (JF), *mlâzi* (JF), *očenâši* (JF), *pâsi* (D), *pûti* (D), *špòti* (D), *trlîzi* (D), *vnûki* (D), *zavîtki* (D), *žîrî* (JF), *žûji* (JF) itd.; *kolêdvi* (D), *românsi* (D). U morfološki konzervativnim sustavima, kakvi su i kastavski govori, zadržana je nejednakost gramatičkih morfema DLI mn. imenica svih triju rodova⁴⁰, što je potvrđeno i tijekom ovoga istraživanja. Za imenice ž. r. zabilježeni su sljedeći morfemi: u D mn. morfem *-an*: *kokošân* (JF); u L mn. morfem *-ah*: *kûcâh* (JF), *očjâh* (D), *rîgah*, *rukâh* (JF), *smêtah* (JF) / *smêtah* (D), *svîtah* (JF), *užâncah*; u I mn. morfem *-ami*: *besêdami* (JF), *lehâmi* (JF), *očjâmi* (D). U D mn. imenica m. r. ovjeravaju se morfemi *-en* i *-on* (*jûdên* (D); *tâtôn* (D)), a u I mn. istih imenica zabilježen je morfem *-i*: *bròdi* (D), *kolôri* (D), *lîsti* (JF), *mêrlići* (JF), *raćîni* (JF). U građi nema primjera za L mn. imenica m. r., kao ni potvrda za D i I mn. imenica s. r., a u L mn. imenica s. r. ovjeren je morfem *-ah*: *botrînjah* (D).

Morfološka je značajka nižega razlikovnog ranga i okrnjeni infinitivni oblik glagola u kojemu se izostavlja dočetni vokal *-i*, kao i u glagolskome prilogu sadašnjemu, što je već ranije zabilježeno u kastavskoj čakavštini (Moguš 1994: XXV), a potvrđuje se u zbirkama Đurđe Grujičić: *bît* (D), *činît* (D), *ćapât* (D), *dât* (D), *dêlat*, *hîtî* (JF), *iskât* (D), *kupît* (JF), *mûčât* (D), *navâdit* (D), *netît* (JF), *ostât* (D), *pâst* (D), *pît* (D), *plâkat* (D), *pomêst* (JF), *pozabît* (JF) / *pozâbît* (D), *prât* (D), *rêc* (D), *rînut* (JF), *spâmetit*,

³⁸ O podrijetlu i razvoju množinskih oblika imenica m. r., odnosno o (ne)ovjeravanju nerelacijskoga morfema *-ov-* ili *-ev-* u sustavima hrvatskoga jezika v. u Lukežić 1998: 129; Vranić 2005: 303–304; Lukežić 2015: 204. O tzv. kratkoj množini imenica m. r. u kastavskoj čakavštini v. u Moguš 1994: XXIII.

³⁹ O gramatičkim morfemima za G mn. imenica svih triju rodova, njihovu podrijetlu i razvoju u sustavima hrvatskoga jezika više v. u Kapović 2010: 102–105; Lukežić 2012: 59, 63–64. O morfemima za G mn. imenica m. i s. r. u ekavskim čakavskim govorima v. u Vranić 2005: 303–307, a o potvdama iz kastavskih govora v. u Moguš 1977b: 119; Moguš 1994: XXIII; Vranić 2005: 305; Vranić 2017: 246.

⁴⁰ O podrijetlu i razvoju gramatičkih morfema za DLI imenica svih triju rodova u sustavima hrvatskoga jezika v. u Lukežić 1998: 94–96; Vranić 2005: 309–316. O gramatičkim morfemima zabilježenima u tim padežima u kastavskoj čakavštini v. u Moguš 1977b: 119; Moguš 1994: XXIII–XXV; Vranić 2005: 309; Vranić 2017: 246.

vīdet, zdīgāt (D), *zmolīt* (JF), *zvāt* (D) itd.; *govòrēc* (JF), *kāntàjūc* (D), *mučēc* (JF), *neotējūc* (D), *skrivēc* (JF), *umīrajūc* (D).

2.5. ZNAČAJKE SJEVEROZAPADNOGA ČAKAVSKOG AREALA

U prethodnim su dvama poglavljima opisane jezične osobitosti koje su potvrđene tijekom ovoga istraživanja, a koje se ubrajaju u alijetne čakavske jezične značajke te u alteritetne značajke koje se pojavljuju u čakavskome, ali i u drugim dvama hrvatskim narječnim sustavima. Uz njih u analiziranim je zbirka Đurđe Grujičić ovjeren i veći broj jezičnih obilježja svojstvenih sjeverozapadnim čakavskim govorima⁴¹, a tomu arealu pripadaju i kastavski govori.

Najvažnijom se sjevernočakavskom značajkom smatra ostvaraj sjevernočakavskoga neocirkumfleksa, poznat i kao sjevernočakavska metatonija⁴², koji se pojavljuje u dvjema temeljnim kategorijama: u osnovama prezenta glagola s tematskim vokalom *e* (odnosno u glagola koji imaju stalno mjesto naglaska na vokalu osnove i nastavke *-en*, *-eš*, *-e*, *-emo*, *-ete*, *-u*), te u određenim likovima pridjeva koji u neodređenome liku imaju nepromjenjiv naglasak na osnovi ili na nastavku (Zubčić 2006: 87–88, 91–92, 117–119; Zubčić 2017: 70–71). Ta je metatonija u ranijim istraživanjima potvrđena u kastavskim govorima (Moguš 1977b: 117; Moguš 1994: XXIII; Zubčić 2006: 117; Vranić 2017: 243; Zubčić 2017: 97), a u analiziranoj je građi ovjerena u objema kategorijama: u osnovama prezenta glagola (*būdēn* 1. l. jd. prez. (JF), *būdēš* 2. l. jd. prez. (JF), *būdū* 3. l. mn. prez. (D), *būšne* 3. l. jd. prez. (D), *bušūjū* 3. l. mn. prez. (D), *čūjē* 3. l. jd. prez. (JF), *čapūjē* 3. l. jd. prez. (JF), *fermūjē* (JF) / *fermūje* (D) 3. l. jd. prez., *kalūjēn* 1. l. jd. prez. (D), *kāpje* 3. l. jd. prez., *mīže* 3. l. jd. prez. (D), *plāče* 3. l. jd. prez. (D), *prehićūje* 3. l. jd. prez. (D), *pretekūjē* 3. l. jd. prez. (JF), *zapīnje* 3. l. jd. prez. (D), *zaplāčē* 3. l. jd. prez. (JF) itd.); te u određenim likovima pridjeva (*debēlī* N jd. m. (JF), *pijānī* N jd. m., *poštēnī* N jd. m. (D)).

Drugo je važno akcenatsko obilježje sjeverozapadnih čakavskih govora pojava zavintoga naglaska, odnosno akuta u slogovima zatvorenima sonantom (Lukežić 2012: 228), koja je tijekom ranijih istraživanja ovjerena u kastavskim govorima (Moguš

⁴¹ Jezične su značajke koje se ovdje navode dobivene povezivanjem popisa značajki tipičnih za starosjedilačke govore sjeverozapadnoga čakavskog areala koje Iva Lukežić navodi u monografiji *Govori Klane i Studene* (Lukežić 1998: 98–120) i popisa značajki specifičnih za sjeverozapadni čakavski prostorno-jezični kompleks koji ista autorica donosi u monografiji *Zajednička povijest hrvatskih narječja. I. Fonologija* (Lukežić 2012: 228–230).

⁴² Više o sjevernočakavskoj metatoniji v. u Lukežić 1996: 90–91; Lukežić 1998: 98–99; Vranić 2005: 238–239; Lukežić 2012: 228; Zubčić 2006 te Zubčić 2017 na više mjesta.

1977b: 117; Vranić 2017: 244), a koja je u velikome broju primjera potvrđena i u analiziranim zbirkama: *bagŭj* (D), *barufānti* N mn., *brājdu* A jd., *bršŭv* N jd. m. (D), *jělvica* (JF), *Kastāv* (JF), *krāj* (D), *mōrda* pril., *nepokōrnī* N jd. m. (D), *ogānj*, *ōnpŭt* pril., *pār* (JF), *pasāl* pr. r. m. jd., *pōlne*, *potresŭjka* (D), *samānj* (JF), *svōjni* pril. (D), *šršŭr* (D), *štěrni* N mn., *tānci* N mn. (D), *tavijōl* (JF) itd.

Za sjeverozapadne je čakavske govore karakteristično djelomično održanje deklinacije nekadašnjih nepalatalnih osnova u G jd. te NAV mn. imenica ž. r.⁴³ U dvjema zbirkama Đurđe Grujičić kao potvrda te jezične osobitosti ovjeren je u tim padežima gramatički morfem *-i*: u G jd. *bōrši* (D), *brājdi* (D), *butīgi* (JF), *gorī* (D), *intrādi* (JF), *īstini*, *jubāvi*, *kāši* (JF), *konōbi* (JF), *kōži*, *māši* (JF), *pēni* (D), *ponjāvi*, *srēči* (D), *stēnī* (D), *starīni* (JF), *šūmi* (D), *ūri* (JF), *vodī*, *žerāvi* itd.; u N mn. *bāčvi*, *brīgi* (D), *buhī* (D), *lēhī*, *ponēstri* (D), *prēzidi* (D), *rūki* (JF), *rūži* (JF), *škrīli* (JF), *štěrni*, *štrīgi* (D), *zvēzdi* (D) itd.; u A mn. *bačūki* (JF), *besēdi*, *čākuli* (JF), *kūci* (JF), *lenōbi* (JF), *spodōbi* (JF), *sūzi*, *tājni* (JF) itd.; u V mn. *vrāni* (JF). U nekim je primjerima u tim padežima zabilježen i morfem *-e*: u G jd. *ārije* (D), *belīce* (D), *bogatījē* (D), *dūše* (JF; uz *dūši* (JF) / *dūšī* (D)), *lenobije* (D), *māvrice* (D), *rakījē* (D), *trnīce* (D), *žestīcē* (D); u N mn. *kopīce* (D), *roženīce* (D), *rōžice*, *sāje* (D), *štōrije* (D), *tujīce* (JF), *vīcije*, *vīdulice* (D); u A mn. *ōfce* (D), *roženīce* (JF), *stranīce* (D), *tāncurīce* (D), *trmuntāne* (D), *ūre* (D), *zdravīce* (JF), *žajīce* (D). Vidljivo je da je riječ ponajviše o imenicama kojima osnova završava na *c* ili *j*. U primjerima u kojima je *j* nastao delateralizacijom *Ĳ* (*j* < *Ĳ*) gramatički je morfem u tim padežima najčešće *-i*: u G jd. *nevōji* (JF), *vōji* (D), *zemjī*, *žejī* (JF) / *žēji* (D); u N mn. *kāpji*, *postēji*; no zabilježeni su i takvi primjeri s morfemom *-e*: *žēje* N mn. (D), *kāpje* A mn. (D). Morfem je *-i* potvrđen i u dvama primjerima imenica kojima osnova završava na *c*: G jd. *fōrci* (D), *krijānci*. Sve je to u skladu s ranijim zapažanjima o toj jezičnoj značajci u kastavskim govorima (Moguš 1977b: 119; Moguš 1994: XXIV; Vranić 2005: 290–292, 332; Vranić 2017: 244). Gramatički je morfem *-i* kao kontinuant nekadašnje nepalatalne deklinacije dosljedno ovjeren i u A mn. imenica m. r.: *ānjeli* (D), *bombōni* (JF), *cekīni* (D), *cvetīci* (JF), *dāri* (JF), *dažjī* (D), *grēhī* (D), *junākī* (JF), *kōncī* (D), *kolōri* (JF), *kōraki* (JF), *mērlići* (D), *obrāzi* (D), *opānčići* (JF), *regāli* (JF), *senjālī* (D), *smēhī* (JF), *šōldi* (JF), *trbūhi*, *vāli* (D), *vērsi* (D), *vlāsi* (D), *zīdi* (JF), *žlepci* (JF) / *žlēpci* (D) itd.

Potvrda gramatičkih morfema *-o*, *-u* ili *-un* u I jd. imenica i imeničkih riječi ž. r. također se smatra obilježjem sjeverozapadne čakavštine.⁴⁴ U analiziranoj se građi u

⁴³ Ta se značajka smatra snažnim obilježjem ekavskih čakavskih govora: uz dosljednost ekavskoga odraza jata ubraja se u tipične jezične značajke ekavskoga čakavskog dijalekta u odnosu na druge čakavske dijalekte. O podrijetlu i razvoju gramatičkih morfema u G jd. i NAV mn. imenica ž. r. te A mn. imenica m. r. v. u Lukežić 1996: 161; Vranić 2005: 289–296; Lukežić 2012: 228.

⁴⁴ O podrijetlu i razvoju gramatičkoga morfema za I jd. imenica i imeničkih riječi ž. r. u sustavima hr-

tome padežu u više primjera ovjerava morfem *-un*: *beličūn* (D), *besèdūn*, *bogatījūn* (JF), *dečičūn* (D), *gūrlūn* (D), *mojūn* (D), *nārugun* (JF), *nòvūn* (D), *njūn*, *ovūn* (D), *rakijun* (JF), *sūzūn* (D), *tr̄dūn* (D), *žējūn* (D), *žejūn* (JF); uz tri odstupanja u kojima je zabilježen morfem *-on*: *gūrlon* (JF), *notōn* (JF), *sūzōn* (JF)⁴⁵.

Među sjeverozapadne se čakavske značajke ubraja i uporaba oblika nekih zamjenica⁴⁶, a dio je njih potvrđen i tijekom ovoga istraživanja: a) upitno-odnosna i neodređena zamjenica za značenje ‘živo’ *ki* i njezini oblici; b) pokazne zamjenice ov ‘ovaj’, *ta* ‘taj’, *on* ‘onaj’ i njihovi oblici: *ōn* N jd. m., *tā* N jd. m.; c) pokazne zamjenice složene s *-ist-* i njihovi oblici: *tīsti* A jd. m. (JF); d) upitne zamjenice *kakov*, *ovakov*, *takov* i njihovi oblici: *kakōvo* N jd. s. (D), *ovakōva* N jd. ž. (JF); e) množinski padežni oblici osobnih zamjenica za 3. lice: *jih* A, *jin* D.

U analiziranim je zbirkama zabilježen infinitiv glagola ‘imati’ s odgovarajućim ekavskim odrazom jata na dočetu osnovi⁴⁷: *imēl* pr. r. m. jd. (JF), *imēla* pr. r. ž. jd., *imēt* (D); te tipični stegnuti zaniijekani oblici prezenta glagola *bit*⁴⁸ (*nī* 3. l. jd. prez.) i *ime*⁴⁹ (*nīmān* 1. l. jd. prez. (D)). Ovjerena je i infinitivna osnova glagola ‘htjeti’ bez početnoga *h*⁵⁰: *otēje* 3. l. jd. prez. (D), *otēješ* 2. l. jd. prez. (D), *otēla* pr. r. ž. jd. (D), *otēlo* pr. r. s. jd. (D).

U 3. l. jd. svršenoga prezenta glagola *bit* potvrđen je njegov okrnjeni oblik *j* u poziciji iza riječi koja završava vokalom: *Kā j ovā?* (JF); *Lidija j va vrtić prišlā, govōrēc.* (JF); *I bāš mi j lépo, znāt.* (JF); *Škūro j va dūše.* (JF); *Kāko me j sāmō zēlo...* (JF); *kadē sē j rodīla?* (JF); *Tokālo mē j biť tū kadē sān...* (D); *ma, kī j vīdēl spāt...* (D); *Vōdu sē j skřbno porābīlo...* (D); *Jūtrō j sīvo* (D); *prišlō mī j va dōm* (D); *jā povēdān kākō mē j nōna vādila, / a onī govōre dā j tō strānī zajīk.* (D); *Sē j po šēste kākō sān pustīla* (D) itd.; dok je iza riječi koja završava konsonantom zabilježen neokrnjeni oblik *je*⁵¹: *Bōg je rēkāl.* (JF); *Čigōv je mūž pijān škūcal.* (JF); *Vāvek je nosīla.* (JF); *I tō, kadē sān, manē imēt je tokālo.* (D); *Jubāv je imēla pismēno lj.* (D); *Mōj sūsēd je zrūšīl prēzid* (D); *a ōn je*

vatskoga jezika više v. u Lukežić 1998: 129–132; Vranić 2005: 297–302; Lukežić 2012: 33, 229, 236, 239, 242, 244. O situaciji u kastavskim govorima više v. u Moguš 1994: XXIV; Vranić 2005: 300; Vranić 2017: 246.

⁴⁵ U objema se zbirkama nalazi pjesma naslovljena *Daž* u kojoj se pojavljuju imenice *gurla* i *suza* u I jd. U starijoj inačici, u zbirci *Jubav od furešta*, nalazimo te primjere s gramatičkim morfemom *-on*, a u novijoj su inačici, u zbirci *Dih*, zabilježeni oblici *gūrlūn* te *sūzūn*.

⁴⁶ O oblicima zamjenica specifičnima za sjeverozapadne čakavske govore više v. u Lukežić 1998: 105–107; Lukežić 2012: 230, 236. O postojanju nekih od tih zamjeničkih oblika u kastavskoj čakavštini v. u Vranić 2017: 243.

⁴⁷ Više o tome v. u Lukežić 2012: 230.

⁴⁸ Više o tome v. u Lukežić 2012: 243. O ovjerama takvih oblika u kastavskim govorima v. u Vranić 2017: 243.

⁴⁹ Više o tome v. u Lukežić 2012: 243.

⁵⁰ Više o tome v. u Lukežić 2012: 230. O potvrdi te pojave u kastavskoj čakavštini v. u Moguš 1994: XXV.

⁵¹ Više o tome v. u Lukežić 1998: 103–104.

pòbegāl (D) itd. Ovjerena su međutim i odstupanja od toga pravila: *Pòc mi je*. (JF); *Š njīn mi je i niš bilo lépo* (D); *Podzīmē je prišlò na brājdu od mōjga tnāla...* (D); *Va sřce je zavāvēk ostālo* (D); *Za vīdēt mi je 'ko su pul Lōži* (D); *Rēkāl mi je mūž-besēda...* (D) itd.

U nizu je primjera u analiziranoj građi potvrđena pojava nenaglašenih oblika prezenta glagola 'biti' i 'htjeti' u ortotoničkoj poziciji, na apsolutnome početku rečenice ili sintaktičkoga sklopa, što se također smatra tipičnom značajkom starosjedilačkih sjevernočakavskih govora⁵²: *Ćē tvojē sūzi...* (JF); *Će tō bīt dāž?* (JF); *Ćē tvojā vlās...* (JF); *Će tō bīt mrāž?* (JF); *Grād, smò se razumēli?* (JF); *Kāko povēdā, / Ćē dēcu razumēt?* (JF); *Sī sadā kuntēnta?* (JF); *Sī prijatelica?* (JF) itd.

Glagolski pridjev radni glagola 'ići' ovjeren je s osnovom š-⁵³: *šāl* pr. r. m. jd. (D), *šlā* pr. r. ž. jd., *šlò* pr. r. s. jd. (D). Zabilježen je i specifičan primjer izostanka jotacije dentala *t* u 3. l. mn. prez. glagola 'htjeti' i u rednome broju *tri*⁵⁴: *te* 3. l. mn. prez. (D), *nēte* 3. l. mn. prez. (D), *trētī* N jd. m. (D); kao i proširak osnove *-t-* u oblicima hipokoristika m. r.⁵⁵: *nōnota* A jd. (D), *prēkonōnota* G jd. (D).

3. ZAKLJUČAK

Kastavski govori već više od stotinu godina intenzivno privlače pažnju mnogobrojnih domaćih i stranih slavista. Premda su se jezikoslovcu ponajviše bavili akcenatskim osobitostima toga tipa govora jer je riječ o najstarijemu naglasnom sustavu zabilježenu na čakavskome terenu, neki su dijalektolozi svoju pažnju usmjeravali i na književno stvaralaštvo pisano kastavskom čakavštinom, uspoređujući izričaj pojedinih autora s podacima dobivenima terenskim istraživanjima. U ovome se radu donosi pregled i raščlamba fonoloških i morfoloških jezičnih značajki potvrđenih u dvjema pjesničkim zbirkama Đurđe Grujičić pisanima čakavskim idiomom, *Jubav od furešta* (1993.) i *Dih* (2018.). Primjenom metodologije temeljene na dijalektološkoj teoriji razlikovnosti, a koja obuhvaća jezične značajke triju hijerarhijskih rangova (alijetete, alteritete te arealne i/ili lokalne značajke) nedvojbeno je dokazano da je idiom kojim se ta autorica služi u analiziranim zbirkama vjeran odraz kastavske čakavštine. Neupitno to potvrđuju primjeri ovjerenih jezičnih značajki različitih hijerarhijskih rangova: iz analizirane su građe ekscerpirana oprijemljenja sedam općečakavskih jezičnih značajki najvišega razlikovnog ranga, odnosno alijeteta (uporaba oblika upitno-odnosne zamjenice za 'neživo'

⁵² Više o tome v. u Lukežić 1998: 101–102.

⁵³ Više o tome v. u Lukežić 2012: 230.

⁵⁴ Više o tome v. u Lukežić 1998: 104.

⁵⁵ Više o tome v. u Lukežić 1998: 107–108, a o ovjerama u kastavskim govorima v. u Moguš 1994: XXIV.

ča; primjeri nepreventivne pune vokalizacije slaboga poluglasa; dvojaka zamjena prednjega nazala **ɛ* vokalima *a* i *e*; dosljedan ekavski refleks jata; naglasni sustav s trima akcenatskim jedinicama (kratkim, dugim i zavnutim akcentom) i nenaglašenim duljinama te starom distribucijom tih jedinica; slabljenje napetosti šumnika koji zatvara slog; poseban oblik pomoćnoga glagola *bit* koji se rabi za tvorbu kondicionala), osamnaest čakavskih jezičnih značajki nižega razlikovnog ranga, tj. alteriteta (rezultati primarne i sekundarne jotacije dentala *d* u skupinama **dī*, **dāj*, **zgi*, **zgaј*, **zdi*, **zdāj*; zadržan dočetni slogovni *-l*; fonetska neutralizacija dočetskoga *-m > -n*; delateralizacija *l > j*; neizmijenjena konsonantska skupina *čr*; šćakavizam; ovjera konsonantskih skupina *šk*, *šp*, *št* u primljenicama; različita moguća razrješenja konsonantskih skupina s inicijalnim *v* nakon redukcije poluglasa; utruće *v* u konsonantskome slijedu sa sonantom *r* ili samoglasnim *r* u istome ili sljedećem slogu; rotacizam; skupina *jd* u prezentu glagola prefigiranih od glagola **iti*; zatvaranje kratkoga vokala *o > u* u prednaglasnome položaju; ujednačavanje prijedloga i prefikasa *iz* i *s* u *z*; neproširena osnova u množini imenica m. r.; ništični gramatički morfem u G mn. imenica svih triju rodova; gramatički morfem *-i* u G mn. imenica m. i ž. r.; nejednakost gramatičkih morfema DLI mn. imenica svih triju rodova; okrnjeni oblici infinitiva i glagolskih priloga sadašnjih), te trinaest jezičnih značajki karakterističnih za sjeverozapadni čakavski areal (sjevernočakavska metatoniја; pojava zavnutoga akcenta u slogovima zatvorenima sonantom; djelomično održanje deklinacije nekadašnjih nepalatalnih osnova u G jd. i NAV mn. imenica ž. r. te A mn. imenica m. r.; gramatički morfem *-un* u I jd. imenica i imeničkih riječi ž. r.; uporaba oblika nekih zamjenica (npr. *ki*, *ov*, *ta*, *on*, pokaznih zamjenica složenih s *-ist-*, upitnih zamjenica *kakov*, *ovakov*, *takov*, množinski oblici osobnih zamjenica za 3. lice); infinitiv glagola 'imati' s ekavskim odrazom jata na dočetku osnove; stegnuti zanijekani oblici prezenta glagola *bit* i *imet*; infinitivna osnova glagola 'htjeti' bez početnoga *h*; okrnjeni oblik *j* u 3. l. jd. prezenta glagola *bit* u poziciji iza riječi koja završava vokalom; pojava nenaglašenih oblika prezenta glagola 'biti' i 'htjeti' u ortotoničkoj poziciji; oblik glagolskoga pridjeva radnoga glagola 'ići' s osnovom *š-*; izostanak jotacije dentala u 3. l. mn. prez. glagola 'htjeti' i u rednome broju *tri*; proširak osnove *-t-* u oblicima hipokoristika m. r.). Premda čakavština kastavskoga tipa nije materinski idiom Đurđe Grujičić, rezultati ovoga istraživanja pokazuju da se ona u zbirkama *Jubav od furešta* i *Dih* dosljedno služi autentičnim, izvornim oblikom toga idioma. Uvidjevši veličinu i snagu uloge književnoumjetničke riječi u njegovanju i promicanju opstojnosti zavičajnih govora, važnoga dijela naše nematerijalne kulturne baštine i tradicije, Đurđa Grujičić svojom je nesvakidašnjom dijalektalnom čakavskom poezijom pisanom kastavskom čakavštinom (koju je sama nazvala originalnom sintagmom: *štrigariji od besed*) ostavila trajni biljeg u čakavskoj dijalektalnoj književnosti.

BIBLIOGRAFIJA

IZVORI

- GRUJIČIĆ, Đurđa. 1993. *Jubav od furešta*. Rijeka: Kulturno-prosvjetno društvo "Ivan Matetić Ronjgov".
- GRUJIČIĆ, Đurđa. 2018. *Dih*. Viškovo: Ustanova "Ivan Matetić Ronjgov".

LITERATURA

- BROZOVIĆ, Dalibor. 1988. "Čakavsko narječje". *Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod "Miroslav Krleža": 80–88.
- CRNIĆ NOVOSEL, Mirjana i Ivana NEŽIĆ. 2014. "Pun naručaj nepozabjenih lovranskih besed". *Zbornik Lovranščine. Knjiga 3*. Lovran: Katedra Čakavskog sabora Lovran: 21–37.
- DRPIĆ, Irena. 2006. "Fonološke značajke današnjega govora Kastva". *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 32: 75–85.
- ETEROVIĆ, Ivana. 2019. "Govori Kastavštine u svjetlu dosadašnjih istraživanja". *Slovník kastafskoga govora*. Cvjetana Miletić. Kastav: Udruga Čakavski senjali: 15–97.
- FINKA, Božidar. 1971. "Čakavsko narječje". *Čakavska rič – polugodišnjak za proučavanje čakavske riječi* I/1: 11–71.
- GRŽINIĆ, Jasna i Arijana STANIĆ. 2010. "Franjo Matetić: *Zvoneća svojni* – prvi čakavski roman u kontekstu jezične analize". *Čakavska rič – polugodišnjak za proučavanje čakavske riječi* XXXVIII/1–2: 343–377.
- KABALIN, David. 1993. "Predgovor". U: Đurđa Grujičić. *Jubav od furešta*. Rijeka: Kulturno-prosvjetno društvo "Ivan Matetić Ronjgov": 7–10.
- KAPOVIĆ, Mate. 2010. "Naglasak o-osnova muškoga roda u hrvatskom – povijesni razvoj". *Filologija* 54: 51–109.
- KUKURIN, Branko. 2018. "Dva Đurđina zavičaja ili ubi poesis ibi patria". *Dih*. Đurđa Grujičić. Viškovo: Ustanova "Ivan Matetić Ronjgov": 93–95.
- LISAC, Josip. 2009. *Hrvatska dijalektologija 2. Čakavsko narječje*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- LUKEŽIĆ, Iva. 1987. "Čakavština u pjesmama Drage Gervaisa". *Dometi* 17/7–8–9: 587–599.

- LUKEŽIĆ, Iva. 1996. *Trsatsko-bakarska i crikvenička čakavština*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- LUKEŽIĆ, Iva. 1996/1997. "Čakavština u *Basnama* i komediji *Šilo za ognjilo* Matka Laginje". *Zbornik "Ivan Matetić Ronjgov"*, 5. Viškovo: Ustanova "Ivan Matetić Ronjgov": 123–135.
- LUKEŽIĆ, Iva. 1998. *Govori Klane i Studene*. Crikvenica: Libellus.
- LUKEŽIĆ, Iva. 2012. *Zajednička povijest hrvatskih narječja. 1. Fonologija*. Rijeka: Hrvatska sveučilišna naklada, Filozofski fakultet u Rijeci, Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine.
- LUKEŽIĆ, Iva. 2015. *Zajednička povijest hrvatskih narječja. 2. Morfologija*. Rijeka: Hrvatska sveučilišna naklada, Filozofski fakultet u Rijeci, Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine.
- MOGUŠ, Milan. 1977a. *Čakavsko narječje. Fonologija*. Zagreb: Školska knjiga.
- MOGUŠ, Milan. 1977b. "Je li Nazorova čakavska poezija kastavska?". *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 15: 115–120.
- MOGUŠ, Milan. 1994. "Dijalektološki zapis o Jardasovoj Kastavštini". U: JARDAS, Ivo. *Kastavština: građa o narodnom životu i običajima u kastavskom govoru*. *Zbornik "Ivan Matetić Ronjgov"*, 3. Viškovo: Ustanova "Ivan Matetić Ronjgov": XIX–XXVIII.
- STOLAC, Diana. 1997. "Jezično bogatstvo Kastavštine". *Zbornik Kastavštine*, 5. Kastav: Općina Kastav: 77–86.
- VRANIĆ, Silvana. 2002. *Govori sjeverozapadnoga makrosustava na otoku Pagu. 1. Fonologija*. Rijeka: Matica hrvatska Novalja.
- VRANIĆ, Silvana. 2005. *Čakavski ekavski dijalekt: sustav i podsustavi*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci, Odsjek za kroatistiku.
- VRANIĆ, Silvana. 2007. "Kostrenska čakavština u pjesmama Katje Šepić Usmiani". *Život, kultura i povijest Kostrene. Zbornik Katedre Čakavskog sabora Kostrena*, II. Kostrena: Katedra Čakavskog sabora Kostrena: 141–154.
- VRANIĆ, Silvana. 2017. "Kastavska čakavština u tekstu *Naš stari grad* Josipa Jurinčića". *Zbornik Kastavštine*, 21. Kastav: Grad Kastav: 241–248.
- ZUBČIĆ, Sanja. 2006. *Akcentatski tipovi imenica i glagola u sjeverozapadnim čakavskim govorima (dijakronijski i sinkronijski aspekt)*. Doktorski rad. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- ZUBČIĆ, Sanja. 2017. *Neocirkumfleks u čakavskom narječju*. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.

MREŽNI IZVORI

MARMILIĆ, Ana. 2017. "Riječka publika pljeskom ispratila ovogodišnje mikovce: Tri tenora odnijela pobjedu MIK-a 2017.". Rijeka. URL: <https://www.novolist.hr/Scena/Glazba/Rijecka-publika-pljeskom-ispratila-ovogodisnje-mikovce-Tri-tenora-odnijela-pobjedu-MIK-a-2017/> (pristup 1. srpnja 2020.).

"Nagrade Grada Kastva". 2011. *Glas kastavski* XIV/58. URL: <https://www.yumpu.com/xx/document/read/15656927/glas-kastavski-58-svibanj-2011-grad-kastav/15> (pristup 1. srpnja 2020.).

SUŠANJ KAPIĆEVA, Vlasta. 2015. *Jubav od furešta*. Rijeka. URL: <https://gkr.hr/Vodica-za-korisnike/Lokacije/Knjiznica-Cavle/Iz-Magazina/Jubav-od-furesta> (pristup 1. srpnja 2020.).

ŠTRIGARIJI OD KASTAFSKEH BESED. ČAKAVIAN DIALECT IN THE POETRY OF ĐURĐA GRUJIČIĆ

IVANA NEŽIĆ
ROBERTA ŠPOLJARIĆ

SUMMARY

For over a hundred years, Kastav dialects have been intensively attracting the attention of numerous domestic and foreign Slavists. Although linguists mainly dealt with the accent system of that type of dialect because it is the oldest accent system recorded in the Čakavian-spoken area, some dialectologists focused their attention on literary works written in the Kastav Čakavian dialect, comparing the expression of individual authors with data gathered from field research. This paper reviews and analyses the phonological and morphological linguistic characteristics verified in two poetry collections – *Jubav od furešta* and *Dih* written by Đurđa Grujičić in the Čakavian idiom. The aim of the research is to prove that the language used by the author in these collections indeed belongs to the Kastav type of dialect, applying methodology based on the dialectological theory of distinctiveness that includes the linguistic features of three hierarchical ranks (*alieté*, *altérité*, and areal and/or local characteristics), confirmed in Ekavian Čakavian systems. Although Kastav Čakavian is not Đurđa Grujičić's mother tongue, the research results suggest that in the two analysed dialectal poetry books she consistently used the authentic, original form of that idiom.

KEYWORDS:

Čakavian group of dialects, Ekavian dialect, Northeastern Istrian subdialect, dialects of Kastav, Đurđa Grujičić

POSTSOCIALIST AND GOTHIC ELEMENTS IN THE NOVEL *CATHEDRAL* BY IVO BREŠAN

SANJA FRANKOVIĆ

Facultatea de Limbi și Literaturi Străine
Departamentul de Filologie Rusă și Slavă
Strada Pitar Moș 7-13, Sector 1, RO – 010451 București
sanja.frankovic@gmail.com

UDK: 821.163.42.09 Brešan, I.
Original research paper
Submitted: 23. 12. 2020.
Accepted: 5. 10. 2021.

This paper analyses the Gothic elements in the novel *Cathedral* (2007) by Ivo Brešan. The frame story, which thematises the narrator's life and the Croatian War of Independence in the 1990s, is intertwined with the story he writes about St. James Cathedral in Šibenik. After he was forced to leave the University of Zagreb due to his communist past, he worked in the museum of Šibenik, where he translated Latin historical documents. He appreciated the originality of past geniuses and despised contemporary spiritual and architectural uniformity. However, in romanticising modern culture, he used the postmodern grotesque profanation of the sacred, the Gothic diabolisation of Petrarchist love and the interpretation of history as a sequence of strange events. The irrationality of the romantic layer is caused by a ghost of an unhappily deceased young woman Klotilda, whose character is a postmodern ironisation of Petrarch's Laura and is seen by mentally unstable men. In the historical layer, the motif of cannibalism indicates an individual revenge on the Venetian conquerors. The narrator supplements incomplete facts with fantasy, emphasising that even historiographers cannot avoid narration in their "necrophilic" search for the past. Gothic elements are combined with grotesque and carnivalisation and are evident in the portrayal of male characters as symbolic androgines who defy social norms with their female gender traits. In Brešan's novel, they emphasise

KEYWORDS:

historical novel, Gothic and grotesque elements, postsocialism, Ivo Brešan

¹ This is a more developed, reworked version of the analysis of Brešan's novel published in my book *Vrijeme zvonika, gradova i pojedinca (The Time of the Belfries, the Cities, and an Individual)* (2020), pp. 113–124.

the perpetual antithesis of beauty and human perversions in an ethical, grotesque and fantastic dimension. However, the tradition of Gothic novels is ironised at the end, in which the mystery is not resolved, but is created by the narrator's disappearance in his own story.

1. INTRODUCTION

The title of the novel *Cathedral* by Ivo Brešan emphasises St. James Cathedral in Šibenik as a spatial figure that gathers human characters who were connected with its construction. The initial epigraph of the novel is the first verse of Baudelaire's sonnet "Beauty" and is connected here with St. James Cathedral as a perfect work of architecture. The words of the poem are given to the cathedral, which speaks about itself: "I am lovely, O mortals, like a dream of stone" (Baudelaire 1909: 18). Vlasta Markasović describes Šibenik cathedral as the main character of the novel because its permanent and "almost transcendental beauty" is more important than its builders and people who lived in the time of its construction (Markasović 2008: 14). As a work of lasting value, the cathedral links the narrator's contemporaneity (the Croatian War of Independence in the 1990s) with the past (the Venetian occupation of Dalmatia in 1409). This division conditions the structure of the novel, so the frame story concerns the war, which left its traces on urban space and human behaviour, and the main story is a chronicle of the construction of the cathedral. The narrator's understanding of history offers a *romantic vision of the past*, in which various deviations (social inequality, colonial oppression, corruption, wars, murders, kleptomania, mental illnesses) were present as they are today. Still, unlike the spiritually empty contemporaneity, the past had many more original artists who made works of lasting value: "Even the most banal item for daily use was wearing an imprint of the master who made it. (...) And these things are produced serially today and their value is measured only by how much and how they serve their purpose" (Brešan 2007: 180).¹ The narrator's romantic approach to history allows the introduction of Gothic elements (an abandoned palace, the ghost of a deceased young woman, a graveyard) that are often combined with the grotesque because his romantic depiction of Šibenik history is ironised. The paper analyses the following problems: 1) The comparison of the traditional and the postmodern approach to history and ideology, 2) The narrative function of Gothic elements in Brešan's romanticised historical chronicle and their penetration into the contemporary everyday life of the frame story, 3) The modernist understanding of art and artists as geniuses.

2. THE NARRATIVE STRUCTURE OF BREŠAN'S NOVEL

The titles of the novel's chapters symbolically contrast the phases of the cathedral's construction and human deviations. Markasović emphasises the ethical dimension of

¹ All quotations from Brešan's novel and sources written in Croatian are my translations.

that opposition; therefore, the cathedral as *an allegory of art* is the only winner of the opposites of human ingenuity and deviant behaviour (Markasović 2008: 15). On the narrative level, the frame story about the narrator's life during the Croatian War of Independence (1991 – 1995) and in the postsocialist period is intertwined with the main story, in which the narrator writes a historical chronicle of the construction of St. James Cathedral. The narrator is a university professor of Latin and Greek. In the frame story, he narrates about his life after a bitter divorce caused by the infidelity of his wife Valerija, who kept their daughter Dijana thanks to her false accusations about his violent behaviour. Due to his communist past, he was no longer wanted at the University of Zagreb, so he accepted the job of a translator of Latin documents in the Šibenik museum. Attracted by old manuscripts, he began to write a story about St. James Cathedral and all the people associated with its lengthy construction. It is a *historical chronicle* based on facts preserved in damaged Latin manuscripts (actually paraquotes) and the literature cited at the end of the novel. The lack of facts is compensated with the introduction of *love stories* and the *fantastic elements* of the romantic layer, taken from the tradition of *Gothic novels* and permeated with the *grotesque*. The portrayal of male characters with feminine gender traits also belongs to the romantic layer. The elements of popular literature are used in the narrator's postmodern parodic dialogue with literary heritage. *Social criticism* is present in the description of the narrator's contemporaries, who have no sensibility for the beauty of architecture, and in his disclosing human deviations in the past and in his own time. The end of the novel parodies the conventions of the Gothic novels as it does not bring the outcome of all events, but opens a new mystery. The fictional newspaper clipping from *Jutarnji list* reports about the disappearance of an employee from the Šibenik museum. The name of the narrator remains undiscovered. His last words announce his entering the Loredan's Palace in his neighborhood to discover whether the appearance of the ghost of the young woman Klotilda is just a dream, from which he will wake up. Such an ending implies the equating of literature and history with a dream:

I shivered and felt a strong need to turn around and run away as fast as my legs could carry me. But then I was stopped by a thought: maybe I am dreaming all this. In that case, if I enter and see something terrible, everything that might happen to me could make me wake up. (...) I pushed the door with my hand (...) and stepped – into uncertainty. (Brešan 2007: 374)

The end of the novel does not answer who wrote the last words if the narrator disappeared in the Loredan's Palace. His disappearance can be understood as an escape

from the monotonous everyday life that does not offer any happy outcomes, both in love and work. Since the only essence he could find was art, he disappeared in his own story.

3. THE NARRATOR'S ATTITUDE TOWARDS HISTORY

The narrator's attitude towards history is expressed in his comparison of historiography to literature and comparing the ideology of the past and the present.

3.1. HISTORIOGRAPHY AND LITERATURE

When facts are missing, the narrator's chronicle is aided by fiction. He is aware that the image of a particular past period depends on a small number of facts, so his remark indicates that historiography cannot avoid narration, which brings it closer to literature:

Anyway, what is the historical truth? It is regularly an image of some past reality arranged by people from a few facts, insufficient to get a complete insight, and sometimes even invented, according to their needs and wishes. (...) Therefore the same historical period in different later times is interpreted each time differently, suppressing one and exaggerating or inventing other facts. (...) (Brešan 2007: 32)

The narrator and his chief Ante Labor in the museum discuss the relationship between history and literature. As a historian, Labor represents the traditional approach to historiography. In his postmodern approach, the narrator recognises the same narrative strategies in literature and historiography, which has to organise dispersed facts into a coherent text. Jaume Aurell argues that the conventions of historiography are subject to change, which re-defines "the identity of the historian-as-author and the field of history itself." The ways in which societies construct their identities and preserve their tradition are broader today, so "more popular forms (such as memorials, reenactments, performances, gaming, graphic narratives, or films)" became acceptable in representing the past. Aurell emphasises that cooperation between historians and their audience is increased thanks to "a new democratization in historical representation: history is owned by those who experience or engage with it, not only by professional historians." History is influenced by "[m]ultimodality, re-creation, interactivity and

imagination,” so social media, images and films affect people’s views on their own time and the past. Aurell explains the historical genre as a historian’s ideological and rhetorical choice in organising “the knowledge of the past.” The form itself has a symbolic meaning, which means that every historical narrative has a plot that is typical of a particular genre. Aurell mentions two examples: medieval genealogies, which organised history as a sequence of biographies connected according to “hereditary succession,” and a biography, which takes the story of personal life as the subject of its main plot. Aurell emphasises that the content of the narrative is always influenced by its genre. On the other hand, historical genres are not independent of each other and depend on the change of historical circumstances (Aurell 2015: 147–151). The main plotline of Brešan’s novel follows the model of a medieval chronicle and is formed as a sequence of many human destinies and family genealogies that are connected with the construction of St. James Cathedral. In his own account of the cathedral’s history, the narrator gives voice to ordinary people and their experience of historical events. The novel preserves and critically examines cultural memory, combining it with fictional layers created on the principle of probability.

Astrid Erll and Ann Rigney explain the relation of literature towards historical and cultural memory. Literature can serve as a mediator, object, or *mimesis* of cultural memory. As *a means of cultural memory*, literature preserves it as a story in historical novels, historical dramas and autobiographies. However, this implies the memory of people and events and the reinterpretation of existing texts and stories. In their role as the *objects of cultural memory*, literary works connect different generations. Still, the ways in which literature remembers itself – intertextuality or rewriting old texts such as folk stories and myths – are more important. The approach to canonical texts implies quotation or critical examination. The literary forming of cultural memory discloses its impact on individuals and groups. As *mimesis of individual memory*, literature leads dialogues with philosophy and psychology, but it cooperates with historians and sociologists in its interpretation of the *collective memory* (Erll and Rigney 2006: 112–113). If these functions of literary creation of cultural memory are applied to Brešan’s novel, the following can be concluded: 1) The novel is a mediator of Croatian cultural memory in the form of historiographic fiction; 2) Its intertextuality confirms the author’s dialogue with the canonical texts of the Croatian Latin poet Juraj Šižgorić (elegies: “Elegia de duorum obitu fratrum”, “Ad Symonem Diphnycum theologum”, “Elegia de Sibenicensis agri uastatione”; historical and geographical prose discussion *De situ Illyriae et civitate Sibenici*) and Baudelaire’s sonnet “Beauty”, which are the objects of cultural memory; 3) as *mimesis* of individual memory, the novel is parodically leaned on psychology and stoic philosophy (the belief of

the Bishop Stafilić that all human deviations are allowed by God); 4) as *mimesis* of collective memory, the novel uses sources from historiography and the history of art, which are listed at the end.

Since the Latin manuscript translated by the narrator has no historical value, it can only serve as an exhibit in the museum and as a base for the narrator's chronicle, which is literary and cannot be considered a historical text. However, in his discussion with Labor, the narrator claims that historians similarly complement all the missing facts as literary narration does:

– Well, don't you historians do the same? You make the whole web of events that maybe never happened. And then you call that science. At least I do not have such pretensions.

– Excuse me, but we never draw conclusions if we do not have firm confirmations for them. And this work of yours is only imagination, imagination and nothing else than imagination. (Brešan 2007: 94)

The narrator considers the imagination a bridge between the existing world and worlds from the past or the future. He defends his opinion in his later conversations with the architect Silvija Katalinić, who came to Šibenik to restore the cathedral's dome, which was hit in the bombing of the city. Their conversations act as *self-referential parts of the novel* that examine the validity of the narrator's approach to history. Silvija thinks that writers should not use literature as an escape from reality. However, the narrator claims that literature has a right to modify the reality it writes about as it does not have real power to initiate any social change:

– (...) We are a strange country; as if we had not yet freed ourselves from that socialist empty phrase that literature has to play some social role. (...) And countless writers in the world sail the areas of imagination. (...)

– But that is still their kind of escape into illusion (...)

– (...) When did you hear that literature could initiate or change anything in the world? (...) (Brešan 2007: 302)

3.2. HISTORY AND IDEOLOGY

Speaking in favour of the fantastic, the narrator argues that historiography cannot avoid fantastical elements because it is a kind of *necrophilia*, dealing with the ghosts of past ideologies in order to escape from current social problems:

The victims of the Second World War and the Croatian War of Independence are being counted, and exhumations are being carried out, commemorative gatherings are being organised (...) Long-forgotten symbols come up on the street walls: swastikas, letters U, sickle and hammer... (...)

I admit a comparison with perversion is surely (...) inappropriate and a bit distasteful (...) But basically, that is spiritual necrophilia nonetheless. (...)
(Brešan 2007: 254)

After the disintegration of Yugoslavia and the fall of communism, there were attempts of reviving its opposite from the past – the Ustasha regime. Maciej Czerwiński reminds us that interest in forbidden ideologies, which had previously existed illegally in exile, was renewed in most Central European countries. In those circumstances, most of the political right negated the crimes of the Second World War committed by the Ustasha regime (for example, in the camp in Jasenovac). On the other hand, the political left also negated communist crimes (for instance, Bleiburg). The term *postcommunism* is used by those who have a negative attitude towards the communist regime. Its negative consequences are described with expressions such as *the difficulties of the transition period, a post-totalitarian Epoque, chaos, non-government, corruption*, etc. Those who do not have a negative attitude towards communism use expressions such as *transition* or *wild capitalism* in order to say that living standards were better in the previous regime (Czerwiński 2013: 51, 56, 60).

The negative revision of history in Brešan's novel is visible in the destruction of partisan monuments. The narrator and Ante Labor watched through the window a group of skinheads wearing T-shirts with the image of the Ustasha leader Ante Pavelić, who were destroying the monuments of Šibenik heroes from the Second World War to take revenge on the Yugoslav National Army for the shelling the night before:

– Look, please! These idiots take revenge on the busts now for last night's shelling. And the guys to whom the busts belong did not fight either for communism or Yugoslavia but for the liberation of their native region. And that was from those to whom it was given by exactly this one they wear on their T-shirts.
(Brešan 2007:164).

The narrator concludes that contemporary wars are being waged among symbols, not among people as it was in the past: “The war is being waged for them or against them, and concrete people, with their names and surnames, as if they gain or lose by them their right to exist. (...)” (Brešan 2007: 165). Then he remembers the butcher Matko

Svistić from his chronicle, who took revenge on a real man for his father's death after the re-establishment of the Venetian occupation in Šibenik in the fifteenth century. Matko did not intend to take revenge on the Venetian flag because man, even the enemy, was more important than symbols.

Dubravka Oraić Tolić explains that the national and the South Slavic options were stereotypes that stem from the dual ideology of the 1860s: “the Croatocentric philosophy of Ante Starčević (Croatian Party of Rights) and the Yugoslav idea of the Bishop Josip Juraj Strossmayer (populism).” This division was why Croatian national identity was not stabilised after the break up of the Austro-Hungarian Empire, so the independent Croatian state could not be established earlier than in the 1990s (Dubravka Oraić Tolić 2005: 291).

The return to an abandoned ideology stems from the binary antifascist (communist) – fascist (Ustasha) opposition established in the communist regime. However, the anti-communist attitude no longer comes exclusively from right-wing politics but also a liberal orientation. In the Croatian official communication by the state and media, communism is perceived as an equally totalitarian regime like fascism and Nazism. At the same time, there are still some left-wing orientations whose anti-fascism includes a positive attitude towards communism. Regardless of political orientation, in Croatian official communication, communism is placed within the framework of the former Yugoslavia and Serbian conservative political structures (Czerwiński 2013: 64–67, 73).

4. THE MEDIEVAL AGE OF THE MAIN STORY AND THE POSTSOCIALISM OF THE FRAME STORY

Since the narrator is critical of the conventions of traditional historiography, he writes his own chronicle of the construction of St. James Cathedral, which becomes the main story of the novel. Although human deviations are not only a burden of his own time but have been existing in all times, the narrator finds artistic beauty in the past (Bošković 2008: 214). Therefore, the motif of the cathedral becomes a key spatial figure. It connects the narrator's time and the past with the message of the lack of spirituality and *uniformity* of contemporary time. The narrator alludes to social uniformity but also the *remains of socialist architecture* in the postsocialist period.

In their project “Deserted Utopia,” Tanja Deman and Vesna Jovanović analyse the remains of ideologically conceived architecture created in Eastern European countries since Stalin's death (1953) to the fall of the Berlin Wall (1989). They are seen today as “brutal to their context” and “as monuments to dystopia.” Both rational and irrational

components were employed in creating such buildings, so they are marked by “the unlikely juxtaposition of the principles of the modern project with communist ideals.” The authors place them in a utopia as “their common ground.” They are isolated experiments scattered throughout the countries of Eastern Europe, “somewhere between the idea of society and the failure to come close enough to this idea.” As a new social order that was never realised, the ideology of communism was also a kind of utopia (Deman and Jovanović 2014: 105–107). The authors pose a question: what characteristics make those buildings exclusively Eastern? According to Deman and Jovanović:

[a]n essence of modernity is the rejection of traditional axioms and their scrutinizing, a belief in the power of architecture to emancipate modern life. A wanting for the arrival of contemporary society created this expressiveness (...). The energy to bring about the new and the modern (...) left the territory of Eastern Europe abundant with objects and ensembles that are highly evocative and singular expressions of Europe’s 20th century architectural opus. (Deman and Jovanović 2014: 107)

In Brešan’s novel, the narrator’s dissatisfaction with his own life and contemporary social uniformity was the impetus for him to write his romanticised chronicle of the construction of St. James Cathedral. The atmosphere of dark and, at the same time, attractive romanticism is created with Gothic motifs and situations (a way of revenge of the colonised people in Šibenik). The political situation of the past (the Venetian colonisation of Dalmatia and an unsuccessful rebellion of Šibenik commoners) was partly similar to that of the narrator’s time when the Yugoslav National Army refused to leave Croatia, so it initiated the war to stop the disintegration of Yugoslavia. However, there is a difference in the outcome, as the narrator’s time brought the establishment of the Croatian state. Despite that, the narrator discloses the emptiness of social life, a lack of people’s sensibility for culture, and institutions’ superficial work. His chronicle of the construction of St. James Cathedral reflects the social, religious and political circumstances of the late Middle Ages in Šibenik. According to his interpretation, it was a much more vivid time in the cultural and spiritual life of the city.

4.1. *THE CHRONICLE OF THE CONSTRUCTION OF ST. JAMES CATHEDRAL*

The construction of St. James Cathedral lasted more than one hundred years (1430 – 1555). Delays were caused by wars, the regulations of the Holy Office and the events detailed in the romantic layer of the novel. The sculptor Oracije Zamanja comes to

Šibenik after the invitation of the builder Dišman Slavogostić. At the mass, he notices a young married woman Klotilda and does not give up on her, although Šibenik is far more patriarchal than his native Dubrovnik. Their first meeting is reminiscent of Petrarch and Laura (Bošković 2008: 210), but they start a secret relationship after several encounters, unlike Petrarch's platonic love. Klotilda is Oracije's model in his project of stone portraits for the cathedral's walls. However, its construction was postponed as king Ladislav of Naples sold Dalmatia to the Venice Republic in 1409. The folk rebellion and its short-lived government were broken due to the betrayal of a bribed commoner. Šibenik got the support of the troops of Ivan Nelipić of Cetina and the Hungarian king Sigismund. However, the folk leader Dišman Slavogostić was arrested later on by order of the Hungarian king, who intended to strengthen Šibenik for the battles against the Venetians, which was only possible with the restoration of the noblemen's authority, but the bribed nobility joined the Venetians. After the break of the rebellion, its participants and their leader Dišman Slavogostić were hanged by the Venetians. Slavogostić's son Fran was raised by Bishop Bogdan Pulšić, who sent him to schooling in Venice. With a new surname di Giacomo, Fran returned to Šibenik in 1430 with the sculptor Busato and the mason Pincini. A new Bishop, Juraj Šižgorić, also supported the cathedral's construction. Still, Fran ran away because of the suspicion that he was involved in the cannibalistic crime of his girlfriend Lucija's father, Matko. The Holy Office asked the sculptor and builder Juraj Dalmatinac (Giorgio da Sebenico) to pull down the northern wall because its builders ate the meat of butcher Matko Svistić, who was executed after admitting that he fed the Venetian fortress governor Moretti with human flesh. Doing this, he wanted to get revenge for his father's execution after the rebellion. Since Juraj Dalmatinac preserved the wall and began to build the baptistery, the Holy Office sentenced him to death at stake, but the Pope's approval of the construction saved him. However, the lack of money made construction impossible for the next ten years. When Juraj Dalmatinac brought Nikola Firentinac (Niccolò di Giovanni Fiorentino), an Italian architect and sculptor, the construction was postponed due to the devastations made by the Ottoman Army in 1493. Nikola Firentinac used stone of the highest quality from the island of Brač. After his stroke, the construction was interrupted for twenty years due to the Ottoman invasion. The outer walls were finished in 1536, but the inner chapels and altars could not be built due to the Venetian and Ottoman War in 1537. The cathedral was consecrated in 1555. Considering all the troubles that postponed its construction, the narrator thinks it may not be human but a divine work: "For, how to explain otherwise that this beauty sprouted in the middle of all those flared passions, wars, cruel crimes, bloodshed, scarcity, famine and disease? (...)" (Brešan 2007: 371). According to Ivan Bošković, the epilogue emphasises the narrator's thesis that beauty

should be sought in the past, as contemporaneity offers only uniformity. Therefore, history implies construction in the narrator's vision, while contemporaneity brings deconstruction, indifference, and spiritual emptiness. In such circumstances, the future is uncertain (Bošković 2008: 213).

4.2. *THE FRAME STORY ABOUT THE NARRATOR'S LIFE*

The frame story about the narrator's life takes place in the period of the disintegration of Yugoslavia and the postwar period, so it describes the remaining elements of the former socialist system in the external appearance of the city and the functioning of institutions. Žarko Paić notes that the term *post-socialism* refers to the theoretical and cultural analysis of the way of life in the former Soviet Union (1917 – 1989) and Eastern European countries with “the ideological and political order of *real socialism*.” Paić listed the following elements of real socialism: 1) “Popular democracies” with a communist party government and a totalitarian leader; 2) Excluded private property and bureaucratic control over the entire population; 3) Directive economy, in which industry is the driving force of the modernisation of the society; 4) Ideological equating the political state and civil society; 5) The colonisation of everyday life and the nullification of the difference between high and popular culture in a new concept of democratised culture (Paić 2014: 8–10).

The disappearance of the difference between high and mass culture is evident in Brešan's novel in the uniformity of the buildings that remained from the socialist period and in the behaviour of people, who mostly have no sensibility for high culture. The elements of bureaucratic control remained in the postsocialist period, so the institutions took revenge on their employees who previously were communists. Feeling uncomfortable and socially isolated due to his communist past, in which he had no political functions, the narrator leaves his position at the University of Zagreb and accepts the job of a translator of Latin documents in a Šibenik Museum, where he had a temporary job during the summer. The Croatian War of Independence (1991 – 1995) begins, and urban life in Šibenik shows a lack of spiritual and cultural values. In the narrator's romantic vision of the past, even the strict, patriarchal Šibenik society of the Middle Ages was more vivid thanks to its artists and ordinary people. They led more active lives in the public space (folk rebellion, domestic and international trade, *commedia dell'arte* on the city square, the construction of the cathedral). Arriving in Šibenik, the narrator realises that no one cares about the cathedral's beauty and that the city's soul has moved to coffee shops full of young people who resort to alcohol and drugs. Going to work, he sees that the stone heads on the cathedral were painted

by a self-proclaimed artist, an opponent of traditional art. Later he meets Ema, a girl who is a drug addict and offers him her body for money. To stop her attempt at seduction, he gives her money but regrets it when he finds out that she consumed drugs in a group of young people hit by a shell. Her father is mentally ill due to his fear of the war, and he bit the vein on the neck of a retired Yugoslav National Army Major while in a shelter. Although the Major was not guilty of his daughter's loss, he symbolised the enemy. The doctors interpreted this incident as lycanthropy, which shows that Gothic motifs penetrate the frame story.

Love relationships of the main story are reflected in the narrator's own relationships. His former wife, Valerija, married her lover, and the despised narrator ironically compares himself to the nobleman Bikačić, a character from his chronicle about St. James Cathedral. Its romantic layer contains several love stories, but the most important one is a secret love of a young married woman Klotilda and the sculptor Oracije in the fifteenth century. Since old Bikačić took Klotilda instead of the money her father owed him, their marriage was unhappy. Klotilda remained with Oracije during the persecution of Venetian conquerors in the folk rebellion. Innocent guilt is common to the narrator, who lost the right to see his daughter due to Valerija's malicious statements in court, and to Klotilda and Oracije, who her cruel husband punished. The second narrator's relationship was with the architect Silvija Katalinić, who became close to him while studying the construction of the cathedral's dome to restore it. She jokingly called him Oracije. However, she returned to Split, where she ran a private firm, but they remained friends. After his short return to Zagreb before he left his university position, he was in a relationship with his student Cintija, a spy hired by the faculty administration to compromise him. He was no longer acceptable due to his communist past, but another accusation had to be found. The Ethical committee offered him to leave voluntarily. This situation can be compared to the love of Klotilda and Oracije. Klotilda's husband Bikačić did not want to reveal their adultery in public, so Oracije was accused of being a Venetian spy and secretly executed. The same method of accusation of one's private rival for a political transgression has persisted to today.

The narrator returns to Zagreb one more time when he does not have enough work in Šibenik. The headmaster of the classical high school, his former student, invited him to teach Latin and Greek. The narrator becomes a form teacher in the class of his own daughter, who lives in the belief that her father was violent towards her and her mother. That was her mother's lie in court, as she did not want her daughter to contact her father because of his communist past. He does not reveal himself, but as her teacher, he encourages her interest in Latin poetry, inspired by his scientific book she had, and reads her own Latin poetry. Unfortunately, she dies of leukaemia, and the narrator

returns to Šibenik. Being aware that his life will not be interesting at all, he disappears in the Loredan's Palace in his mentally unstable state, trying to follow the main female character of his story – the ghost of a deceased Klotilda. His disappearance can be understood as his criticism of transitional society, whereby its spiritual emptiness is equated with spatial desolation.

Referring to Paul Virilio's book *The Aesthetics of Disappearance* (1980), Paić notes that "[e]verything loses its rank, its level and roots in a particular space. (...) the implosion of information contracts the spatial extensibility to the zero point of oblivion regarding the past." Since social relationships are moved to virtual spheres, "[c]oncepts no longer originate in what we call reality." Today, it is debatable what direction follows after the collapse of socialism "if it is no longer that of self-understandable liberal democracy, capitalism with its idea of the market and profit, and man as a *homo oeconomicus*" and if it is not clear "why this second return to the past is taking place at all, moreover in the direction of regressive ideas such as the nationalist renewal of culture against the homogeneity of globalism." In this context, Paić explains *transition* as a term that promises a project that can never be fulfilled. According to Paić, contemporary art is no longer part of the discourse of post-socialism. Like in the times of communist leaders, modern art aims to avoid adjusting to ideological demands. In today's circumstances, it does not want to be an aesthetical cover and a political justification of "the ideology of vulgar pan-economism." Unlike the imperative of permanent innovations and progress, which dominates the techno-sciences, art tends to moderation. Paić sees its destiny in fighting against "the politics of oblivion" and "in the uncertainty and contingency of life itself," whereby its only support is in the "signs of language and image beyond remembrance and memory," which serves "today's market selling cultural relics from the times of dictators and bonvivants." Paić warns that creating new mythologemes for "cheap neoliberal purposes" poses the most dangerous threat to art. Postsocialism does not offer criticism of today's ideology but turns to be "the new culture of symbolic resistance against the social order." Even when it criticises the society of the spectacle, it actually serves it by producing cultural nostalgia (Paić 2014: 5, 12–14).

If Paić's remarks are applied to the time Brešan's narrator lives in, we can conclude that the narrator is not focused on severe social criticism. However, he criticises a lack of cultural awareness of young people (their ignoring St. James Cathedral as a great work of architecture and gathering in crowded coffee shops). From his perspective, people's relation towards space and its sights has changed. The centre remains desolate in the evening as social life has moved to the periphery. To overcome this spiritual emptiness both in his environment and in himself, the narrator abandons criticism and

the writer's role as a conscience of society. Instead, he parodies history, ideology and art on more levels: 1) By contrasting the postmodern view of historiography and the traditional principles of that scientific discipline, 2) By nostalgic recycling traditional high and popular genres, and 3) By the comparison of the contemporary centre of Šibenik and its image in the past. The motif of the museum the narrator works in symbolically refers to the *antiquarian approach to history*. Obsessive archiving comes from the notion that all information should be saved in archives as we do not know when and what information will get their historical importance (Nora 2007: 145–147).

5. GOTHIC ELEMENTS

5.1. *THE FUNCTIONS OF GOTHIC ELEMENTS IN BREŠAN'S NOVEL*

As a diffuse form, Gothic writing can be part of many genres. Fred Botting emphasises that it is a hybrid form of multiple origins, whose characteristics are present in the texts of different historical periods. It transforms other genres and changes its conventions at the same time. The main changes of Gothic writing took place from the period of neoclassicism to romanticism. Since it established itself by imitating other modes of writing or opposing them, its texts were not appreciated and were considered vulgar. However, they influenced fewer canonised literary forms as “a darker undercurrent to the literary tradition itself” (Botting 2005: 9–10).

In Brešan's novel, Gothic elements are present in the narrator's romanticised historical chronicle, in his description of the architecture, and in the colonial relations that provoke the rage of the oppressed. Botting emphasises that imagination and emotionality in the Gothic novel take precedence over reason. The terms terror and horror are the “countervailing aspects of Gothic's emotional ambivalence”. Terror brings “the pleasures of imaginatively transcending or overcoming fear and thereby renewing and heightening a sense of self and social value.” Under the threat of disintegration, the self “reconstitutes its identity against the otherness and loss presented in the moment of terror.” Unlike this subjective elevation, horror “describes the movement of contraction and recoil” in the moment of unavoidable threat (Botting 2005: 2, 6). In Brešan's novel, the city duke Loredan bought the former Bikačić's Palace and wants to see the ghost of Klotilda, who is said to suffocate her evil husband to avenge Oracije's death. Loredan sees Klotilda in his drunkenness and falls in love with her ghost. Since he was born on the day of Oracije's execution, Klotilda convinces him that he is Oracije's incarnation. After Klotilda's ghost tries to kill Loredan with gas from the stove, he finally understands that the ghost is a diabolic force that drags him to death.

The terror is overcome with the help of the vicar Juraj Šižgorić, and Loredan reconstitutes his identity, but his obsession with Klotilda left traces on his exhausted body. Another example of terror is the painter Ćulinović's dream of a *danse macabre*, after which he regrets his bad treatment of his deceased wife. The examples of horror are Oracije's execution, the walling of Klotilda and murders committed by the butcher's servant. In the frame story, the attempt of a mentally ill man to kill and then rape the architect Silvija and the incident of lycanthropy in the war shelter show that Gothic elements are also present in the narrator's time.

Brešan's narrator follows the features of the later Gothic novel from the nineteenth century. The plot takes place in the city instead of in castles, and the characters belong to various professions. Eerie phenomena appear in the visions of mentally unstable characters and are no longer acts of supernatural forces (Botting 2005: 4, 7–8). The narrator got an incentive for Klotilda's character while reading a Latin manuscript that mentioned her fornication. This detail provoked his dream in which he saw her. In the morning, he insisted that Labor orders the opening of the walled room of the Loredan's Palace. When workers found a female skeleton and one skull, he was unsure if the ghost was just a dream. Numerous motifs give the story its creepy atmosphere, which is attractive at the same time.

The Gothic motifs in the novel have the following functions:

1. *The dramatisation of space* is achieved by provoking fear and sometimes grotesque, whereby dark spatial figures are emphasised, or the sacred space of the cathedral is diabolised. In order to ironise the narrator's historical chronicle, the architect Silvija disguises herself to look like the killed daughter of the city duke and waits for him at the sea waterfront, where he used to take a walk in the dark. The painter Ćulinović had a weird and grotesque dream of *danse macabre* when he was drunk and fell asleep in the graveyard. The Holy Office ordered the preparation of the stake in front of St. Michael's Fortress for the builder Juraj Dalmatinac as he did not follow its orders. The young man Ciprijan is climbing the cathedral in the costume of a devil, in which he previously acted in a church mystery play. When he attaches the sculpture of an angel to the dome, his acrobatics entertain people until he falls from the cathedral. Loredan's Palace in the narrator's neighbourhood is where the ghost of deceased Klotilda appears over the centuries and is visible to sensitive male characters.

2. *The romanticised portrayal of the male characters as symbolic androgynes* discover their deviation from social and Church norms. Juraj Dalmatinac does not obey the regulations of the Holy Office because he understands his artistic work as an act of his own will. Oracije and Juraj Ćulinović (Giorgio Schiavone) do not respect moral norms, so the former commits adultery with Klotilda and the latter seduces a nun

and marries her. The secret meetings of the vicar Juraj Šižgorić with his love Jelena Skjulčić are contrary to his vocation. A disguised man called Apostat robs ships, citizens and noblemen. In the end, it is revealed that he is the innkeeper Toma Guštin, a kind of Robin Hood, who was taking the property of the rich in order to avenge his father's death caused by the unjust accusation of the Venetians. The vicar Juraj Šižgorić serves Mass in the unfinished cathedral to attract the citizens in the hope that Apostat will also come, so he lets Nikola Firentinac utter a lie in Mass that a caravan with food will come to help the city in case of a siege. When Šižgorić sees that his old friend is caught after this lie, he considers himself guilty of his death and dishonouring the cathedral with such cunning.

Oraić Tolić describes the artists of romanticism as “modern irrational counter-subjects” who opposed the modern culture of their fathers by developing female gender traits, so they became symbolic androgynes (Oraić Tolić 2005: 86, 89). Although Brešan's characters belong to the Middle Ages, their portraits are romanticised. They do not oppose their fathers but avenge their deaths caused by the Venetian oppressors. The narrator can also be considered a symbolic androgyne because of his romantic understanding of art, so he is a utopian counter-subject in the postmodern culture, which has rejected an artist's concept as a genius. According to Oraić Tolić, there are several types of symbolic androgynes, who appeared at the beginning of the modern epoch and lasted until the 1960s: *genius*, *dandy*, *bohemian*, *flâneur*, *superman*, *the man of possibilities* (Oraić Tolić 2005: 89). Brešan's male characters are rather combinations instead of the specific types of symbolic androgynes. Ciprijan Gusanić left his study in Venice and returned to Šibenik, where he organises theatre plays with the characters of *commedia dell'arte*, who remind Šibenik citizens of their own flaws. He has genius features (Oraić Tolić 2005: 90–91): intuition, originality and the spontaneous rejection of culture as a rational product. Since he provokes the seriousness of the public space with his theatrical plays, he is a social androgyne “who consciously excluded himself from civil society by unconsciously choosing the marginalised position of women” (Oraić Tolić 2005: 95).

The city duke Antonio Loredan came to Šibenik two years earlier due to his adultery problems in Venice. When he hears about Klotilda's ghost, he buys the Bikačić Palace. However, his humorous approach turns into an obsession with Klotilda, which is similar to a Petrarchist poet. He can see her ghost only in the state of drunkenness, so he loses his life strength. Although he is not a genius, he is a supporter of art, so he defends Juraj Dalmatinac from the punishment imposed by the Holy Office. The painter Juraj Čulinović is a genius because of his talent. As a bohemian (Oraić Tolić 2005: 96), he is untidy, addicted to alcohol and despises all social norms. He mistreats

his mistress, just as he did with his deceased wife. The cause of his violent nature is his creative crisis. None of his models can help him because, in his opinion, their eyes are passive in experiencing the world they live in. The next character of a genius is the builder Juraj Dalmatinac, who does not respect the regulations of the Holy Office concerning the ground plan of the cathedral, so he claims that he is God in what he is doing. His successors will continue building the cathedral according to his method of inter-grooved stone plates without plaster. Juraj Dalmatinac combined the style of northern Italy with the decorative elements of the early Renaissance period, so his work has the features of both Gothic and Renaissance styles (Čaplar 2013: 186–187). A younger vicar Juraj Šižgorić is a portrait of the Croatian Latin poet from the sixteenth century. He has to become a priest according to the wishes of his uncle and namesake, who is a bishop and invested in his schooling, so he cannot marry his love Jelena Skjulčić. His art and priestly work are aggravated due to many obstacles: the death of his friend Toma Guštin, in which he was involved, unaware of who the robber was, Jelena's death and his failure to obtain the title of a bishop because his uncle defended Juraj Dalmatinac. He participates in the battle against the Ottomans, hoping to find death as consolation. However, a letter from the young poet Marko Marulić brings him back to life, so he writes the work *De situ Illyriae et civitate Sibenici*. Apostat and Matko Svistić can be considered the figures of supermen because they judge people's lives in their own hands. The narrator cannot decide whether he has to give up on his university career, so he is a man of possibilities, "an ambivalent epistemological androgyne" who is not capable of bringing any firm decision, but finally finds his stronghold in some universal essence (Oraić Tolić 2005: 108). The narrator's stronghold is the art of the past.

3. *The romanticised portrayal of female characters* from the narrator's male perspective divides them into obedient and disobedient. Neither choice provides a satisfying life. Obedient wives are neglected even when mortally ill because their husbands are devoted to their own artistic work (Juraj Dalmatinac) or political tasks (Dišman Slavogostić). Some of them are marginalised as infertile (Ćulinović's deceased wife Elena, whom he beat and cheated) or submissive mistresses (a servant Janja, who gave birth to Ćulinović's two children). Or as unloved women (Jelena Skjulčić loves the poet Juraj Šižgorić, but after his ordainment, she obeys the wishes of her parents and marries his best friend, who cheats her and she dies of pneumonia soon after). Only solitary women (Silvija, the narrator's landlord Marija Miotti) have balanced lives.

Gothic elements are used to strengthen patriarchal values by the punishment of disobedient female characters. In the "double standard" of traditional society, which tends to stop uncontrolled sexual behaviour, extramarital sexual relationships are al-

lowed for men but not for women. Gothic novels exploit this situation in portraying passionate female characters who do not control their sexuality, so their lack of control has to be sanctioned. Their unfortunate ending sends a message to the readers that such behaviour leads to the destabilisation of family and marriage as social values. Therefore the Gothic novel preserves conservative values and a double sexual standard for men and women. It distinguishes two kinds of women: heroines, who meet the traditional expectations of the feminine sexual and domestic role, and passionate women who do not realise their role of motherhood. They become a negative model of behaviour, and the Gothic novel indirectly suggests “that passionate women corrupt the sanctioned institutions of society through their failure to perform their proper domestic roles in controlling sexuality, inspiring the man to be ‘good,’ and nurturing the members of the family unit.” Heroines are less beautiful than passionate women, but beauty is problematic as it leads women into temptation and attracts men on a superficial level of sexual relationships. Unlike the beautiful woman, “the plainer girl (with whom the readers identify) attains a stable marriage” because of her “domestic qualities.” When passionate women are not only rivals to heroines but also villains, they commit different crimes: “murder, attempted murder, theft, fraud, gambling, and smuggling.” The reasons for such behaviour are usually their subordination to a male villain, the jealousy of another woman or women’s excessive obsession with their beauty and neglecting female duties (Mussell 1975: 84–85).

The characters of the beauties in Brešan’s novel do not meet social expectations, so their lives have unfortunate outcomes in any case of their disobedience: the rejection of a partner they did not choose themselves, adultery and malicious seduction. In order to revenge on his young wife, Klotilda and her lover, the old nobleman Bikačić walls Klotilda in one room of the palace and throws her Oracije’s decapitated head. The Gothic can also be associated with the rage provoked by colonial oppression: Lucija Svistić’s grandpa was hanged by the Venetians after the folk rebellion, so she hates them and refuses to be a model to the sculptor Busato for one of his stone portraits. After rejecting the suitor Vittorio di Palma, he threatens her and her father Matko, so their weak-minded servant kills him with an axe. Matko takes off the skin from di Palma’s body and takes his flesh as a portion of animal meat to Moretti, the governor of the fortress, to make him a social outcast after eating human flesh. To fulfil his plan, Matko sends his servant to provide him with human flesh. On the eve of Lucija’s wedding, the servant accidentally cuts her hand in the dark, and she dies. The noblewoman Katarina Žilević refuses Melkior Tavelić, whom she secretly likes, but she cannot accept his arrogance. He kills her companion Petar Mišić in a duel and runs away from the city. After many years he returns as a soldier and a mature man who re-

pents for his evil deeds. He marries Katarina but is mortally wounded when his army goes to the hinterland of Šibenik to prevent the entrance of the Ottomans into the city. Laura, the sister of the city duke Loredan, is a seductress. When she comes to Šibenik, she takes the money and values of married men. After she abused Stjepan Marasović from Skradin, she suddenly died. People explain her death as revenge for Klotilda's ghost. Klotilda's maiden surname was Marasović, and she was from Skradin too.

By punishment for the transgressions of male and female characters, the Gothic novel supports a conservative social order. The offences that endanger an individual life and social order originate from the excess of emotions. David B. Morris warns that "[t]he Gothic hero's capacity for rage is legendary" and "[a]ffection and disaffection are usually instantaneous as well as rigid and extreme" (Morris 1985: 303).

4. Depicting *the perversions of the past and contemporaneity* (cannibalism, lycanthropy, kleptomania, necrophilia), the narrator emphasises that they are constant of all times. Still, unlike the present, the past had ingenious artists. At the same time, he narrates about the Venetian oppressors in medieval Dalmatia and admires the architecture and artists of that age. This is the characteristic of the Gothic novel, which nostalgically recalls "the architecture, customs and values of the Middle Ages" despite "the tyranny and barbarism of feudal times" (Botting 2005: 4).

5.2. THE ELEMENTS OF GOTHIC ROMANCE IN BREŠAN'S NOVEL

The classical values created a national past that differed from the rational values of the Enlightenment age. It was named Gothic, which was "a general and derogatory term for the Middle Ages which conjured up ideas of barbarous customs and practices, of superstition, ignorance, extravagant fancies and natural wildness." Its buildings, ruins, songs and romances were initially considered uncultivated, but during the eighteenth century, the imaginative and aesthetic value of previously negatively marked characteristics such as "extravagance, superstition, fancy and wildness" were recognised. However, in its assimilation with high literature, Gothic writing did not lose all its negative connotations. During the eighteenth century, significant social and political changes separated individuals from the arranged social world, so Gothic works revealed people's anxiety caused by urbanisation, industrialisation and revolution. In the Enlightenment period, rationalism replaced religion as the dominant mode of interpreting the world. Gothic texts tried to resolve "the divine mysteries" that the rationality of the Enlightenment had set aside, so the past preserved in them was more conservative. The ambivalence of Gothic texts was caused by their simultaneous attempts to present the past as brutal in contrast to the Enlightenment age and

to find the continuity of culture that could confirm the existence of stable history. This issue raised awareness that the image of history and contemporaneity depends on ways of their representation. Texts such as romances, magical tales, and exotic adventures that used the motifs of medieval customs and superstitions had hostile receptions from the late seventeenth century. Graveyard poetry condemned human vanity and vices and emphasised morality. Hence, its prevailing motifs were “ruins, tombs and nocturnal gloom” that are on the border with the afterlife and its promise of eternal peace. Since eighteenth-century aesthetics inclined the sublime, it encouraged transcending the limits of the rational. Gothic texts depicted natural and supernatural objects that evoked strong emotions of terror and wonder beyond human understanding. The medieval songs and ballads collected by scholars became “the examples of a romantic and sublime way of writing,” and medieval architecture (cathedrals, castles and ruins) evoked sublimity. The eighteenth-century Gothic novel borrowed the motifs of romances: extraordinary events and chivalry, wild nature, graveyards, ruins, the architectural works of the permanent value and the atmosphere of the sublime, that is expressed as terror and wonder (Botting 2005: 15–16).

Although Brešan’s narrator follows the features of the later Gothic novel from the nineteenth century, whose plot takes place in the city and bizarre phenomena are not caused by supernatural forces, the novel also has the elements of romances: chivalry (Melkior Tavelić’s participation in the war against the Ottomans), graveyard (Ćulinović’s sleep on the grave of his deceased wife), the narrator’s admiration of St. James Cathedral as a superb artistic work, the atmosphere of the sublime that is expressed as terror (the appearance of Klotilda’s ghost over centuries) and wonder (the construction of the cathedral despite all obstacles).

As a term for eighteenth-century fiction, *Gothic romance* is more appropriate than *the Gothic novel* because it indicates “the link between medieval romances, the romantic narratives of love, chivalry and adventure, that were imported from France since the late seventeenth century onwards, and the tales that in the later eighteenth century were classified as ‘Gothic’.” Neo-classical criticism rejected Gothic romances as too imaginative, childish, superstitious and without any useful purpose. Topics taken from real life were recommended as a moral means of suppressing wild imagination. According to the belief of that time, it had an evil influence on readers as it nullified the difference between the supernatural and the real world. Human vices were represented as monsters, but this expression was also used for unnatural and deformed works deviated from moral norms. However, there was a danger in the attractive representing of monsters because vice could thus become more attractive than virtue. Since the influence of fiction on readers was understood as ambivalent, the distinction

between romances and novels was made. Still, romances were “the forerunners of the strange mixture of forms that appeared as Gothic tales later in the century.” Unlike romances, Gothic novels represent their characters and events by creating the illusion of reality. For eighteenth-century criticism, the values represented as natural were most important, so fiction got ideological features and was considered capable of transmitting moral or subverted manners. Regarding works of architecture, the neoclassical aesthetics of the Enlightenment appreciated uniformity and proportion and viewed the distortions of the symmetrical structure as a lack of taste (Botting 2005: 16, 18–20).

Brešan’s novel follows the features of the romance in its fantastic layer – “mistaken identity, disguise, sudden disappearance and coincidental encounter” (Morris 1985: 304), but also the social criticism of human vices.

5.3. *THE RELATION OF THE GOTHIC AND THE GROTESQUE*

Some episodes, both in the frame and main stories, intertwine the Gothic and the grotesque in a unique atmosphere of horror and laughter. Botting notes that mysterious powers scared people, but they were ridiculous at the same time because of their absurdity (Botting 2005: 6). We can distinguish several functions of such episodes in Brešan’s novel:

1. The Gothic elements of the narrator’s chronicle are understood as a *product of the romanticised vision of history*. The architect Silvija parodies them in her act of disguise. She appears on the sea coast at night, dressed like a female character from the narrator’s story Ante Labor gave her. The city duke’s daughter of the same name was killed by a young man with developmental disabilities, a servant of Matko Svistić. To make a false crime scene, Silvija put the plastic imitation of an axe on her head. The next day Labor introduced her to the narrator, and they admitted to him that the terrifying scene was their idea to joke with him. On the self-referential level of the novel, this episode mocks the cheap effects of Gothic stories and the narrator’s escape from reality.

2. The intertwining of the Gothic and the grotesque is realised as a literary fantasy that analyses *the dimension of repulsion (HRENC)*. This is evident in a dream of the drunk painter Ćulinović, who lost his way home and fell asleep at the graveyard, where he dreamed of the *danse macabre*, whose function in the Middle Ages was to remind people of the transience of life and the annulment of all classes after death. It first represented male dancers, but later also women, who were deprived of their beauty and joy. That image was a warning of *memento mori* (Huizinga 1987: 141–142). In the painter’s dream, such a vision was the consequence of the subconscious guilt

towards his deceased wife Elena, a former nun whom he married and treated badly. After his initial fear, Ćulinović accepted Elena's invitation to join the dance. The Gothic motif of a *danse macabre* has a double role: the painter's fear provokes his repentance, but his wife's invitation and the appearance of her corpse are funny, so the scary dream turns into a grotesque:

At the head of that gloomy procession went the leader, a strange figure cloaked in a black cape, who held the first of the dead men in line with one hand and had a scythe for mowing hay in another. And then he sees his deceased wife Elena Jurjeva among them too; she had not disintegrated yet, although one of her eyes fell out of its socket and it hung on a vein.

When the wave of horror passed over him, the scene seemed very convenient to Ćulinović. (...) At that moment, he sees that Elena has raised her hand and is waving to him as if she were inviting him to a wheel dance. 'And why not, pray tell kindly,' he says to himself in an undertone. 'During your life, you had an aversion to every entertainment, (...) and now, after death, you started to dance without choosing company. If you have become addicted to drinking too, we could have a good time!' (...) (Brešan 2007: 330–331).

3. The parody of a church sermon *ironises people's credulity*. A false preacher visits Šibenik in 1499 and warns people of the need for repentance, showing them Ćulinović's painting of a *danse macabre*:

– Oh, unfortunate sinners, who dress in silk and brocade, throw away those signs of your arrogance, for you will all soon have to bow your neck before death (...) Do you see this wheel on the picture? The poor and the rich are together, notables and scum, masters and servants. Death leads them all in the same direction (...) (Brešan 2007: 345–346).

The grotesqueness of this episode is in an ironic perversion of what is sacred because of the Preacher's hedonistic purposes. In order to achieve efficacy, medieval sermons had particular language patterns. Despite the bans, they were held in the open air: in squares, processions and cemeteries (Kienzle 2002: 91–92). According to Richard Schechner, the aim is ritual *efficacy*, while a theatric play is aimed at *entertainment*, which can be criticised, unlike the ritual (Schechner 2005: 116). A hedonistic preacher in Brešan's novel uses the medieval warning *memento mori* to intimidate credulous folks, who will give him money as a sign of repentance. The Gothic features of this

character are evident in his mysteriousness. After his departure, many deaths followed.

4. The episode of a church mystery play, “Muka sv. Margarete [The Passion of St. Margaret],” *provokes the church moral*. None of the Franciscan sisters wants the role of the devil, so Bishop Ivan II Stafilić Lucić sends them Ciprijan. The Bishop’s approval of the church mystery play was in accordance with the Church of the late Middle Ages, which no longer saw the moral threat in comic elements if used in didactic purposes. However, in order to preserve the dignity of church morality, church mystery plays had to have an introduction and an ending (the appearance of a saved soul, some saint or God’s voice) that remind the audience of God’s law and social order that had to be respected (Žeravica 2011: 253, 255–256). However, Ciprijan’s performance had no moral lesson:

The culmination of everything was when (...), at the last counter-argument, the devil lifted his tail and produced with his mouth a fart-like sound. Sister Leonija almost fainted, but Lucić calmed her down by saying that it was entirely in the spirit of the play, as the devil parted with Virgil and Dante with just such a greeting (...) (Brešan 2007: 362–363).

The comic elements of church mystery plays were not understood as blasphemous, but the spectators freed themselves from their fears (Žeravica 2011: 254). Thanks to laughter, they overcame their fears of God’s punishment and natural powers and overcame their guilt for breaking prohibitions. When laughter appeared as a means of overcoming fears, the Renaissance consciousness was born (Bakhtin 1984: 90–91).

5. The example of the grotesque that is connected with the cathedral is reminiscent of a theatric scene. Ciprijan climbs the cathedral to attach a figure of an angel to its dome. He performs funny acrobatics while people are watching him, but this scene is only a *comic relief before the tragic episode* (Pavis 1999: 69):

It was something apocalyptic in that: a golden angel, all bathed in light, and a devil who leaned over it like a black shadow. (...) And then something unexpected happens. Standing on the smooth surface of the ball, Ciprijan suddenly slips from it (...) (Brešan 2007: 366–367)

The sermon of the Preacher of death is realised as a *minimal parody* (Genette 1997: 16–17) because he almost literally follows the pattern of a church sermon, placing it into a flippant context and thus changing its purpose. However, Ciprijan’s climbing

the dome is grotesque because he forgot to take off his clothes in which he acted as a devil in a church mystery play. When he falls from the dome, the situation is unintentionally grotesque because, while the Preacher is praying over his body, it seems as if he prays for the devil.

6. CONCLUSIONS

The novel *Cathedral* is based on many antitheses: it opposes creation and destruction, talents and perversions, and historiography's traditional and postmodern understanding. The postmodern approach to history also takes into account the experiences of ordinary people. Therefore, the narrator's chronicle is postmodern as historical events are narrated from fictive ordinary people's perspective, not only real artists who were building St. James Cathedral. The narrator's romanticisation of history with the Gothic motifs is ironised in the frame story. Still, it also sends critical messages about the alienation of contemporary social life, the lack of sensibility for the beauty of cultural heritage, and today's people, who lack bravery and defiance, which are the characteristics possessed by the characters in the past. In the narrator's opinion, they did not wage war against the symbols but face to face with a living enemy. Modernist features of the novel are the narrator's view on the ethic of an individual and society and his understanding of artistic work as an individual act of a genius. Using the spatial figure of the cathedral as a lasting value, he links the past and his own time, traditional and postmodern values and two political orders – medieval feudalism and socialism at the time of its collapse. In both social orders, Croats fought to establish their national identity: first under the occupation of the Venetians and other enemies and later in the multinational state of Yugoslavia in the twentieth century. A bureaucratic system of control maintained the uniformity of socialist society. In the postwar period, the remains of that mentality are preserved in architectural uniformity and the functioning of institutions. As in the past, unsuitable individuals are removed from social positions, and the cause of their inadequacy is private but is presented as their political transgression. Spiritual emptiness, previously caused by the imperative of social equality, is now generated by consumerism. However, the reactions of Šibenik citizens after the cathedral's dome shelling showed that the city's soul was not yet disintegrated in a hedonistic way of life. It still had the strength to defend itself. It is not accidental that the cathedral as a superior work of art is connected with Baudelaire's sonnet "Beauty", as the beauty of the sonnet lies in its standard form. The antithetic relation of the frame story and the main story is also crucial in creating the

novel's messages. The Gothic elements of the main story express the criticism of the narrator's time. By depicting the transgressions of the past, they show the boundaries that should not be crossed if we want to preserve the social order. This message about collective awareness seems to contradict the narrator's praise of the individuality of artists and ordinary people who dared to oppose social rules and expectations. However, the characters' destinies show that crossing borders is justified only in the creation of beauty and not in the case of various human perversions that have existed at all times. The final ironisation of the Gothic novels happens at the end when the narrator disappears in his own story. That is contrary to the conventions of the Gothic novels, which bring the solution of mysteries (Botting 2005: 5). The narrator's only stronghold was in art, as the present time could not satisfy him emotionally or intellectually, which gives utopian features to the novel. The past for which the narrator was looking could only be reached by fantasy as a bridge between the distant worlds of today and history that has always been reconstructed differently to satisfy the ideological needs of a particular time.

BIBLIOGRAPHY

- AURELL, Jaume. 2015. "Rethinking historical genres in the twenty-first century." *Rethinking History: The Journal of Theory and Practice* 19, 2: 145–157.
- BAKHTIN, Mikhail Mikhailovich. 1984. *Rabelais and His World*. Translated by Helene Iswolski. Bloomington: Indiana University Press.
- BUAIDELAIRE, Charles. 1909. *The Flowers of Evil*. Translated into English verse by Cyril Scott. London: Elkin Mathews, Vigo Street. URL: <https://archive.org/details/flowersofevil00bauduoft> (accessed July 25, 2020).
- BOŠKOVIĆ, Ivan. 2008. "Povijesna zbilja u romanu *Katedrala* Ive Brešana." *Godišnjak Titius* 1, 1: 207–225.
- BOTTING, Fred. 2005. *Gothic*. London and New York: Routledge.
- BREŠAN, IVO. 2007. *Katedrala*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- CZERVINSKI, Maciej. 2013. "Breme postkomunizma. Hrvatski i poljski kulturni kodovi." *Komparativni postsocijalizam. Slavenska iskustva*. Ed. by Maša Kolanović. Zagreb: Zagrebačka slavistička škola: 47–80.
- ČAPLAR, Alan. 2013. "Katedrala sv. Jakova u Šibeniku." *Blaga Hrvatske*. Ed. by Vid Jakša Opačić. Zagreb: Mozaik knjiga: 184–188.
- DEMAN, Tanja and Vesna JOVANOVIĆ. 2014. "Napuštena utopija: o modernističkim arhitektonskim eksperimentima na području Istočne Europe = Deserted utopia: on modernist architectural experiments in the territory of Eastern Europe." *Život umjetnosti* 94, 1: 104–113.
- ERLL, Astrid and Ann RIGNEY. 2006. "Literature and the production of cultural memory: Introduction." *European Journal of English Studies* 10, 2: 111–115.
- GENETTE, Gérard. 1997. *Palimpsests. Literature in the Second Degree*. Translated by Channa Newman and Claude Doubinsky. Lincoln and London: University of Nebraska Press.
- HRENC (*Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*), "Groteska." URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=23517> (accessed August 12, 2020).
- HUIZINGA, Johan. 1987. *The Waning of the Middle Ages. A Study of the Forms of Life, Thought, and Art in France and the Netherlands in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*. Translated by F. Hopman. London: Penguin Books.
- KIENZLE, Beverly Mayne. 2002. "Medieval Sermons and their Performance: Theory and Record." *Preacher, Sermon and Audience in the Middle Ages*. Ed. by Carolyn Muessig. Leiden, Boston and Köln: Brill: 89–124.
- MARKASOVIĆ, Vlasta. 2008. "Proze Ive Brešana ili zoon politikon između mita, dogme i skepticizma." *Riječi (Sisak)* 4: 1–15.

- MORRIS, David B. 1985. "Gothic Sublimity." *New Literary History* 16, 2: 299–319.
- MUSSEL, Kay J. 1975. "Beautiful and Damned: The Sexual Woman in Gothic Fiction." *Journal of Popular Culture* 9, 1: 84–89.
- NORA, Pierre. 2007. "Između sjećanja i povijesti." Translated by Milena Ostojić and Ana Irena Hudl. *Diskrepancija* 8, 12: 135–165.
- ORAIĆ TOLIĆ, Dubravka. 2005. *Muška moderna i ženska postmoderna. Rođenje virtualne kulture*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- PAIĆ, Žarko. 2014. "Postsocijalizam? Kratka povijest iščeznuća = Post-socialism? A short history of disappearance." *Život umjetnosti* 94, 1: 4–15.
- PAVIS, Patrice. 1999. *Dictionary of the Theatre: Terms, Concepts, and Analysis*. Translated by Christine Shantz. Toronto: University Toronto Press (e-book).
- SCHECHNER, Richard. 2005. *Performance Theory*. Revised and expanded edition. New York and London: Routledge.
- ŽERAVICA, Katarina. 2011. "Smijeh u srednjem vijeku ili kako prodrijeti u visoku umjetnost?" *Književna revija* 51, 1: 249–269.

SANJA FRANKOVIĆ

SAŽETAK

Rad analizira gotske elemente u romanu *Katedrala* (2007.) Ive Brešana. Okvirna priča, koja tematizira pripovjedačev život i Domovinski rat u devedesetima, prepleće se s pričom koju on piše o katedrali sv. Jakova u Šibeniku. Nakon što je zbog svoje komunističke prošlosti bio prisiljen napustiti Sveučilište u Zagrebu, radi u šibenskome muzeju, gdje prevodi latinske povijesne dokumente. Cijeni izvornost genijā prošlosti te prezire suvremenu duhovnu i graditeljsku uniformnost. Međutim, u romantizaciji moderne kulture služi se postmodernom grotesknom profanacijom svetoga, gotskom dijabolizacijom petrarkističke ljubavi i interpretacijom povijesti kao slijeda neobičnih događaja. Iracionalnost romantičnoga sloja uzrokuje duh nesretno preminule mlade žene Klotilde, čiji je lik postmoderna ironizacija Petrarkine Laure i vide ga mentalno nestabilni muškarci. U povijesnome sloju motiv kanibalizma upućuje na individualnu osvetu mletačkim osvajačima. Pripovjedač nepotpune činjenice nadopunjava fantazijom, naglašavajući da čak ni historiografi ne mogu izbjeći pripovijedanje u svojoj "nekrofilnoj" potrazi za prošlošću. Gotski elementi kombiniraju se s groteskom i karnevalizacijom i očiti su u portretiranju muških likova kao simboličnih androgina koji svojim ženskim rodnim crtama prkose društvenim normama. U Brešanovu romanu oni naglašavaju vječnu antitezu ljepote i ljudskih izopačenosti u etičkoj, grotesknoj i fantastičnoj dimenziji. Međutim, tradicija gotskih romana ironizira se na završetku, u kojemu se misterij ne razrješava, nego se stvara nestankom pripovjedača u vlastitoj priči.

KLJUČNE RIJEČI:

povijesni roman, gotski i groteskni elementi, postsocijalizam, Ivo Brešan

ANE KARENJINE B. ROSEA I S. SOLOV'ĚVA – POLOŽAJ ŽENE KROZ OBLIKE FILMSKOG ZAPISA

TEREZA PAULINA CIUMACENCO
MAJA PANDŽIĆ

Sveučilište u Zadru
Centar za strane jezike
Ulica Jurja Bijankinija 2, HR – 23000 Zadar
tpaulinac@unizd.hr

Sveučilište u Zadru
Odjel za rusistiku
Obala kralja Petra Krešimira IV 2, HR – 23000 Zadar
mpandzic@unizd.hr

UDK: 791.63-055.2:821.161.1-055.2
Pregledni članak
Primljen: 26. 3. 2021.
Prihvaćen: 5. 10. 2021.

Filmska umjetnost raspolaže specifičnim sustavom postupaka koji poput književnih omogućuju oblikovanje narativa na specifičan način. Korištenjem raznih oblika filmskog zapisa, odnosno različitih vrsta kadrova, položaja kamere, objektiva, zvukova i sl. moguće je pridati vrijednost određenim predmetima, likovima, njihovim karakteristikama i odnosima. Američki redatelj Bernard Rose i ruski redatelj Sergej Solov'ev ekranizirali su isti Tolstojev roman Ana Karenjina, no svaki je to učinio na sebi svojstven način, razotkrivajući položaj žena u društvu iz drugačijeg aspekta. Primjerice, Roseova Ana prikazana je u prvom redu kao ograničena svojim položajem, zarobljena i uvijek pod nadzorom, dok Solov'evljevu karakteriziraju prkos i bijes koji se javljaju kao posljedica njezina položaja. Zadaću prikazivanja tradicije, koju u američkoj adaptaciji ispunjava Levin, u ruskoj uprizoruje Karenjin. Dok je u prvu verziju utkan motiv okvira kao metafore ženine zarobljenosti i ograničenosti u društvu, u drugoj dominira kontrastan motiv klizaljki kao simbola muške potencije i slobode. Drugim riječima, koristeći različite oblike filmskog zapisa, dodajući, izbacujući ili čak mijenjajući dijelove fabule, te dajući prioritete različitim motivima, likovima, pa i karakteristikama u njima, redatelji su stvorili drugačije i time nove narative od kojih svaki na specifičan način obrađuje bezvremenu problematiku ženskog položaja u društvu.

KLJUČNE RIJEČI:

Ana Karenjina, filmska adaptacija, oblici filmskog zapisa, položaj žena

1. UVOD

Ana Karenjina Lava Nikolajeviča Tolstoja slovi za jedno od najvećih književnih djela ne samo ruske nego i opće povijesti književnosti. Svjetsku popularnost romana mnogi su vidjeli kao čvrst temelj za mogućnost stvaranja drugih oblika umjetnosti, pa tako i filmskog. U svojoj knjizi *Književnost i film* Željko Uvanović ističe da se “sama književnost više ne smatra samo umjetnošću, nego i medijem, koji održava stalni interaktivni transfer tema, motiva, gradiva i drugih elemenata u kontaktu s drugim medijima” (2008: 14). Ona autorima filma¹ nudi cijeli kompleks predložaka na kojima je moguće stvoriti nevjerojatan umjetnički opus. Iako ga se često postavljalo u inferiorni položaj spram književnosti, kao što je to učinila Virginia Woolf u svojem eseju *The Cinema* iz 1926. godine (1966: 268–272), tvrdeći da kamera bilježi samo vanjske attribute likova i priču, pa je književne stilske figure i postupke nemoguće doslovce prenijeti u film, taj medij zapravo raspolaze specifičnim vlastitim sustavom umjetničkih postupaka. Štoviše, on ponekad uspijeva nadići svoj izvor i postati neovisna umjetnost (Makoveeva 2001: 112).

Sama definicija filma kao fotografskog i fonografskog zapisa izvanjskog svijeta (Peterlić 2000: 36) upućuje na to da film bilježi sve ono što se može zapaziti osjetilima vida i sluha, međutim taj izvanjski svijet na razne se načine prezentira gledateljima upotrebom filmskih tehnika, to jest oblicima filmskog zapisa. Ante Peterlić ih dijeli u pet skupina: prvu čine stalna svojstva filma – kadar (koji se razlikuje s obzirom na trajanje i s obzirom na promatrača) i okvir; druga se odnosi na položaje kamere (plan, kutovi snimanja, statično i dinamično stanje kamere); treća skupina mijenja slikovne odlike filma primjenom različitih objektivna, osvjetljenja, intenziteta boja, akromatske tehnike i sl.; zvukovi se ubrajaju u četvrtu skupinu (šumovi, glazba, govor); a posljednja, peta skupina odnosi se na montažu (2000: 50). Upotreba navedenih tehnika i njihove kombinacije donose veliku pokaznu snagu i ostvaruju retorički učinak nedostupan književnosti (Gilić 2007: 42). Svaki oblik, odnosno svaki pomak kamere, promjena objektivna, kutova ili boja i drugih parametara, rezultira novim situacijama i mijenja izvanjski svijet: dodaje, oduzima, ističe, sakriva, uveličava, umanjuje, riječju, oblikuje realan svijet na način koji kod gledatelja ostavlja specifičan dojam i formira njegov doživljaj (Peterlić 2000: 60–61). Dakle, iako kamerom nije moguće direktno zabilježiti unutarnje stanje čovjeka, njegove misli i osjećaje, oni se mogu “izvući” pred gledatelja korištenjem neke od film-

¹ Osobu koja u procesu proizvodnje filma stvaralački određuje cjelovitost filma naziva se glavnim autorom filma ili samo autorom filma, a onu osobu koja stvaralački utječe samo na neki vid filma naziva se autorskim suradnikom. Stvaralačkim, odnosno autorskim [zanimanjima], obično se drže zanimanja redateljā, scenaristā, skladateljā, glumacā, snimateljā, montažerā, scenografā, kostimografā, šminkera i dr. (*Filmska enciklopedija*)

skih tehnika (Peterlić 2000: 200). Svaki prizor ispunjen je velikim brojem informacija, ali gledateljevu pažnju ipak će privući oni likovi, dijelovi radnje ili predmeti kojima je jednom od tehnika pridana dodatna vrijednost s ciljem izdvajanja iz okoline, bila to psihološka ili simbolička vrijednost.

Osim navedenog, treba u obzir uzeti da se pri adaptaciji književnog djela u film ne prenosi čitava fabula sa svim svojim značajkama i točkama, već tek neke od njih (Tynjanov 1977: 324). Autori imaju ne samo mogućnost nego često i obavezu izostaviti dijelove fabule jer je velika književna djela nemoguće prikazati u cjelini. Štoviše, gledatelj očekuje razumljivost sadržaja (Gilić 2007: 42). S druge strane, filmski autori imaju mogućnost detaljnijeg prikaza onih dijelova fabule koji nisu detaljno opisani u proznoj formi, kao i opciju promjene mjesta i vremena, te obilježja samih likova. Takva široka paleta mogućnosti dovoljna je da ukaže kako u procesu adaptacije, bez obzira na to što se glavnina fabule temelji na poznatome književnom narativu, filmski autori i suradnici imaju veliku kreativnu moć. James Griffith tvrdi da autor filma u procesu adaptacije donosi toliko odluka koliko i sam romanopisac, te da film i njegova adaptacija ne dijele puno više od samog naslova (1997: 41).

Čovjek je dio izvanjskog svijeta i kao lik najvažnija stavka u povezivanju svih oblika filmskog zapisa. On ostvaruje vezu s kamerom i filmskim prostorom, a svojim aktivnim djelovanjem ukazuje gledatelju na najvažnije sastavnice kadra. Kada se veliki naglasak stavlja na lika, kako ističe Peterlić, on se “izjednačava s temom, postaje gotovo sukladan temi filma” (2000: 213). Uzimajući u obzir činjenicu da se različitim oblicima filmskog zapisa mogu naglasiti i dubinski prikazati pojedini aspekti priče, pa tako i društveni problemi koji su dijelom književnog narativa, ovaj članak za cilj postavlja analizirati kako se u dvije adaptacije *Ane Karenjine*, točnije kroz priču o mladoj ženi koja preljubničkom aferom krši rigidni društveni kodeks svoje klase i vremena, ističe položaj žena u društvu – bezvremena problematika koja u promišljanje odvodi ne samo autora izvornog romana već i autore adaptacija. Kako piše Jurij Lotman: “[...] radnja *Ane Karenjine* odražava, s jedne strane, određeni uski predmet – život heroine”², a s druge “život heroine možemo smatrati odrazom života bilo koje žene koja pripada određenoj epohi i određenom društvenom miljeu, bilo koje žene ili bilo koje osobe” (1977: 211). Dakle, cilj je članka analizirati kako filmski autori, slijedeći činjenicu da je Tolstoj svojim kapitalnim djelom razotkrio problematičnu prirodu institucije braka i obitelji (Mandelker 1993: 41), sami prikazuju i iz radnje različitim tehnikama izdvajaju problematiku ženskog položaja u patrijarhalnom društvu.

² Tekstove engleskih i ruskih izvornika u članku na hrvatski jezik prevele su autorice – Tereza Paulina Ciumacenco i Maja Pandžić.

Pojavu proučavanja ženskog položaja i prikaza ženskih likova u filmovima iznjedrila je feministička filmska teorija koja nastaje ranih sedamdesetih godina prošlog stoljeća pod izravnim utjecajem tekovina drugog vala feminizma i razvoja ženskih studija u akademiji (Gürkan i Ozan 2015: 73). Prvi pokušaji takve kritike vidljivi su u radovima autorica poput Marjorie Rosen i Molly Haskell koje su proučavale funkciju ženskih likova u filmskom narativu; naglašavale su prisutnost stereotipa o ženama na filmu, isticale u kolikoj su mjeri prikazane kao pasivne te koliko im je vremena dano pred kamerama (Erens 1990: 16). Njihovi su se pristupi proučavanju filma temeljili na sociološkoj teoriji, odnosno na tvrdnji da kinematografija odražava povijesni kontekst i općeprihvaćene predodžbe o ženama u određenoj kulturi. Claire Johnston odbacila je takav pristup koji “za polaznu točku uzima manipulaciju ženama kao seksualnim objektima” (1973: 3) tvrdeći da njegov nedostatak leži u tome što kinematografiju promatra isključivo kao pasivni odraz stvarnosti umjesto kao sredstvo koje promiče i potencira ideološke konstrukcije (McCabe 2004: 14). Tvrдила je da film nije transparentan komunikacijski medij već umjetna konstrukcija koja stvarnost prikazuje kroz prizmu vlastitih znakovnih praksi, da su slike u njemu kodirane, što iziskuje primjenu drugih teorija kako bismo ih mogli u potpunosti dekodirati i interpretirati (Chaudhuri 2006: 22). Johnston je tako filmsku teoriju spojila s marksizmom Louisa Althussera, psihoanalizom i semiotikom te potaknula čitav zaokret u filmskoj teoriji i kritici (McCabe 2004: 14). Primjena semiotike, koja proučava kako funkcioniraju znakovni sustavi, omogućila je feminističkim filmskim kritičarkama da uvide kako se značenje, a time i ideologija u filmu konstruira već na razini njegovih tekstualnih kodova, kroz međudjelovanje rasvjete, montaže, kadrova, položaja kamere, dijaloga i narativa (Chaudhuri 2006: 24). Osim toga, Johnston je, primjenjujući semiotiku Rolanda Barthesa, ženski lik u filmu prikazala kao tekstualnu tvorevinu, kao mit i projekciju muških fantazija i strahova (McCabe 2004: 19), odnosno demistificirala ga i razotkrila kao “prazan znak”, kao “u potpunosti kooptirani znak” (Butler 2002: 3). Kako je značenje tom znaku pridao muškarac, “žena kao žena zapravo je uvelike odsutna” bez obzira na to što ju kinematografija prikazuje kao spektakl, zaključila je Johnston (1973: 25–6). Laura Mulvey, čije je ime jednako neizostavno u okviru filmskih teorija, svojim je esejom “Vizualni užitak i narativni film” (*Visual Pleasure and Narrative Cinema*) napisanim iste 1973. godine i objavljenim dvije godine kasnije u časopisu *Screen*, osigurala popularnost psihoanalitičkih pristupa u feminističkom proučavanju filma. S namjerom da otkrije kako je “podsvijest patrijarhalnog društva strukturirala filmsku formu” (Mulvey 1988: 57), oslonila se na teorije Jacquesa Lacana i razvila koncept “muškog pogleda”, te tako pozornost kritike preusmjerila od proučavanja žene kao spektakla na proučavanje muške psihe čije potrebe navedeni spektakl treba zadovoljiti. Drugim riječima, semiotički se pristup bavio

pitanjem kako filmski tekst konstruira ženu kao Drugu, a psihoanalitički produbio tu analizu i ponnije opisao “psihičke procese u praksama promatranja koji su uključeni u konstituiranje tog značenja” (McCabe 2004: 24). Laura Mulvey tvrdila je da je patrijarhat rodnu neravnotežu upisao u način gledanja filma. Muški se gledatelj “poistovjećuje s muškim protagonistom, projicira svoj pogled kroz njemu sličan surogat na zaslonu, tako da se moć muškog protagonista dok kontrolira razvoj događaja poklapa s aktivnom moći erotskog pogleda, pružajući mu zadovoljavajući osjećaj svemoći” (Mulvey 1988: 63). Ženski je lik na zaslonu pak stavljen u pasivnu poziciju, nema utjecaj na radnju, nego predstavlja tek objekt promatranja i erotski spektakl, “zadržava pogled, igra njegovu igru i označava mušku požudu” (Mulvey 1988: 62). Međutim, prikaz žene čiji je izgled kodiran na način koji izaziva snažan vizualni i erotski učinak (odabirom kadrova i sl.), istovremeno izaziva tjeskobu u muškarcu jer predstavlja prijetnju kastracijom s obzirom na to da je prema njegovu podsvjesnom shvaćanju i sama “kastrišana”. Kako bi se navedena tjeskoba ublažila, klasični filmski narativ “razoružava” ženski lik dvjema osnovnim strategijama, od kojih se prva temelji na “utvrđivanju krivnje (odmah povezane s kastracijom), nametanju kontrole i podčinjavanju krivca kroz kažnjavanje ili oprost” (Mulvey 1988: 64). U tom slučaju filmski se narativ bavi ženom da bi je demistificirao, nametnuo kontrolu i disciplinirao je, često uvodeći je u patrijarhalne institucije braka i majčinstva. Muški je lik pritom, kako Mulvey tvrdi, vidljivo “na pravoj strani zakona, a žena na krivoj” (1988: 66). Druga je strategija potpuna negacija kastracije pretvaranjem ženskog lika u fetiš, idealizacijom i predstavljanjem žene kao cjelovite umjesto “manjkave”, što smiruje promatrača prije negoli potiče anksioznost (Mulvey 1988: 64). Ona u tom slučaju “više nije krivac, već savršeni produkt, čije je tijelo, stilizirano i fragmentirano planovima izbliza” (Mulvey 1988: 65). Mulveyin je esej tako doprinio shvaćanju da “gledanje filma uvijek podrazumijeva rodno određene identitete” (Humm 1997: 17), te stvorio plodno tlo za daljnji razvoj feminističke filmske teorije, pa tako potaknuo pitanja koja se tiču identifikacije gledateljica s pasivnim ženskim likovima ili muškim protagonistom u filmu (Doane 1987: 6) i zvučnog zapisa ženskog glasa proučavanjem kojega se bavila Kaja Silverman. Film, kako potvrđuje Mulvey gotovo četrdeset godina kasnije, istovremeno odražava društvo koje ga proizvodi, ali prizori, forme i kinematografski jezik koje on koristi doprinose načinu kako društvo shvaća samo sebe (Mulvey 2010: 19).

Kada bismo kroz prizmu Mulveyine teorije o “muškom pogledu” promatrali filmske adaptacije *Ane Karenjine* mogli bismo u njima prepoznati sve sastavne dijelove prve strategije za “neutralizaciju” prijetnje koju predstavlja ženski lik. K tomu valja napomenuti da Ana kao žena koja krši norme aristokratskog društva svojim ponašanjem ugrožava patrijarhalne vrijednosti na kojima ono počiva i tako označava prijetnju

održanju falusa kao središnjeg elementa u organizaciji društva, tj. njegovu falocentrizmu, odnosno zaista prijeti kastracijom. Anina krivnja tako leži u preljubu i narušavanju sklada tradicionalne obitelji koja predstavlja temeljnu instituciju patrijarhalnog društva. Pokušaj da joj se nametne kontrola manifestira se prvenstveno u riječima i djelima njezina supruga. Kažnjavanje koje bi ju trebalo podčiniti očituje se u oduzimanju prava da viđa sina Serjožu i na ograničavanje njezina kretanja u aristokratskom miljeu, a kada to ne upali, i u njezinu samoubojstvu. Ukratko, narativ prikazuje Aninu demistifikaciju, pokušaje da ju se kontrolira kroz institucije braka i majčinstva, te krajnju kaznu – smrt. Međutim, kako je Tolstoj kao književni autor definirao glavne smjernice razvoja fabule, pitanje je je li Ana u adaptacijama mogla izbjeći sudbinu kakvu joj je predodredio književnik. Američki redatelj Bernard Rose i ruski redatelj Sergej Solov'ev zadržali su originalne točke razvoja radnje u svojim ekranizacijama, no razlike u prikazu ideologije, njezinu promicanju ili podrivanju mogli bismo uočiti na dubljoj razini, razini samih tekstualnih kodova koji proizvode značenje, kako tvrdi Johnston. Članak se stoga neće fokusirati na teoretiziranje o psihi filmskih autora i pitanje jesu li podsvjesno, želeći perpetuirati patrijarhalnu ideologiju, automatski prihvatili Tolstojeve smjernice, već će u prvom redu analizirati filmski jezik korišten u adaptacijama (međudjelovanje kadrova, položaja kamere, montažu, rasvjetu i sl.), kao i mikropromjene u narativu i dijalozima koji formiraju i proizvode drugačije karaktere.

Tolstojeva *Ana Karenjina* doživjela je brojne ekranizacije diljem svijeta, no za potrebe članka bit će dovoljno navesti tek neke od njih kako bi se pružili primjeri njihovih razlika u vjernosti romanu, primjeni postupaka koje književnost ne posjeduje pa i utjecaju stvarnosti na redateljske odluke. Već prva adaptacija koju je režirao Maurice Maître 1911. godine prikazuje dijelove fabule drugačije negoli Tolstoj: u njoj se Ana pod vlak baca s litice (Leving 2016: 105). U drugoj adaptaciji iz 1914. godine ruskog redatelja Vladimira Gardina Anino se samoubojstvo razlikuje od izvornog po tome što se s platforme baca pod lokomotivu, umjesto drugi vagon kao u romanu, što su kritičari pripisali utjecaju filma *Ulazak vlaka u stanicu* braće Lumière (Leving 2016: 106). Američka adaptacija iz 1935. godine u režiji Clarencea Browna s Gretom Garbo u ulozi Ane za koju je osvojila nagradu Udruženja njujorških filmskih kritičara (Makoveeva 2001: 128) i tako tu verziju učinila vrlo utjecajnom (Menashe 1997: 64), također donosi promjene u završetku. U njoj Ana samoubojstvo izvršava tek nakon što Vronski bez pozdrava otpuše na frontu (u romanu on odlazi na frontu poslije Anina samoubojstva). Takav završetak filma Anu i njezine postupke neminovno prikazuje u drugačijem svjetlu. U filmu uslijed cenzure toga vremena izostaju i prikazi Aninih porođajnih bolova (Makoveeva 2001: 115), zbog čega je producent David Selznick htio napustiti čitav projekt (Swenson 1997: 331). Verzija redatelja Julienu Duviviera iz 1947. s Vivien Leigh u

glavnoj ulozi uključuje samo dio navedene epizode, dok se sovjetski redatelj Aleksandr Zarhi u svojoj verziji iz 1967., s Tatjanom Samojlovom u glavnoj ulozi, oslanja na izvorni tekst kad god je to moguće. U njegovoj režiji snimljena je originalu najvjernija ekranizacija *Ane Karenjine* (Goscilo 2001: 6; Leving 2021: 105; Kondrat'eva 2013: n. pag.) s glazbom Rodiona Ščedrina i pokretnom kamerom koje uvelike pridonose dramtizaciji (Makoveeva 2001: 123). Prvi put Betsi Tverskaja postaje utjecajna ličnost kao utjelovljenje aristokratskih obrazaca, Lidija Ivanovna javlja se kao Karenjinova duhovna savjetnica koja uvelike pridonosi njegovoj odluci da Ani zabrani posjećivati sina, a sam Karenjin s namjerom se prikazuje kao dehumanizirani stroj (Makoveeva 2001: 123–124). Likovi tako skupno čine moćnu silu koja naposljetku Anu baca pod vlak, te s vizualnim metaforama predstavljaju strukturni princip te adaptacije (Makoveeva 2001: 124).

Među ekranizacijama novijega vremena ističu se dvije s kojima se upoznala šira publika: američka verzija redatelja Bernarda Rosea iz 1997. godine, te ruska verzija redatelja Sergeja Solov'eva iz 2009, koje će biti predmetom ove analize zbog njihove dalekosežne recepcije, ali i činjenice da se radi o redateljima iz dviju nadasve različitih kultura. Nužno je spomenuti da je Solov'evljeva adaptacija produžena u oblik miniserije čija se premijera održala 2013. godine, ali će se za potrebe ovoga članka izabrati film zbog bolje kompatibilnosti po trajanju s verzijom američkog redatelja.

2. ANA KARENJINA BERNARDA ROSEA

Značajna ekranizacija *Ane Karenjine* Bernarda Rosea (1997), s vrhunskom kostimografijom i glazbom Čajkovskoga u pozadini, dobila je i pozitivne i negativne kritike. Sažimljući više od devetsto stranica romana u manje od dva sata filma, Rose je bio primoran određene dijelove preoblikovati, skratiti ili posve izbaciti, što je utjecalo na samu priču i prikaz likova, te rezultiralo proizvodom koji je tek sličio svojem izvoru.

Ipak, već u početnim scenama mogu se razabrati motivi koji daju naslutiti temu i problematiku djela, to jest otvaraju se pitanja tradicije, normi i ženskog položaja u društvu. Svijet *Ane Karenjine* Rose gradi kadrovima Rusije; njezina dva najveća grada – ujedno i mjesta radnje – te visokih društvenih krugova. Novodjevičanski manastir pored kojeg se klišu Levin (Alfred Molina) i Kiti (Mia Kirshner) na početku filma tako je primjer ne samo moskovske arhitekture baroknog stila već prije svega ženskog manastira – institucije koja simbolizira važnost odanosti, pokornosti i smirenosti u žena kakvo iziskuje pravoslavlje na kojemu počiva rusko tradicionalno društvo (vidi Shevzov 2012).

Scenom raskošnog bala u domu Ščerbackih, na kojemu se žene u veličanstvenim ha-

ljinama njišu poput lutaka na navijanje, prikazuje se ruska aristokracija. Ruski visoki krugovi “funkcionirali su na u osnovi sličnim principima kao i u većini europskih prijestolnica” (Lieven 1993: 134). Njihov je cilj bio zajamčiti produljenje aristokratskih loza, odnosno osigurati udaju kćeri za društveno ravnopravne muškarce, zbog čega se vršila stroga kontrola nad djevojkama, te zahtijevalo poštivanje rigoroznih pravila i konvencija navodno utemeljenih na moralu, a kršenje kojih je dovodilo do isključenja (Lieven 1993: 135–137). Plesne dvorane i saloni, gdje je bilo dozvoljeno druženje muškaraca i žena, stoga su predstavljali bitan dio aristokratskog života. Na okupljanju u domu Ščerbackih svaka žena vidljivo se trudi privući pozornost svojom ljepotom, haljinom i nakitom, ako ne da bi privukla prosce, tada da u najboljem svjetlu predstavi svoj dom. Naime, u patrijarhalnom društvu dio kojega čine i visoki krugovi, ženin izgled, uz reputaciju dobre supruge i majke, odražava njezin dom; ona postaje objektom, odnosno simbolom muževljeve sposobnosti te pridonosi njegovu ugledu (de Beauvoir 2016: 471, 567). Tradicionalna aristokratska obitelj, dakle, u svojoj je srži patrijarhalna; pravni status žene određen je statusom njezina oca ili muža (Bekker 2004: 25); muškarac “predstavlja glavu obitelji, a majka i djeca oblikuju svoja ponašanja na način koji najbolje odgovara njegovim potrebama” (Olson 1997: 529). Sam kršćanski nauk iz kojega je preuzet model patrijarhalne obitelji već navodi da je žena stvorena da bi bila “slavom muževljevom” (*Prva Poslanica Korićanima 11, 7*). Prema tome, bez obzira na prividnu raznolikost haljina, sve žene u plesnom salonu Ščerbackih naposljetku nalikuju jedna na drugu po svojoj podređenosti i ograničenom položaju.

Rose je uvod u taj društveno-kulturni kontekst naglasio dugim kadrom koji po svojoj definiciji gledatelju osim percipiranja sadržaja zbog svoje duljine omogućuje refleksiju o viđenom, odnosno daljnju intelektualnu razgradnju prikazanog sadržaja. Dok ju kamera vožnjom unazad snima u srednjem planu, osamnaestogodišnja Kiti u svoj svojoj gracioznosti s nevinim osmijehom na usnama i s vršcima prstiju preklopljenih na prsima, užurbano prolazi kroz anfiladu³ (*Anna Karenina*, 1997: 00:15:40). Pritom njezin prolazak kroz niz pozlaćenih dovratnika sve do dvorane za bal ne označava samo redateljev uvod u aristokratsko društvo, već i Kitin vlastiti ulazak u godine kada prema tradiciji treba uslijediti udaja. Sami dovratnici nalikuju na niz okvira za koje se može reći da predstavljaju ograničenja tada vladajućeg “kulta domačinstva” koji propisuje uloge supruge i majke kao jedine ispravne ženske sudbine; iziskuje kako njezinu potpunu predanost domu i obitelji tako i nužnost vrlina i pobožnosti (Clements Evans 2012: 93, 117). Istovremeno, preklopljenih ruku i uokvirena dovratnicima Kiti se čini kao portret idealne žene, što će i postati kasnije u fabuli udavši se za Levina i rodivši mu sina. Upra-

³ Niz prostorija povezanih vratima na istoj uzdužnoj osi (fr. *enfilade*).

vo će kroz te iste pozlaćene dovratnike nakon kratkih trenutaka s Vronskim (Sean Bean) koji su je opili “poput svjetlosti koja se prosipala u tamu njenog života”, Ana (Sophie Marceau) protrčati u suprotnom smjeru (Rose 1997, 00:19:42). Takav čin postaje tim indikativniji ako se Anina kultivacija emocionalnoga života i afirmacija vlastite seksualnosti kakve će uslijediti promatraju kao artikulacija ženina nezadovoljstva ograničenim pravima i svođenjem njihova života na svijet domaćinstva i majčinstva (Waters 1985: 106). Prateći vožnjom kamere prema naprijed Anina leđa dok napušta dvoranu i udaljava se trčeći kroz anfiladu, Rose će ukazati na njezin pokušaj bijega iz nametnutih normi, ali i intenciju da promatra njezin bijeg, stigmatizaciju i konačni pad.

Rose je ukalupljenost žene posebno istaknuo tijekom prve scene u kazalištu kadrom koji predstavlja dvogled, točnije pogled Vronskoga fokusiranog na Anu okruženu gledateljima. Takav kadar, osim što Anu prikazuje kao uronjenu u uzoritu masu, to jest tradicionalno rusko društvo, naglašava i okvir koji čini Karenjin (James Fox) s njezine lijeve strane kao predstavnik institucije braka, te Lidija Ivanovna (Fiona Shaw) s njezine desne strane kao predstavnica pravoslavne vjere i Crkve koja smatra da je žena stvorena nakon i za muškarca (Vorošilova 2011: 30). Sam Vronski tada komentira: “Tako su staromodni, tako užtogljeni. Opolikli su je” (*Anna Karenina*, 1997, 00:25:48). Doista, u sceni ranije, brak Karenjinovih okarakteriziran je kao monoton, ispunjen konvencionalnim ponašanjem i bez velikih iskaza bliskosti. Dok Ana zijeva, vrteći pramen kose između prstiju, a Aleksej Aleksandrovič suzdržano priznaje da mu je bilo dosadno večeravati sam u njezinu odsustvu, kamera se polako udaljava ostavljajući ih u centru bogate prostorije koja sugerira veličinu njihova doma, ali i njegovu prazninu (*Anna Karenina*, 1997, 00:24:31).

Prekretnica radnje u Roseovoj adaptaciji konjska je utrka tijekom koje će se Karenjinova sumnja u Anin preljub potvrditi. Usporednom vožnjom kamere koja kroz utrku prati natjecatelje uz bučan topot konja, ostvaruje se dodatna napetost i postavlja pozornica za veliki događaj. Sama kamera predstavlja pogled publike koja prati iskazivanje siline i muževnosti muškaraca. Iako se pozadina mijenja, natjecatelji ostaju u središtu pozornosti, čime se aludira na suvremenu usmjerenost fokusa na muškarca i njegove podvige. Prikazujući Vronskoga iz donjeg rakursa dok se probija u prve redove, Rose ga čini većim nego što uistinu jest spram ostalih, to jest dodatno naglašava njegovu superiornost i potentnost. Ana je, s druge strane, tek dio pasivne publike koja spektakl promatra dvogledom. No za razliku od ranije spomenutog kadra s dvogledom koji gledatelju prikazuje isto što vidi i Vronski – Anu uokvirenu poput slike – grof se ni jednom ne prikazuje kroz Anin dvogled pasivan i uokviren, čak ni nakon pada s konja. Upravo suprotno, on će konja ubiti u kadru koji ga pokazuje u srednjem planu, odnosno cjelovito, od glave do pete. Drugim riječima, dvogled prvenstveno služi kao predmet preko

kojeg se Ana povezuje s Vronskim. Ona odražava njegove osjećaje poput ogledala: osjeća napetost, strahuje i očajava, a njezin krik će ju pak pred društvom deklarirati kao njegovu ljubavnicu, odnosno uniziti. V. Woolf tvrdi da su žene “svih ovih stoljeća služile kao ogledala što su posjedovala magičnu i dražesnu moć da muški lik odražavaju u dvostrukoj veličini” (Woolf 2003: 39), to jest kao sredstvo za izgradnju muškarčeva samopouzdanja, a time i za konstituiranje njegova identiteta kao vladara i osvajača. Da bi muški lik koji se promatra u ogledalu mogao predočiti svoju (prividnu) veličinu, ženi se činovi, doživljaji i razmišljanja podlažu oštroj kritici, osuđuju, ismijavaju ili trivializiraju. Dok Ana dvogledom prati Vronskoga i odražava njegove emocije, gledatelj promatra Karenjina kako budno nadzire svaku njezinu reakciju i uočava da “ogledalo” – “predmet od presudne važnosti” (Woolf 2003: 40), više nije u njegovoj vlasti.

Saznavši tako za Aninu prijevaru i činjenicu da je drugi muškarac u središtu njezine pažnje, poniženi i uvrijeđeni Aleksej Aleksandrovič u strahu od gubitka svog statusa u društvu i u želji da ponovno uspostavi kontrolu nad suprugom pokušava ju prisiliti na povratak u bračne okvire i ponižava ju. Rose je to prikazao kadrom u kojemu Karenjin pred očima posluge prisilno Anu povlači hodnicima kuće prolazeći kroz niz dovratnika sličnih onima s početka filma. Kamera koja ih prati vožnjom prema naprijed pak naznačuje ulazak u dubinu doma i spavaću sobu kao jednu od krucijalnih prostorija, ali obično skrivenu od očiju javnosti. Dom i svijet domaćinstva koji se tradicionalno definiraju kao ženino mjesto (Lukić 2001: 244), kao mjesto sigurnosti, vezanosti i ukorijenjenosti (Tuan 1991: 684–696), kamo se pojedinac može povući iz kaotičnog svijeta i kontrolirati sve što se događa (Seamon 1979: 78–85) tako se otkriva kao dvosmislena ili neistinita definicija. Dom je prije svega mjesto na koje je žena gotovo prisilno ukorijenjena društvenim normama, gdje njezine obaveze podrazumijevaju pokornost i ispunjenje muževljevih potreba: seksualnih, društvenih i onih vezanih za produljenje njegove obiteljske loze (de Beauvoir 2016: 592).

Muževljevu su apsolutnu vlast i instituciju moći u Rusiji devetnaestog stoljeća jačali i sami zakoni (Nižnik 2012: 403, Vorošilova 2011: 22) prema kojima je “Ženina obaveza slušati muža koji je glava obitelji, živjeti s njim u ljubavi, poštivati ga i neograničeno mu se pokoravati, te mu kao domaćica kuće pružati sav užitak i afekciju” (Wagner 1994: 62, 64; Veremenko 2008: 43). Despotizam muža ograničavao je ženu i narušavao njezino dostojanstvo (Engel 2015: 60), a nerijetko se manifestirao i fizičkom prisilom, uvredama i batinama (Sidorova 2012: 429), posebno ako ga je ona prevarila ili nije ispunila njegove prohtjeve. Podređivanje žene muževljevoj volji, njezino potencijalno kažnjavanje, ako se usudi suprotstaviti, te njezinu bespomoćnost u patrijarhalnom domu Rose predočava kadrovima u kojima Karenjin posjeda Anu na stolac, nadnosi se nad nju, na silu ju ljubi, a zatim, kada pokuša pobjeći od njega, hvata je s leđa, odvlači i baca

na postelju govoreći “Želim da budeš pokorna žena!” (*Anna Karenina*, 1997, 00:49:34). Drugim riječima, navedenim se kadrovima otkriva definicija doma prvenstveno kao mjesta patrijarhalnih odnosa (Rose 1993: 53).

Način na koji se prikazuje prvi spolni čin između Vronskoga i Ane također suptilno ukazuje na rodne odnose moći, to jest muškarčevu kontrolu nad ženom. Ustavši od stola, Vronski se nadnosi nad Anu čije se lice prikazuje u krupnom planu iz gornjeg rakursa, odnosno gledatelj ju promatra pasivnu i u inferiornoj poziciji. Kamera zatim slijedi ruke koje također dopirući iz gornjeg rakursa, otkopčavaju Aninu bluzu. Krupni plan Alekseja Kiriloviča sniman je potom iz donjeg rakursa, što ga postavlja u superiorni položaj spram Ane koja će se pod njegovim rukama doslovno savijati i na njega naslanjati. Sljedeći kadar prikazuje sam kraj spolnog čina i Anu kako klizi niz divan te njihov dijalog:

“Ana: Nije mi ništa ostalo osim tebe. Zapamti to.

Vronski: Ništa više nije važno. Čak ni *tvoj* život. [Isticanje naše.] Jedan trenutak ovakve sreće...

Ana: Koje sreće? Nemoj nikad više o tome pričati. Nikad” (*Anna Karenina*, 1997, 00:31:21).

Odbacujući sve ostale elemente Anina života kao nevažne, pa i njezinu stigmatizaciju u društvu, Vronski sebe postavlja u centar njezina svijeta i sam definira njezinu sreću. Drugim riječima, postavlja se kao nov gospodar Anina života, čime ona zadržava onaj isti podređeni položaj koji je imala i u braku. Takvim postupcima Rose je naglasio prioritet muškarčeve potrebe i elevacije ega te kontrastnu brigu o posljedicama koje će u prvom redu snositi žena.

Rođenju kćeri Vronskoga i Ane redatelj nije posvetio filmski prostor. Umjesto toga, Roseova Ana doživljava pobačaj. Žena se u patrijarhalnom društvu, osim kao supruga, definira i kao majka (de Beauvoir 2016: 443), posebice u kršćanskom koje Bogorodicu predstavlja kao ženski ideal i prema njoj stvara predodžbe o ženinim ulogama u obitelji, crkvi i društvu, odnosno formira ženinu esenciju (Shevzov 2012: 63, 65, 84). Prema crkvenoj simbolici, Majka je Božja “Kalež u kojem se utjelovio Krist”, a njezino se štovanje smatra jednim od najvažnijih dijelova kršćanske doktrine (Platonov 2009a: 213, 215). Stoga ne čudi da se u ruskoj povijesti, gdje je s prihvaćanjem kršćanstva odmah uspostavljen i kult Majke Božje, a njezino štovanje postalo jednim od najvažnijih obilježja religiozno-filozofske misli (Platonov 2009a: 213, 215), “majčinstvo uvijek smatralo glavnom ženinom svrhom; roditi dijete značilo je realizirati se i ispuniti svoju dužnost pred ljudima i Bogom” (Tonču 2012: 108). Roseova izmjena radnje stoga sa

sobom donosi značajnu težinu: s jedne strane naglašava Anin neuspjeh u majčinstvu, a s druge pridonosi Aninu očaju uz prikaze bunila, bolova, krvi i predosjećaja vlastite smrti. K tomu, valja napomenuti da je dijete u romanu djevojčica pa samim time inferiorno u društvu. Rođenje dječaka koji bi mogao nastaviti lozu i majci u patrijarhalnom društvu podići status, jer će “dati joj kuće koje nije izgradila, zemlje koje nije istražila, knjige koje nije pročitala” (de Beauvoir 2016: 556), donijelo bi drugačiju priču.

Ruska žena “imala je dužnost ne samo roditi dijete već ga odgajati i obrazovati. Na njoj je ležala odgovornost za moralnu klimu u obitelji” (Tonču 2012: 108), međutim napustivši supruga i sina (iako na posljednje primorana), Ana čini upravo suprotno. Kada javnost dozna za njezinu transgresiju, stigmatizirana je i prisiljena na izolaciju u domu Vronskoga poput bolesnika, čija bi prisutnost među drugima mogla proširiti zarazu. Rose je pokušaj da ju se isključenjem i zatvaranjem stavi pod kontrolu, odnosno “zauzda” još jednom prikazao s pomoću okvira, no ovaj put riječ je o okviru ogledala. Promatrajući u njemu tupo svoj odraz i Vronskoga u pozadini koji se sprema za odlazak na operu s majkom i njezinom novom družicom, kneginjicom Sorokinom koja budi sumnju u grofovu vjernost, Ana govori kako očajno želi izaći:

“Ana: Zašto ja ne mogu ići? Ti ideš.

Vronski: Naravno, nema pravog razloga.

Ana: Upravo to i ja govorim.

Vronski: Ana, zaboga, što te obuzelo? [...] Znaš da ne možeš ići na operu.

Ana: Zašto ne? Neću ići sama. Ići ću... Ići ću s kneginjicom Varvarom.

Vronski: Kneginjica Varvara je malo više od kurtizane.

Ana: Ona nije ništa gora od drugih. Uostalom, ne sramim se onoga što sam napravila. Ne sramim se svoje ljubavi prema tebi. [...] *Zašto ne mogu izaći?*”

[Isticanje naše.] (*Anna Karenina*, 1997, 1:17:11 – 1:18:59).

Odras Vronskoga u ogledalu ispočetka je do nerazpoznatljivosti zamućen pa može predstavljati glas bilo kojeg muškarca, odnosno glas patrijarhata koji propisuje način ponašanja i izriče zabranu izlaska. Budući da je čitav dijalog između Vronskoga i Ane prikazan u ogledalu, njegovim okvirom sugerira se da grof, odnosno glas patrijarhalnog društva, čini dio Anina (nametnuta) identiteta. Scena opere u kazalištu koja slijedi navedenu, prikazuje ženu u spavaćici kako u intimnoj atmosferi svoje sobe ustaje od ogledala i poput sablasti korača pozornicom. Ovakvom gradnjom scena po sličnosti, Rose sugerira da je Ana, iako isključena i zarobljena u sobi, zapravo izložena očima javnosti i podvrgnuta kritici društva poput lika na kazališnoj pozornici.

Taj će osjećaj dodatno pojačati i kadrovi u kojima kamera vožnjom unazad prati Anu

dok luta mračnim hodnicima praznoga doma, pokušavajući zaglušiti smijeh i šaputanje anonimnih masa koji odzvanjaju prostorijama doma. Zatim uslijedi plač njezina djeteta i Karenjinov glas: “Nisi ga vrijedna. Izgubila si svoje dijete! Ti si kurva! Ti si kurva! Napustila si ga!” (*Anna Karenina*, 1997, 1:21:02). Dojam zarobljenosti pojačava se i scenom koja ubrzo slijedi, a prikazuje Vronskoga kako otvara vrata njezine sobe i ulazeći unutra primjećuje da se Ana pakira. Ona želi napustiti grad odmah pa izgubi strpljenje kada joj Vronski odgovori da to nije moguće u tako kratkom roku: “Izgleda da ne možeš shvatiti moj položaj. Što misliš kako se osjećam zatvorena u ove sobe? Ali ti si slobodan, da, ti si slobodan...” (*Anna Karenina*, 1997, 1:23:24). Trenutak je to u kojemu se još jednom naglašava razlika između muškog i ženskog položaja. Ta razlika vidljiva je i u dvosmislenim kadrovima koji daju naslutiti da se između Vronskoga i kneginjice Sorokine također nešto događa.

Anino se psihološko stanje pod utjecajem osuda, ograničenja i sumnji narušava do te mjere da iz vanjske perspektive počinje nalikovati “luđakinji”. Psihologinja Jane Ussher, vođena pitanjima zašto je ženama u analima ludila posvećen pozamašni prostor, zašto bročano premašuju muškarce u dijagnozama različitih vrsta “ludila”, od histerije osamnaestog i devetnaestog stoljeća, do neurotičnih poremećaja i poremećaja raspoloženja dvadesetog i dvadeset prvog stoljeća (depresija, anoreksija, granični poremećaj ličnosti itd.), nakon opsežne analize zaključuje da su svi ti “poremećaji” zapravo odgovor na kontekst njihova života, a time i da je riječ o primjerima “patologizacije razumnih reakcija žena na ograničen i represivan život” u patrijarhalnom društvu (2011: 11). Primjerice, “simptomi” histerije kod mladih žena srednje klase bili su u načelu odgovor na predbračnu izoliranost i tradicionalno udvaranje, a zatim jednoličan život u braku koji je podrazumijevao brigu za kućanstvo i djecu, samopožrtvovnost, pa i često nesretan romantični odnos (Brand 2007: n. p.). Ako se takvim okolnostima pribroji i faktor ženina nižeg statusa ne samo u društvu nego i u romantičnom odnosu, jasno je da će ona osjetiti kroničan manjak kontrole i bespomoćnost, te kao rezultat razviti neki od oblika “ludila” (Ussher 2011: 35). Većina navedenih faktora definira i Anin položaj, no njezino se psihološko stanje vidljivo narušava pod njihovom intenzifikacijom nakon preljuba, što takvo stanje istodobno razotkriva kao društveno inducirano, točnije, inducirano patrijarhalnom ideologijom.

Krajnji gubitak kontrole i osjećaj bespomoćnosti za koje Ussher tvrdi da prethode navodnom “ludilu” u žena, Ana će iskusiti kada joj Karenjin zabrani viđati sina Serjožu. Da bi naglasio važnost ovog čimbenika, Rosea najprije uvodi nekoliko scena koje naglašavaju tijesnu majčinu povezanost s djetetom. Prije svega tu je scena Kitina porođaja koja služi kao podsjetnik na ženinu bol i patnju, kao i na bliskost s novorođenčecom (*Anna Karenina*, 1997, 1:13:23). Toj se sceni zatim suprotstavlja kontrastna scena Ani-

na posjeta sinu u tajnosti (*Anna Karenina*, 1997, 1:16:36). Prvi kadar prikazuje Anu na vratima Serjožine sobe ponovno uokvirenu dovratnikom. No njezina je pojava u potpunosti zatamnjena, “ocrnjena” u dvostrukom smislu te riječi, pa djeluje poput sjene iz prošloga života dječaka kojemu je rečeno da mu je majka umrla. Lice joj izbija na svjetlo tek kada se približi Serjoži i obaspe ga zagrljajima i poljupcima. Rose Ani ovdje pruža posebnu naklonost ubacujući kadar u kojemu stariji lakej prekorava mlađega zbog toga što je Ani htio zabraniti ulazak unatoč tome što im je ona godinama iskazivala samo dobrotu (*Anna Karenina*, 1997, 1:15:58). Anin i Serjožin susret ne traje dugo jer ju Karenjin tjera iz kuće. Sljedeći kadar pokazuje Anu iz gornjeg rakursa kako trči niz kućno stubište dok iz pozadine dopiru Karenjinove rečenice “Izlazi! Naša vrata su ti zatvorena! Nisi dobrodošla ovdje! Napustila si svog sina!” (*Anna Karenina*, 1997, 1:16:28), što jasno simbolizira Aninu bespomoćnost i poraz.

Anin očaj uslijed nemogućnosti da promijeni svoj položaj posebno ističu scene njezine konzumacije laudanuma kojim pokušava umrtviti bol. Boci, čaši i njezinim rukama Rose je posvetio čitav kadar pretvorivši ih u detalj koji eliminira okolinu i naglašava da su opijati jedini izlaz koji Ana vidi (*Anna Karenina*, 1997, 1:16:30). Ponavljanjem kadrova s tim motivom Rose će postići funkciju književne figure gradacije koja će gledatelju otkriti pravu dubinu njezina psihološkog stanja. Posebno je važna i scena u kojoj Ana usamljena i pod utjecajem opijata, kako se daje naslutiti iz prethodnih scena, hrani porculansku lutku u odsutnosti vlastitog djeteta (*Anna Karenina*, 1997, 1:26:17). Lutka ispunjava čitav kadar ističući s jedne strane Aninu potrebu za sinom kojega nema pravo vidjeti, a s druge gubitak novorođenčeta, što će ju uz ostale čimbenike nagnati na čin samoubojstva. Upravo se vlakom, pod kakav će se baciti Ana, Serjoža igra centriran u total kadru svoje sobe prije nego što ga posjeti Lidija Ivanovna i potakne njegova oca da Ani zabrani viđati dječaka (*Anna Karenina*, 1997, 1:04:32). Preko motiva vlaka u dječakovim rukama u kadru koji svojim proporcijama sugerira veličinu svijeta redatelj je povezo Anin kraj i odluku o zabrani viđanja Serjože.

Sekvenca kadrova zaokruženih segmentom radnje – Anine odluke o samoubojstvu – započinje prikazom društva koje ona promatra dok se vozi otvorenom kočijom. Počevši od starije gospode u frakovima i cilindrima koji šeću ulicom, preko dječaka u igri, do vojnika koji grupno marširaju ulicom kadrovi prikazuju različite stadije muškarčeva života i slobodu koju pritom imaju, dok ženska lica, izuzev Anina, izostaju (*Anna Karenina*, 1997, 01:30:08). Neposredno prije njezina samoubojstva na željezničkoj postaji Rose Ani posvećuje krupne planove kako bi istaknuo njezine emocije. Iako isprva pognutog lica, ona uskoro podiže pogled, a na usnama joj zatitra osmijeh koji se spajanjem dvaju različitih kadrova preobražava u osmijeh djevojčice. “Hajde, hajde! Gledaj, kako je lijepo!” riječi su kojima Ana djevojčica potiče samu sebe na skok u jezero i odraslu

Anu na “oslobođenje” (*Anna Karenina*, 1997, 01:32:52). S obzirom na to da djetinjstvo još ne poznaje sva ograničenja ženskog položaja, nije čudo da upravo djevojčica poziva Anu na posljednji skok izvan okvira društva. Odabirom i kombinacijom takvih kadrova Rose je Ani sućutno pružio svojevrstan osjećaj slobode.

Vronskog će na put u Srbiju na istoj željeznici ispratiti Levin kojemu je u ovoj ekranizaciji posvećeno više pozornosti negoli u verziji Sergeja Solov'ěva. Davši mu ulogu pripovjedača i izvanprizorni glas kojim adaptacija započinje i završava, redatelj je Levina postavio u vanjski narativni prostor; na povlaštenu poziciju, zvučno i vizualno transcendentalnu, s koje lik može, kako tvrdi Kaja Silverman, ne samo autoritativno govoriti već autoritativno promatrati i osluškiivati (1988: 31). Anin je glas pak smješten u okviru unutarnjega narativnog prostora, koji je daleko uži i unutar kojega ne može posjedovati diskurzivnu moć kakvu ima muški izvanprizorni glas. Povrh toga, ženski je glas u navedenoj poziciji “dvostruko diegetiziran jer ga osluškuju ne samo gledatelji već i fiktivni prisluškiivač” (Silverman 1988: 57). U liku Levina redatelj prvenstveno pruža primjere priličnog života. Kada ga Kiti, u koju je zaljubljen, odbije prvi put zbog Vronskoga, Levin se naizgled povlači iz radnje, međutim nerijetki su kadrovi zemlje u Tulskoj oblasti gdje on zajedno sa seljacima obrađuje zemlju i pronalazi svoj mir i motivaciju u radu. Drugu njegovu prosidbu i Kitin pristanak Rose je prikazao kroz igru akronimima, odnosno kroz izmjenu kadrova izoštranih ruku koje pišu kredom i njihovih lica usmjerenih jedno na drugo, dok u zamagljenoj pozadini blijede svjetla. Sam akronim kao detalj lišen svega oko sebe upija moć vremena i prostora, a prvi poljubac Levina i Kiti prikazan je na veličanstven način – tako da ih izdvaja iz mase i postavlja pred kućno stubište. Udaljavajući se od njih, vožnjom unazad kamera otkriva prostor kuće, dajući na znanje da kao par predstavljaju idealni obiteljski dom. Sljedeća je scena njihovo vjenčanje pred masom ljudi, čime se sugerira da će postati brćni par koji ne samo da se uklapa u tradicionalni kalup već i da su dostojni biti primjerom društva jer se obitelj smatra stupom države, odnosno državom “u mikroobliku, a patrijarhalni odnosi unutar nje oponašaju one unutar države” (Waters 1985: 105). Rose je Levina i njegove postupke uzdigao na još jedan način: pretvorio ga je u samog autora izvornog djela, kako postaje očito iz potpisa “Lav Tolstoj” kojim taj lik završava svoju knjigu na kraju filma.

3. ANA KARENJINA SERGEJA SOLOV'ĚVA

Godine 2009. izašla je adaptacija *Ane Karenjine* ruskog redatelja Sergeja Solov'ěva, koja je u produkciji bila gotovo četrnaest godina. U prikazivanju scena i dijaloga Solov'ěvljeva verzija ostaje vjerna izvornom tekstu u većem obimu negoli Roseova.

Prvi kadrovi usredotočuju se na Stivu (Aleksandr Abdulov) i preljub koji je počinio, čime se gledatelja upućuje na glavnu temu i omogućuje mu da problematiku promatra kroz dvije prizme: onu u čijem je središtu muškarac (Stiva) i onu fokusiranu na ženu (Ana). Solov'ev ovdje također uvodi motiv klizanja (i klizaljki) koji će koristiti u više navrata tijekom filma. Nagovarajući ga da supruzi prizna krivicu i moli je za oprost radi djece i mira u kući, stari sobar Matvej mu govori: "Voliš se klizati. Zavoli voziti saonice!" (*Anna Karenina*, 2009, 00:01:59). Drugim riječima, savjetuje mu da obuzda svoje porive. Motiv klizanja tako se može povezati s muškarčevim performansom i potencijom u oba smisla riječi. Samo jednu scenu kasnije Kiti (Marija Anikanova) će se Levinu (Sergej Garmaš) obratiti upravo riječima: "Jako bih voljela vidjeti kako klizete!" (*Anna Karenina*, 2009, 00:04:59), te se kamerom uskoro izdvajaju detalj obuvanja klizaljki, a zatim njegov zalet pa spretni i brzi (p)okreti na ledu. Na povratku kući Kitina obitelj u kočiji pak ushićeno će komentirati Levinove sposobnosti i izvedbu na ledu. Istovremeno, u dihotomiji klizaljki i saonica može se nazrijeti razlika između muškarčeva i ženina života.

Muškarčevu nadmoć u društvu i ženin manjak izbora u navedenoj situaciji redatelj prikazuje detaljnije u bračnom odnosu Stive i Doli (Ingeborga Dapkunaite). Iako Doli prijete mužu da će ga napustiti zbog njegova preljuba riječima: "Moj muž, otac moje djece, vara me s guvernantom svoje djece! To je gnusno, gadno! Ja odlazim, a vi živite ovdje! Ovdje živite! S vašom ljubavnicom!" (*Anna Karenina*, 2009, 00:02:30), svjesna je da ju definiraju uloge supruge i majke koje ju sprječavaju u naumu. Na to aludira i ovalno ogledalo u lijevom kutu kadra koje duplicira njezin lik dok izgovara te riječi, no prikazuje ga kao ograničenog okvirima. Doista, nešto kasnije u razgovoru s pristiglom Anom (Tatjana Drubič) ona nadopunjuje svoju raniju izjavu: "Sve je okončano! A najgore je to što ga ne mogu ostaviti. Djeca... Ja sam vezana! Moj muž, otac moje djece, vara me s guvernantom svoje djece! To je gnusno, gadno! Dakako, ona je mlada, lijepa. A tko je meni uzeo moju mladost, moju ljepotu? On i njegova djeca!" (*Anna Karenina*, 2009, 00:17:47). Pritom na Dolinu bezizlaznu situaciju dodatno upućuju njezin pogled u prazno, kao i to što sjedi za malenim stolom u kutu prostorije omeđena masivnim pokućstvom koje pojačava dojam skućenosti i zidova patrijarhalnog doma koji je pritišću. Nakon što ju Ana utješi, rekavši da ljudi obično razgraničavaju obiteljski život i "to" te ohrabri na oprost, Doli zaista i oprašta Stivi, međutim njezine se riječi ne prikazuju pred kamerom, što samo po sebi upućuje na umanjenu važnost njezina čina. Umjesto toga, ona nakon nekog vremena ulazi u prostoriju gdje sjedi Ana, pri čemu je Stiva prati te polaže poljubac na njezine usne (*Anna Karenina*, 2009, 00:20:57). Prema kršćanskoj nauci, oprost pruža Bog, no s obzirom na to da religija utjelovljuje stavove svojih vjernika i njihova moralnog i društvenog kodeksa, te da su ti vjernici nositelji patrijarhalnih stavova, iza glasa Boga (i Božjeg oprost), kako tvrdi Eva Figes, zapravo se skriva glas

muškarca (1970: 41), stoga je on taj koji oprašta. Upravo poljubac koji Stiva daje Doli, a koji Tolstoj ne navodi, niti prikazuje Rose, okrunjuje njihovu pomirbu.

U sceni okupljanja kod Betsi kamera vožnjom unatrag “dočekuje” Anu i ujedno gledatelju predstavlja aristokratsko društvo u koje ulazi. Na isti način prikazuje se i Karenjinov dolazak (Oleg Jankovski) koji primjećuje kako prisutni osuđuju to što Ana sjedi za stolom s Vronskim (Jaroslav Bojko). Težina društvene osude i uvrede koju Karenjin trpi gledatelju se prvenstveno prenose putem neutjelovljenoga izvanprizornog glasa koji upućuje na pozadinski glas društva i po svojoj pozicioniranosti unutar vanjskoga narativnog prostora predstavlja se kao autoritativni. Pored toga, sama kamera prateći Karenjina u stopu sve do izlaza poziva gledatelja na suosjećanje s njim. Patrijarhalna podjela aristokratskog života na privatni i javni podrazumijeva da se privatni dio odvija unutar kruga obitelji, među bliskom rodbinom i prijateljima, međutim kako je sfera privatnog života prostor unutar kojega se pojedinac odgaja i formira; u kojemu se stvaraju preduvjeti za njegovo poštivanje društvenih vrijednosti, ona čini nadasve važan dio političke strukture, zbog čega je njezina stabilnost nadasve potrebna za stabilnost čitave (patrijarhalne) države (Mikešin 2015: 15). Zato ne čudi da kamera i izvanprizorni glas prioritetiziraju glavu patrijarhalne obitelji, ističu uvredu koju Karenjin trpi i suosjećaju s njim. Osim navedenog, još jedna suptilna osuda izriče se kroz lik lakeja po Aninu povratku kući: “Točno tako. Kod kuće je. I očekuje vas” (*Anna Karenina*, 2009, 00:35:39). Iako nižega društvenog statusa, lakej s obzirom na to da je muškarac djeluje kao produžetak iste spolne politike svoga gospodara i to daje naslutiti u svom tonu. Aleksej Aleksandrovič dočekuje Anu udobno sjedeći u naslonjaču pred kaminom, a ona sjeda na stolčić pored njega, čime se jasno ukazuje na odnos moći. Budući da ognjište predstavlja centar doma i obitelji (Biedermann 1992: 130), detalj-kadar vatre u kaminu pred kojim Karenjin sjedi ima zadaću naglasiti njegovu usmjerenost na tradiciju. Stoga će zvukovi pucketanja vatre (obiteljskog ognjišta) popratiti i čitav njegov monolog o Aninim neprijemnim postupcima i bračnoj dužnosti: “Ja te moram upozoriti. [...] Tvoji osjećaji su pitanje tvoje savjesti. Ali ja sam dužan pred tobom, pred sobom i pred Bogom uputiti te u tvoje dužnosti. Naš život je svezan; nisu ga svezali ljudi, već Bog. Raskinuti tu vezu može jedino zločin, a zločin te vrste povlači za sobom tešku kaznu. Anja, osveta je moja i ja ću je vratiti” (*Anna Karenina*, 2009, 00:36:39). Tijekom Karenjinova monologa detalj-kadrom izdvaja se njegova ruka položena preko Anine s vjenčanim prstenom, čime se dodatno aludira na to da on njeguje tradicionalnu instituciju braka, ali i da je Anina sudbina barem djelomično u njegovim rukama jer on kao muž predstavlja instituciju obitelji pred Bogom i odgovoran je za duše svoje žene i djece; na njemu leži kršćanska dužnost moralnog obrazovanja, duhovnog usmjeravanja i poučavanja članova obitelji (Platnov 2009b: 309), pa mu je u tim okvirima dopušteno i kažnjavanje supruge. Među-

tim Solov'ëv će Ani već ovdje usaditi dozu prkosa prikazavši u još jednom detalj-kadru njezine prste kako se igraju ordenima na Karenjinovu odijelu, odnosno istaknuti da ona ne uvažava njegov status.

U Solov'ëvljevoj adaptaciji kao i u Roseovoj korištenjem različitih oblika filmskog zapisa konjskoj se utrci pripisuje određeno značenje. Kamera prati jahače usporednom vožnjom, no total kadrovi svih natjecatelja kombiniraju se s planom-blizu Vronskoga kojima se suprotstavljaju kratkotrajni planovi-blizu Ane, predstavljene tek kao dio publike (*Anna Karenina*, 2009, 00:49:25). Takvim omjerom duljine kadrova i pozicijama koje zauzimaju protagonisti s obzirom na okolinu upućuje se na njihovu različitu poziciju u društvu, odnosno superiornost/aktivnost Vronskoga i Aninu inferiornost/pasivnost. Međutim, za razliku od Roseove adaptacije u kojoj Vronski nakon pada šutke sam puca u konja, u ovoj on naređujući kobili Fru-Fru da se ustane, očajno navlači njezine uzde. Tada mu se obraća drugi oficir pružajući mu pištolj: "Vronski, uzmi! S njom je gotovo. Slomio si joj leđa" (*Anna Karenina*, 2009, 00:50:22), no on pištolj daje drugome i odlazi. Uvevši kratak dijalog kojeg nema u romanu, redatelj je istaknuo pogrešku Vronskoga ne samo u utrci već i u odnosu s Anom, te istovremeno ukazao na njegov manjak sposobnosti da se suoči sa svojim činom. Okretanje leđa Vronskoga od Fru-Fru tako postaje istovjetno njegovu bijegu nakon Anina samoubojstva. Detaljem oka mrtvog konja na kraju scene redatelj produljuje trenutak i stvara vremenski procjep koji gledatelju omogućuje da poveže sudbinu konja s Aninom i prisjeti se da su oficirove riječi već jednom ranije bile navedene, i to na praznom (crnom) kadru koji prethodi trenutku kada Ana i Vronski prvi put zajedno sjede za stolom. Sudbine Ane i Fru-Fru tada se poistovjećuju: i jednom i drugom upravljao je Vronski; i jedna i druga poslužile su za kratkotrajni ushit; i jedna i druga pritom su bile izložene očima javnosti.

Kada Karenjin Ani govori da će zbog svojih postupaka izgubiti pravo na sina, kamera ju prikazuje na pragu između njezine sobe i one u kojoj stoji on, pa gledatelj može uočiti podudarnost s njezinim marginalnim položajem i na metaforičkoj razini. Saslušavši muževljeve namjere, ona očajno ulazi u polumračnu prostoriju i baca se ničice pred njega (*Anna Karenina*, 2009, 00:59:30). Osim što je na koljenima vizualno podređena muškom liku, mrak u koji Ana zaranja nagovještava njezinu izgubljenost i smrt, ali podsjeća i na raniji kadar živoga obiteljskog ognjišta pred kojim je sjedio osvjetljeni Karenjin, pa dva kontrastna kadra s pomoću rasvjete stvaraju novo značenje – naglašavaju razliku u njihovim pozicijama. Zatim se izmjenjuju također rasvjetno kontrastni krupni planovi Ane kako ljubi muževljevu ruku u polumraku te obasjanoga strogog lica uspravnog Karenjina. Pri tome se u njegovim očima pojavljuju suze koje pred gledateljem ublažavaju njegov postupak i izazivaju suosjećanje. Alekseju Aleksandroviču je u ovoj adaptaciji uistinu posvećeno više pozornosti negoli u Roseovoj, pa tako i posljednji kadar filma u

kojemu malenu kćer Vronskoga i Ane drži na rukama (*Anna Karenina*, 2009, 01:53:40). Rose je motiv novorođenčeta posve izostavio, odlučivši se za opciju Anina pobačaja, no Solov'ev se, čini se, njime koristi kako bi naglasio Karenjinovu ulogu kao oca i kršćanina, njegovu dobrotu i sposobnost oprosta koji će ga dodatno moralno uzdići i predstaviti kao utjelovljenje ruske tradicije i glavnog predstavnika ruskog društva, posebice ako u obzir uzmemo da se u ruskom društvu devetnaestog stoljeća čin oprosta visoko uzdizao (Platonov 2009b: 645). No, treba naglasiti da Aleksej Aleksandrovič i u romanu i u filmu oprašta izravno samo Vronskom, iako je Ana ta koja pri porodu u krupnom planu za njega moli, misleći da će umrijeti: “Jedno mi treba: oprost mi, oprost mi u potpunosti! Ne, ti ne možeš oprostiti! Znam, to se ne smije oprostiti [...] Upamti samo jedno! Meni je bio potreban jedino tvoj oprost, više mi ništa ne treba” (*Anna Karenina*, 2009, 01:09:00). Dok ju sluša na koljenima, Karenjin rukom pridržava njezinu ruku na svojem licu, obje s vjenčanim prstenjem koje simbolizira bračnu zajednicu. Nazvavši ga svecem, Ana ga potom zamoli da oprost pruži Vronskom, što on i čini. Njihovo rukovanje započeto uz njezinu postelju, nastavlja se i u sljedećem kadru u drugoj prostoriji, gdje Karenjin odlučna pogleda upravo Vronskom priznaje ono što mu stoji na duši. Pritom, dok govori kako je oprostio Ani, kamera se spušta i centrira na njihovo rukovanje, točnije čvrsti stisak koji ističe međusobno razumijevanje i jednak status u društvu, pa stoga i omogućuje oprost.

Nakon njezina oporavka od poroda i odluke da ne primi Vronskoga prije njegova odlaska u Taškent, Solov'ev Ani udahnjuje crtu bijesa i tako razotkriva da su smiraj i njezina uvjerenost u svoju odluku tek prividni. U romanu Ana iznervirano žali za tim što nije umrla, ali se naposljetku ispričava mužu i pribire se, dok Solov'evljeva Ana pada na koljena i kroz suze udara šakama o pod. Bijes, nervoza, plač, živčane prostracije, izrazi emocionalne labilnosti, “napadaji” kakve Ana demonstrira u devetnaestom bi se stoljeću definirali kao simptomi histerije (Smith-Rosenberg 1986: 201; Micale 1995: 220; Scull 98), koja je također, kako Ussher tvrdi, zapravo razumni odgovor na ograničen i represivan kontekst ženina života (2011: 11). Međutim, Solov'ev previše ne prikazuje Aninu psihu prije tog trenutka, pa prava dubina konteksta ostaje neizrečena. Karenjin ispočetka Anu drži u naručju, ali ju zatim pušta i u nevjerici se počinje križati (*Anna Karenina* 2009, 01:17:31). S obzirom na to da tradicionalno pravoslavlje ženin identitet svodi na dvije mogućnosti – onu koja ispunjava uvjete kulta uzvišenoga ženskog principa kroz majčinstvo i brak, i onu koja to ne čini, ne zauzdava svoju senzualnost i djeluje kao “Sotonin instrument” (Platonov 2009a: 625), te da su simptomi histerije često pripisivani opsjednutosti vragom (Scull 2009: 15), a histerične žene ponekad nazivane i zlima (Smith-Rosenberg 1986: 207; Mitchell 1885: 266) nije čudno da Aleksej Aleksandrovič, ne shvaćajući što se događa, zaziva

Boga u pomoć i bježi iz prostorije. Takav čin također naglašava da je Anino ponašanje grješno. Navedeno je prikazano u total planu salona – reprezentativne prostorije tradicionalnog doma, čime se može ukazati kao prvo da takva situacija nije rijetkost u aristokratskim krugovima, te kao drugo da će Ana, nastavi li tim putem, zbog svojih postupaka naposljetku ostati sama.

Nakon što ipak napusti muža i s Vronskim provede neko vrijeme u Italiji, slijedi povratak i scena Anina posjeta Serjoži. Solov'ev kao i Rose ovdje se koristi igrom svjetla i sjene, no na ponešto drugačiji način. Kada Ana ulazi k sinu, njegova soba ispunjena je svjetlošću, a Serjoža obasjan poput anđela raširenih ruku stoji na svom krevetu; kada ga ljubi i spušta na krevet, kadrovi postaju polumračni, a kada izlazi licem okrenuta prema sinu, leđima polako ulazi u mrak. Tako se još jednom promjenom rasvjete nagovještava njezin kraj, ali i naglašava jedan od glavnih problema koji tište Anu odvođeci je prema kraju (*Anna Karenina* 2009, 01:22:55). Ipak, ugledavši Karenjina na stubištu iznad sebe, ona odlučnog pogleda prolazi mimo njega i uzlazi. Promjenom kuta snimanja najprije iz gornjeg rakursa, a zatim iz donjeg koji Anu iz inferiornog položaja vizualno postavlja u superioran, Solov'ev ističe njezinu ogorčenost i prijezir prema Karenjinu zbog izrečene zabrane (*Anna Karenina*, 2009, 01:24:30).

Anini pokušaji da zadrži dostojanstvo postaju sve teži, kako je vidljivo iz scene u kazalištu koja gledatelju obznanjuje odnos društva prema njoj, kao što je to slučaj i u samom romanu. Kada joj se u loži obrati poznanik Kartasov, njegova ljutita supruga zbog takva postupka najprije povišenim tonom napadne njega, a zatim Anu, udarajući pritom muža lepezom. Iako je Ana prikazana ponovno strogog lica i iz donjeg rakursa koji bi trebali sugerirati superiornost, radi se o prividnoj superiornosti jer navedeni kadar ne obuhvaća samo nju već Kartasove i cijelu situaciju koja se odigrala u loži, pa rakurs zapravo naglašava da je čin osude bio vidljiv čitavom gledalištu, odnosno društvu. Zaista, Ana, iako pred očima drugih suzdržana, njezin gotovo histerični smijeh u razgovoru s Vronskim, mahanje lepezom i nervozno hodanje po prostoriji nekoliko kadrova kasnije svjedoče o suprotnom: “Ti to nazivaš neugodnim? To je bilo užasno! Koliko god da živim, nikad neću ovo zaboraviti. Ti razumiješ, ona je naglas rekla da ju je sram sjediti pokraj mene!” (*Anna Karenina*, 2009, 01:29:09).

Raskorak između Anine vanjštine i njezinih osjećaja prikazuje se i u kasnijim kadrovima sukoba s Vronskim. Snimajući ih u panorami, kamera prenosi pažnju s nemirne Ane na nepomičnog Alekseja Kiriloviča i kao da ih uspoređuje. Anino koračanje oko grofa, bacanje haljine, podizanje ruku, unošenje u lice i ukazivanje kažiprstom dok ju kamera prati upućuju na njezin aktivan stav, nadmoć i želju nametnuti svoje mišljenje, dok stav i ponašanje Vronskog odišu pasivnošću i inferiornošću. Međutim ono što Ana izgovara postavlja ju upravo u podređeni položaj:

“Ana: Ako me ne volite, onda je bolje izravno i pošteno to reći!

Vronski: Ana, ovo zbilja postaje nepodnošljivo! Anja, zašto iskušavaš moju strpljivost?

Ana: Što mi želite time reći?

Vronski: Želim reći... Ne, ne tako. Ja želim pitati *Vas*: što Vi želite od mene?

Ana: Što bih ja mogla od vas željeti? Mogla bih željeti samo jedno: da me ne ostavite! Iako Vi cijelo vrijeme o tome razmišljate! Ali ja to ne želim... To je sporedno. Ja želim ljubav. Želim ljubav koje nema! Među nama je sve svršeno.”
(*Anna Karenina*, 2009, 01:37:22)

U takvoj se situaciji gledatelju razotkrivaju Anini kontrastni osjećaji i sve veći raskorak između njezine vanjštine i nutrine, ali ujedno odražava i podsvjesni sukob, odnosno unutarnja borba između kontinuirane želje i samoosude uslijed internalizacije dominantnih društvenih normi, koja će se svršiti na željezničkim tračnicama. Njezin razdor dodatno naglašavaju i kadrovi konzumacije dvostruke doze morfija, kadar njezina odraza u ogledalu koji priznaje da se ne prepoznaje, te kadrovi sjećanja na Vronskoga, između ostaloga i njegova pada s kobile popraćenog uzastopnim odjekujućim ponavljanjem rečenice “Slomio si joj leđa!” (*Anna Karenina*, 2009, 1:42:15). Anin odlazak na željeznički kolodvor prikazan je mutnim kadrovima, prožet povremenim vriscima i obvijajućom parom vlaka, koji govore o njezinoj pomaknutoj svijesti, izgubljenosti i nemogućnosti razboritog razmišljanja. Nakon samoubojstva, njezino se tijelo odsječene ruke prikazuje u lokvi krvi, a lice je snimano gotovo iz istog kuta kao i oko mrtve Fru-Fru ranije u filmu, što dodatno povezuje njihove sudbine.

U posljednjim kadrovima Solov'ev koristi motiv klizaljki (i klizanja) predstavljen na početku filma: Karenjin iza zatvorenih prozora svoje kuće u naručju drži malenu Anu dok zajedno promatraju Serjožu kako se vani vješto kliže. Tako se na samom kraju filma u motivu klizaljki ponovno nazire muškarčeva potencija i sloboda, odnosno svijetla budućnost dječaka, nasuprot egzistenciji kakva čeka djevojčicu koja iz ograničenog interijera doma promatra vanjski svijet. Drugim riječima, patrijarhalni poredak ponovno se uspostavlja.

4. ZAKLJUČAK

Filmski medij raspolaže vlastitim znakovnim sustavom, sustavom umjetničkih postupaka pomoću kojih je književni narativ moguće oblikovati na specifičan način, točnije pridati vrijednost određenim predmetima, likovima ili dijelovima fabule. Američki re-

datelj Bernard Rose i ruski redatelj Sergej Solov'ëv tako su pri adaptaciji Tolstojeva remek-djela svaki na sebi svojstven način prikazali priču o Ani Karenjinoj koja svojim postupcima krši društveni kodeks svoje klase razotkrivajući u procesu položaj žena u društvu; svaki je njezin svijet satkao od drugih elemenata. Dok Solov'ëv u svojoj verziji Levinov lik prikazuje minimalno, Rose ga pretvara u pripovjedača koji otvara film riječima o potrazi za istinskom ljubavi i strahu da ju neće spoznati prije smrti, strahu koji dijeli i Ana Karenjina. Prikazujući scene iz njegova života i odnosa s Kiti, redatelj je gledateljima pružio primjere uzornog života i tradicionalne obitelji koji će poslužiti kao kontrast Aninu. Solov'ëv pak svoju verziju temelji na drugačijem kontrastu otvarajući film Stivinim preljubom i tako naglašujući različito tretiranje muškaraca i žena u takvoj situaciji.

Ana je u Roseovoj verziji prvenstveno prikazana kao ograničena društvenim obrascima, kao zarobljena i uvijek pod nadzorom. Kada ju Vronski dvogledom promatra u kazalištu, ona je ujedno predmet muškoga pogleda, ali i "opkoljena" Karenjinom, predstavnikom institucije braka i Lidijom Ivanovnom, predstavnicom pravoslavne vjere. Dok promatra Vronskoga na konjskoj utrci, pod budnim je okom svoga muža, a po povratku kući on ju pred očima posluge vuče hodnicima, a zatim u spavaćoj sobi prisiljava na povratak u uloge supruge i majke, te zahtijeva njezinu pokornost. U odnosu s Vronskim njezina je inferiornost sugerirana rakursom pri spolnom činu i grofovima riječima na kraju iste scene. Slično, nakon posjete Serjoži Ana se na stubištu prikazuje iz gornjeg rakursa dok ju Karenjin stojeći na vrhu tjera iz kuće. Roseova Ana poslije preljuba ne odlazi na operu, već je primorana ostati kod kuće i gledati kako se Vronski sprema otići sam. Upravo mu o njegovoj slobodi i svojoj zarobljenosti rastrojeno govori kada ne uspijeva otputovati. Rose je tako kroz motiv okvira, prikaze Anina isključenja od strane društva, njezina lutanja mračnim hodnicima doma dok ju prate smijeh i šaputanje anonimnih masa, pa i prikaz razgovora s lutkom razotkrio njezino psihološko stanje kao društveno inducirano, točnije, inducirano patrijarhalnom ideologijom. Ipak, neposredno prije njezina samoubojstva uvodi kadar Anina povratka u djetinjstvo i pruža joj barem prividno oslobođenje.

Solov'ëvljevu Anu pak karakteriziraju doza prkosa i bijesa te elementi koji nalikuju simptomima devetnaestostoljetne historije. Međutim, uzroci njezina stanja nisu elaborirani u toj mjeri koliko u Roseovoj verziji. Ana se ovdje poigrava ordenima na Karenjinovim prsima dok joj on govori o bračnim obvezama; uzvrća mu strog pogled dok prolazi mimo njega nakon posjeta Serjoži, pri čemu se rakurs mijenja i prikazuje ju kao superiornu; odlazi na operu unatoč savjetima Vronskoga i uzdiže glavu kada ju Kartasova verbalno napadne; tjera muža od sebe, baca se na koljena i udara šakama o pod kada se ne može pomiriti sa situacijom. Prema tome na Anin inferiorni položaj upućuje

se drugačijim elementima: poistovjećivanjem njezine sudbine s Fru-Fru u više navrata tijekom filma te gotovo svakom interakcijom s Karenjinom. Za razliku od američke verzije gdje se njegov lik koristi samo kao škripac⁴, točnije kao povremeni podsjetnik na dužnosti žene kao supruge i majke, ruska stavlja fokus na njega od samoga početka i konzistentno ga prikazuje. Primjerice, Rose uopće ne dovodi Karenjina na druženje k Betsi, ali Solov'ev pomno prati njegov dolazak i uvrijeđeni odlazak nakon što Ana odluči ostati za stolom s Vronskim. Zadaću prikazivanja tradicije koju je u Roseovoj adaptaciji uprizorio Levin ovdje ispunjava Karenjin. Njegovo lice obasjava plamen ognjišta koje predstavlja središte doma i obitelji; njegova ruka s vjenčanim prstenjem uzastopno prekriva Aninu; on joj kao predstavnik obitelji pred Bogom izriče presudu; on oprašta i u svom naručju na kraju filma drži kćer Ane i Vronskoga, dok se Anina smrt prikazuje u svoj svojoj brutalnosti. Drugim riječima, proživljavanja prevarenog muža, njegovi pokušaji da spasi brak (tradiciju), osuda preljuba i put k oprost u čine se kao nadasve važni elementi Solov'evljeve adaptacije. Osim toga, u njegovoj verziji dominantan je motiv klizaljki kao simbola muške potencije i slobode, dok Rose upotrebljava upravo kontrastan motiv okvira kao metaforu ženina položaja u društvu, njezine zarobljenosti i ograničenja s kojima je prisiljena suočavati se. Taj motiv primjetan je u dovraticima kroz koje prolaze ili u kojima se zadržavaju ženski likovi; u ogledalu koje uokviruje Anu kada pokušava otići na operu, ali je Vronski sprječava; na kraju krajeva i u samom Levinovu pripovijedanju koje omeđuje narativ o Aninu životu. Prema tome, američka verzija u prvom planu prikazuje položaj žene, dok se u ruskoj verziji muškarčevu položaju posvećuje isto toliko pažnje, pa čak i više.

Iz navedenog se može zaključiti da, bez obzira na to što je isto Tolstojevo remek-djelo korišteno kao temelj filma, redatelji Bernard Rose i Sergej Solov'ev u procesu adaptacije odlučili su se za posve drugačija rješenja. Dodavali su, izbacivali ili čak mijenjali dijelove fabule, koristili se drugačijim oblicima filmskog zapisa, davali prioritet različitim aspektima priče, različitim odnosima i likovima, pa i njihovim karakteristikama te u priče utkali različite motive značajnih simbolika. Njihove su odluke u prikazivanju bezvremene problematike ženskog položaja u društvu pokazale kreativnu moć i mogućnost filmskog medija da stvara uvijek drugačije i time nove narative koji odražavaju, ali i istodobno utječu na društvene predodžbe o muškarcima i ženama.

⁴ “Škripac nije dramski značajan kao točka zapleta i obično se sastoji od jedne scene koja služi kao podsjetnik na središnji sukob priče” (Kallay 2015: 42).

LITERATURA I IZVORI

- ANNA KARENINA. 1997. [DVD] Bernard Rose, red. USA: Icon Productions.
- ANNA KARENINA. 2009. [DVD] Sergej Aleksandrovič SOLOV'EV, red. Rossija: Sinema-Lajn.
- BEAUVOIR, Simone. 2016. *Drugi spol*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- BEKKER, Sejmur. 2004. *Mif o ruskom dvorjanstvu. Dvorjanstvo i privilegii poslednego perioda imperatorskoj Rossii*. Moskva: Novoe literaturnoe obozrenie.
- BIEDERMANN, Hans. 1992. *Dictionary of symbolism: Cultural Icons and the Meanings Behind Them*. New York, Oxford: Facts on File.
- BRAND, Jo. 2007. "Glad to be Mad?" *The Guardian*, 8 May. URL: www.guardian.co.uk/society/2007/may/08/health.healthandwellbeing (pristup 15. ožujka 2021).
- BUTLER, Alison. 2002. *Women's Cinema. The Contested Screen*. London i New York: Wallflower.
- CHAUDHURI, Shohini. 2006. *Feminist Film Theorists: Laura Mulvey, Kaja Silverman, Teresa de Lauretis, Barbara Creed*. London i New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- CLEMENS EVANS, Barbara. 2012. *A History of Women in Russia: From Earliest Times to the Present*. Bloomington i Indianapolis: Indiana University Press.
- DOANE, Mary Ann. 1987. *The Desire to Desire: The Woman's Film of the 1940s*. Bloomington: Indiana University Press.
- ENGEL, Barbara. 2015. "The 'woman question', women's work, women's options." *Dostoevsky in Context*. Ur. Deborah A. Martinsen i Olga Maiorova. Cambridge, UK: Cambridge University Press: 58–65.
- ERENS, Patricia. 1990. Introduction. *Issues in Feminist Film Criticism*. Bloomington: Indiana University Press: 2–8.
- FIGES, Eva. 1970. *Patriarchal Attitudes*. London: Faber and Faber.
- FILMSKA ENCIKLOPEDIJA. URL: <https://filmska.lzmk.hr/> (pristup 24. veljače 2021.)
- GILIĆ, Nikica 2007. *Filmske vrste i rodovi*. Zagreb: Zagrebački holding d.o.o. – Podružnica AGM.
- GOSCILO, Helena. 2001. "Editors' Introduction." *Studies In Slavic Cultures (SISC)*. University of Pittsburgh, siječanj, 2: 5–8. URL: <http://pitt.edu/~slavic/sisc/> (pristup 24. veljače 2021.).
- GRIFFITH, James. 1997. *Adaptations As Imitations: Films from Novels*. Newark: University of Delaware Press.
- GÜRKAN Hasan i OZAN Rengin. 2015. "Feminist Cinema as Counter Cinema: Is Feminist Cinema Counter Cinema?" *Online Journal of Communication and Media*

- Technologies* 5, 3: 73–90.
- HUMM, Maggie. 1997. *Feminism and Film*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- JOHNSTON, Claire. 1973. "Women's Cinema as Counter-Cinema." *Notes on Women's Cinema*. Ur. Claire Johnston. London: Society for Education in Film and Television: 24–31.
- KALLAY, Jasmina. 2015. *Napiši scenarij. Osnove scenarističke teorije i prakse* (drugo izdanje). Zagreb: Hrvatski filmski savez.
- KONDRAT'JEVA, Taisija. 2013. "11 ispolnitel'nic roli Anny Kareninoj." URL: *Tsn*. <https://lady.tsn.ua/zvezdy/zvezdy/11-ispolnitelnic-rol-i-anny-kareninoy.html> (pristup 10. rujna 2017.).
- LEVING, Yuri. 2016. "The Eye-deology of Trauma: Killing Anna Karenina Softly." *Border Crossing. Russian Literature into Film*. Ed. Alexander Burry i Frederick White. Edinburgh: Edinburgh University Press: 102–120. URL: <http://www.jstor.org/stable/10.3366/j.ctt1bh2kqp> (pristup 12. veljače 2021.).
- LOTMAN, Jurij. 1977. *The Structure of the Artistic Text*. University of Michigan.
- LUKIĆ, Jasmina. 2001. "Tijelo i tekst u feminističkoj vizuri". *Treća* 1–2, 3: 237–251.
- MAKOVEEVA, Irina. 2001. "Cinematic Adaptations of Anna Karenina." *Studies In Slavic Cultures* (SISC). University of Pittsburgh, siječanj, 2: 111–134. URL: www.pitt.edu/~slavic/sisc/. (pristup 24. veljače 2021.).
- MANDELKER, Amy. 1993. *Framing Anna Karenina: Tolstoy, the Woman Question, and the Victorian Novel*. The Ohio State University.
- MCCABE, Janet. 2004. *Feminist Film Studies – Writing the Woman into Cinema*. London i New York: Wallflower.
- MENASHE, Louis. 1997. "Anna Karenina." *Cineaste*. Srpanj: 64.
- MICALE, Mark S. 1995. *Approaching Hysteria: Disease and its Interpretations*. Princeton, NY: Princeton University Press.
- MIKEŠIN, M. I. 2015. *Dvorjanstvo – ot istorii k metafizike*. Sankt-Peterburg: Sankt Peterburgskij centr istorii idej.
- MITCHELL, Silas Weir. 1885. *Lectures on diseases of the nervous system especially in women*. London: J. & A. Churchill.
- MULVEY, Laura. 2010. "Unmasking the Gaze. Feminist Film Theory, History, and Film Studies." *Reclaiming the Archive: Feminism and Film History*. Ed. Vicki Callahan. Detroit: Wayne State University Press: 17–31.
- MULVEY, Laura. 1988. "Visual Pleasure and Narrative Cinema". *Feminism and Film Theory*. Ed. Constance Penley. New York: Routledge; London: BFI: 57–68.
- NIŽNIK, N. S. 2012. "Mužčina i ženščina, sostoajščie v brake: zakreplenie pravovogo statusa v zakonodatel'stve Rossijskoj imperii." *Ženščiny i mužčiny v kontekste isto-*

- ričeskih peremen. Tom I.* Ur. Natal'ja Andreevna Belova i Natal'ja L'vovna Puškarjova. Moskva: Institut etnologii i antropologii RAN: 402–406.
- LSON, Laura J. 1997. "Russianness, Femininity, and Romantic Aesthetics in War and Peace." *The Russian Review* 56, 4: 515–531.
- PETERLIĆ, Ante. 2000. *Osnove teorije filma*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- PLATONOV, A. O. 2009a. *Svjataja Rus'. Bol'saja enciklopedija Russkogo naroda. Russkoe pravoslavie. Tom 1: A – I*. Moskva: Institut ruskoj civilizaciji.
- PLATONOV, A. O. 2009b. *Svjataja Rus'. Bol'saja enciklopedija Russkogo naroda. Russkoe pravoslavie. Tom 2: K – P*. Moskva: Institut ruskoj civilizaciji.
- ROSE, Gillian. 1993. *Feminism and Geography: the Limits of Geographical Knowledge*. Cambridge: Polity Press.
- SCULL, Andrew. 2009. *Hysteria: The Biography*. Oxford – New York: Oxford University Press.
- SEAMON, David. 1979. *A Geography of the Lifeworld: Movement, Rest, and Encounter*. London: Croom Helm.
- SHEVZOV, Vera. 2012. "Mary and Women in Late Imperial Russian Orthodoxy." *Women in Nineteenth-Century Russia: Lives and Culture*. Ur. Wendy Rosslyn i Alessandra Tosi. Cambridge: Open Book Publishers: 63–90.
- SIDOROVA, V. S. "Ličnye prava i objazannosti suprugov v graždanskom i ugovnom zakonodatel'stve Rossii vo vtoroj polovine XIX veka." *Ženščiny i mužčiny v kontekste istoričeskih peremen. Tom I.* Ur. Natal'ja Andreevna Belova i Natal'ja L'vovna Puškarjova. Moskva: Institut etnologii i antropologii RAN: 429–434.
- SILVERMAN, Kaja. 1988. *The Acoustic Mirror: The Female Voice in Psychoanalysis and Cinema (Theories of Representation and Difference)*. Bloomington: Indiana University Press.
- SMITH-ROSENBERG, Carroll. 1986. *Disorderly conduct: Visions of gender in Victorian America*. Oxford: Oxford University Press.
- SWENSON, Karen. 1997. *Greta Garbo: A Life Apart*. NY: Scribner.
- TOLSTOJ, Lav N. 1979. *Ana Karenjina*. Prev. Krunoslav Pranjić. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- TOLSTOJ, Lev N. 2003. *Anna Karenina*. Moskva: Ripol Klassik.
- TONČU, E. A. "Gendernyj aspekt roli materinstva v Rossijskoj istorii." *Ženščiny i mužčiny v kontekste istoričeskih peremen. Tom II.* Ur. Natal'ja Andreevna Belova i Natal'ja L'vovna Puškarjova. Moskva: Institut etnologii i antropologii RAN: 108–110.
- TUAN, Yi-Fu. 1991. "Language and the Making of Place. A Narrative-Descriptive Approach." *Annals of the Association of American Geographers* 81, 4: 684–696.

- TYNJANOV, Jurij N. 1977. *Poetika. Istorija literatury. Kino*. Moskva: Nauka.
- USSHER, Jane M. 2011. *The Madness of Women – Myth and Experience*. London i New York: Routledge.
- UVANOVIĆ, Željko. 2008. *Književnost i film*. Osijek: Matica hrvatska, Ogranak Osijek.
- VEREMENKO, V. A. 2008. "Pravovye osnovy semejnoj žizni dvorjanok v Rossii vo vtoroj polovine XIX – načale XX veka." *Pravovoe položenie ženščin v Rossii: včera, segodnja, zavtra (Materialy meždunarodnoj naučnoj konferencii, posvjaščennoj 100-letiju Pervogo Vserossijskogo ženskogo s'ezda 1908 goda)*, 21 – 23 ožujka. Ur. Natal'ja L'vovna Puškarjova. Sankt Peterburg: 43–46.
- VOROŠILOVA, Svetlana Vjačeslavovna. 2011. *Pravovoe položenie ženščin v Rossii v XIX – načale XX vv.* Avtoreferat dissertaciji na sosiskanie učenoj stepeni doktora juridičkih nauk. Saratov: Saratovskaja gosudarstvennaja akademija prava.
- WAGNER, William G. 1994. *Marriage, Property, and Law in Late Imperial Russia*. Oxford: Clarendon.
- WATERS, Elizabeth. 1985. "Mothers and Daughters: Women of the Intelligentsia in Nineteenth-Century Russia." *Feminist Review*. Spring, 19: 104–108.
- WOOLF, Virginia. 1966. *Collected Essays*. Vol. 2. London: Hogarth.
- WOOLF, Virginia. 2003. *Vlastita soba*. Zagreb: Centar za ženske studije.

Анны Каренины Б. Роуза и С. Соловьева – положение женщин через виды
композиции фильма

ТЕРЕЗА ПАУЛИНА ЧУМАЧЕНКО
МАЙА ПАНДЖИЧ

РЕЗЮМЕ

Киноискусство располагает особенной системой приемов, которые подобно литературным, дают возможность формировать повествования особым образом. Используя разные виды композиции фильма, в том числе разные кадры, положения камеры, объективы, звуки и т.п., возможно прибавить ценность определенным объектам, персонажам, их характеристикам и отношениям. Американский режиссер Бернард Роуз и русский режиссер Сергей Соловьев экранизировали один и тот же известный роман Толстого «Анна Каренина», но каждый сделал это своеобразно, раскрывая положение женщин в обществе с разных точек зрения. Например, у Роуза Анна, в первую очередь, изображается ограниченной своим положением, заключенной и постоянно находящейся под наблюдением, в то время как у Соловьева Анну характеризуют упрямство и гнев, возникающие в результате ее положения. Задача представлять традицию, которую в американской адаптации выполняет Левин, в русской адаптации выполняется Карениным. в первую версию введен мотив рамки в смысле метафоры женского заключения и ограничения в обществе, а во второй преобладает контрастный мотив коньков как символ мужской потенции и свободы. Другими словами, используя разные виды композиции фильма, добавляя, удаляя или даже изменяя части сюжета и отдавая приоритеты разным мотивам, персонажам и даже их характеристикам, режиссеры создали разные и, следовательно, новые повествования. Каждый из них особым образом разрабатывает вечную проблематику положения женщин в обществе.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

*Анна Каренина, адаптация
фильма, виды композиции
фильма, положение женщины*

*ANNA KARENINA IN B. ROSE AND S. SOLOVYOV - THE POSITION OF WOMEN
THROUGH THE FORMS OF FILM RECORDING*

TEREZA PAULINA CIUMACENCO
MAJA PANDŽIĆ

SUMMARY

Film art has a specific system of procedures that enable the formation of narratives in a particular way, like literary ones. By using various forms of film shooting, i.e. different types of frames, camera positions, lenses, sounds, etc., it is possible to add value to particular objects, characters, characteristics, and relationships. American director Bernard Rose and Russian director Sergei Solovyov screened the same famous Tolstoy's novel "Anna Karenina". Still, each did it in their own way, revealing the position of women in society from a different aspect. For example, Rose's Anna is portrayed primarily as limited by her position, trapped and always under surveillance. At the same time, Solovyov's Anna is characterized by defiance and anger that arise due to her position. The task of presenting the tradition that Levin fulfils in the American adaptation, Karenin portrays in the Russian version. While the former weaves the motif of the circumstances as a metaphor for a woman's captivity and limitations in society, the latter is dominated by a contrasting motif of skates as a symbol of male potency and freedom. In other words, using various forms of film making techniques, adding, eliding or even changing parts of the plot, and giving priority to different motifs, characters, and even characteristics in them, the film-makers create different and thus new narratives, each of which deals explicitly with timeless issues of female position in society.

KEYWORDS:

*Anna Karenina, film adaptation,
film narrative forms, the position
of women*

GLAGOLI KRETANJA U NASTAVI RUSKOGA KAO STRANOGA JEZIKA

ŽANA MODRIĆ HRABROV

TEREZA PAULINA CIUMACENCO

Sveučilište u Zadru

Odjel za rusistiku

Obala kralja Petra Krešimira IV 2, HR – 23000 Zadar

zmodric@unizd.hr

Sveučilište u Zadru

Centar za strane jezike

Ulica Jurja Bijankinija 2, HR – 23000 Zadar

tpaulinac@unizd.hr

UDK: 811.161.1'367.625

811.161.1'243

Stručni članak

Primljen: 30. 3. 2021.

Prihvaćen: 5. 10. 2021.

Rad je pisan kao smjernica nastavnicima ruskoga kao stranoga jezika koji poučavaju studente osnovnim glagolima kretanja, pod kojima podrazumijevamo glagole *uđmu* ('ići'), *xodumь* ('ići', 'hodati'), *examь* ('ići', 'voziti se') i *ezdumь* ('ići', 'voziti se'). Daje se analiza triju udžbenika za početnike koji sadrže gramatički materijal, ilustracije, zadatke i tekstove koji pomažu usvajanju sadržaja, uz navođenje stručne terminologije na ruskome jeziku. Analizirali smo udžbenike *Pojehali! 1* (*Поехали! 1*, 2009.), *Žili-byli... 28 urokov ruskoga jezika dlja načinajuščih* (*Жили-были... 28 уроков русского языка для начинающих*, 2016.) i *Doroga v Rossiju 1* (*Дорога в Россию 1*, 2010.). U radu smo usredotočeni na studente kojima je hrvatski materinski jezik, stoga je ponuđen i prijevod glagola kretanja na hrvatski jezik. Ova tema može biti izuzetno zahtjevna za studente kojima ruski nije materinski jezik, s obzirom na to da u hrvatskome nema strogih pravila o upotrebi glagola kretanja – u hrvatskome možemo 'ići autom' i 'putovati autom', dok se u ruskome može samo 'putovati autom'. U radu se daje i pregled dosadašnjih spoznaja i istraživanja dane tematike te se pojašnjava klasifikacija glagola kretanja i kronološki redoslijed uvođenja raznih skupina glagola kretanja u nastavu ruskoga kao stranoga jezika. Autorice predlažu višestruk pristup u obradi glagola kretanja, koristeći ne samo navedene udžbenike već i dodatne materijale te svoje primjere i ilustracije, kako bi olakšali studentima razumijevanje toga gradiva i njegovo usvajanje.

KLJUČNE RIJEČI:

glagoli kretanja, nastava, ruski jezik kao strani

1. UVOD

Jedno od poglavlja u gramatici ruskoga jezika obuhvaća glagole kretanja. Kod studenata ruskoga kao stranoga jezika oni mogu stvoriti određene poteškoće pri njihovu razumijevanju i usvajanju. Njihova podjela i značajke često se ne podudaraju s glagolima kretanja u hrvatskome jeziku, zato je od velike važnosti odabrati primjerene nastavne materijale kako bi se studentima moglo na što razumljiviji način prezentirati i objasniti ovu gramatičku temu.

U daljnjemu radu analizirat ćemo cjeline s temom glagola kretanja u trima udžbenicima za poučavanje ruskoga jezika na A1 razini. Navest ćemo kojim se redosljedom uvode pojedine skupine glagola kretanja, kako se tumače njihova značenja i međusobne razlike. Mnogi autori znanstvenih radova i udžbenika predlažu uvođenje u nastavu ruskoga jezika onih glagola kretanja koji pripadaju skupini neprefiguriranih glagola, a riječ je o glagolima *идти*, *ехать*, *ходить*, *ездить*. Nakon toga slijedi obrada uloge perfekta glagola *быть* čije se značenje podudara s perfektom glagola *ходить* i *ездить*. Ujedno, cilj rada je i odgovoriti na pitanje u kojem se udžbeniku za početnike na odgovarajući, razumljiv i učinkovit način obrađuju glagoli kretanja kako bi se tome udžbeniku u poučavanju studenata ruskomu kao stranome jeziku dala prednost u nastavi.

2. DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA I SPOZNAJE

Glagoli kretanja kao gramatička tema u nastavi ruskoga jezika predmet su istraživanja mnogih radova. Pojedini autori ističu važnost pravilne podjele ovoga gramatičkog razreda na skupine jer se takvom podjelom studentima olakšava proces njihova usvajanja. Na početnoj razini neophodno je uvesti glagole *идти/ходить* predstavljajući glagol *идти* u prezentu kao dio skupine glagola kretanja u jednome smjeru, a glagol *ходить* kao glagol kretanja u više smjerova (Haritonova i Panova 2018: 2–3). Studenti mogu imati poteškoća u pravilnoj upotrebi glagola *ехать/ездить*, stoga je potrebno protumačiti njihovu upotrebu u različitim situacijama. Pravilan odgovor na pitanje *Где вы провели выходные?* glasio bi *Я ездил в Тамбов*, a ne *Я ехал в Тамбов*. Drugi odgovor upotrijebit će se, primjerice kad se radi o pozadinskoj radnji *В выходные я ездил в Тамбов. Когда я ехал в Тамбов, я познакомился с девушкой*. (Tugareva 2019: 2). Osim kretanja koje se ponavlja i kretanja u više smjerova, glagoli u skupini *ходить* u perfektu mogu se zamijeniti glagolom *быть*. *Вчера мы ходили в театр* (Haritonova i Panova 2018: 4) rečenica je u kojoj glagol ima značenje odlaska u ka-

zalište i povratka iz kazališta, a zamjenjuje glagol *biti* (*Jučer smo mi bili u kazalištu.*).

Početna razina nastave ruskoga jezika nadalje uključuje obradu prefigiranih glagola. Postupno uvođenje obuhvaća glagole prefigirane prefiksima *no-*, *npu-* i *y-* (*noexatʹ, npuexatʹ, yexatʹ*). Upotreba odgovarajućega prefiksa, između ostaloga, ovisi i o mjestu u kojemu se nalaze govornici, slušatelji i predmet/osoba o kojoj se govori, primjerice *Когда ты придёшь домой?* opisuje situaciju u kojoj je govornik kod kuće, a slušatelj odlazi, ili *Когда ты уйдёшь домой?* ukazuje da ni govornik ni slušatelj nisu kod kuće (Haritonova i Panova 2018: 5).

Glagoli kretanja u ruskome jeziku često se upotrebljavaju i u prenesenome značenju. Neki od njih su dio frazeologiziranih izraza, stilskih figura i slično, primjerice: *дождь / снег / фильм идёт, речь идёт о ком / о чем, одежда идёт кому, весна пришла* (Asonova 2019: 67).

Pored navedenoga najčešćeg slijeda poučavanja glagola kretanja, neki autori navode pomalo drugačiji pristup ovoj gramatičkoj temi. Primjerice, Merenkova i Jaros' tumače princip uvođenja glagola kretanja na početnoj razini kroz tri faze; prva faza obuhvaća glagole kretanja bez prefiksa *идти – ехать, ходить – ездить, нести – носить, везти – возить, вести – водить* te njihova prenesena značenja. Druga se faza temelji na glagolima kretanja tvorenima prefiksima *no-*, *npu-*, *в-*, *вы-*, *y-*, *под-*, *от-*, *до-*, *пере-*, *про-*, *за-*, *об*, dok treća faza sadrži zadatke za ponavljanje, tekstove s glagolima kretanja, tekstove zabavnoga sadržaja i slično (Merenkova i Jaros' 2018: 2).

3. PREDMET I METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Za poučavanje glagola kretanja, a u cilju savladavanja poteškoća, autori predlažu trostruki pristup u nastavi:

- a) gramatička obrada glagola kretanja bez prefiksa tako da studenti pod vodstvom nastavnika rješavaju leksičko-gramatičke vježbe i uče o ulozi i funkciji glagolskih parova¹,
- b) komunikacijski pristup, kada se studenti koriste glagolima kretanja u različitim situacijama,
- c) dijalozi na zadanu temu, kada studenti uz nastavnikovu pomoć čitaju dijaloge u parovima, a zatim ih prepričavaju (Asonova 2019: 64).

¹ Glagolski par u kontekstu glagola kretanja u ruskome jeziku odnosi se na karakter kretanja: kretanje u jednom smjeru i kretanje u više smjerova, kao što je navedeno u Tablici 1.

Na primjeru triju udžbenika analizirat ćemo kako se tema glagola kretanja uvođi u nastavu ruskoga kao stranoga jezika (rus. *russkij kak inostrannyj*). Riječ je o sljedećim udžbenicima: *Pojehali! 1 (Поехали! 1, 2009.)*, *Žili-byli... 28 urokov ruskogo jazyka dlja načinajuščih (Жили-были... 28 уроков русского языка для начинающих, 2016.)* i *Doroga v Rossiju 1 (Дорога в Россию 1, 2010.)*. Ti su udžbenici namijenjeni odraslim početnicima i ovladavanju znanjem na A1 razini (rus. *elementarnyj uroven*).

Glagoli su kretanja složena tema u ruskome jeziku i s padežnim sustavom imenica, posvojnim i pokaznim zamjenicama, pridjevima, sprežanjem glagola i glagolskom rekcijom čine gramatički minimum A1 razine (Česnokova 2015: 62).

Rad s glagolima kretanja iz nekoliko razloga stvara poteškoće studentima kojima je ruski strani jezik. Kao što smo već naveli, upotrebljavaju se različiti glagoli, ovisno o smjeru kretanja, razlikujemo kretanje u jednome smjeru (npr. *идти, ехать*), kao i kretanje u raznim smjerovima (npr. *ходить, ездить*). Za razliku od hrvatskoga, u ruskome jeziku glagol kretanja ukazuje i na sredstvo, pa tako glagoli *идти* i *ходить* označavaju kretanje bez prijevoznoga sredstva, pješice, dok glagoli *ехать* i *ездить* znače putovati/ići prijevoznim sredstvom. U nekim slučajevima, ti se glagoli koriste i u prijenosnome značenju, primjerice *платье тебе очень идет*, u prijevodu 'haljina ti dobro stoji' (Balyhina 2007: 109).

U ovome radu koncentrirat ćemo se na četiri osnovna glagola kretanja bez prefiksa, koji se prvi uvode u nastavu ruskoga kao stranoga jezika: *идти, ехать, ходить, ездить*. Prva dva, kao što je već prethodno spomenuto, označavaju kretanje u jednome smjeru, a studentima se tumači da se glagol *ехать* koristi u slučaju da imamo prijevozno sredstvo, dok zadnja dva koristimo za kretanje u raznim smjerovima, za radnju koja se ponavlja te kretanje koje se sastoji od dvije etape: tamo i natrag. Sve navedeno možemo tablično prikazati na sljedeći način:

ТАБЛИЦА 1. Podjela glagola kretanja

	<i>однонаправленное движение (I группа)</i>	<i>разнонаправленное движение (II группа)</i>
<i>пешком:</i>	идти́	ходи́ть
<i>на транспорте:</i>	еха́ть	эди́ть

4. ANALIZA

Svi glagoli kretanja bez prefiksa (rus. *bespristavočnye glagoly dviženija*) nesvršenoga su vida (rus. *nesoveršennyj vid glagola*) i u ruskome jeziku ima ih 18, dok među prefigiranim glagolima (rus. *pristavočnye glagoly dviženija*) ima glagola nesvršenoga i svršenoga vida (rus. *soveršennyj vid glagola*). Nastavnik treba napomenuti studentima da su glagoli *идти, ходить, ехать, ездить* nesvršenoga vida i samim time njima se izražava sadašnjost, jer u danome trenutku studenti već poznaju osnove glagolskoga sustava ruskoga jezika².

Udžbenik *Pojehali! (Поехали!)* autora S. Černyšova (2009.) namijenjen je poučavanju odraslih i stavlja naglasak na gramatiku i komunikacijski pristup poučavanju na A1 razini. Sastoji se od 31 cjeline, a glagole kretanja uvodi u 18. cjelini u kontekstu vožnje gradskim prijevozom. Na samome početku autor nudi sljedeće rečenice (Černyšov 2009: 151):

- (1) *Куда ты идёшь?*
- (2) *Мы часто ходим в кино.*

Uz ove rečenice nastavnik pojašnjava studentima kad se koji glagol upotrebljava: ovdje je riječ o glagolima *идти* i *ходить* koji se koriste kad ne postoji prijevozno sredstvo, dakle oni označavaju kretanje pješice, a između njih postoji još jedna esencijalna razlika, glagol *идти* se koristi za kretanje u jednome smjeru, a *ходить* za kretanje u više smjerova, tamo i natrag, odnosno za radnju koja se učestalo ponavlja. U primjeru (1) vršitelj radnje se kreće pješice u smjeru od točke A do točke B, a u primjeru (2) riječ je o radnji koja se ponavlja, što vidimo po vremenskoj prilogi *часто*. I jedan i drugi glagol u hrvatskome se jeziku prevode glagolom *ići*.

Zatim možemo vidjeti rečenice koje podrazumijevaju postojanje prijevoznoga sredstva:

- (3) *Вы едете на море?*
- (4) *Мы любим ездить на море.,*

² Ruski jezik ima samo tri glagolska vremena – po jedno za sadašnjost, prošlost i budućnost: prezent, perfekt i futur. Oblike za prezent mogu imati samo glagoli nesvršenoga vida, a tvore se od prezentske osnove dodavanjem ličnih nastavaka. Iste lične nastavke imaju i glagoli svršenoga vida, ali ne u značenju prezenta, nego futura. Takav futur nazivamo jednostavnim (rus. *prostoe buduščee vremja*). Složeni futur (rus. *složnoe buduščee vremja*) imaju glagoli nesvršenoga vida, a tvori se pomoću jednostavnog futura pomoćnoga glagola *быть* (biti) i infinitiva glagola koji se ne spreže. (Poljanec 2013: 42-49)

pri čemu primjer (3) označava kretanje od točke A do točke B, kretanje u jednome smjeru, kao što je to slučaj kod glagola *идти*, dok primjer (4) označava izricanje radnje, za što se koriste glagoli druge skupine. Oba se glagola u hrvatskome mogu prevesti glagolom *ići* (*Vi idete na more? Mi volimo ići na more.*), međutim u svrhu razlikovanja njihova značenja od glagola koji označavaju kretanje pješice, nastavnik ih može prevesti na hrvatski glagolom *putovati*.

U nastavku slijedi prezent navedenih glagola, a studenti su dužni zapisati i zapamtiti oblike prvoga lica jednine glagola *ходить* – *хожу* i *ездить* – *езжу* u kojima dolazi do glasovnih promjena.

Uz pomoć primjera *Сейчас я иду* i *Сейчас я еду* pojašnjavamo da se glagoli *идти* i *ехать* koristi za radnju koja se događa u određenome trenutku i označava kretanje u jednome smjeru, a iz primjera *Я часто хожу* i *Я иногда езжу* vidljivo je da se uz učestalost ponavljanja radnje koriste glagoli druge skupine *ходить* i *ездить*. Nadalje, sljedećim rečenicama pojašnjavamo studentima da se glagoli prve skupine, iako u prezentu, mogu koristiti i za izricanje radnje koja će se dogoditi u bližoj budućnosti: *Завтра я иду/Завтра я еду*. Istu situaciju imamo i u hrvatskome jeziku, stoga ovo u pravilu ne izaziva poteškoće kod studenata: *Sutra idem. / Sutra putujem*.

Za glagole druge skupine važno je da se u perfektu mogu zamijeniti glagolom *biti*, a to se u udžbeniku *Pojehali!* (*Поехали!*) spominje u sljedećoj cjelini (Černyšov 2009: 156). Nastavnik može taj podatak predstaviti na sljedeći način:

(5) *Куда вы ходили вчера? = Где вы были вчера?*

(6) *Куда вы ездили летом? = Где вы были летом?*

Za glagole kretanja postavljamo pitanje *куда?* i na njega odgovaramo akuzativom (rus. *vinitel'nyj padež*), dok na pitanje *где?* odgovaramo lokativom (rus. *predložnyj padež*).

Smatramo da je autor udžbenika vrlo dobro obradio temu o glagolima kretanja; u narednim cjelinama uvodi se i vokabular vezan za različite vrste prijevoza u lokativu, zatim genitiv (rus. *roditel'nyj padež*) u kombinaciji s glagolima kretanja, a na koncu i prefigurirani glagoli kretanja.

Udžbenik *Doroga v Rossiju 1* (*Дорога в Россию 1*, Antonova i dr. 2010.) namijenjen je osnovnoj razini (A1) te se sastoji od 15 cjelina. Glagoli se kretanja prvi put spominju u 10. cjelini (183. stranica), a riječ je o glagolima *идти* i *ехать* u prezentu te *ходить* i *ездить* u perfektu.

Идти i *ехать* uvode se u kontekstu kretanja u jednome smjeru, pješice i prijevoznim sredstvom, a odmah je ponuđena i konjugacija navedenih glagola u prezentu.

Takvo je kretanje u udžbeniku skicirano crtežom koji pomaže studentima vizualizirati karakter kretanja (2010: 183):

SLIKA 1. Glagoli kretanja prve skupine

Iako je za iste glagole naveden i perfekt (*шёл, шла, шли; ехал, ехала, ехали*), on je spomenut informativno, jer udžbenik ne sadrži zadatke s tim dvama glagolima u perfektu. Nastavnik može dodatno pojasniti kad se upotrebljava perfekt glagola te skupine: kad imamo pozadinsku radnju, koju prekida neka druga radnja, te može zapisati na ploču sljedeće primjere:

(7) *Когда я шёл в библиотеку, я встретил друга.*

(8) *Когда я ехал в Москву, я читал книгу.*

Nešto više o takvoj radnji studenti će doznati u udžbeniku *Doroga v Rossiju 2 (Дорога в Россию 2)*.

Glagoli druge skupine *ходить* i *ездить* predstavljeni su u perfektu (*ходил, ходила ходили; ездил, ездила, ездили*), dakle radnjom koja se događa u dva smjera, tamo i natrag, što ih čini jednakima glagolu *быть* u perfektu, kao što smo već spomenuli za primjere iz prethodno analiziranoga udžbenika. Slijedi niz zadataka u kojima se s pomoću različitih vremenskih priložnih oznaka (*летом, вчера, сегодня утром, в четверг, в пятницу* i dr.) koriste navedeni glagoli. Smatramo da se nastavnik ne mora u potpunosti držati udžbenika i da može pojasniti kad se oni koriste u prezentu, kao što je to bio slučaj s udžbenikom *Pojehali! (Поехали!)* i primjerima *Я часто хожу* i *Я иногда езжу*, te zapisati na ploču njihovu konjugaciju u prezentu. U nastavku također slijedi vokabular koji se tiče različitih vrsta prijevoza u lokativu i u kombinaciji s glagolima *ехать* i *ездить*.

Za poučavanje odraslih ruskomu jeziku u upotrebi je i udžbenik *Žili-byli... 28 urokov ruskoga jezika dlja načinajuščih (Жили-были... 28 уроков русского языка для*

начинающих) autorica L. V. Miller, L. V. Politove i I. J. Rybakove (2016.), koji se sastoji od 28 cjelina. Gramatička tema glagola kretanja uvodi se u 19. cjelini (103. stranica). S istaknutim podnaslovom *Куда вы идёте?* autori daju uvod u novu gramatičku skupinu glagola kretanja, a iz sljedećih kratkih dijaloga i popratnih crteža, studenti saznaju o kojim je glagolima riječ.

(9) – *Куда сейчас идут дети? – Дети идут в школу.*

Prvim dijalogom nastavnik pojašnjava upotrebu glagola *идти* navodeći da se radi o kretanju bez prijevoznoga sredstva, odnosno pješice, kretanje u jednome smjeru (od točke A do točke B), odnosno kretanje u trenutku u kojem se o njemu govori, koje prepoznavamo po vremenskom prilogu *сейчас*. Sljedećim primjerom autori predstavljaju glagol *ходить*:

(10) *Каждый день он ходит в университет.*

Studentima se tumači pravilna upotreba ovoga glagola u situaciji u kojoj se radnja ponavlja svaki dan, uz vremenski prilog *каждый день*, a također označava kretanje pješice. Nastavnik naglašava da je riječ o kretanju od točke A do točke B i povratnome kretanju od točke B do točke A. S pomoću crteža, koji nastavnik može ilustrirati i na ploči, jasno je vidljivo da osoba ide na sveučilište i da se vraća sa sveučilišta. Ovakva podjela glagola nije karakteristična za većinu europskih jezika, pa tako ni za hrvatski jezik, što je jasno vidljivo u prijevodu navedenih glagola s ruskoga na hrvatski jezik; oba se glagola prevode glagolom *ići*, no razlika u značenju je vidljiva iz konteksta (*Като djeca idu sada? Djeca idu u školu. / Svaki dan on ide na sveučilište.*).

Glagoli *ехать* i *ездить* čine sljedeći glagolski par u skupini neprefiguriranih glagola kretanja. Uz pomoć istih vremenskih priloga nastavnik studentima tumači upotrebu i značenje navedenih glagola i ukazuje na bitnu razliku – korištenje prijevoznih sredstava u kretanju.

(11) – *Куда он сейчас едет? – Он едет на работу.*

(12) *Каждый день он ездит в университет.*

U prvome primjeru riječ je o kretanju u jednome smjeru, u sadašnjosti (vremenski prilog *сейчас*), a uz ilustraciju studenti jasno mogu uočiti da se subjekt kreće prijevoznim sredstvom. Sljedeći primjer upućuje na radnju koja obuhvaća odlazak i povra-

tak, također uz pomoć prijevoznoga sredstva, a koja se odvija svakodnevno (vremenski prilog *каждый день*).

Nakon čitanja dijaloga u kojima su upotrijebljeni konjugirani oblici dosad navedenih glagola, studenti se upoznaju s ostalim oblicima u prezentu i perfektu. Nastavnik ukazuje na nepravilne oblike te promjenu mjesta naglasaka u konjugaciji. Slijedeći ovaj udžbenik, nastavnik upoznaje studente i s upotrebom lokativa kao padežom kojim se izriče sredstvo u rečeničnim konstrukcijama s glagolima kretanja: *ехать на автобусе, велосипеде, машине...* Za daljnje rješavanje zadataka, studenti se mogu koristiti tablicom glagola, bilješkama ili ilustracijama s ploče. Na kraju ove cjeline, kroz tekst o gradu Peterburgu, studenti, samostalno čitajući, jasno mogu vidjeti upotrebu navedenih konstrukcija, njihovu funkciju i značenje u kontekstu.

Sljedeća nastavna cjelina (20. lekcija, 107. stranica) uključuje pojašnjenje upotrebe perfekta glagola *быть* umjesto perfekta dosad predstavljenih glagola kretanja druge skupine te prefigurane glagole u kontekstu izricanja buduće radnje. Autori su s pomoću dvije složene rečenice jasno predstavili podudaranje značenja u upotrebi perfekta navedenih glagola:

(13) *Вечером Клаус был в театре, он ходил в театр с братом.*

(14) *Студенты были в Новгороде, они ездили в Новгород в воскресенье.*

Nastavnik može uz pomoć priložene tablice, ali i ilustracijama na ploči, objasniti sličnosti i razlike ovih gramatičkih konstrukcija. U prvome primjeru perfekt 3. lica jednine glagola *biti* zamjenjuje perfekt glagola *ići* (*был – ходил*), a riječ je o radnji koja uključuje i povratak na početnu točku. Drugi primjer također govori o radnji u kojoj se vraća na početnu točku kretanja, no uključuje i prijevozno sredstvo, te u ovome slučaju perfekt glagola *biti* zamjenjuje perfekt glagola putovati (*ездить*). Ovim se primjerima uočava još jedna bitna razlika, a to je pravilna upotreba padeža. Konstrukcija koja uključuje perfekt glagola *biti* odgovara na pitanje *где* na koje odgovaramo lokativom: *где? был (-а, -и) в театре/ в Москве*. S druge strane, gramatička konstrukcija s perfektom glagola *ići* odgovara na pitanje *като* koje odgovara akuzativu *куда? ходил (-а, -и) в театр / ездил (-а, -и) в Москву*.

Autori udžbenika *Žili-byli... 28 urokov ruskogo jazyka dlja načinajuščih (Жили-были... 28 уроков русского языка для начинающих)* na vrlo su učinkovit način obradili upotrebu glagola kretanja, a u sljedećim cjelinama dali su uvid i u glagole kretanja s prefiksima *по-*, *при-* i *у-*. Uz pomoć ilustracija, tablica, zadataka i poučnih tekstova, nastavnik studentima može pobliže objasniti gramatičku temu glagola kretanja i omogućiti im njihovo usvajanje i pravilnu upotrebu.

5. ZAKLJUČAK

Na temelju triju udžbenika namjenjenih poučavanju ruskoga jezika na A1 razini, prikazani su načini uvođenja glagola kretanja kao teme u nastavu te zaključci o njihovoj učinkovitosti. Autori triju udžbenika koje smo analizirali na slične načine donose prikaz i podjelu glagola kretanja, počevši sa skupinom glagola kretanja bez prefiksa: *идти, ехать, ходить, ездить* te pojašnjenje razlika među njima. Uz nastavne materijale poput ilustracija i tablica u udžbenicima, dijaloga te tekstova nastavnica se daje dobar temelj za kvalitetnu prezentaciju ove gramatičke teme, a studentima mogućnost za pravilno njezino usvajanje.

Na osnovi analize uočene su i manje razlike u pristupu obradi glagola kretanja. *Pojehali! (Поехали!)* i *Žili-byli... 28 urokov ruskoga jazyka dlja načinajuščih (Жили-были... 28 уроков русского языка для начинающих)* podudaraju se u prezentacijskim koracima te polaze od dviju osnovnih skupina glagola (*идти, ехать, ходить, ездить*) s pojašnjenjima koji glagol izražava kretanje u jednome ili više smjerova, te kretanje koje se odvija s prijevoznim sredstvom ili bez prijevoznoga sredstva, dok *Doroga v Rossiju 1 (Дорога в Россию 1)* predstavlja glagole kretanja druge skupine (*ходить, ездить*) samo u perfektu, a ne i u prezentu, što prema našem mišljenju i iskustvu nastavnik može dopuniti s pomoću drugih nastavnih materijala ili vlastitim primjerima. Iako sva tri udžbenika imaju tablice, ilustracije, zadatke i tekstove za lakše usvajanje teme, zbog posljednjega razloga ipak bismo laganu prednost mogli dati udžbeniku *Pojehali! (Поехали!)*.

LITERATURA

- ANTONOVA, Valentina Evgen'evna, Majja Mihajlovna NAHABINA, Marija Vladimirovna SAFRONOVA i Anna Anatol'evna TOLSTYH. 2010. *Doroga v Rossiju 1. Elementarnyj uroven'. 6-e izdanje*. Sankt-Peterburg: Zlatoust.
- ASONOVA, Galina Anatol'evna. 2019. "Osobnosti obučenija leksiko-semantičke-skoj grupe glagolov dviženija v praktičeskom kurse RKI na podgotovitel'nom fakul'tete". *Žurnal pedagogičeskikh issledovanij* 4, 3: 63–69.
- BALYHINA, Taťjana Mihajlovna. 2007. *Metodika prepodavanija russkogo jazyka kak nerodnogo (novogo): Učebnoe posobie dlja prepodavatelej i studentov*. Moskva: Izdatel'stvo Rossijskogo universiteta družby narodov.
- ČERNYŠOV, Stanislav. 2009. *Pojehali! Russkij jazyk dlja vzroslyh. Načal'nyj kurs*. Sankt-Peterburg: Zlatoust.
- ČESNOKOVA, Margarita Pavlovna. 2015. *Metodika prepodavanija russkogo jazyka kak inostrannogo*. Moskva: MADI.
- HARITONOVA, Ol'ga Viktorovna i Larisa Vjačeslavovna PANOVA. 2018. "Glagoly dviženija v russkom jazyke i osobnosti ih prepodavanija na dovuzovskom etape obučenija". *Mir nauki*. 2, 6: 1-8. URL: <https://mir-nauki.com/PDF/30PDMN218.pdf> (1. veljače 2021.)
- MERENKOVA, Ljudmila Aleksandrovna i Ljudmila Boleslavovna JAROS'. 2018. "Principy i metody izučenija glagolov dviženija". *Aktual'nye problemy dovuzovskoj podgotovki*. Ur: Aram Rubenovich Avetisov. Minsk: BGMU. 128-130.
- MILLER, Ljudmila Vladimirovna, Ljudmila Vasil'evna POLITOVA i Irina Janovna RYBAKOVA. 2016. *Žili-byli... 28 urokov russkogo jazyka dlja načinajuščih*. Sankt-Peterburg: Zlatoust.
- POLJANEC, Radoslav. 2013. *Ruska gramatika za svakoga*. Zagreb: Školska knjiga.
- TUGAREVA, Valentina Viktorovna. 2019. "Osobnosti metodiki prepodavanija glagolov dviženija v russkom jazyke na etape dovuzovskoj podgotovki". *Nauka i obrazovanie*. 4, 2: 1-6. URL: <http://opusmgau.ru/index.php/see/article/view/1235> (10. veljače 2021.)

ЖАНА МОДРИЧ ХРАБРОВ
ТЕРЕЗА ПАУЛИНА ЧУМАЧЕНКО

РЕЗЮМЕ

Статья написана как руководство для преподавателей русского языка как иностранного, обучающихся студентов основным глаголам движения, в частности, глаголам *идти*, *ходить*, *ехать* и *ездить*. В ней дается анализ трех учебников для начинающих, содержащих грамматический материал, иллюстрации, задания и тексты, способствующие усвоению темы, а также дается профессиональная терминология на русском языке. Мы анализировали следующие учебники: «Поехали! 1» (2009), «Жили-были... 28 уроков русского языка для начинающих» (2016) и «Дорога в Россию 1» (2010). В статье мы ориентируемся на студентов, чей родной язык – хорватский, поэтому предлагаем им перевод глаголов движения на хорватский язык. Эта тема может быть чрезвычайно сложной для студентов, которым русский язык не является родным, поскольку в хорватском языке нет строгих правил использования глаголов движения – в хорватском языке мы можем «идти на машине» и «ехать на машине», а в русском языке на машине можно только «ехать». В работе также дается обзор прежних сознаний и исследований по данной теме, а также выясняется классификация глаголов движения и хронологический порядок введения разных групп глаголов движения в уроки русского языка как иностранного. Авторы предлагают многочисленный подход в изучении глаголов движения, используя не только упомянутые учебники, но и дополнительные материалы, собственные примеры и иллюстрации, чтобы облегчить студентам понимание и усвоение этого материала.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

глаголы движения, занятия, РКИ

VERBS OF MOVEMENT IN TEACHING RUSSIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

ŽANA MODRIĆ HRABROV
TEREZA PAULINA CIUMACENCO

SUMMARY

The paper is written as a guide for teachers of Russian as a foreign language, which teaches students the basic verbs of movement, by which we mean the verbs to go, walk, ride and ride (идти, ходить, ехать и ездить). An analysis of three textbooks for beginners is given, containing grammatical material, illustrations, tasks, and texts that help adopt the topic, with professional terminology in Russian. We analysed the textbooks. Let's go! *Pojehali! 1 (Поехали! 1, 2009)*, *Žili-byli... 28 urokov ruskogo jazyka dlja načinajuščih (Жили-были... 28 уроков русского языка для начинающих, 2016)* and *Doroga v Rossiju 1 (Дорога в Россию 1, 2010)*. In this paper, we concentrated on the students whose mother tongue is Croatian; therefore, a translation of the verb of movement into Croatian is also given. This topic can be highly demanding for students whose mother tongue is not Russian since there are no strict rules for using verbs of movement in Croatian – in Croatian, we can 'go by car' and 'travel by car', while in Russian you can only 'travel'. The paper also provides an overview of previous knowledge and research on the given topic. It explains the classification of movement verbs and the chronological order of introducing various movement verbs in teaching Russian as a foreign language. The authors propose multiple approaches in the learning of movement using the above textbooks and additional materials and their examples and illustrations to facilitate students' understanding and adoption of this material.

KEYWORDS:

*verbs of movement, teaching,
Russian as a foreign language*

Grafičko oblikovanje i prijelom / *Graphic design and layout*
SVEUČILIŠTE U ZADRU / UNIVERSITY OF ZADAR

Naklada / *Edition*
250 PRIMJERAKA / 250 COPIES

Tisak / *Printed by*
TISKARA ZELINA D.D.